MIC DICȚIONAR ÎNDRUMĂTOR ÎN TERMINOLOGIA LITERARĂ

C. FIERĂSCU
GH. GHIȚĂ

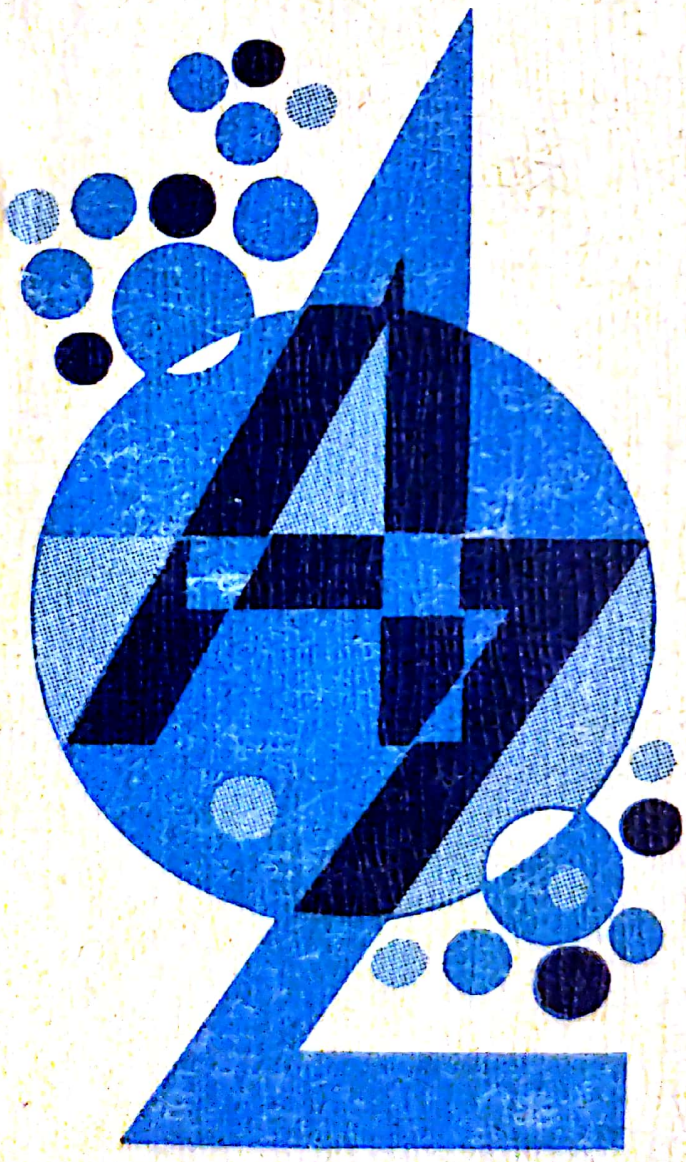

DICȚIONARELE
EDITURII
ION CREANGĂ

Scanned with OKEN Scanner

C. FIERĂSCU
GH. GHIȚĂ

MIC DICȚIONAR ÎNDRUMĂTOR ÎN TERMINOLOGIA LITERARĂ

EDIȚIE REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ

EDITURA ION CREANGĂ
București, 1979

Scanned with OKEN Scanner

LISTA ABREVIERILOR

cf. = conferă, compară
cx. = exemplu
gr. = (limba) greacă
fig. = figurat
fr. = (limba) franceză
germ. = (limba) germană
lat. = (limba) latină
lit. = literar
prov. = (limba) provensală
r.f. = rimă feminină
r.m. = rimă masculină
vb. = verb
v. = vezi
< = semn ce indică apartenenţa: din, de la

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Volumul de față integrează lucrările apărute anterior — DICȚIONAR DE TERMINOLOGIE POETICĂ (ed. I, 1973, ed. a II-a, 1974) și DICȚIONAR DE TERMINOLOGIE LITERARĂ (1975) și se adresează tineretului nostru școlar și celor preocupați de problemele creației literare.

Revăzută și completată, noua ediție păstrează, ca și lucrările menționate mai sus, pronunțatul caracter de îndrumător al elevilor, al cenaclurilor literare și al altor categorii de cititori în însușirea sensului și funcției principalilor termeni literari.

În tratarea lor — etimologic, definiție, istoric etc. — s-a evitat orice tendință de incursiune în meandrele unor discuții contradictorii, accentul fiind pus pe claritatea expresiei și pe accesibilitate.

Alături de tradiționalele accepții folosite în manualele școlare, s-au introdus și elemente noi, precum și termeni și accepții moderne, cu exemplificări îndeosebi din literatura noastră.

În manualele școlare aceste probleme sînt sumar tratate, iar vechile tratate de poetică în mare parte nu mai concordă cu ultimele cercetări în domeniul poeticii.

Pe baza acestor considerente am înțeles ca, în întocmirea dicționarului, compartimentat pe probleme — LITERATURĂ (GENERALITĂȚI), COMPOZIȚIE, STILISTICĂ, VER-

Scanned with OKEN Scanner

SIFICAȚIE, PROZĂ, RETORICĂ, DRAMATURGIE — să fie incluse elementele necesare unei cunoașteri mai cuprinzătoare și aprofundate a termenilor tratați.

În capitolul LITERATURĂ (GENERALITĂȚI) au fost cuprinse unele orientări cu privire la termenul de *literatură*, implicațiile istorice și teoretice, precum și alți termeni legați de această problemă.

În ceea ce privește RETORICA, am înțeles o prezentare a ei aparte, deoarece studiul retoricii, în forma-i tradițională, ca artă a discursului, fiind de mult căzută în desuetudine, s-a impus cu necesitate o actualizare a acestei ramuri a prozei, atît ca manifestare literară, cît și ca artă a vorbirii alese și persuasive.

Oricît de ispititoare este viziunea și înțelegerea fenomenului literar din *neoretorică*, disciplină filozofică actuală, capitolul respectiv din dicționar se limitează numai la problemele tehnicii discursului.

Întreaga mea muncă de reintegrare, de revizuire și completare o închin memoriei regretatului meu colaborator la elaborarea primelor lucrări, profesorul GHEORGHE GHIȚĂ.

Țin să mulțumesc conducerii editurii, tovarășilor Tiberiu Utan și Alexandru Georgescu, care au inițiat apariția lucrării, precum și referenților Teodor Hristea și Ion Roman, care prin judicioasele lor recomandări au contribuit la îmbunătățirea acestei lucrări.

C. FIERĂSCU

Scanned with OKEN Scanner

LITERATURĂ (GENERALITĂȚI)

Scanned with OKEN Scanner

ABSURD (< fr. *absurde* < *absurdus*, supărător)

În limbajul obișnuit, prin absurd se înțelege tot ce depășește sensul comun, în totală opoziție cu logicul.

Termenul *absurd* este întîlnit nu numai în filozofie, ci și în literatură (proză, poezie, dramaturgie), în denunțarea neputinței individului de a găsi un sens vieții, legilor existenței umane, folosind mijloace artistice cu totul diferite normelor clasice ale genului respectiv. El se definește prin iraționalism, viziune pesimistă asupra lumii.

„*Sentimentul absurdului* — spune Camus în eseul său *Mitul lui Sisif* — nu-i decît divorțul acesta dintre om și viața sa, dintre actor și decorul său; absurdul se naște din această confruntare între chemarea omului și tăcerea irațională a lumii."

Ilustrat în literatura universală, prin scriitori ca Eugène Ionesco (teatrul absurd: *Rinocerii*, *Cîntăreața cheală*, *Scaunele* etc.), Franz Kafka (romanele: *Procesul*, *Castelul* și *Jurnal intim*), A. Camus (*Mitul lui Sisif*) ș.a., iar în literatura noastră de Urmuz (pseudonimul lui D. Demetrescu-Buzău).

Ca structură estetică, absurdul se manifestă în creația artistică a secolului al XX-lea. Anterior, după unii cercetători, el apare ca element

al satirei, ca farsă (v.) medievală, în comedia dell'arte (v. *Comedia*), în vodevil (v.) precum și în povestirile unor scriitori ca E.T.A. Hoffmann, Edgar Allan Poe, Rabelais ș.a.

ACADEMISM (< lat. *academicus*)

Termen folosit în caracterizarea acelei arte axate pe respectarea operelor antichității clasice, opere pe care le are ca model, precum și limitarea creației artistice la forme de artă învechite.

ACCESIBILITATE (< fr. *accesibilité*)

Însușire a creației artistice de a fi ușor înțeleasă și asimilată de cititori.

Privită ca un raport între operă și public, accesibilitatea implică o receptare *spirituală* (ușurința înțelegerii și aprecierii ei), iar în același timp, și un criteriu de valorificare.

Accesibilitatea nu se identifică însă cu vulgarizarea operei literare.

ALMANAH (< articolul arab *al* și *manah*, prezicere)

În trecut, cărți populare cu un conținut variat (versuri, proză, traduceri, sfaturi practice și morale, glume etc.), asemenea *calendarelor* (< lat. *calendarium*, de la *calendae*, *-arum*, prima zi a lunii, care cuprindeau date anuale, diverse sfaturi etc.).

Asemenea cărți au circulat la persani, arabi, precum și în literatura noastră (*Almanahul de învățătură și petrecere* de M. Kogălniceanu).

Ca și calendarele, ele au contribuit la răspîndirea literaturii și la îndrumarea vieții sociale.

Scanned with OKEN Scanner

Ulterior, almanahurile se diversifică, nu atît din punctul de vedere al conținutului, ci al cititorilor, *după îndeletnicirile acestora:* — medici, agricultori, vînători, etc.; *după vîrstă și sex:* copii, femei; după *mediu social:* țărani, orășeni.

ANTOLOGIE (< fr. *antologie;* cf. gr. *anthos*, floare și *legein*, a culege)

Culegere de texte literare epice, lirice, dramatice, redate fie în întregime, fie numai fragmentar, și alese dintre cele mai reprezentative din literatură, din opera unui autor, dintr-un gen literar (v.) etc.

Asemenea culegeri, întocmite uneori și pe baza unor criterii tematice *(Umorul românesc* de P. Locusteanu; *Poezia toamnei* de I. Pillat ș.a.) au circulat încă din antichitate, prețuite și astăzi pentru contribuția lor la cunoașterea literaturilor diverselor popoare.

Printre antologiile ce au cunoscut o însemnătate deosebită pentru literatura noastră se numără *Poezii populare ale românilor* de V. Alecsandri, *Flori alese din cîntecele poporului* de O. Densusianu, *Doine și strigături din Ardeal* de Jan Urban Jarnik și Andrei Bîrseanu ș.a.

APOLINIC (< germ. *apollinisch*, de la Apollo, zeul artelor și al luminii, în mitologia antică)

Categorie estetică cu înțelesul de atitudine meditativă, echilibru și armonie, opusă noțiunii de *dionisiac*, antiteza dintre aceste două categorii estetice — apolinic și dionisiac — fiind similară, din punct de vedere estetic, aceleia dintre cele două zeități la greci: *Apollo*,

Scanned with OKEN Scanner

zeul artelor, al luminii, personificare, pentru greci, a echilibrului, visării senine și *Dionysos*, zeul vinului, al beției răscolitoare de instincte.

Folosiți de Nietzsche, în *Nașterea tragediei din spiritul muzicii*, termenii *apolinic* și *dionisiac* se bazează pe această mitică opoziție.

ATICISM (< fr. *atticisme* < lat. *atticismus* < gr. *attikismos*)

Referindu-se la felul ales de a vorbi al atenienilor din Atica, termenul a căpătat ulterior înțelesul de a vorbi concis și elegant.

La greci, în epoca elenistică, aticismul consta în imitarea limbii marilor autori atenieni. La romani, în perioada ciceroniană, aticii, spre deosebire de asiatici, erau adepții unui stil ornamentat, ca și oratorii care luau ca model pe marii prozatori atenieni.

În accepțiunea modernă și cu privire la stil, aticismul și-a îmbogățit semnificația, însemnînd un ideal de perfecție a artei cuvîntului, o împletire de măsură sau conciziune, eleganță, puritate, finețe și precizie în exprimare.

M. Eminescu, în *Scrisoarea I*, i-a acordat acest bogat înțeles, cînd vorbește ironic despre pedantul care îi va aprecia limba și stilul:

> Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac
> Printre tomuri brăcuite așezat și el, un brac,
> *Aticismul* limbii tale o să-l pună la cîntari,
> Colbul ridicat din carte-ți l-o sufla din ochelari...

ARHAISM (< fr. *archaisme* < gr. *arkhaismos*, vechi)

Cuvinte sau construcții gramaticale și sintactice vechi, nemaifolosite în vorbirea curentă,

Scanned with OKEN Scanner

deoarece, prin evoluția limbii, au ieșit din circulație.

Arhaismele se întîlnesc de cele mai multe ori în operele literare cu caracter istoric, pentru a înfățișa mai bine coloritul istoric al epocii (C. Negruzzi, în nuvela *Alexandru Lăpușneanu*; M. Sadoveanu, în romanele istorice: *Frații Jderi*, *Nicoară Potcoavă* etc.)

Ele apar fie în lexic (*au* = sau; *giudeț* = judecată; *a purcede* = a pleca; *a certa* = a pedepsi; *zavistie* = intrigă), fie în forme gramaticale (*fost-au*, *zis-au*), în construcții sintactice, ca în *Scrisoarea III* de M. Eminescu, precum și în acele forme vechi, dispărute din limbă, conservate însă regional (ex. îmbla, păcaș), arhaisme fonetice, ce fac parte din categoria *arhaismelor de forme*.

Arhaismele sînt folosite nu numai în operele literare în proză, dar și în poezie.

Ex. Orice gînd ai, împărate, și oricum vei fi venit,
Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!
Despre partea închinării, însă, Doamne, să ne ierți:
Dar acu' vei vrea *cu oaste sau război ca să ne certi*
Ori vei vrea să *faci întoarsă* de pe-acuma a ta cale,
Să ne dai un semn și nouă de mila măriei-tale...
De-o fi una, de-o fi alta... Ce e scris și pentru noi,
Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război...

(M. EMINESCU, *Scrisoarea III*)

BIBLIOGRAFIE (< fr. *bibliographie* < gr. *biblion*, carte și *graphein*, a scrie)

1 Într-o cercetare științifică, lista operelor consultate.

2 Ştiinţă care are ca obiect inventarierea, descrierea şi clarificarea sistematică a publicaţiilor apărute.

3 Listă a cărţilor şi publicaţiilor apărute de curînd şi care se diferenţiază în *alfabetică*, *cronologică*, *descriptivă* (referitoare la autor, titlul operei, data apariţiei acesteia, editura, formatul hîrtiei, ilustraţiei etc.), *critică*, în care se fac aprecieri valorice asupra lor.

Lucrări bibliografice au apărut şi în cultura noastră (ex. *Bibliografia veche românească* de S. Bianu ş.a.)

CAPODOPERĂ (< it. *capo d'opera*)

Lucrare din domeniul artei, precum şi din domenii străine artei, socotită ca o întruchipare a perfecţiei. Termenul *capodoperă* este conferit îndeosebi marilor opere ale literaturii universale (*Iliada* şi *Odiseea* lui Homer, tragediile lui Shakespeare ş.a.) şi ale artei (din pictură, tablourile lui Leonardo da Vinci; din muzică, simfoniile lui Beethoven etc.)

CATHARSIS (< gr. *katharsis*, purificare)

Termen folosit de Aristotel, pentru a defini, într-o accepţie estetică, purificarea încercată de spectatori în timpul reprezentaţiei dramatice sau după aceea.

În *Dramaturgia Hamburgică*, catharsisul tragic este definit de Lessing ca „*o transformare a pasiunilor în înclinări virtuoase*."

Esteticienii moderni au lărgit însă sfera katharsisului la întregul domeniu al artei, în totalitatea formelor ei, şi nu numai la tragedie, socotindu-l ca o categorie generală a esteticii.

Scanned with OKEN Scanner

CENACLU (< fr. *cénacle;* < lat. *cenaculum*, sala unde se cina)

Adunare periodică a unui număr de scriitori (fie colaboratori la aceeași revistă, fie avînd preocupări comune) în cadrul unor asociații profesionale, case de cultură, școli etc., adunare în vederea lecturării creației artistice a membrilor ei și a discutării acesteia.

Asemenea cenacluri au apărut la noi spre finele secolului al XIX-lea (cercul *Junimea*, condus de criticul Titu Maiorescu, cenaclul *Sburătorul* al lui Eugen Lovinescu).

Astăzi, cenaclurile literare se bucură de o bogată prețuire și răspîndire, ele contribuind la formarea și afirmarea de noi talente literare.

CURENT LITERAR (< *fr. courant littéraire*)

Concept cu implicații istorice și stilistice, devenit o categorie istorico-literară, care se referă la un grup mai numeros de scriitori, solidar uniți și însuflețiți de aceleași principii estetice și ideologice și de similitudini stilistice, într-o anumită perioadă din evoluția literaturilor naționale sau a literaturii universale.

În structura ideologică-estetică a unui curent sînt prezente trăsăturile lui caracteristice: *stil*, *program*, *teme* etc.

Formulele și sensibilitatea artistică a unui curent anticipează perioada sa de maturizare, anticipare concretizată uneori și prin formule cu prefixul *pre (preromantism)*, iar după stingerea istorică a curentului ele persistă, dînd naștere la formule cu prefixul *neo (neoclasicism)*.

Omogenitatea ideologico-stilistică a curentului acoperă întreaga arie a literaturii din

Scanned with OKEN Scanner

etapa respectivă, de la tematică, pînă la preferința pentru un anumit gen și chiar specie literară.

Apariția unui curent presupune, ca o condiție necesară, existența unei noi conștiințe estetice dezvoltate, care este orientată, de obicei, polemic, împotriva concepției anterioare (romantismul s-a afirmat ca opoziție la rigorile clasicismului, iar parnasianismul, ca o reacție față de romantism).

Teoretizarea noului crez artistic se află formulată în manifeste-program (v. *manifest*) sau articole-program din revistele noului curent (prefața la drama *Cromwell* de V. Hugo; manifestul simbolismului de J. Moreas etc.)

Deși apariția unui curent literar necesită o concepție estetică dezvoltată, maturizată, care polarizează scriitorii, totuși nu se poate afirma că scriitorul este un produs al curentului, ecoul ideologic fidel al acestuia, dar nici nu se poate concepe că scriitorul, oricît de proeminentă personalitate ar fi, ar avea meritul de întemeietor exclusiv al vreunui curent literar.

Dealtfel, în practica literară creatoare, mulți scriitori încep în cadrul unui curent literar și se afirmă în cel următor, unde ating apogeul creației. Alți scriitori, deși încadrați într-un anume curent, oscilează și spre alte formule estetice existente în vremea lor. De aici, dificultățile pe care le întîmpină cercetarea literară pentru determinarea limitelor în timp și încadrarea scriitorilor în diverse curente.

Esteticienii moderni au ajuns însă la o altă înțelegere a fenomenului, considerînd curentul literar sau artistic ca o *structură tipologică*, ca tip estetic permanent (T. Vianu), deci privat de dimensiunea istorică.

Scanned with OKEN Scanner

„Nu există în realitate un fenomen artistic pur, clasic ori romantic. Racine e și clasic și romantic. Clasicismul elin e și clasic și romantic. Romantismul modern e și romantic, e și clasic. Clasicism-romantism sînt două tipuri ideale inexistente practic în stare genuină, reperabil numai la analiza în retortă". (G. Călinescu. *Principii de estetică).*

O dificultate întîmpinată în definirea și analiza conceptului general estetic *curent* este aceea a determinării unei realități artistice diverse, lipsa unei concordanțe cronologice, diferențieri de limbaj artistic etc., interferențele ce se produc între curente.

Însăși situația istorică a curentelor, încadrarea lor în limitele istorice fixe, se dovedește a fi și ea o dificultate.

Mult mai apropiată de adevăr, după Adrian Maniu *(Dicționar de idei literare)*, este și înțelegerea curentului literar ca o unitate de convingere ideologică. Între curent literar și mișcare literară, termeni socotiți uneori sinonimi, există totuși o deosebire, termenul *curent* implicînd *„grupări scriitoricești de mare anvergură istorică și estetică, iar cel de mișcare, mai vag, e aplicabil la orice grupare, indiferent de amploare"* (Silvian Iosifescu, *Construcție și literatură).*

În evoluția istorică a literaturii au apărut o diversitate întreagă de asemenea curente: *clasicismul, romantismul, parnasianismul, simbolismul, ermetismul, realismul, naturalismul, dadaismul* ș.a.

Clasicism (<fr. *classicisme)*

1 Termen care se referă la ansamblul de trăsături proprii culturii grecești din secolele

Scanned with OKEN Scanner

V—VII (î.e.n.), și latine, prin extensiune celei antice.

2 Denumirea acelei doctrine literare ce se manifestă în cultura apuseană din secolul al XVII-lea pînă la începutul secolului al XIX-lea, caracteristic prin concepția nu a simplei imitări a literaturii antice, ci a unei imitări raționale a acesteia.

Întemeindu-se pe legile rațiunii, clasicismul prescrie creației poetice o serie de reguli rigide, o adevărată dogmatizare (ex. regula celor trei unități, definirea și separarea netă a genurilor literare, primatul rațiunii în procesul de creație, principiul idealității exprimat în forme absolute, limitarea scriitorilor la alegerea temelor și la imitarea procedeelor de expresie din literatura și cultura greco-latină).

Reprezentanți de seamă ai clasicismului francez sînt P. Corneille, J. Racine, N. Boileau.

În literatura noastră, a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd și-au desfășurat activitatea creatoare M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, I. Slavici, este socotită perioada marilor noștri clasici.

Romantism (<fr. *romantisme*)

Mișcare artistică și literară cu multiple accepții, dezvoltată în primele decenii ale secolului al XIX-lea, în Europa (Franța, Anglia, Germania), extinsă și în alte continente, și care s-a manifestat și în muzică, pictură, precum și în istorie, filozofie, lingvistică, estetică etc.

Romantismul, datorită diversității faptelor de artă comportînd sensuri dealtfel diferite, s-a afirmat ca o reacție față de clasicism, prin negarea legilor rigide ale acestuia, legi care dirigiau creația scriitorilor.

Scanned with OKEN Scanner

În locul legilor fixe de creație, romantismul proclamă principiul revoluționar al *libertății de creație*, urmărind emanciparea limbii și eliberarea poeziei.

Caracteristice acestui curent literar sînt: aspirația spre originalitatea și libertatea formelor; expansiunea eului individual, a subiectivismului, de unde rezultă primatul sentimentului, al pasiunii, al fanteziei, care au dat un deosebit impuls poeziei lirice; evadarea în ținuturi exotice și refugiul în trecutul istoric; aprecierea valorilor specific naționale și îndeosebi a folclorului; folosirea antitezei în poezie și în construirea personajelor; lărgirea și îmbogățirea limbii literare, prin includerea limbii populare, a provincialismelor și arhaismelor.

Promovînd poezia lirică, îndeosebi, dar și dramaturgia și proza, romantismul a creat noi specii ca: *meditația*, (v.) elegia, (v.) poemul filozofic, (v.) apoi drama (v.) și nuvela istorică (v.) etc., permițînd amestecul genurilor, introducerea liricului în roman, eseu, critică.

Reprezentanți de seamă ai romantismului: V. Hugo, Lamartine, Vigny, Musset (în literatura franceză); Schiller, Heine, Grimm (în literatura germană); Byron și Shelley (în literatura engleză); Manzoni, Leopardi (în literatura italiană); Pușkin, Lermontov (în literatura rusă).

În literatura română, romantismul s-a afirmat în trei etape: *romantismul scriitorilor pașoptiști* (1840—1870), un romantism activ, militant, reprezentat prin: Gr. Alexandrescu, I. E. Rădulescu, N. Bălcescu, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu, V. Alecsandri, Alecu Russo, Al. Odobescu, B. P. Hasdeu; *romantismul eminescian*, ultimă afirmare a ro-

Scanned with OKEN Scanner

mantismului universal; *romantismul postemines-cian*, reprezentat alături de *semănătorism* și *simbolism* prin scriitori ca: Al. Macedonski, B. Șt. Delavrancea, Al. Vlahuță, O. Goga, Șt. O. Iosif ș.a.

Prelungiri și ecouri ale romantismului au stăruit și în etapele ulterioare.

Parnasianism (derivat din parnasian <fr. *parnassien*)

Mișcare literară apărută în poezia franceză, între 1850 și 1870, ca o reacție împotriva romantismului.

Numele de parnasieni și l-a luat grupul de poeți ale căror versuri s-au publicat în culegerea antologică *Le Parnasse contemporain*. Parnasienii cultivă o poezie picturală, rece, impersonală, în care subiectivitatea este aproape exclusă. Ei se deosebesc prin respectul pentru artă, preferința pentru formele expresive, frumoase, printr-o cunoaștere remarcabilă a facturii artistice, prin cultul perfecțiunii formale. De asemenea, ei acordă multă atenție corectitudinii versului, ritmului, sonorității cuvintelor, bogăției și rarității rimelor. Punînd accentul pe meșteșugul literar, vor realiza mai ales poezii în forme fixe ca: *sonetul*, *rondelul*, *trioletul*, *pantumul* etc. (v.)

Prin rafinatul cult al sugestiei și evocării, parnasianismul anticipează simbolismul.

Șeful școlii parnasiene franceze este socotit poetul Leconte de Lisle (*Poèmes antiques*, 1852).

În literatura noastră, manifestări ale parnasianismului apar în creația lui Al. Macedonski, îndeosebi în volumul *Poema rondelurilor*.

Scanned with OKEN Scanner

Simbolism (<fr. *symbolisme*)

Curent literar-artistic de mare amploare, care a impus o nouă înțelegere a poeziei și artei și care își are începuturile de afirmare în Franța pe la finele secolului al XIX-lea, ca o reacție antinaturalistă și antiparnasiană.

Denumirea de *simbolism* a acestui curent i-a fost dată de poetul Jean Moreas, în 1885, înlocuind o mai veche și nepotrivită denumire, aceea de *decadentism*.

Fără să aibă un program precis formulat, doctrina simbolistă se găsește, în germene, exprimată în poemul *Corespondențe* al lui Baudelaire, care consideră existența reală ca învelișul exterior, o mască simbolică a unei alte realități, în care toate se confundă și-și corespund:

Parfum, culoare, sunet, se-ngînă și-și răspund...

Poezia simbolistă se caracterizează mai ales prin faptul că evocă și sugerează printr-o serie de mijloace ca: muzicalitatea sau sonoritatea cuvintelor strîns legate de tonul emoțional și realizată prin cadență, ritm lăuntric, repetiții, refrene, armonii etc. (*„Muzică înainte de toate“*, spune P. Verlaine în a sa *Artă poetică*); folosirea simbolurilor, nu însă a celor cunoscute, tradiționale, ci simboluri noi, inventate de fantezia poetului; preferința pentru imagini vagi, fluide, fără contur, unui limbaj cu multe resurse sugestive; cultivarea, cu predilecție, a versului liber.

Meritul simbolismului este de a fi pus în locul exprimării discursive, al descripției precise și prozaice, exprimarea emoției pe calea sugestiei muzicale și prin mijlocirea simbolurilor.

Scanned with OKEN Scanner

La noi, primul teoretician al simbolismului este Al. Macedonski *(Poezia viitorului)*. De asemenea, E. Lovinescu vede în simbolism adîncirea lirismului în subconștient, prin exprimarea, pe cale mai mult de sugestie, a fondului muzical al sufletului omenesc.

Poeți mai reprezentativi ai simbolismului nostru sînt: Tr. Demetrescu, Dimitrie Anghel, Ștefan Petică, Ion Minulescu, G. Bacovia, M. Cruceanu ș.a.

Elemente simboliste se pot întîlni și la: T. Arghezi, I. Pillat, Demostene Botez, Adrian Maniu ș.a.

Modernism (derivat din cuvîntul *modern;* cf. fr. *moderne* < lat. *modernus*, recent)

Diversitate de tendințe literare, modernismul apare în literatura secolului al XX-lea, în opoziție cu tradiționalismul.

Desprins din mișcarea simbolistă, modernismul, încercînd să pună de acord expresia artistică cu viața modernă, cu sensibilitatea epocii, a contribuit la îmbogățirea mijloacelor de creație artistică.

Căutările și înnoirile formale au contribuit la îmbogățirea mijloacelor artistice. Teoretizat în special de criticul Eugen Lovinescu, în revista *Sburătorul* și în activitatea sa de critic și istoric literar, modernismul s-a manifestat în literatura noastră mai ales în poezie, începînd din primele decenii ale secolului al XX-lea și continuînd simbolismul, pe care-l adaptează la noile concepții estetice ale epocii.

Ermetism < fr. *Hermétisme*, derivat de la numele zeului grec Hermes).

În cadrul poeziei moderniste este socotit și *ermetismul*, tendință manifestată în creația

Scanned with OKEN Scanner

unor poeți, caracteristică prin folosirea unui stil obscur, greu de înțeles, poeții ermetici împerechind adesea cuvintele într-un chip neașteptat, ilogic.

Creatorul ermetismului în literatura franceză, deși contestat de unii esteticieni, este socotit poetul Stéphane Mallarmé.

În poezia noastră, reprezentant al ermetismului, cu efecte însă poetice, este poetul Ion Barbu.

Ex. Din ceas, dedus, adîncul acestei calme creste,
Intrată prin oglindă în mîntuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreste
În grupurile apei un joc secund, mai pur.
Nadir latent! Poetul ridică însumarea
De harfe resfirate ce-n zbor invers le pierde
Și cîntec istovește: ascuns, cum numai marea
Meduzele cînd plimbă sub clopotele verzi;

(ION BARBU, *Joc secund*)

O interpretare a acestei poezii, care constituie arta poetică a lui I. Barbu, a fost dată de G. Călinescu în *Istoria literaturii române.*

„Poezia *(adîncul acestei calme creste)* este o ieșire *(dedus)* din contingent *(din ceas)* în gratuitate *(mîntuit azur)*, joc secund, ca imaginea cirezii răsfrîntă în apă.

E un *nadir* latent, o oglindire a zenitului în apă, o sublimare a vieții prin retorsiune".

Realism (<fr. *réalisme*, derivat din *réal*, real)

Folosit și în filozofie, termenul *realism*, în literatură, denumește acea concepție artistică, literară, care are ca preocupare răsfrîngerea obiectivă, veridică, a realității, repudiind idealizarea acesteia.

Scanned with OKEN Scanner

Caracteristice ale creației realiste sînt: obiectivitatea, sobrietatea, tendința critică, acuzatoare, a societății burgheze, trăsături ce apar în opera unor scriitori realiști de valoare, ca Balzac, Flaubert, în literatura franceză, Ch. Dickens, în literatura engleză, L. I. Tolstoi, Dostoievski, în literatura rusă.

Teoretician al realismului în secolul al XIX-lea este socotit scriitorul francez Jules Husson (Champfleury), după a cărui concepție artistul trebuie să fie un observator atent al vieții, opera lui reflectînd veridic realitatea.

Realismul este ilustrat și în creația unora dintre scriitorii noștri, ca I. Creangă *(Amintiri din copilărie)*, Duiliu Zamfirescu *(Tănase Scatiu)*, Liviu Rebreanu *(Ion)*, Marin Preda *(Moromeții)* ș.a.

Termenul *realism* mai este folosit, de asemenea, în denumirea acelei modalități artistice, dezvoltată pentru prima oară în literatura sovietică — *realismul socialist*, avînd ca obiect zugrăvirea realității în transformarea ei revoluționară.

Scopul acestei literaturi constă în educarea oamenilor muncii în spiritul socialismului. Accesibilitatea formei este o cerință de bază.

În țara noastră, înainte de 23 August, termenul apare în publicațiile literare de stînga, mai întîi pentru a defini orientarea literaturii sovietice. Apoi treptat se încarcă de un conținut programatic, predominant din anii 1948—1949, abordînd o tematică nouă. Din cauza unor interpretări dogmatice, rezultatele nu au fost cele așteptate.

În prezent, aspirația comună a scriitorilor din patria noastră este de a crea o literatură realistă, care să reflecte munca eroică a po-

Scanned with OKEN Scanner

porului, care să aibă ca ţel făurirea omului nou. Trăsătura dominantă este umanismul socialist. Promovarea umanismului socialist o găsim înscrisă în *Programul Partidului Comunist Român:*

„Partidul va acţiona ca înaltele principii ale umanismului socialist să se reflecte tot mai cuprinzător în societatea noastră în toate sferele vieţii sociale, să pătrundă în conştiinţe, însufleţind poporul în măreaţa operă de zidire a celei mai drepte şi mai umane orînduiri din cîte a cunoscut istoria."

Naturalism (< fr. *naturalisme)*

Prelungire a realismului în creaţia epică şi dramatică, a unui realism tinzînd spre o reproducere crudă, brutală chiar, a realităţii, tendinţă ce se manifestă în literatura franceză dintre anii 1870 şi 1890, precum şi în celelalte literaturi, îndeosebi în cea americană, apărută după primul război mondial (John Dos Passos, Erkskine Caldwell ş.a.).

Teoretizat de scriitorul francez Emil Zola, în *Le roman experimental*, naturalismul tinde să imprime operei literare atributul de „document de viaţă".

În literatura noastră, opera lui L. Rebreanu prezintă trăsături naturaliste.

*

Manifestări ale unor curente literare se întîlnesc şi în literatura noastră: *semănătorismul*, *poporanismul*, *gîndirismul*, manifestări proprii culturii române.

Semănătorism (de la revista *„Sămănătorul")*

Curent ideologic și literar, de la începutul secolului al XX-lea care, pornind de la discrepanța dintre sat și oraș, opune, în creația artistică, imaginea idilică a vieții patriarhale, de la sat, aceleia viciate de la oraș. Adepții acestei ideologii vedeau critic originea răului social, a instituțiilor burgheze, a capitalismului străin, a politicianismului. Ei nu au văzut rolul istoric al proletariatului.

Revista reprezentativă a acestei manifestări, de scurtă durată, a fost *Sămănătorul*, căreia i s-au alăturat și alte reviste: *Făt-Frumos*, *Ramuri*, *Luceafărul*, *Vînt sămănător*.

Poporanism (de la *poporan*, după modelul rus *narodnicestvo*)

Socotit ca o mișcare politico-ideologică, influențată de narodnicismul rus, poporanismul este teoretizat în literatura noastră de criticul G. Ibrăileanu al cărui program literar se baza pe categoria *specificului național*, iar pe plan politico-ideologic, de C. Stere. Poporanismul, în literatură, opune spiritului romantic și idilic al semănătorismului o literatură realistă, critică, democratică, expresie a realităților naționale, inspirată din viața poporului și pentru popor. Poporanismul, ca doctrină politică, nu înțelege rolul proletariatului.

Revista reprezentativă a poporanismului a fost *Viața românească* (Iași, 1906) condusă de C. Stere și G. Ibrăileanu...

Printre poporaniști se numără scriitori ca M. Sadoveanu, Calistrat Hogaș, Gala Galaction ș.a.

Gîndirism (de la numele revistei *Gîndirea*)

Dadaism (< fr. *dadaisme*; dada, cal; fig. idee fixă)

Scanned with OKEN Scanner

Curent literar și artistic apărut în cultura europeană în perioada primului război mondial, caracteristic prin suprimarea oricărui raport între gîndire și expresie, prin crearea unor poezii rezultate din asocierea arbitrară a cuvintelor și tendința de a revoluționa literatura și arta prin renunțarea la orice structurare conștientă a creației artistice.

Inițiator al acestui curent, Tristan Tzara ș.a.

DENOTAȚIE—CONOTAȚIE (< *fr. denotation, connotation*)

Termeni proveniți din stilistica anglo-saxonă și care se bucură de o largă circulație în teoria și critica literară.

În critica modernă, denotația se referă la denumirea sensului propriu, obișnuit, al cuvîntului, conotația, la extinderea sau restrîngerea sensului cuvîntului, în funcție de context. Pereche de noțiuni, care, în structuralism (v.) subliniază, din punct de vedere lingvistic, deosebirea dintre limbajul literar și cel științific. În știință, limbajul este denotativ, direct, precis, transparent, banal, iar în artă, conotativ, deci, indirect, neprecis, oarecum opac, original.

Semnificațiile plurale, adiacente, conotative, se substituie sistemului denotativ. După unii teoreticieni — natura și esența literaturii constă în această substituire, de unde rezultă necesitatea ca interpretarea cititorului sau a criticului să pornească de la sesizarea „semnificațiilor" și apoi să treacă la celelalte elemente structurale ale operei literare care, cum se știe, se prezintă ca o structură complexă.

Scanned with OKEN Scanner

ESTETICĂ (<fr. *esthétique* < lat. *aesthetica*; cf. gr. *aisthetikos*, care are însușirea de a simți)

Disciplină filozofică care studiază esența, legitățile atitudinii umane față de realitate și care se ocupă de frumosul din natură, societate și conștiință sau din creațiile omenești artistice. Estetica elaborează categoriile specifice artei: frumosul, sublimul, tragicul, grațiosul, urîtul etc. Studiind frumosul din operele artistice, estetica explică originea și esența artei, funcțiile și rolul artei pe baza raportului dintre creația artistică și realitate, cu implicații în diferite domenii, de unde și denumirile ei; *estetica de fiecare zi (cotidiană)*, care se ocupă cu modalitatea de aplicare a esteticului în afara artei (locul de muncă, relațiile sociale, arhitectură, urbanism etc.); *estetica existențialistă*, cu referire la principii de artă; *estetica fenomenologică*, preocupată de obiectul estetic și experiența estetică; *estetica generativă*, latură a esteticii informaționale, studiind procesul de creație artistică, descompus în etape; *estetica industrială* sau *industrial design*.

Constituită ca disciplină filozofică abia în secolul al XVIII-lea, deși preocupările estetice datează încă din antichitate, domeniul și metodele de cercetare ale acestei științe s-au lărgit și îmbogățit de-a lungul evoluției culturii umane, începînd cu antichitatea greacă și pînă în vremea noastră, clarificîndu-se problemele genezei, naturii și specificului artei, ceea ce a întărit caracterul științific al acestei discipline. Ea constituie baza teoretică și metodologică a teoriei fiecărei arte în parte.

Estetica marxistă infirmă concepțiile idealiste, formaliste, potrivit cărora formele re-

Scanned with OKEN Scanner

flectării realității depind exclusiv de bunul plac al scriitorului, al artistului.

Estetica românească pledează pentru o artă legată de concepțiile umanismului socialist, o artă în care prezența omului să se facă simțită, în formele limbajului contemporan, în deplin acord cu orientarea ideologică a societății noastre.

FANTASTIC (<fr. fantastique < lat. lit. phantasticus < gr. phantastikos, imaginar)

Categorie a esteticii, produs al imaginației sau fanteziei, facultății socotite sinonime, datorită aceluiași mecanism creator.

Trăsătură caracteristică a literaturii antice (poemele homerice, legendele mitologice), a unor creații populare (basmul), a literaturii moderne (literatura științifico-fantastică).

Un interes pentru fantastic l-au arătat romanticii. Meritul de a-i fi deschis drumul în creația literară a vremii revine scriitorului E.T.A. Hoffmann.

În literatura noastră, elemente fantastice apar în creația unor scriitori ca: Ion Creangă *(Poveștile)*, B. Delavrancea *(Neghiniță)*, G. Coșbuc *(Tulnic* și *Lioara* etc.), M. Eminescu *(Făt-Frumos din lacrimă)*, Al. Odobescu *(Feciorul de împărat cel cu noroc la vînat)*, în legendele lui V. Alecsandri *(Legenda ciocîrliei)*.

Particularități ale fantasticului în literatură sînt: o nouă dimensiune a duratei, un alt ritm în succesiunea momentelor, plăsmuirea personajelor.

O categorie a fantasticului este *fabulosul*, produs al imaginației înclinînd spre enormul incredibil și care apare în legende și în eposul popular.

Scanned with OKEN Scanner

FOLCLOR (< fr. *folklore;* cf. engl. *folk*, popor și *lore*, știință)

Totalitatea manifestărilor artistice ale unui popor (literatură, muzică, dans, teatru popular, joc, obiceiuri, tradiții etc.).

Folosit pentru întîia oară de arheologul englez, William Thomas, termenul s-a impus și s-a generalizat. Lărgindu-i înțelesul, unii cercetători au cuprins în noțiunea *folclor* totalitatea valorilor care alcătuiesc civilizația și cultura popoarelor, domeniul acestuia confundîndu-se în bună parte cu acela al altor științe, ca etnografia, antropologia, etnologia etc.

Pentru manifestările literare se folosesc o serie de termeni la fel de îndreptățiți: *folclor literar*, *literatură populară*, *literatură orală* sau *creație poetică orală*. Se înțelege deci prin *folclor literar* totalitatea operelor poetice orale, create sau însușite de poporul muncitor, cu o vie circulație în rîndurile maselor largi.

În aceste creații se oglindește lupta poporului pentru libertate, năzuința spre o viață mai bună și mai dreaptă, frumusețea sentimentelor sale cele mai nobile.

V. I. Lenin prețuia în chip deosebit creația folclorică, despre a cărei caracteristică spunea:

> *„Cu ajutorul acestui material s-ar putea scrie o lucrare minunată despre năzuințele și nădejdile poporului.“*

De asemenea, creațiile folclorice sînt realizate într-o formă artistică accesibilă tuturor. Din aceste trăsături, derivă una din trăsăturile specifice: caracterul popular al literaturii folclorice.

Scanned with OKEN Scanner

O altă trăsătură este *oralitatea*, care se referă atît la crearea, cît și la transmiterea și răspîndirea folclorului prin viu grai, precum și *anonimatul* și *caracterul colectiv* al creațiilor populare.

Circulînd pe cale orală, folclorul se înnoiește, se adaptează epocilor istorice prin care a trecut, tinde să fie permanent contemporan cu concepția și năzuințele colectivităților. Datorită circulației orale, el poartă urmele timpului cînd a fost creat și al epocilor prin care a circulat. De pildă, în zilele noastre, cîntecele populare nu mai sînt dominate de sentimente de jale și dor sau de revoltă, ca în trecut, ci exprimă bucuria și fericirea vieții noi din patria noastră *(Neghiniță neagră, Mîndru-i codru și-nfrunzit* etc.).

Socotit *„răsunet al trecutului și voce puternică a prezentului"*, folclorul, privit din unghiuri diferite, prezintă pentru cercetători valori diferite (antropologice, istorice, sociale, artistice, filozofice, psihologice etc.).

FOLCLORISTICĂ (de la *folclor)*

Știință a folclorului, care are ca preocupare studierea creației folclorice, în raport cu mediile sociale care l-au creat și-l păstrează.

Limitată în trecut la simpla culegere a creației literare populare, folcloristica modernă se bazează pe autenticitatea înregistrării folclorului, cercetarea științifică a originii lui, precum și pe sistematizarea și aprecierea valorii acestuia.

Romantismul este acela care a trezit un viu interes pentru cunoașterea folclorului, nu însă și o cunoaștere științifică, aceasta începînd a se manifesta mai tîrziu.

În cadrul folcloristicii, cercetările moderne au delimitat și alte domenii în afara literaturii, ca *folcloristica muzicală*, *coregrafică* etc.

În literatura noastră, preocupări folcloristice găsim în opera unor scriitori ca V. Alecsandri *(Poezii populare ale românilor)*, Alecu Russo *(Poezia poporală)*, iar B. P. Hasdeu, cu *Cărțile poporane la români* și alte studii de folclor comparat, pune bazele științifice ale cercetării folclorului la noi.

GEN LITERAR (< fr. *genre littéraire*, cf. lat. *genus*, neam, rasă, fel, mod)

Operele literare se grupează în anumite genuri literare.

Din diversitatea interpretărilor date conceptului *gen literar*, cea mai corespunzătoare pare a fi aceea prin care genurile literare sînt socotite tipuri specifice de organizare literară, structuri în sensul unor moduri de construcție literară.

După aceste tipuri de structură, adică după genuri, se clasifică literatura — și la ele face referiri orice interpretare sau evaluare a operelor, deoarece genurile presupun o sumă de procedee estetice comune, devenite tradiționale.

Modalități artistice, genurile literare pot fi considerate moduri de *reflectare* a vieții umane, verificate și confirmate de activitatea literară a tuturor popoarelor în decursul istoriei. Într-un gen literar se vor grupa deci opere care se aseamănă între ele printr-un anumit mod de a înfățișa artistic chipul omului, cu manifestările și stările lui sufletești, cu universul lui de viață. Criteriul definirii genului

Scanned with OKEN Scanner

poate fi raportul dintre subiectul creator și realitatea înconjurătoare.

Teoria literaturii clasifică operele literare în trei genuri fundamentale: *liric*, *epic* și *dramatic*. Unii teoreticieni mai includ în literatură și *genul oratoric*, *genul istoric*, *genul didactic*, *genul pastoral*, genuri asimilate cîndva creației literare, însă considerate astăzi ca plasate la granița dintre nonliterar și literar, ca genuri de frontieră.

Genul liric, a cărui denumire vine de la gr. *lirikos*, liric (la greci poezia era rostită în acompaniament de liră), se caracterizează prin modalitatea directă a exprimării sentimentelor autorului, obiectul poeziei lirice formîndu-l stările afective, emoțiile. *De aici subiectivitatea creației lirice.*

Genul epic (<fr. *épique* < lat. *epicus* <gr. *epikos*, derivat din *epos* „cuvînt", „zicere") cuprinde creații în proză sau în versuri, în care modalitatea literară o constituie narațiunea unor întîmplări. Se deosebește de cel liric prin obiectivare. Autorul în genere nu apare în desfășurarea acțiunii. Eul narațiunii se proiectează în persoana a III-a. În acest gen se grupează totalitatea speciilor și formelor narative.

Vechi gen literar a cărui apariție o marchează epopeile homerice, *Iliada* și *Odiseea* — în secolul al IX-lea (î.e.n.) pe care Aristotel, în *Poetica* sa, le-a interpretat în opoziție cu tragedia.

Continuitatea mișcării în timp și spațiu a personajelor a generat o altă trăsătură a genului epic, *mobilitatea* sau *flexibilitatea*, sub forma extensificării nelimitate în timp și a dislocării libere în spațiul social sau geografic. Întreaga evoluție a genului, cu speciile sale, se datorește

Scanned with OKEN Scanner

modului cum a fost folosită mobilitatea, în cadrul căreia s-au înregistrat o serie de înnoiri: paralelismul acțiunilor, dislocările și intervertirea ordinii narative, pulverizarea și discontinuitatea intenționată a acțiunii etc.

În evoluția genului, pe baza interferenței genurilor literare, s-a produs un proces de liricizare (subiectivizare) a operelor epice, îndeosebi prin nararea la persoana I, ca în povestire, unde povestitorul este un personaj. Prin stringența conflictului și folosirea masivă a dialogului, în proza modernă și contemporană este activ un proces de dramatizare (romanul dramă, schița).

Genul dramatic [v. și *dramatic, gen*] cuprinde operele literare menite a fi reprezentate pe scenă, modul de expunere caracteristic în creația dramatică fiind dialogul, deși el nu este definitoriu acestuia.

Genul didactic— un gen literar astăzi desuet — cuprinde scrieri cu caracter instructiv, științifice sau literare, gen în care sînt integrate specii literare ca *poemul didactic*, (v. *poem) fabula*, (v.) *proverbul*, (v.) *snoava*, (v.) *ghicitoarea*, (v.) a căror trăsătură definitorie este tendința de a instrui sau a moraliza.

Unele dintre acestea, ca *fabula* (v.) și *snoava*, (v.) s-au încadrat în genul epic. În antichitatea greacă și latină, poemele didactice (ex. *Munci și zile* de Hesiod, *Georgicele* de Vergilius) s-au bucurat de o largă prețuire, atît în ceea ce privește variatul lor conținut științific, cît și mijloacele literare folosite, spre a face și mai pregnantă însușirea cunoștințelor și a consecințelor lor practice în viață.

Dintre poemele didactice ale timpurilor moderne s-a impus *Arta poetică* a lui Boileau,

Scanned with OKEN Scanner

care, împrumutînd principiile estetice ale clasicismului greco-latin, a codificat normele poeziei, a fixat o riguroasă clasificare a genurilor pe baza ideii de puritate, fixitate, a devenit un adevărat tratat de teorie literară, un normativ și pentru creația literară și pentru receptarea și valorificarea ei.

Datorită însă practicii literare, odată cu etapa romantică, se constituie o teorie modernă a genurilor, care, avînd un caracter descriptiv, nu limitează rigid genurile, ci legiferează interferența lor și a speciilor respective.

O delimitare strictă a genurilor literare, așa cum o concepea Boileau în a sa *Artă poetică*, nu mai este folosită. Esteticienii moderni, adepți ai teoriei interferenței acestora (ex. liricizarea scrierilor epice, procesul de dramatizare pe plan compozițional în epică), interferență ce face ca limitele dintre genuri să devină tot mai nefirești, tot mai artificiale, combat pe drept cuvînt teoria purității genurilor.

Interferențele genurilor, sub formă de noi sinteze existente în literatura tuturor timpurilor, s-au accentuat în literatura contemporană prin apariția unor structuri noi, ca *teatrul epic*, *poemul liric*, *tragicomedia* ș.a.

Teoria modernă consideră că genurile pot fi constituite pe baza unui numitor comun al operelor literare, pe baza dominantelor.

„Genul literar reprezintă, ca să spunem așa, o sumă de procedee estetice aflate la dispoziția autorului și care sînt inteligibile pentru cititori." (R. Wellek și A. Warren, *Teoria literaturii*)

Între gen literar și stil există o strînsă legătură. Fiecărui gen îi corespunde un anumit

Scanned with OKEN Scanner

mod de expresie, sub multiple aspecte: *compoziție*, *vocabular*, *sintaxă*, *figuri de stil*.

Gruparea și clasificarea operelor literare după genuri în acest sens constituie o necesitate atît pentru creator, cît și pentru cercetători și cititori.

Genurile literare oferă o serie de cadre și tipare, care, în anumite condiții și limite bine determinate, se dovedesc parțial utile, chiar necesare". (Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*).

GROTESC (< fr. *grotesque;* it. *grottesca*, capricios, ridicol < *grotta*, peșteră)

Termen folosit în estetică pentru caracterizarea procedeului unor scriitori care înfățișează în chip ciudat, caricatural, monstruos, realitatea. La origine el desemna acele ornamentații ciudate, fantastice, din grote, descoperite de arheologia secolelor XV—XVI.

Categorie estetică, opusă sublimului de către romantici, grotescul apare ca un comic exagerat. În prefața dramei sale, *Cromwell*, V. Hugo pledează pentru îmbinarea grotescului cu sublimul, în această îmbinare el văzînd nașterea genului modern, diferit de uniformitatea genului antic.

Grotescul, care și în literatura contemporană apare ca o categorie estetică a absurdului, se realizează artistic cu mijloace realiste și fantastice totodată, contrastante, bizare, crude, caricaturale.

LIMBĂ LITERARĂ (< fr. *langue littéraire*)

Prin *limbă literară* se înțelege aspectul fundamental al limbii, forma cea mai îngrijită, normată, a limbii naționale.

Scanned with OKEN Scanner

Normele ei sînt un rezultat al folosirii de către scriitori, vorbitori a anumitor forme lingvistice.

Limba literară reprezintă o formă cultivată a limbii întregului popor, care dispune — într-o măsură mai mare sau mai mică — de o serie de norme consolidate prin scris.

Limba națională a unui popor devine limbă literară, cînd întrunește o serie de însușiri caracteristice: corectitudine din punct de vedere ortoepic, lexical și gramatical, atît sub forma scrisă, cît și cea vorbită, să fie unitară pentru tot teritoriul locuit de oamenii ce vorbesc aceeași limbă, o deosebită capacitate de a exprima cele mai variate noțiuni, idei, sentimente, fapte omenești.

Limba literară poate fi socotită atît limba unei lucrări beletristice, cît și a uneia științifice, politice sau ideologice, a publicațiilor periodice, ca și a presei cotidiene, a diferitelor emisiuni de la radio sau televiziune.

Exprimarea literară are aceeași semnificație cu exprimarea corectă. Socotită categorie istorică, rezultat al unei îndelungi și complexe evoluții, limba literară este supusă transformărilor.

Cît privește istoria limbii literare române, părerile sînt diferite. După unii cercetători, la baza ei ar sta producțiile literaturii populare, deci ea s-ar fi format înaintea literaturii scrise. După alții, ea apare odată cu primele texte românești scrise (secolul al XVI-lea și al XVII-lea). Opusă acestor concepții este aceea a socotirii perioadei de consolidare a națiunii române și a literaturii ei — secolul al XIX-lea — ca dată a apariției limbii literare.

Scanned with OKEN Scanner

Limba literară folosită în scrierile literare se caracterizează printr-un vocabular bogat și variat, prin plasticitate și expresivitate, prin forța sugestivă în comunicarea gîndurilor și sentimentelor. La formarea și perfecționarea ei au contribuit substanțial scriitorii.

LITERATURĂ (< fr. *littérature* < lat. *littera*, literă, scriere)

Într-o accepție mai largă, generalizată oarecum, literatura este o artă mediată prin cuvînt, ansamblul scrierilor cu caracter estetic scrise într-o limbă.

În baza unor criterii diferite — estetice, lingvistice, bibliografice — s-a încercat a se fixa specificul termenului *literatură*, teoriile variind după diferitele orientări și accepții asupra funcției limbajului, căci, după R. Barthes (*Rhétorique de l'image*), ceea ce caracterizează literatura sînt procedeele de limbaj, ca fiind un sistem de semne.

Orală în începuturile ei, apoi scrisă, literatura, privită din punctul de vedere al originii, se împarte în două ramuri:

literatura populară, (v. *folclor*) și *literatura cultă*, în care se includ operele artistice ale scriitorilor, literatură fixă prin tipărire.

Pe lîngă literatura populară orală (*doine*, *balade*, *strigături*, *basme* etc.), există și o literatură populară scrisă **epică** propriu-zisă (*Alexandria*, *Genoveva de Brabant*, *Halima* etc.), **astrologică** (*Trepetnice*, *Rojdanice*, *Zodiacare* etc.), **etică** (*Esopia*, *Albinușa* etc.).

Pe baza unor criterii diferite, clasificarea literaturii include și alte ramuri: *literatura națională*, privită ca totalitate a producțiilor literare ale unui popor; *literatura străină*, prin

Scanned with OKEN Scanner

opoziție cu cea națională, referitoare la producțiile literare ale altor popoare; *literatura universală*, în sens larg, cuprinzînd producțiile literare ale tuturor popoarelor, iar în sens restrîns numai acele opere literare, care, atît prin valoarea lor artistică în sine, cît și prin măsura în care sînt expresii ale sufletului națiunilor, au intrat definitiv în patrimoniul culturii umane.

În cercetarea literaturii universale s-au introdus metode noi, ca, de exemplu, compararea literaturilor naționale, între care s-au produs interferențe, sub diferite aspecte: motive sau teme, modalități artistice etc. Astfel de studii au format un domeniu nou, cel al *literaturii comparate*.

Literatura reflectă, în imagini artistice, priveliști din natură, întîmplări din viața și societatea omenească, năzuințe, sentimente, idei.

Ea formează obiectul *științei literaturii*. Una din ramurile acesteia este *teoria literaturii*, care studiază creația literară (elementele ei constitutive, genurile și speciile, curentele literare, versificația etc.), și are strînse legături și cu celelalte ramuri ale științei literaturii, *critica literară* și *istoria literaturii*, cum și cu alte discipline ajutătoare: *estetica*, *istoria artei*, *istoria culturii*, *lingvistica* etc.

Operele literare, indiferent de genul lor, ajută atît la cunoașterea, cît și la transformarea vieții și societății omenești, prin cele trei atribute sau caractere pe care le implică: *caracterul partinic* (partinitatea), *caracterul național* și *caracterul popular*.

Prin partinitate se înțelege tendința fățișă a scriitorului de a oglindi realitatea potrivit concepției și intereselor uneia sau alteia dintre

Scanned with OKEN Scanner

clasele sociale. Forma cea mai înaltă a partinității în literatura actuală este partinitatea comunistă, al cărei principiu a fost formulat de Lenin, în articolul: *Organizația de partid și literatura de partid* (1905), în care el cheamă pe scriitori să lupte pentru a opune literaturii fățarnic-libere, în realitate legată de burghezie, o literatură într-adevăr liberă, legată în mod deschis de proletariat.

Literatura însuflețită de principiul partinității comuniste este o literatură fundamental realistă, care nu se mărginește doar la constatarea și oglindirea realității, ci participă activ la schimbarea ei și contribuie din plin la procesul însuși de transformare revoluționară și de formare a conștiinței comuniste. De asemenea, este o literatură militantă, adică „*un instrument de perfecționare continuă a societății, a omului, de afirmare a dreptății și echității sociale, a modului de muncă și viață socialistă și comunistă*". (Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la Programul P.C.R. pentru îmbunătățirea activității ideologice...* 3 noiembrie 1971).

Prin *caracter național* al unei opere literare se înțelege totalitatea trăsăturilor caracteristice națiunii căreia aparține scriitorul, așa cum se oglindesc ele în întîmplările, locurile, obiceiurile și oamenii din acea operă, precum și în limba folosită de autor.

Caracterul popular al literaturii se referă la înfățișarea aspectelor de viață fundamentale, care interesează poporul, la idealul de viață al acestuia, la mentalitatea și filozofia lui, exprimate cu ajutorul unui limbaj artistic accesibil poporului.

Scanned with OKEN Scanner

POETICĂ MODERNĂ (< fr. *poétique moderne* < lat. *poetica* < gr. *poiitiki*)

Știință interdisciplinară care s-a constituit din interferența lingvisticii și criticii literare, ambele aplicate la textul literar, considerat *limbaj;* știință al cărei obiect este limbajul literar.

Poetica modernă nu se poate confunda cu *stilistica* — disciplină a expresivității stilului — deoarece ea se constituie ca o descriere de structuri verbale, de contexte de opere literare întregi, pe cînd stilistica studiază opera doar ca unități verbale ale operei (cuvînt, frază).

S-a dezvoltat în perioada de după primul război mondial, dar s-a făcut cunoscută și s-a impus după cel de al doilea război mondial, datorită progresului înregistrat de *structuralism* (v.) în lingvistică și științele umane, de aceea mai este numită și *poetica modernă*, considerată drept cadru general al cercetării literare, o fază modernă a criticii de limbaj.

Poetica modernă și-a constituit o serie de procedee și metode care-i permit să descrie legăturile dintre *semnificant* și *semnificat* (v.), dar și corelațiile specifice stabilite între ele de opera poetică.

SEMIOLOGIE (SEMIOTICĂ) (< fr. *sémiologie;* cf. gr. *semeion*, semn)

Termen folosit de Ferdinand de Saussure pentru știința studierii funcției semnelor în viața socială.

Semiotica generală studiază toate genurile de semne: literatura, folclorul, muzica, alfabetul surdo-muților, riturile simbolice, formulele de politețe, semnalele militare etc. Limba,

Scanned with OKEN Scanner

fiind un sistem de semne care exprimă idei, sentimente, a devenit domeniul *semioticii literare*, o parte a semioticii generale.

SEMNIFICANT — SEMNIFICAT (< fr. *signifiant*, *signifié*, modificate după rom. *semn*)

Disociație devenită clasică, în domeniul limbii și aparținînd lui Ferdinand de Saussure.

Formula „semnificant — semnificat" a avut urmări deosebite pentru critica și teoria literaturii moderne.

Dacă literatura este „limbaj", în acest caz ea participă la condiția fundamentală a limbii compusă din semne — adică dintr-un *determinant* (**semnificantul** prin care se înțelege *cuvîntul*, *imaginea verbală*, *expresia în sens larg*) și un *determinat* (**semnificatul**, adică *sensul*, *ideea*, *noțiunea*). Între cei doi termeni se stabilește întotdeauna o relație de semnificare.

Cuvintele și unitățile lor constitutive sînt semne care comunică *un înțeles*, o semnificație în *mod mijlocit:* prin valorile lor fonice, prin imagini acustice, care se numesc *semnificanți* și se opun conținutului noțional propriu cuvintelor, adică *semnificatului*.

Literatura, înainte de a fi „artă", constituie un „sistem semnificant", al cărui sens „semnificat" nu este decît relativ analizabil.

„Sensul" poetic sau literar nu se confundă cu acela — literal — al frazei, ci decurge din existența unei multiplicități de sensuri posibile, pe care sistemul verbal le conține și le sugerează cititorului. Un cuvînt sau o propoziție poate enunța un singur lucru, dar exprimă zeci de nuanțe.

Scanned with OKEN Scanner

În interpretarea operelor literare, centrul de greutate se deplasează de pe semnul lingvistic (cuvinte, fraze, expresii) pe sens și semnificație, ale căror nuanțe și complexitate cititorul sau criticul le descifrează.

SENTIMENTALISM (< fr. *sentimentalisme*)

Tendință în literatura secolului al XVIII-lea, caracteristică prin exagerarea vieții afective a personajelor, fără a mai fi subordonată rațiunii, ca în clasicism.

Sentimentalismul apare ca una din caracteristici în opera unor scriitori ca Richardson (Anglia), J. J. Rousseau (Franța), Goethe — în tinerețe (Germania), scriitorii preromantici ruși, cu eroi care trăiesc o viață spirituală plină de zbucium și contradicții.

Viața sufletească bogată și tumultuoasă a personajelor este pusă în evidență prin multiple mijloace, printre care și descrierea peisajelor, în strînsă corelație cu stările lor afective, precum și printr-o urmărire stăruitoare a sentimentelor, care le determină atitudinile, intervenția rațiunii fiind anulată.

Ex. „O seninătate minunată îmi stăpînește întreaga ființă, asemănătoare dulcilor dimineți de primăvară pe care le gust, cu tot sufletul meu. Sînt singur și mă simt fericit de faptul că trăiesc în acest ținut, anume făcut pentru inimi ca aceea a mea..."

(W. GOETHE, *Suferințele tînărului Werther*)

Mai tîrziu, termenul *sentimentalism* a fost folosit în caracterizarea acelei tendințe melodramatice manifestată în creația unor scriitori din etapa romantismului minor ca, de exemplu,

Scanned with OKEN Scanner

în literatura noastră, în romanul *Manoil și Elena* de D. Bolintineanu.

SPECIE LITERARĂ (< lat. *species*, specie și lat. *litterarius*, derivat din *littera*, slovă)

Subdiviziune a unui gen literar.

Criteriile de diferențiere a speciilor unui gen literar diferă de la un gen la altul. În genul liric, factor determinant este *natura sentimentului* exprimat în cuprinsul speciei [ex. melancolie, în *elegie* (v.), admirație, în *odă* (v.) etc.], în cel epic, *amploarea* și *complexitatea acțiunii* [ex. *schiță*, *nuvelă*, *roman*, *epopee* (v.)], iar în cel dramatic, elementul tragic sau comic [ex. *tragedie*, *comedie* (v.)].

Creații ale scriitorilor, unele specii literare noi [ex. *tragicomedia*, *reportajul* (v.) ș.a.] apar ca o sinteză a altor specii existente anterior, altele dispar sau sînt căzute în desuetudine, și înlocuite de alte specii (epopeea, de roman, poemul didactic, de disertație).

Esteticienii constată un proces de întretăiere a speciilor. Tot așa, unele specii, în evoluția lor, s-au diferențiat, dînd naștere la alte subdiviziuni, ceea ce, în terminologia curentă, a îndreptățit considerarea acelei specii și a subdiviziunilor respective ca gen. Este situația romanului și a subdiviziunilor lui, care sînt socotite gen: *genul romanului istoric*, *genul romanului de analiză*, *genul romanului social* etc.

Tendința aceasta aproape că s-a generalizat în folcloristică, unde specii, ca balada sau basmul, au devenit genuri: *genul baladei*, *genul basmului*, *genul doinei și al cîntecului*, *genul proverbelor* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Problemele pe care le ridică speciile, ca și genurile literare, fie în cadrul teoriilor clasice normative, fie în acela al teoriilor moderne, mai elastice și analitice, sînt folositoare nu atît prin clasificarea ordonatoare a varietății operelor, cît mai ales prin faptul că atrag atenția asupra dezvoltării lăuntrice a literaturii.

STRUCTURĂ (literară) (< fr. *structure* < lat. *structura*, alcătuire)

Textul literar este un ansamblu de cuvinte, dar un ansamblu organizat după anumite legi.

„*Tocmai organizarea aceasta internă a textului, sistemul de trăsături distinctive ale termenilor care-l compun, complexul de relații dintre aceștia constituie structura textului.*“ (Sorin Alexandrescu, *Analize literare și stilistice.)*

Structura unei opere literare, văzută și ca o relație reciprocă a elementelor componente ale unui întreg, rezultă din *integrarea organică* a elementelor ei constitutive, opera devenind astfel o *creație organică*, concepută și realizată unitar.

Orice operă literară apare ca o structură cu mai multe nivele sau straturi: *sonor*, *gramatical (morfologic și sintactic)*, *lexical și semantic; sistemul de imagini* (procedee narative, descriptive, intrigă, personaje etc.).

STRUCTURALISM (< fr. *structuralisme)*

Modul de a concepe realitatea și metoda de cercetare a ei, înțeleasă ca o structură, cu o largă răspîndire în diverse domenii: filologie, lingvistică, artă în genere, literatură etc.

Obiectul de bază al teoriei literare fiind limbajul poetic, cercetările structuralismului

Scanned with OKEN Scanner

lingvistic au generat și studiul structuralist al literaturii și analiza fonetică, lexicală, sintactică a imaginilor și a tuturor elementelor implicate în structura operei literare (intrigă, personaje etc.).

Aplicat la studiul literaturii, structuralismul are meritul de a accentua importanța textului operei literare, văzută ca o structură bine determinată. Nu întotdeauna structuralismul surprinde și devenirea istorică a operei literare și nici, integral, aprecierea valorică a acesteia.

SUBLIM (< fr. *sublime* < lat. *sublimis*, ridicat, înălțat)

Categorie estetică.

După unii esteticieni, el izvorăște din frumos și este socotit ca un grad superlativ al acestuia.

„*Caracterele sublimului au fost stabilite mai cu seamă în legătură cu aspectele infinite sau dezlănțuite ale firii.*“ (T. Vianu, *Estetica.*)

În *Tratatul despre sublim*, atribuit lui Longinus, teoretician din epoca elenismului, sînt prezentate exemple despre sublim din operele lui Homer și din Biblie și se precizează ca însușiri ale sublimului: trăirea extatică, elevația supremă și plină de demnitate a spiritului și o stare de uimire, de extaz în contactul cu orizonturile ascunse și extraordinare ale lumii, ca și din contactul cu opere în care s-au reflectat artistic aceste însușiri.

Exemple de opere literare care conțin atributele sublimului: poemele lui Homer — *Iliada* și *Odiseea*, tragediile lui Sofocle și Euripide, *Eneida* lui Vergilius, *Divina comedie* a lui Dante, *Hamlet*, *Regele Lear* de Shakes-

Scanned with OKEN Scanner

peare, *Război și pace* de Tolstoi, *Luceafărul* de M. Eminescu ș.a.

TENDINȚĂ (<fr. *tendance* < lat. *tendo*, întind, mă îndrept către)

Termen folosit în conceptul *artă cu tendință*, în antinomie cu cel de *artă pentru artă*, și utilizat de critica rusă democrat-revoluționară, de cea apuseană și de cea marxistă.

Opera de artă fiind un produs social, include, cu sau fără voia creatorului ei, un ansamblu de determinări ale societății asupra individului creator, care adoptă o anumită atitudine față de problemele existenței, față de idealurile poporului.

Problema tendinței a fost discutată atît în cadrul culturii europene, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, dar și în cadrul literaturii noastre, în polemica dintre Titu Maiorescu, adept al teoriei *artă pentru artă*, preconizînd îndepărtarea elementelor social-politice din conținutul operei, și C. Dobrogeanu-Gherea.

„*Creațiunea artistului va exprima, într-un fel ori în altul, tendințele epocii în care trăiește, ale societății în care trăiește. Deci arta fără tendință nici nu poate să fie. Artă fără tendință n-a existat, nu există și nu va exista. Ideile și tendințele sociale sînt chiar sîngele cald și hrănitor, care nutrește și face viețuitor organismul numit artă*“. (C. Dobrogeanu-Gherea — *Tendenționismul și tezismul în artă.*)

TEZISM (de la *teză* < fr. *thèse*)

Termen folosit de C. Dobrogeanu-Gherea în polemica sa cu Titu Maiorescu și care se referă la teoriile sociologist-vulgare, deforma-

Scanned with OKEN Scanner

toare și vulgarizatoare ale semnificației sociale militante a artei.

În opoziție cu tendenționismul, tezismul promovează teza abstractă, programul formulat în sensul tezei, un fel de rețetă după care artistul își propune să alcătuiască opera.

Pentru tezism, artistul înregistrează pasiv realitatea și-și confecționează opera ca un meșteșugar oarecare, după o teză abstractă.

„*Pentru teziști, un artist, poet, de pildă, poate, după o teză dată (de aceea îi numim teziști) să scrie orice, azi o odă unui monarh, mîine o odă republicii; artistul e un meșteșugar, se aseamănă unui tîmplar, care face azi un tron pentru un rege, dar mîine poate face unul pentru președintele republicii.*“ (C. Dobrogeanu-Gherea, *Tendenționismul și tezismul în artă.*)

TIPIC (<fr. *typique* < lat. *typicus*)

Termen sinonim cu *caracteristic*, *specific*, concept pe care se bazează însușirea artei de a înfățișa generalul prin individual, de a sugera repetabilul prin irepetabil, necesarul prin întîmplător.

Noțiunea *tipic* nu derivă din aceea de *tip*, pentru că, în conceptul *tip*, accentul se pune pe general, pe cînd în *tipic*, pe sinteza generalului cu individualul, a repetabilului cu irepetabilul.

Tipicul este un principiu organizator, fundamental al realismului clasic care constă în „*redarea veridică a caracterelor în împrejurări tipice*“, după formularea lui Fr. Engels.

UMOR (<fr. engl. *humour*, cf. lat. *humor*)

Ca noțiune estetică, umorul este o modalitate artistică a comicului, a unui comic spon-

Scanned with OKEN Scanner

tan, îngăduitor, însă manifestat sub forma unei ironii ușoare, indulgente.

Rezultat al contrastului particular obiectului comic și al reacției inteligenței subiectului, umorul îmbină adesea comicul cu seriozitatea gravă.

T. Vianu, în *Estetica*, arată că umorul apare ca o demascare, dar una care ajunge să descopere o valoare înaltă sub aparențele umile, mai stîngace, care o ascund. Rîdem în ambele prilejuri, dar, în primul caz (al comicului), pentru a pedepsi, și în cel de al doilea, pentru a răscumpăra. Veselia noastră are în fiecare din aceste împrejurări cîte o altă semnificație.

Umoriști în literatura noastră: I. Creangă, I. L. Caragiale, G. Topîrceanu, C. Hogaș, Gh. Brăescu, D. D. Pătrășcanu ș.a.

VEROSIMIL (< it. *verosimile* < lat. *verosimilis*, asemănător adevărului)

În operele de artă, verosimilul definește apropierea de realitatea vieții umane și conferă transfigurării acesteia în imagini atributul de aparență, de adevăr, de credibil, după cum arată și Aristotel în *Poetica* sa, precizînd că îndatorirea poetului constă nu în povestirea faptelor reale, ci a celor verosimile, posibile.

VERIDIC (< fr. *veridique* < lat. *veridicus*, adevărat, real)

În artă, veridicul înseamnă reflectarea artistică, conformă cu adevărul vieții, cu realitatea.

Însușirea de a fi veridic, de a înfățișa în spiritul adevărului, este denumită *veridicitate*.

Arta fiind considerată de estetica marxistă ca reflectare a realității, în concordanță cu cerințele adevărului, veridicitatea devine însușirea ei fundamentală.

Datorită veridicității, arta realistă își împlinește și funcția de cunoaștere a vieții, căpătînd și valoarea de document istoric al unei anumite epoci istorice, transfigurată în imagini durabile și adînc adevărate.

Scanned with OKEN Scanner

COMPOZIȚIE

COMPOZIȚIE (<fr. *composition* < lat. *compositio*, alcătuire, întocmire)

În toate ramurile și genurile artei, compoziția organizează și cimentează elementele formei, în concordanță cu conținutul.

Privitor la opera literară, teoria literaturii folosește termenul *compoziție* în sensul organizării părților ei constitutive, a diferitelor elemente de ordin stilistic, de unde rezultă o anume structură a operei literare.

Prin compoziție, opera literară capătă o anumită semnificație, pe care mijloacele compoziționale, proprii fiecărui gen literar, o transmit cititorului.

Într-o poezie lirică, de exemplu, compoziția organizează și gradează impresiile sau emoțiile trăite de poet într-o structură unică și nerepetabilă, care are puterea de a ni le transmite și de a ne face să le trăim și noi, ca propriile noastre emoții *(Mai am un singur dor* de M. Eminescu), iar într-o creație epică, în versuri sau în proză, ea organizează subiectul, grupează personajele, îmbină tehnica narativă cu descrierea și dialogul, de unde rezultă o anumită construcție a operei, capabilă să ne provoace idei, impresii și sentimente convingătoare.

Scanned with OKEN Scanner

ACȚIUNE (< fr. *action* <lat. *actio*, lucrare)

Totalitatea faptelor, întîmplărilor, într-o operă literară epică sau dramatică, denumită și *afabulație*. Unul din elementele compoziționale sau de structură ale acestor opere.

Ca procedeu al tehnicii narative, acțiunea își vădește esențiala ei funcție estetică — evocarea — prin mai multe modalități: desfășurarea cronologică a evenimentelor, printr-o acțiune liniară — ca în romanul picaresc — apoi, odată cu romanul balzacian, acțiunea cu planuri paralele, iar în proza modernă ajungîndu-se la fragmentarism și discontinuitate. Ea mai poate fi *continuă*, ca în *Iliada*, și discontinuă, cu întreruperi, ca în *Odiseea*. Alcătuită dintr-o succesiune de momente, unele mai importante — *momente principale* — altele mai puțin importante, dar necesare în desfășurarea ei — *momente secundare* — acțiunea dintr-o operă literară, epică sau dramatică, se caracterizează printr-o *gradație ascendentă* sau *climax* a acestor momente, pînă la un *punct culminant* (v.) și o *gradație descendentă* a acestora sau *anticlimax*, gradație ce duce spre *deznodămînt* (v.).

În poezia lirică nu se poate vorbi de acțiune, deoarece în creația lirică se exprimă emoții (bucurie, tristețe, dor etc.) pe care poetul le trăiește și ni le mărturisește nemijlocit. O su-

Scanned with OKEN Scanner

mară și simplă acțiune se află doar în *idilă* (v.) și în poemele lirice *obiectivate* (*Luceafărul* de M. Eminescu). În astfel de poezii, nu acțiunea constituie fondul. Ea este doar un mijloc prin care se realizează conținutul liric, subiectiv, al poemului. Acțiunea dramatică se caracterizează și ea printr-o succesiune de evenimente, relații reciproce complexe ale personajelor cu năzuințele lor care, întruchipate integral, în mișcările și dialogurile actorilor, capătă un caracter dramatic. Ea diferă de acțiunea unei opere epice (roman, poem) prin faptul că întregul ei conținut este întruchipat în „gesturi verbale", în monologurile și dialogurile personajelor.

AFABULAȚIE (< fr. *affabulation* < lat. *affabulatio*, de la *fabula*, poveste.

Totalitatea întîmplărilor care constituie intriga unei opere literare epice sau dramatice.

Noțiunea *afabulație* este folosită adesea și pentru acea parte a apologului sau a fabulației care cuprinde sensul moral al operei respective.

La fabulă, de cele mai multe ori, ea este rînduită la sfîrșitul acesteia.

CARACTER (< fr. *caractère* < lat. *character*; gr. *kharacter*, semn gravat, amprentă)

În genere, ansamblul trăsăturilor morale ale unei persoane, iar cu referire la un personaj literar, ansamblul trăsăturilor lui psihologice.

Spre deosebire de *personaj*, care se referă la o mare varietate de prezențe umane, obișnuite, prin *caracter* se înțelege o covîrșitoare

Scanned with OKEN Scanner

individualitate, care poate servi ca model, fiind un sumum al trăsăturilor sociale întruchipate și avînd o mare influență educativă.

În afara acelor caractere umane exemplare (ex. Oedip, Antigona, Andromaca etc.) există și caractere „negative", cum întîlnim în operele de tipologie caracterologică ca aceea a filozofului grec Theophrast, ca și portretele scriitorului francez La Bruyère.

CARACTERIZARE (< fr. *caracteriser* < *caractère*)

Modalitatea artistică, folosită de scriitori în conturarea personajelor, prin reliefarea trăsăturilor lor fizice și morale.

Caracterizarea personajelor într-o operă literară, epică sau dramatică, poate fi *directă*, realizată de autor sau *indirectă*, aceasta rezultînd din *faptele* personajelor, *felul lor de a fi*, *moravurile* acestora, *limbajul* și *numele* lor, cum și *descrierea mediului în care trăiesc*, a *îmbrăcămintii*, a *înfățișării*.

Prin toate aceste mijloace se structurează imaginea personajului epic sau dramatic, cu deosebirea că personajul dramatic se precizează și se autocaracterizează prin comportament, prin replici și alte mijloace scenice.

Imaginea personajului nu trebuie identificată cu conceptul *caracter*. Ea rezultă din ordonarea și stratificarea altor elemente — spațiul sau mediul ambiant, îmbrăcămintea, relațiile cu alte personaje etc. — care contribuie la realizarea personajului ca prezență vie, individualitate concretă.

Caracterizarea se referă atît la imaginea integrală a personajului, cît și la caractere.

Scanned with OKEN Scanner

In caracterizarea personajelor, clasicii păstrează unitatea caracterelor, analizîndu-le în nemișcare, potrivit cu concepția unui univers static, romanticii stăruie asupra tumultului mișcării din viață și din caractere, iar realiștii, ca și scriitorii contemporani, pornind de la înțelegerea interdependenței dintre caracter și împrejurări, redau acest raport în sensul că mediul social, împrejurările formează trăsăturile de caracter, iar personajele reacționează potrivit acestor trăsături.

Ex. de caracterizare directă, caracterizarea lui M. Eminescu de I. L. Caragiale, în *Nirvana:*

„Era o frumusețe! O figură clasică încadrată de niște plete mari, negre; o frunte înaltă și senină; niște ochi mari — la aceste ferestre ale sufletului se vedea că cineva este înăuntru; un zîmbet blînd și adînc melancolic. Avea aerul unui sfînt tînăr, coborît dintr-o veche icoană, un copil predestinat durerii, pe chipul căruia se vedea seninul unor chinuri viitoare."

Un exemplu de caracterizare indirectă, prin folosirea onomasticei, îl oferă numele personajelor lui I.L. Caragiale *(Farfuridi, Brînzovenescu, Cațavencu* etc.).

Un procedeu folosit în proză, dramaturgie și epica versificată este și acela al *monologului* interior (v. *monolog).*

CONFLICT (< fr. *conflit* < lat. *conflictus*, ciocnire)

Factor important în desfășurarea acțiunii unei opere epice sau dramatice, conflictul constă în ciocnirea de interese, fapte, caractere, între două personaje sau grupuri de personaje.

Scanned with OKEN Scanner

Conflictul poate fi de două feluri: *exterior*, rezultat din ciocnirea de interese între personaje cu concepții și tendințe deosebite, conflict frecvent întîlnit în literatură, epică și dramatică (*Despot Vodă* de V. Alecsandri, *Ion*, *Răscoala* de Liviu Rebreanu etc.) și *interior*, determinat de tendințe contradictorii întruchipate de același personaj *(Faust* de Goethe).

Datorită mobilității și extensiunii în timp și spațiu a acțiunii epice, precum și faptului că epicul are însușirea de continuitate a mișcării, conflictul epic nu prezintă stringența conflictului dramatic, care se deosebește printr-o mai mare intensitate, concentrare, datorită situării uneori a personajelor în momente cruciale pentru viața și destinul lor.

Conflictul dramatic, de orice natură ar fi — psihologic, etic, politic — este declanșat și susținut prin intrigă și acțiune. Opera dramatică apare astfel ca acțiune și reacțiune între personaje individualizate sau grupuri de personaje. Se poate afirma că partea esențială a acțiunii o constituie conflictul, element artistic care definește valoarea operelor dramatice.

Conflictul intern este caracteristic și poeziei, căci din el rezultă tensiunea lirică, ceea ce constituie însăși esența lirismului *(Mai am un singur dor* de M. Eminescu).

CONTAMINARE (< fr. *contamination;* cf. lat. *contaminare*, a amesteca)

Procedeu întîlnit în compoziția creațiilor populare care, datorită circulației orale, suferă procesul contaminării, adică al îmbinării a două poezii cu teme asemănătoare sau al fo-

Scanned with OKEN Scanner

losirii unor grupuri de versuri în poezii cu teme, situaţii diferite.

Pe contaminare se bazează, îndeosebi, crearea variantelor, în producţiile folclorice (numeroasele variante ale *Mioriţei*).

Ex. Ce te legeni, plopule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu vîrful tot la pămînt?

devine într-o variantă:

Ce te clatini, bradule,
Fără boare, fără vînt,
Cu frunza pînă-n pămînt?

(Poezie populară)

CONŢINUT (FOND) şi FORMĂ (de la *a conţine;* cf. fr. *contenu* şi fr. *forme* < lat. *forma*)

Element de bază al operei literare, conţinutul apare în indisolubilă unitate cu celălalt element fundamental — forma — şi din a căror unitate rezultă structura operei.

Conţinutul nu trebuie separat de formă, pentru că valoarea artistică a unei opere literare constă tocmai în corelaţia dintre ele, în unitatea lor.

În trecutul culturii umane, aceste două elemente componente, între care există o relaţie funcţională continuă, au fost considerate de unii teoreticieni ca avînd o existenţă separată, valoarea operei literare constînd fie în conţinut, fie în formă.

În etapele mai noi şi în vremea noastră, teoreticienii artei au dat o altă explicare relaţiei *conţinut-formă.*

Scanned with OKEN Scanner

Tudor Vianu precizează: „*Conținutul operei literare nu apare decît în unitatea ei formală și aceasta nu se întregește decît folosind conținutul*“ *(Estetica)*.

Este astfel înlăturată dualitatea dintre conținut și formă, deoarece ambele elemente, prin participarea lor la organizarea operei, constituie *structura unitară* a acesteia, care include atît conținutul, cît și forma, într-o unitate indisolubilă.

Forma apare astfel ca *materializarea* adecvată a conținutului, care numai astfel poate fi transmis, poate impresiona.

Noțiuni corelative, componente indisolubile ale unei opere de artă, forma și conținutul constituie un tot, în vederea aceluiași efect artistic.

CULMINAȚIE (PUNCT CULMINANT)

(<fr. *culmination* < lat. *culminatio*, de la *culmen*, culme, vîrf)

Culminație sau punct culminant, denumit și *climax* (< fr. *climax* < gr. *klimax*, scară), este, în acțiunea unei opere literare, în versuri sau proză, momentul de maximă încordare a relațiilor dintre personajele ei, cînd este vorba de opera epică sau dramatică, și momentul de maximă intensitate a emoției trăite de poet, în creația lirică.

În balada *El-Zorab* de G. Coșbuc, conflictul dintre pașă și arabul sărac atinge culminația, cînd arabul își ucide calul.

Ex. El scoate grabnic un pumnal
Și-un val de sînge, roșu val
De sînge cald a izvorît
Din nobil încomatul gît
Și cade mortul cal.

Scanned with OKEN Scanner

Exemple de culminaţie în proza noastră epică: uciderea boierilor în nuvela *Alexandru Lăpuşneanul* de C. Negruzzi; înfruntarea dintre Tudor Şoimaru şi boierul Stroe Orheianu din romanul *Neamul Şoimăreştilor* de M. Sadoveanu; sîngeroasa represiune a răscoalei din romanul *Răscoala* de L. Rebreanu etc.; în dramaturgie, încercarea boierilor potrivnici lui Ştefan de a-l impune ca domn pe Ştefăniţă din drama *Apus de soare* de B. Şt. Delavrancea etc.

Culminaţia intensităţii sentimentului în poezia lirică apare adesea în ultima strofă sau chiar ultimul vers.

Ex. Doină zic, doină suspin,
Tot cu doina mă mai ţin.
Doină cînt, doină şoptesc,
Tot cu doina vieţuiesc.

(Poezie populară)

Nu căuta dreptate domnească, frăţioare,
Ia pe ciocoi ca hreanul şi dă-l pe răzătoare.

(T. ARGHEZI, *Pe răzătoare*, din vol. *1907*)

CULOARE LOCALĂ (< fr. *couleur locale*)

Totalitatea caracteristicilor unei epoci, mediu social, ţinut etc., înfăţişate într-o operă literară.

Culoarea locală, latură principală a literaturii de inspiraţie istorică, s-a impus în cadrul preromantismului şi romantismului, prin observarea specificului naţional, a pitorescului istoric şi s-a maturizat în cadrul realismului, urmărindu-se veridicitatea istorico-socială, reconstituirea exactă, aproape documentară, a moravurilor şi mentalităţii epocii, a limbajului.

Scanned with OKEN Scanner

În afara termenului *culoare locală* se mai folosesc uneori și termenii *culoare istorică*, *culoare socială* și acestea avînd însă aceleași caracteristici cu noțiunea de *culoare locală*.

În literatura noastră nuvela *Alexandru Lăpușneanu* de C. Negruzzi, precum și romanul *Nicoară Potcoavă* al lui M. Sadoveanu, se remarcă, printre altele, și prin culoarea istorică.

Ex. *Nicoară a ieșit apoi în priveliște, umblînd călare pe ulițele tîrgului, cu oștenii săi credincioși împrejur. Era în straiele-i scumpe, dar surguciul cu pană îi lipsea de la cușmă, și îi era obrazul slăbit și dăltuit în gresie.*

Întorcîndu-se la curtea domnească, printre noroadele care prăznuiau pe la biserici, în zvon de clopote, Măria-Sa a intrat la ospăț...

...După ce s-a vestit la cuhnii că cinstiții meseni așteaptă, stolnicii s-au înfățișat cu tot șiragul de vase de aramă cu capac, după datina curții, trecîndu-le pe dinaintea Măriei-Sale și descoperindu-le o clipă."

(M. SADOVEANU, *Nicoară Potcoavă*)

DESCRIERE (după fr. *décrire;* cf. lat. *describere*, a descrie)

1 Mod de expunere folosit în literatură, care constă în zugrăvirea trăsăturilor particulare ale unui lucru, fenomen, aspect din natură. Obiectul ei poate fi real sau imaginar.

2 Operă literară sau fragment dintr-o asemenea operă, în proză sau în versuri, avînd la bază acest procedeu.

Descrierea poate fi de mai multe feluri: *fantastică*, *umoristică*, *satirică*, *romantică*, *realistă*, *naturalistă*, *științifică*, *poetică*, *retorică*. Aceste clasificări cu caracter riguros didactic

Scanned with OKEN Scanner

nu exclud interferența dintre diferitele tipuri de descriere.

În descrierea fantastică, puterea de plăsmuire a imaginației scriitorului depășește hotarele realității (ex. descrierea lunei, a drumului de la lună la pămînt, a lui Făt-Frumos, a pustietăților întîlnite în cale-i, din basmul *Făt-Frumos din lacrimă* de M. Eminescu). Particularitățile romantice caracterizează descrierea fantastică, precum și pe cea retorică; de aci încadrarea lor de unii esteticieni în descrierea romantică. În cea umoristică, obiectul este astfel înfățișat, încît să stîrnească rîsul (*Ăl mai tare om din lume* de Victor Vlad Delamarina), iar în descrierea satirică, umorului i se adaugă și o notă de batjocură, de ironie, la adresa obiectului prezentat (*Calea Victoriei* din *Umorul românesc* de P. Locusteanu), în timp ce descrierea romantică (casa lui Dionis din nuvela *Sărmanul Dionis* de M. Eminescu), cea realistă (*În vacanță* din *Noi și vechi* de I. A. Bassarabescu) sau cea *naturalistă* (*Gherla* din *Poarta neagră* de Tudor Arghezi) păstrează trăsăturile caracteristice ale curentelor respective.

Descrierea științifică, folosită în proză, se deosebește prin obiectivitate, exactitate, claritate, redare metodică a trăsăturilor obiectului în ordinea importanței lor, sobrietate stilistică, pe cînd cea poetică urmărește să trezească în sufletul cititorului o stare sufletească asemănătoare aceleia care l-a stăpînit pe scriitor în fața obiectului descris.

Spre deosebire de descrierea poetică în versuri, ca, de exemplu, *pastelul*, operă integral descriptivă, descrierile poetice în proză pot

Scanned with OKEN Scanner

apărea și fragmentar în operele epice (nuvele, romane).

Descrieri poetice în proză întîlnim în opera unor scriitori ca Al. Vlahuță *(România pitorească)*, Al. Odobescu *(Pseudokinegeticos)*, C. Hogaș *(Pe drumuri de munte)*, iar în versuri, în creația unor poeți ca V. Alecsandri *(Pasteluri)*, Șt. O. Iosif *(Icoane din Carpați)*, G. Coșbuc *(Balade și idile)*.

Descrierea retorică, prin excelență subiectivă, constă în prezentarea obiectului în felul cum acesta se răsfrînge în convingerile scriitorului, determinînd o anumită atitudine față de obiect, atitudine pe care voiește s-o comunice și chiar să o impună cititorului (ex. descrierea *Ardealului*, din *Românii sub Mihai Vodă* de N. Bălcescu; descrierea furtunii din *Cartea Oltului* de Geo Bogza).

Frecventă în poezie, dar apărînd și în proză, este *descrierea idilică*, deosebită prin atmosfera de liniște, de fericire, ce se degajă din înfățișarea în culori calde, vii, a tabloului.

Ex. de descriere poetică:

„E începutul lui decembrie.
A dat dumnezeu zăpadă nemiluită, și cade, cade puzderie măruntă și deasă, ca făina la cernut, vînturată de un crivăț care te orbește. Muscelele dorm sub zăpada de trei palme. Pădurile în depărtare, cu tulpini fumurii, par cercelate cu flori de zarzăr și corcoduș. Vuiet surd se încovoaie pe după dealuri și se pierde în văi adînci. Cerul e ca leșia. Cîrduri de corbi, pridídite de vînt, croncăie, căutînd spre pădure. Viscolul se întețește. Vîrtejele trec dintr-un colnic într-altul. Și amurgul serii se întinde ca un zăbranic sur."

(B. DELAVRANCEA, *Sultănica*)

Scanned with OKEN Scanner

*

Stă Caraimanul 'nnegurat,
Moşneag în veci cu fruntea sus;
Slăvitul zilei împărat
Încet se lasă spre apus.
Şi cum se uită la moşneag,
Se mai opreşte-o clipă-n loc;
I-azvîrle cu un zîmbet drag
Pe frunte-un diadem de foc.
Iar după culmi, doi nouraşi,
Urcînd tiptil, în zare sus,
Rîd răsfăţaţi şi drăgălaşi,
Privind idila din apus.

(ŞT. O. IOSIF, *Icoane din Carpaţi*)

Ex. de descriere retorică:

„Pe culmea cea mai înaltă a munţilor Carpaţi se întinde o ţară mîndră şi binecuvîntată între toate ţările semănate de Domnul pe pămînt. Ea seamănă a fi un măreţ şi întins palat, capodoperă de arhitectură, unde sînt adunate şi aşezate cu mîndrie toate frumuseţile naturale, ce împodobesc celelalte ţinuturi ale Europei. Un brîu de munţi ocoleşte, precum zidul o cetate, toată această ţară şi dintr-însul, ici, colea, se desfac, întinzîndu-se pînă în centrul ei, ca nişte valuri proptitoare, mai multe şiruri de dealuri înalte şi frumoase, măreţe piedestaluri înverzite, care varsă urnele lor de zăpadă peste văi şi peste lunci."

(N. BĂLCESCU, *Românii sub Mihai Vodă*)

Ex. de descriere romantică:

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate;
Către ţărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc,
Ş-ale valurilor mîndre generaţii spumegate
Zidul vechi al mănăstirii în cadenţă îl izbesc.
Dintr-o peşteră din rîpă, noaptea iese,
mă-mpresoară;

Scanned with OKEN Scanner

De pe munte, de pe stîncă, chipuri negre se cobor;
Mușchiul zidului se mișcă... pîntre iarbă se strecoară
O suflare, care trece ca prin vine un fior.
Este ceasul nălucirei: un mormînt se dezvelește.
O fantomă-ncoronată din el iese... o zăresc...
Iese... vine către țărmuri... stă... în preajma ei privește...
Rîul înapoi se trage... munții vîrful își clătesc...

(GR. ALEXANDRESCU, *Umbra lui Mircea. La Cozia*)

Ex. de descriere realistă:

„Pe birou, o farfurioară cu resturi de plăcintă cu carne. Au dat și pe dinafară foițe multe și au făcut cu verdele nesigur al mușamalei, un arhipelag nelămurit, amestecat cu pieliță de ghiudem, cu fărîmituri de pîine rece. Un pahar de apă cu buze brumării, cu urme de pete, își ține încă fundul înroșit de picăturile vinului scurse în puterea gravității."

(I. A. BASSARABESCU, *Acasă*)

DEZNODĂMÎNT (de la a deznoda + suf. -(ă)mînt; cf.fr. *dénouement*)

Termen folosit pentru sfîrșitul acțiunii unei opere literare, epice sau dramatice.

În opoziție cu ascendența gradată a acțiunii, deznodămîntul are un mers brusc, descendent. El poate fi *neprevăzut*, *previzibil*, *logic*, *absurd*, *fericit* etc.

Esteticienii însă îl deosebesc în *natural*, în sensul că el trebuie să apară ca o consecință logică a faptelor prezentate anterior (deznodămîntul din nuvela *O făclie de Paști* de I. L. Caragiale; din balada *El-Zorab* de G. Coșbuc; din drama *Apus de soare* de B. Șt. Delavrancea etc.), *artificial*, ca, de exemplu, deznodămîntul în

Scanned with OKEN Scanner

maniera *deus ex machina* (v.) folosit uneori în tragedia antică.

Decurgînd logic din acţiune, ca o cădere bruscă după culminaţie, deznodămîntul proiectează asupra faptelor povestite sau reprezentate scenic o anumită lumină, care le clarifică semnificaţia. De asemenea, fiind conform cu comportamentul şi firea personajelor, în trăirea lor dramatică, el rezolvă şi destinul acestora.

Uneori, în epică, deznodămîntul lipseşte, limitat la simpla sugestie, iar în unele opere el precede acţiunea, accentul căzînd pe desfăşurarea acesteia.

Ex. de deznodămînt:

„Tovarăşul se sui în pat, luă candela de la icoană, să caute lumînarea printre lucrurile risipite pe jos. O găsi şi o aprinse. Cum îi dete lumina în ochi, Stavrache începu să cînte popeşte.

— Ce-i de făcut? zise tovarăşul cu groază.

— N-am noroc! răspunse fratele.

Zdrobit de luptă şi de gînduri, omul se aşeză încet pe pat şi privi lung asupra celui ţintuit jos, care cînta înainte, legănîndu-şi încet capul, pe mersul cîntecului, cînd într-o parte, cînd într-alta."

(I. L. CARAGIALE, *În vreme de război*)

... Stă paşa beat, cu ochi topiţi,
Se trag spahii-ncremeniţi,
Şi-arabul, în genunchi plecat,
Sărută sîngele-nchegat
Pe ochii-nţepeniţi.
Se-ntoarce-apoi cu ochi păgîni
Şi-aruncă fierul crunt din mîini;

„Te-or răzbuna copiii mei!
Şi-acum mă taie, dacă vrei,
Şi-aruncă-mă la cîini!"

(G. COŞBUC, *El-Zorab*)

DIALOG (< fr. *dialogue* < lat. lit. *dialogus;* cf. gr. *dialogos*, vorbire cu)

1 Vorbire între două sau mai multe persoane, modalitate literară caracteristică îndeosebi creaţiei dramatice, folosită însă şi în creaţia epică, în versuri şi în proză.

Ex. — Domnule! strigă impiegatul, înţelege odată că nouă nu ne plăteşte statul aici, ca să stăm de vorbă. Avem treabă, n-avem vreme de conversaţie... Spune, ce poftești? Aici n-are voie să intre nimeni fără afaceri. Ce afacere ai?
— Ce afacere?
— Da! Ce afacere?
— Am dat o petiţiune... Vreau să ştiu ce s-a făcut. Să-mi daţi un număr.
— Nu ţi s-a dat număr, cînd ai dat petiţia?
— Nu!
— De ce n-ai cerut?
— N-am dat-o eu...

(I. L. CARAGIALE, *Petiţiune*)

Dialogul este mijlocul prin care scriitorul dezvăluie gîndurile şi sentimentele personajelor şi le angajează în acţiune. În cazul unor frămîntări lăuntrice este folosit *dialogul interior*, ca în nuvela *Hagi Tudose* a lui B. Şt. Delavrancea.

Ex. — Ba sînt opt mii...
— Ba sînt zece?
— Ce fel de zece?
— Atunci dincolo, sînt opt!

Scanned with OKEN Scanner

Procedeul folosirii dialogului în exprimarea ideilor, sentimentelor etc. este cunoscut și sub denumirea de *dialogisme* (fr. *dialogisme*).

Intervențiile directe ale personajelor, sub forma alternării replicilor, subliniază amănunte privitoare la întîmplare, punctează momente ale acțiunii în evoluția ei, conțin aprecieri asupra faptelor înfățișate și a comportării celorlalte personaje, creează iluzia directei desfășurări.

În literatura modernă, dialogul, a cărui mare dificultate constă în a da fiecărui interlocutor un caracter personal și viu, fără a degenera însă în disertație, ocupă un loc bogat în creația epică scrisă (schiță, nuvelă, roman), imprimînd mai multă vioiciune acțiunii, iar în creația dramatică apare ca o trăsătură specifică acesteia. În piesele de teatru, cu fiecare replică el contribuie la intensificarea și creșterea conflictului spre culminație și deznodămînt.

În poezia lirică, dialogul se întîlnește foarte rar, în situații cu totul excepționale, cînd poetul se confesează printr-o convorbire cu elemente din natură, ca în *Ce te legeni* sau *Revedere* de M. Eminescu, ambele construite sub formă de dialog.

Ex. — Ce te legeni, codrule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu crengile la pămînt.
— De ce nu m-aș legăna,
Dacă trece vremea mea!...

sau

— Codrule, cu rîuri line.
Vreme trece, vreme vine.
Tu din tînăr, precum ești,
Tot mereu întinerești.

Scanned with OKEN Scanner

— Ce mi-i vremea, cînd de veacuri
Stele-mi scînteie pe lacuri,
Că de-i vreme rea sau bună,
Vîntu-mi bate, frunze-mi sună.

În poezia lirică populară însă, acest procedeu se întîlneşte mai des.

2 Termenul de dialog mai este folosit şi în denumirea acelor opere literare filozofice, retorice sau didactice, în care, sub forma conversaţiei între două sau mai multe personaje, se tratează anumite idei (*Dialogurile* lui Platon; *Dialoguri filozofice* de E. Renan; *Divanul sau gîlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul* de D. Cantemir; *Dialog pentru începutul limbii române între nepot şi unchi* de P. Maior ş.a.).

EPILOG (< fr. *épilogue* < lat. *epilogus* < gr. *epilogos*, concluzie; cf. gr. *epi*, după şi *logos*, vorbire)

1 Partea finală a unei opere literare (poem, roman, piesă de teatru), care apare ca o concluzie a evenimentelor anterioare sau în care este evidenţiată semnificaţia operei.

Ex. finalul romanului *Neamul Şoimăreştilor* de M. Sadoveanu;

„... Iar Tudor cu soţia lui Aniţa, şi Mihu, şi toţi ceilalţi răzăşi au fost urgisiţi şi prigoniţi, dar s-au ţinut cu tărie. Pe urmă cei ce-au venit după ei au fost călcaţi şi supuşi de alţii; şi vremea necontenit i-a lovit, pînă ce le-a plecat frunţile adînc spre pămînt.

Bunicii mei sînt strănepoţii acelor oameni şi această istorisire de acum trei sute de ani, din vremea cînd strămoşii erau încă dîrji, am scris-o

Scanned with OKEN Scanner

în liniștea unei prisăci, avînd în inima mea răsunetul durerii lor."

Epilogul este caracteristic îndeosebi poemelor și pieselor de teatru.

Ex. El zice și dumbrava se pare că roșește
Ș-un aspru glas de vultur în noapte se trezește.
El zice, focul arde dumbrava luminînd,
Prin crengile frunzoase trec umbre suspinînd.
(V. ALECSANDRI, *Dumbrava roșie*)

Așa, pe neștiute, pe la un miez de noapte,
Răspunde din bordeie alt nouă sute șapte,
Mai chibzuit, mai crîncen, nu lînced ca o turmă,
Să nu cumva să fie, vedeți, și cel din urmă,
Că poate și armata în slujbă la ciocoi,
Trezită la dreptate, să fie-atunci cu noi.
(T. ARGHEZI, *1907* — finalul poeziei *Epilog*)

2 În teatrul antic, epilogul desemna o scurtă alocuțiune în versuri rostită de actor sau de autorul piesei, în care se solicita indulgența publicului sau se aduceau mulțumiri acestuia.

3 În retorică, el constituie concluzia, partea finală a discursului în care oratorul, rezumînd argumentele, caută să cîștige bunăvoința ascultătorilor.

EPISOD (< fr. *épisode* < gr. *epeisodion*, ceea ce vine din afară)

Acțiune secundară legată de acțiunea principală a unui poem, roman etc.

Episoadele sau acțiunile episodice sporesc posibilitățile unei epopei sau ale unui roman de a oglindi veridic o realitate socială complexă.

Prin acțiunile episodice se lărgește aria de cuprindere și de oglindire a vieții, se îmbogă-

Scanned with OKEN Scanner

țesc aspectele reflectate, făcînd posibilă reconstituirea și evocarea unei epoci sau chiar a unei civilizații, ca în poeme și în romane, a căror valoare constă și în această capacitate de vastă oglindire artistică.

Ex. drumul abatelui Paul de Marenne prin ținuturile Moldovei, în romanul *Zodia Cancerului* de M. Sadoveanu:

„...Lăsînd îndărăt lucirea măreață a asfințitului, abatele de Marenne începu să coboare, întrebîndu-se ce căi minunate și cotite îi rezervă clipa viitoare în aceste singurătăți.

Din risipiturile cîtorva colibe acoperite cu stuf, grămădite în rovină, o ființă în zdrențe răsări amenințătoare, înarmată cu un par rupt din castanii de aproape. Privea speriată printre pletele pe care le bătea vîntul dinaintea ochilor, încîlcindu-le cu barba zbîrlită.“

Acțiunile episodice întîlnite în *Iliada* (scena de bun rămas dintre Hector și Andromaca; aceea a făuririi armelor lui Ahile de către Hefaistos ș.a.) îngăduiau poetului să lărgească orizontul acțiunii principale și să zugrăvească amănunțit multe aspecte ale vieții sociale din epoca respectivă.

Episoade se întîlnesc și în poemele epice. De exemplu episodul al IV-lea din *Dan, căpitan de plai* de V. Alecsandri, în care este înfățișată Fulga, fiica lui Ursan, mînînd cu un harapnic o herghelie de armăsari sălbatici și îmblînzind pe unul dintre ei, pentru a-l da tatălui său, ca să plece cu Dan la luptă împotriva cotropitorilor.

Ex. Deodată se aude un tropot pe pămînt,
Un tropot de copite, potop ropotitor!
Ursan cu al său oaspe în fund, spre soare cată

Scanned with OKEN Scanner

Și văd sub cerul luciu, în zarea-nflăcărată,
Zburînd o herghelie de harmasari zmeioși
Cu coamele în vînturi, cu ochii scînteioși,
Și-nfiorînd cîmpia de-o aspră nechezare.
Un voinicel în floare pe-un alt fugar călare
Îi mînă c-un harapnic ce-n urma lor pocnește
Și ca un șarpe negru prin aer se-nvîrtește.
Ursan le-aține calea și caii stau în loc.
Apoi către voinicul ce poartă busuioc
El zice: — Fulgo! prinde-mi pe murgul cel țintat;
Moș Dan și eu la Nistru ne ducem pe luptat!
— Dar eu, întrebă Fulga, eu să nu-mi cerc puterea?
— Tu să rămîi aice, ca să-mi păzești averea...

În tragedia clasică antică, episodul apare ca o diviziune a acesteia. Tragedia clasică avea cinci unități ale acțiunii, un prolog și patru episoade, care corespundeau oarecum actelor din operele dramaturgiei moderne. Ultimul episod se numea *exod*.

Formate din grupe de scene cuprinse între două *stasime*, episoadele alcătuiau chiar corpul tragediei și realizau tema și desfășurarea acțiunii prin: monologuri, cîntecele corului, dialoguri între personaje, dialoguri între cor și personaje etc.

De întindere diferită la început, întindere determinată de cerințele subiectului, ulterior, episoadele s-au prezentat cu întindere uniformă, anticipînd astfel alcătuirea actelor din dramaturgia modernă.

Episodul, în structura lui, nu era decupat în ceea ce numim scene, dar organizarea lui se realiza printr-o serie de mijloace care marcau trecerea de la o împrejurare la alta, ca alternarea vorbirii cu cîntecul, întreruperea dialogu-

Scanned with OKEN Scanner

rilor cu reflecţii ale corifeului, introducerea cîntecelor corului în mersul acţiunii etc.

În felul acesta, structura fiecărui episod se subordona şi susţinea structura generală a tragediei clasice.

EXPOZIŢIUNE (fr.< *exposition* < lat. *expositio*, expunere, povestire)

Partea de la început a unei opere literare, epice sau dramatice, ce cuprinde relatări cu privire la locul, timpul şi împrejurările în care are loc acţiunea.

În operele narative, expoziţiunea este primul moment al subiectului, aceea care pregăteşte dezvoltarea acţiunii.

Ex. *„În anul 1888, o secetă îndelungată, vreme de două luni, a uscat lanurile moşiei Buciumeni a boierului Alexandru Filoti şi a sărăcit toate ogoarele ţăranilor din cele nouă sate ale moşiei"...*

(M. SADOVEANU, *Venea o moară pe Siret*)

În poeme şi epopei, ea urmează după invocaţie (v.) şi cuprinde enunţarea pe scurt a subiectului şi a motivelor ce vor fi dezvoltate pe larg, de-a lungul întregului poem.

Ex. Cîntă-ne, muză, pe multiscusitul bărbat Odiseus,
Care amar rătăci, dup-a sfintei cetăţi prăbuşire
Multe cetăţi cunoscu şi sufletul multor popoare:
Inima-i fu bîntuită de mari suferinţe pe mare,
Vrînd ca să scape... şi el şi tovarăşii săi împreună.
Însă oricît a dorit-o, el n-a fost în stare să-i scape.
Nişte copii! au pierit de-ale lor fărădelegi şi păcate,
Căci au mîncat din cireada de boi a lui Helios însuşi,
Soarele atunci le luă, vai! ziua de-ntoarcere acasă...

(HOMER, *Odiseea*, traducere de George Murnu)

Scanned with OKEN Scanner

IMAGINE ARTISTICĂ (< lat. *imago;* cf. fr. *image*)

Produs al imaginației și avînd valoare estetică.

În general, poate fi considerată forma concretă a unei idei artistice. Termen sinonim uneori cu opera de artă în totalitatea ei.

În imaginea artistică nu se pierde caracterul concret, senzorial, al fenomenelor și de aceea se adresează îndeosebi sensibilității noastre, spre deosebire de noțiunile științifice care se adresează rațiunii, intelectului.

În pictură, în sculptură, în muzică, în arhitectură, în literatură, ca manifestări de artă, se pătrunde prin mijlocirea imaginilor artistice. Fiecare artă are un material propriu din care-și plăsmuiește imaginile.

„*Orice imagine artistică trebuie să capete o întrupare materială. Formele acestor întrupări sînt deosebite de la o artă la alta. Sculptorul întrupează imaginea în forma materială, corporală, a statuii, pictorul creează cu ajutorul culorilor, pe o suprafață plană, o iluzie a realității, perceptibilă vizual, scriitorul își fixează imaginile în cuvinte, cu ajutorul limbii* etc.“

Imaginile literare sînt deci imagini verbale, adică imagini exprimate prin cuvînt. Cuvîntul este materialul de construcție al imaginii literare și conține, prin natura sa, *elemente de expresivitate*, prin care este transmisă imaginea.

De pildă, G. Coșbuc, pentru a crea tabloul din poezia sa *Vara*, s-a folosit de imaginație, adunînd în cîteva imagini concrete, vii, cele mai puternice impresii pe care le trăise în verile petrecute în mijlocul naturii plaiurilor noastre.

Scanned with OKEN Scanner

Ex. Priveam fără de țintă-n sus,
Într-o sălbatecă splendoare,
Vedeam Ceahlăul la apus,
Departe-n zări albastre dus,
Un uriaș cu fruntea-n soare
De pază țării noastre pus.
Și ca o taină călătoare,
Un nor cu muntele vecin
Plutea-ntr-acest imens senin
Și n-avea aripi să mai zboare!
Și tot văzduhul era plin
De cîntece ciripitoare...

INTRIGĂ (< fr. *intrigue*, uneltire, intrigă)

Motivul ce dezlănțuie conflictele sau stările sufletești ale personajelor într-o operă literară, epică sau dramatică, în versuri sau în proză. Narațiune a unor evenimente, accentul căzînd însă pe cauzalitate, cum o definește E. M. Forster în *Aspecte ale romanului.*

Alcătuită din mai multe elemente, numite episoade sau incidente, intriga organizează evenimentele din care rezultă o anumită structură a operei literare.

Începutului intrigii, cînd se ivesc primele ciocniri între personaje, i se mai spune și *nodul acțiunii.*

Hotărîrea lui Cațavencu de a fi ales deputat, șantajînd pe Trahanache, Tipătescu și Zoe, prin publicarea compromițătoarei scrisori, stă la baza intrigii comediei lui I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută.*

În *Iliada* lui Homer, intriga o constituie mînia lui Ahile împotriva lui Agamemnon care, în schimbul lui Hriseis, fiica lui Hrises, preotul zeului Apollon, îi luase pe cea mai frumoasă sclavă a sa, Briseis.

Scanned with OKEN Scanner

Intriga se prezintă ca o înlănțuire, prin înnodare și deznodare de fapte și acțiuni, care presupun un conflict și din care rezultă structura operei literare.

Într-o operă dramatică, ea poate lua naștere din jocul pasiunilor sau din întîmplări fortuite, ca în comediile de intrigă (*D-ale Carnavalului* de I. L. Caragiale; *Vicleniile lui Scapin* de Molière).

În teatrul antic și în cel clasic francez, intriga este, de cele mai multe ori, simplă. Pentru tragedienii greci, care urmăreau efecte de ordin moral, nu era nevoie de o intrigă prea complicată. Dimpotrivă, scopul tragediei clasice fiind sugerarea impresiei de forță și măreție, cu cît intriga era mai simplă, cu atît era mai potrivită să stîrnească această impresie. De aceea, desfășurarea momentelor se petrece într-un mod liniștit, linear, fără situații capricioase și surprinzătoare.

În teatrul spaniol (Lope de Vega, Calderon de la Barca) și în dramaturgia modernă franceză (Beaumarchais, Scribe, Sardou etc.), intriga apare mult complicată, ea rezultînd dintr-o îmbinare intenționată a situațiilor și din combinații ingenioase.

În dramaturgia modernă, țesătura intrigii apare ca o veritabilă virtuozitate, ceea ce dă pieselor de teatru o anumită strălucire și vervă (*O scrisoare pierdută* de I. L. Caragiale; *Suflete tari* de Camil Petrescu; *Mielul turbat* de Aurel Baranga etc.).

INVENȚIE (< fr. *invention* < lat. *inventio*, descriere, născocire)

Invenția se referă la elementele produse, descoperite sau inventate de imaginație, pentru

Scanned with OKEN Scanner

realizarea unei opere literare sau a oricărei opere artistice. Ea constituie procesul inițial în elaborarea și structurarea unei creații artistice.

Termen devenit sinonim cu *ficțiunea*, *fantezia*, *imaginația*.

În retorică, ea reprezintă acea parte a compoziției care are ca obiect căutarea și alegerea ideilor ce urmează să fie cuprinse într-un discurs.

Pentru aceasta, oratorul trebuie să țină seama de scopul urmărit, acela de a convinge, de a plăcea și de a sfătui, după cum arată Cicero în *De oratore*, utilizînd ca mijloace retorice probele (v.), demonstrație a celor ce au să urmeze, *moravurile* (v.) care vor contribui la atragerea bunăvoinței, și *pasiunile* (v.), prin care se impresionează inimile ascultătorilor.

Aceste mijloace retorice constituie materialul retoric brut al discursului. După natura lor, ele sînt grupate în *mijloace intelectuale* sau argumentele propriu-zise, *mijloace afective* — pasiunile, *mijloace voluntare* — probitate, energia și modestia, cuviința.

INVOCAȚIE (< fr. *invocation* < lat. *invocatio*, chemare)

Procedeu poetic folosit în epocile clasice și cele influențate de clasicism și care constă în chemarea în ajutor de către poet a muzei sau a unei forțe superioare, spre a putea duce la bun sfîrșit opera sa. Invocația constituie elementul introductiv al operei, iar obiectul ei diferă de la scriitor la scriitor.

Astfel, Homer, în *Iliada* și *Odiseea*, Vergilius, în *Eneida*, invocă muza poeziei. Ovidiu, în

Scanned with OKEN Scanner

Metamorfozele sale, se adresează tuturor zeităţilor Olimpului.

Ion Budai-Deleanu, în *Ţiganiada*, sub influenţa marilor epopei din literatura universală, îşi începe şi el opera cu această invocaţie către muza lui Homer:

Muză! ce lui Omir, odinioară,
Cîntaşi Vatrahomiomahia,
Cîntă şi mie, fii bunişoară,
Toate cîte făcu ţigănia,
Cînd Vlad-vodă îi dete slobozie,
Arme şi-olaturi de moşie...

iar I. H. Rădulescu, în *Michaiada*, imitînd începutul *Eneidei*, spune în limba-i influenţată de ideile şcolii latiniste:

Cîntu armele romane şi Căpitanul mare
Que'nvinseră păgînii şi liberară Tarra...

Cînd invocaţia este folosită de orator sau de poet în interpelarea unui personaj absent sau imaginar, ea capătă denumirea de *invocaţie retorică*.

MOTIVAŢIE (de la *a motiva*)

Justificarea cauzală a faptelor şi reacţiilor personajelor într-o operă literară, cauzele putînd fi de natură psihologică, cît şi rezultante ale desfăşurării evenimentelor.

Motivaţia şi felul cum este realizată de scriitori condiţionează într-o mare măsură valoarea operei literare.

Într-o povestire, evenimentele se aranjează datorită accentuării cauzalităţii, ceea ce înseamnă că acţiunile şi atitudinile personajelor capătă o logică a succesiunii lor, au o succesiune temporal-cauzală.

Scanned with OKEN Scanner

Motivația mărește iluzia realității, conferind funcție estetică evenimentelor povestite.

Orice operă epică, de la succinta schiță pînă la complexul roman, și orice operă dramatică se organizează artistic datorită motivației.

Varietatea tipurilor de opere epice și dramatice are drept consecință grade diferite de motivație, mai riguroasă în unele opere (ex. romanul polițist, piesa de teatru), mai atenuată și mai elastică în altele (romanul fluviu, epopeea).

NARAȚIUNE (< fr. *narration* < lat. *narratio*, povestire)

Mod de exprimare propriu genului epic, povestire a unor întîmplări reale sau imaginare.

Narațiunea poate fi în proză [*schița*, *nuvela*, *romanul*, *basmul* (v.) etc.] și în versuri [*fabula*, *balada*, *epopeea* (v.) etc.]. Spre deosebire de descriere, al cărei obiect este situat în *spațiu*, obiectul narațiunii îl formează desfășurarea *în timp* a faptelor, într-o succesiune de momente, unele mai importante — *momente principale* — altele mai puțin importante; de aici caracterul ei de modalitate literară *temporală*, adică narearea unor evenimente aranjate în desfășurarea lor în *timp*, din care rezultă un anumit ritm în succesiunea și organizarea faptelor narate.

Narațiunea poate exista ca o compunere de sine stătătoare (*balada*, *poemul*, *epopeea*, în versuri; *schița*, *nuvela*, *romanul* etc., în proză), fie ca parte integrantă într-o altă compoziție: oratorică, dramatică, istorică etc.

Raportată la viață, narațiunea apare nu ca o copie fidelă a realității, ci ca o plăsmuire veri-

Scanned with OKEN Scanner

dică a acesteia. Pe baza unor criterii felurite s-au încercat diferite clasificări ale literaturii, ca, de exemplu, după formă, narațiune în *versuri* sau *proză;* după raportul narator-operă, în *subiectivă* și *obiectivă;* după conținutul operei, *narațiune științifică, istorică, umoristică, realistă, narațiune descriptivă.*

Datorită însă interferenței a diferite elemente într-o narațiune, asemenea diferențieri întîmpină unele dificultăți.

PARALELISM (< fr. *parallélisme* < gr. *parallelismos;* cf. gr. pará, alături și allélon, unul cu altul)

Procedeu de compoziție prin care sînt puse în paralelă două idei, două sentimente, două aspecte, din realitate, prin construcții sintactice identice, procedeu specific poeziei orientale și celei populare, dar care apare și în poezia modernă.

Paralelismul poate fi *sinonimic*, *antonimic*, acesta bazat pe scoaterea în evidență a contrastelor sau *enumerativ*, rezultat din prezentarea analitică a elementelor ce alcătuiesc un tablou.

Ex. de paralelism sinonimic:

Nu știu, soarele răsare,
Ori mi-i bădița călare;
Și se suie tot mai sus,
Bădița pe deal s-a dus.

(Poezie populară)

Trecui Oltul jumătate,
Ciocoii mă-ntreabă de carte,
Eu le-arăt flinta la spate,
Să citească, de se poate.

Scanned with OKEN Scanner

Ex. de paralelism antonimic:

Eu le spui că este goală,
Dar ciocoii fug, să moară.
Eu le spui că este seacă,
Dar ciocoii fug, de crapă.

(Poezie populară)

Ex. de paralelism enumerativ:

Suflă vîntul de pe munți,
Vine-mi dor de la părinți;
Suflă vîntul de pe brazi,
Vine-mi dorul de la frați;
Suflă vîntul de pe flori,
Vine-mi dor de la surori;
Suflă vîntul, iarba crește,
Dorul mîndrei mă topește.

(Poezie populară)

Dintru început, paralelismul apare ca un procedeu literar, în care s-au inclus lucrări ca *Viețile paralele* de Plutarh, *Atena și Sparta* de Bossuet.

În literatura noastră, un exemplu similar de paralelism îl constituie *Paralelismu dintre limba română și italiană* de I. H. Rădulescu.

PERSONAJ (< fr. *personage* < lat. *persona*, deschizătură în masca actorilor antici, prin care ieșeau vorbele acestora)

Întruchipînd o diversitate de tipuri umane, personajele, categorie literară, sînt prezentate în raporturile lor cu intriga operei literare, cu o anumită concepție de viață, cu celelalte personaje, cu atmosfera, cu mediul social etc.

Literatura epică și dramatică din secolul al XIX-lea este populată de o mare diversitate

Scanned with OKEN Scanner

de personaje, care constituie o adevărată galerie de tipuri umane.

În critică se folosesc mai multe denumiri, aproape sinonime, în legătură cu personajele: *erou literar*, *figură*, *imagine-personaj* etc.

Personajele, oricum sînt ele denumite, constituie elementul esențial din operă. De aceea, operele literare se interpretează și se valorifică adesea mai ales după eroi și mai puțin după situații.

Capacitatea de a înfățișa omul este diferită pentru fiecare gen obiectiv — epic și dramatic. În operele epice, personajul este surprins pe toate planurile, atît exterior, cît și interior. În dramaturgie, datorită concentrării și condițiilor scenice, analiza directă a personajului de către autor este mai dificilă.

Personajul literar a fost conceput și realizat în mod diferit pe parcursul etapelor literaturii. Astfel, în clasicism, personajul se prezintă cu biografia sa completă, cu caracterul definit geometric. Obiectivizarea și consecvența constituie logica personajului, ceea ce a dus la unitatea sa de caracter.

În romantism, personajul este construit prin procedee antitetice, iar în literatura realistă, personajele prezintă o mai mare adîncime, cu o bogată viață interioară.

În proza epică, mai ales în roman, ca și în dramaturgia modernă, s-au produs o serie de mutații în conceperea și structurarea personajelor, ajungîndu-se pînă la dizolvarea lor.

În dramaturgie, personajul, ca imagine a eroului literar, devine întruchiparea scenică a unui rol, ceea ce caracterizează dealtfel artele de spectacol (teatru, operă, cinematografie, coregrafie etc). Imaginea eroului drama-

Scanned with OKEN Scanner

tic, întruchipată în imaginea reală, omenească a actorului, se înfățișează spectatorului în mod autonom, fără prezența sau intervenția autorului care în roman, nuvelă, poem sugerează cititorului cum să-i înțeleagă pe eroii epici, le analizează lumea interioară, motivele ascunse ale acțiunii lor.

Din faptul că imaginea dramatică a personajului „e însufleţită“ doar pe scenă, derivă necesitatea ca lectura unei piese de teatru să fie sprijinită și de vizionarea spectacolului.

În evoluția dramaturgiei s-au produs o serie de mutații în modul de a concepe și a realiza personajele. Astfel, în tragedia clasică majoritatea personajelor au trăsături eroice, întruchipînd însușiri ideale de caracter (mîndrie, dîrzenie, curaj, demnitate, sentimentul datoriei ș.a.), care reies din lupta cu destinul, pe cînd în tragedia shakespeariană personajul este conceput și realizat mai complex, frămîntat de probleme de viață, prezentînd și virtuți, dar și slăbiciuni omenești (Hamlet, regele Lear, Macbeth etc.).

În drama romantică, în afară de gruparea în simetrie antitetică a personajelor, contrastul de tendințe apare chiar în caracterul unui singur personaj, care este construit tot antitetic (smerenia aparentă a lui Vlaicu vodă, în contrast cu firea lui hotărîtă, dîrză, în conflictul cu doamna Clara).

Drama realistă modernă, aducînd pe scenă probleme sociale ale contemporaneității, concretizează conflictele în chipuri de oameni obișnuiți, purtători ai mentalității de clasă, împinși în acțiune de pasiune și idei, care le definesc profilul de oameni ai anumitor epoci, ai unui anumit mediu.

Scanned with OKEN Scanner

Clasificări, în funcție de anumite criterii, diferențiază personajele în *fantastice*, *legendare*, *alegorice*, *istorice* etc., aceasta de exemplu din punctul de vedere al raportului lor cu realitatea; în *principale* și *secundare*, după locul lor în compoziția operei și în *pozitive* și *negative*, din punct de vedere etic ș.a.

PROLOG (< fr. *prologue* < lat. *prologus* < gr. *prologos;* cf. gr. *pro*, înainte și *logos*, vorbire, discurs)

Caracteristic îndeosebi teatrului antic, folosit și în drama modernă, prologul constituie partea ce precede conținutul unei opere literare.

În tragedia greacă, pînă la Sofocle, prologul preceda intrarea corului și avea funcția ca, prin dialogul dintre personaje, să expună subiectul, cum și evenimentele anterioare acelora care se desfășurau în piesa propriu-zisă. În piesele lui Euripide, prologul este pus pe seama unui singur personaj, care rezuma, dinainte, întreaga piesă, procedeu împrumutat și de latini (Plaut, Terențiu).

În teatrul grec și latin, prologul avertiza pe spectatori asupra caracterelor personajelor, a cauzelor acțiunii, a deznodămîntului. Prologul se întîlnește și în miracolele și misterele medievale (v.), precum și în creația epică, în romane *(Ciocoii vechi și noi* de N. Filimon; *Șoimii* de M. Sadoveanu), ca și în unele din creațiile populare versificate, ca balada (v.).

Ex. prolog în teatru

Directorul, poetul teatrului, actorul comic

DIRECTORUL

„Voi doi, care de-atîtea ori, în neajuns
Și la necaz alăturea mi-ați stat,

Scanned with OKEN Scanner

Să-mi spuneţi ce nădejdi legaţi
De-ncumetarea noastră. Daţi-mi sfat,
Ce-i de făcut prin ţările acestea.
Mulţimii vrem pe plac să-i fim,
Indeosebi fiindcă ea trăieşte
Şi în acelaşi timp ne lasă să trăim
Şi noi. Ţăruşii-s puşi, e scena gata.
Şi fiecare-o sărbătoare speră.
Iată-i pe toţi acuma din sprîncene ridicînd,
Cu nerăbdare un spectacol aşteptînd.
Ştiu ce-ar dori norodul să asculte:
Perplex ca astăzi însă n-am fost niciodat'!
Cu bunătăţi, norodul n-a fost răsfăţat,
Dar a citit grozav de multe.
Cum o aducem, ca mai nou oleacă
Să pară totul, plin de tîlc, dar să şi placă?
E-nvederat că-mi face mare bucurie
Să văd mulţimea cum o ia către baracă,
Înghesuindu-se şi dînd din coate,
Să-şi taie drum prin poarta-ngustă.
E-nvederat că-mi face mare bucurie
Să văd că încă-n plină zi, la ora patru,
Mulţimea-şi face loc spre casierie.
Şi că se-ncaieră pentr-un bilet pe mîne,
Ca-n timp de foamete pentru o pîne.
Cu gloata pestriţă aşa de-a dreptul,
Face minuni numai poetul.

POETUL

O, nu-mi vorbi de-acea mulţime!
Privind la ea, mă prinde doar sfială.
Mă apără, te rog, de a vedea învălmăşeală
Ce fără voie ne atrage în vîrtej!
Mă du, de poţi, spre treptele celeste,
Acolo unde bucuria pură înfloreşte.
Unde iubirea, prietenia, ca-n poveste,
Un rod dau inimii, dumnezeieşte.

Scanned with OKEN Scanner

Ah, ceea ce din profunzimi de piept răsare,
Cu buza doar sfios și-a murmurat,
Ce pare-a izbîndi, e înghițit de-o clipă,
De forța ei sălbatică și mare.
Și-ades, doar după ce-a răzbit prin ani,
Un rod desăvîrșit de vede.
Ce strălucește e sortit să țină-o clipă,
Dar adevărul niciodată nu se pierde..."

(GOETHE, *Faust*, traducere de L. Blaga)

SUBIECT (< lat. *subjectus*, ceea ce e de spus; subordonat)

Înlănțuire de întîmplări, dintr-o operă epică sau dramatică, formînd un tot, prin care se dezvăluie caractere omenești și raporturile dintre ele.

Subiectul mai este cunoscut și sub denumirea de *fabulație*. Desfășurarea evenimentelor, cu alte cuvinte organizarea subiectului, implică o anumită ordine, nu întotdeauna respectată cu rigurozitate: expoziție, dezvoltarea acțiunii, punct culminant, deznodămînt.

TEMĂ (< fr. *thème* < lat. *thema* < gr. *thema*, subiect)

Fenomenele, aspectele vieții materiale, adică situațiile, motivele, locurile, obiceiurile reflectate într-o operă literară sau artistică în genere și care converg spre un sens unic.

Din gruparea tematică a realității, prin diferite interpretări și combinații, au izvorît temele majore ale literaturii și ale artei: dragostea, ura, parvenitismul, arivismul, lupta pentru libertatea națională și socială, lupta pentru construirea socialismului ș.a.

Marile opere ale literaturii și artei au izvorît din aceste teme majore, printr-o tratare origi-

Scanned with OKEN Scanner

nală, în funcție de condițiile istorice concrete, precum și în funcție de personalitatea artistică a creatorilor. Uneori, temele se disting și în funcție de tipul de erou în jurul căruia se polarizează opera.

În critică, tema constituie un element important de cercetare, iar în literatura comparată, studiul evoluției tematicii în literatura diferitelor popoare formează obiectul unei discipline, anume *tematologia*.

TIP (< fr. *type* < lat. *typus* < gr. *typos*, model)

Într-o operă literară, personajul care sugerează trăsăturile generale caracteristice ale unei categorii sociale sau umane.

O întreagă varietate de tipuri se întîlnește în literatura epică și dramatică (ex. tipul avarului, al zgîrcitului, al parvenitului, al muncitorului, al țăranului, al revoluționarului, al anarhistului, al conservatorului, al intelectualului, tipul comunistului etc.).

Oricît ar fi de numeroase, trăsăturile generale, definitorii, ale unei întregi categorii sociale sau umane, nu le aflăm integral întruchipate în personajul care sugerează categoria respectivă.

Arta de a întruchipa aceste însușiri, devenite tipice, nu este aceeași, ci de o mare diversitate, în funcție de individualitatea artistică a autorului, de epocă, de genul artei etc. Rezultă de aici conceptul de *tip artistic* considerat ca o sinteză teoretică în artă.

„*Înțelegem deci printr-un tip artistic acea clasă logică în care sînt coordonate toate operele artistice diferențiate analog cu structura lor după natura înrudită a valorilor pe care aceasta le cuprinde.*“ (T. Vianu, *Estetica*)

Scanned with OKEN Scanner

Tipizarea în artă este o problemă complexă, cu implicații în legătură cu viața, cu dezvoltarea concretă a literaturii. Ea constituie una din legile fundamentale ale artei indisolubil legate de capacitatea de a crea caractere individuale.

După Gorki, artistul trebuie să știe să generalizeze și să tipizeze fenomenul care se repetă în realitate.

VARIANTĂ (< fr. *variante*)

Formă diferită a aceleiași opere literare.

În funcție de autor sau de transmiterea textului, teoreticienii diferențiază variantele în variante *de autor* și variante *de transmitere*. În opera unui scriitor, primele reflectă procesul evolutiv al definitivării acesteia (ex. variantele *Luceafărului* lui M. Eminescu), cele de al doilea rezultă din prefacerile survenite în transmiterea ei (cazul manuscriselor medievale din literatura noastră — cronici, scrieri apocrife, cărți populare — păstrate în còpii, cu alterări de fond și limbă).

În poezia populară, doine, balade îndeosebi, variantele sînt frecvente. Ele sînt o reluare diferențiată oarecum a aceluiași motiv liric sau epic, variante de cîntece populare existînd aproape în aceeași formă și constituind poezii de sine stătătoare.

Astfel balada *Miorița* circulă în aproape 1 000 de variante.

Ex. de variante în poezia populară:

— Ce te legeni, plopule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu vîrful tot la pămînt?
— Da' cum nu m-oi legăna,
Dacă mi-a trecut vremea

Scanned with OKEN Scanner

Și-a venit iarna cea grea?
Vîntul bate vălurele
Și-mi aduce dor și jele
De pe unde-s păsărele;
Vîntu-mi bate-năduşit,
Frunza-mi pică la pămînt
Și mă lasă amărît;
Vîntu-mi bate cam domol,
Păsările se duc stol
Și mă lasă amărît,
De mă clatin la pămînt,
Făr' de ploaie, făr' de vînt!

*

— Ce te legeni, plopule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu crengile la pămînt?
— Dar eu cum să nu mă leagăn?
Că ei că s-au vorovit
Trei băieți din Baia Mare
Ca pe mine să mă taie,
Să mă taie-n trei sfîrtaie,
Să mă puie în trei cară,
Să mă ducă-n Timișoară,
Să mă facă-un fus de moară.

Scanned with OKEN Scanner

STILISTICĂ (< fr. *stylistique*, cf. fr. *style* < lat. *stylus*, condei)

Disciplină ce se ocupă cu studiul ştiinţific al stilului.

Termenul de stilistică, consacrat către finele secolului trecut, este folosit în diferite sensuri; *stilistica lingvistică*, care are ca obiect de studiu mijloacele lingvistice de exprimare ale unei colectivităţi; *stilistica literară* sau *estetică*, preocupată de valorile formale ale operei literare şi *stilistica genetică*, al cărei obiect îl formează cauzele şi sursele stilului, *stilistica descriptivă*, care pune accentul pe descrierea stilului, *stilistica expresiei*, bazată pe cercetarea mijloacelor de expresie.

Lărgirea conceptului de stil a contribuit la înglobarea în studiul stilisticii, pe lîngă figurile de stil şi prozodie, a tuturor aspectelor limbii (sunete, cuvinte, construcţii etc.), fără ca să fie însă un domeniu anexă al morfologiei, lexicologiei, semanticii, sintaxei, dar suprapunîndu-se fiecăreia din ele.

Stilistica, de asemenea, constituie şi acea parte a *retoricii* ce se referă la studiul stilurilor din punctul de vedere al calităţii lor. Ilustrată în antichitate de Aristotel *(Poetica)*, Demetrios *(Tratatul despre stil)*.

Spre deosebire de cea clasică, ocupată cu studiul tropilor sau al figurilor de stil, stilis-

Scanned with OKEN Scanner

tica modernă, pe lîngă figurile de stil și prozodie, se preocupă de fonetică, morfologie, lexicologie, semantică, sintaxă, sub aspectul funcției lor artistice, și pune în lumină puterea limbii de a exprima și sugera idei, sentimente realitatea concretă.

ALEGORIE (fr. *allégorie* < lat. gr. *allegoria*, a vorbi altfel)

Figură de stil alcătuită dintr-o înșiruire de metafore (v.) sensul literal substituindu-se altuia, ascuns.

Frecvent folosită în fabulă, dar și în alte opere literare versificate (*poeme*, *epopei* etc.).

În *Miorița*, de exemplu, ideea morții baciului moldovean este alegoric exprimată de poetul anonim printr-un șir de metafore, ce alcătuiesc o alegorie:

...Să le spui curat
Că m-am însurat
C-o mîndră crăiasă,
A lumii mireasă,
Că la nunta mea
A căzut o stea,
Soarele și luna
Mi-au ținut cununa,
Brazi și păltinași
I-am avut nuntași,
Preoți, munții mari,
Păsări lăutari,
Păsărele mii....
Și stele făclii...

Din acest exemplu se vede că alegoria este o construcție de stil care prelungește sau modifică metafora. În poezie, ea apare deci ca o *metaforă continuă* sau *prelungită*.

Scanned with OKEN Scanner

Dimitrie Cantemir, în a sa *Istorie ieroglifică*, prin folosirea alegoriei în ilustrarea rivalităților dintre Cantemireşti şi Cantacuzini, realizează primul roman alegoric din literatura română. De asemenea, *Noapte de decembrie* de Al. Macedonski şi *Luceafărul* de M. Eminescu sînt alegorii.

Forma alegorică a făcut posibilă exprimarea ocolită a unor idei îndrăznețe sau contrazicerea unor concepții *(Chivără roşie, Mărul de lîngă drum* de M. Beniuc).

Ex. Sînt măr de lîngă drum şi fără gard
La mine-n ramuri poame roşii ard.
Drumeţule, să iei fără sfială,
Că n-ai să dai la nimeni socoteală.
Iar dacă vrei s-aduci cuiva mulţam,
Adu-l ţărînii ce sub mine-o am.
E ţara ce pe sînul ei ne ţine,
Hrănindu-ne, pe tine şi pe mine.

(Mărul de lîngă drum)

În poeme şi fabule, alegoriile sînt închise, adică dintre cei doi termeni, cel propriu şi cel figurat, recunoaştem uşor pe cel abstract, sub învelişul concret al celui de al doilea, pe cînd în ghicitori ele sînt deschise, deoarece termenul exprimat al comparației acoperă parțial pe cel neexprimat, care urmează să fie dedus.

Alegoria e folosită şi în domeniul artelor plastice (sculptura, pictura), aşa-zisa *alegorie plastică* (reprezentarea justiției printr-o femeie legată la ochi şi ținînd în mînă o balanță).

ALITERAȚIE (<fr. *allitération;* cf. lat. *ad*, la şi *littera*, literă)

Repetarea aceluiaşi sunet sau a unui grup de sunete la începutul sau în interiorul mai

Scanned with OKEN Scanner

multor cuvinte succesive, cu scopul de a sugera o mișcare sau de a crea efectul unei armonii imitative.

Teoreticienii atribuie denumirea de aliterație jocului consoanelor, prin opoziție cu asonanța.

Ex. 1 Care *vine, vine, vine* calcă totul în picioare...
(M. EMINESCU, *Scrisoarea III*)

2 Prin *v*ulturi *v*întul *v*iu *v*uia...
(G. COȘBUC, *Nunta Zamfirei*)

3 *A*rgint e pe *a*pe și *a*ur în *a*er...

4 Cînd *s*orii *s*e *s*ting și cînd *s*telele pică...
(M. EMINESCU, *Mortua est*)

Primul exemplu, prin reluarea aceluiași verb *vine*, sugerează ideea de repetiție a mișcării: *aliterație simplă*. În al doilea exemplu, prin repetarea sunetului v inițial, în patru cuvinte succesive, se evidențiază, onomatopeic, vuietul vîntului *(aliterație expresivă imitativă)*, iar în al treilea, prin frecvența vocalei a, care sugerează un înțeles mai adînc, acela al unui cadru feeric, de vis și lumină, găsim o expresivă *aliterație vocalică*. În al patrulea exemplu, repetarea consoanei s susține imaginea sumbră a stingerii sorilor și a căderii stelelor: *aliterație expresivă simbolică*.

Datorită efectului său muzical, aliterația e numită de unii teoreticieni *armonie imitativă*. Procedeu folosit de poeții greci și latini, pentru a imprima cadenței versului o mai mare vigoare. Un rol deosebit l-a avut în poezia scandinavă și germană, precum și în cea simbolistă.

În poezia românească întîlnim aliterații izbutite în *Mihnea și Baba* de D. Bolintineanu,

Scanned with OKEN Scanner

în *Dan, căpitan de plai* de V. Alecsandri, în *Nunta Zamfirei* de G. Coşbuc. Şt. O. Iosif, în traducerea poemei *Cataracta Lodorei* a lui Southey, realizează o amplă aliteraţie numai din folosirea verbelor la gerunziu, reuşind să evoce mişcarea învolburată a apelor:

Galopînd şi săpînd, şi rupînd şi surpînd
.....
Unduind, şerpuind şi suind şi vuind,
Spumegînd, fumegînd, răpăgind şi strigînd
Dănţuind, chefuind, duduind şi huind...
.....
Mereu, mereu coboară, domoală sau zglobie,
Bătrîna cataractă, vulcan de apă vie.

(ŞT.O. IOSIF, *Tălmăciri*)

ALUZIE (< fr. *allusion* < lat. *allusio*, de la *adludere*, a-şi bate joc)

Figură de stil rînduită de gramaticieni printre tropi.

Mod de exprimare care constă în evocarea unui obiect, a unui fapt, fără a-l numi de-a dreptul. În fond, aluzia este o discretă comparaţie, prilejuind strecurarea unui sfat, a unei poante satirice sau a unei laude, precum şi caracterizarea sugestivă a unei situaţii ori a exprimării unei idei abstracte, ca, de exemplu, comparaţia făcută de Voltaire asupra unui discurs funebru, pe care îl asemuia cu sabia lui Carol cel Mare şi adăuga, spre mai deplina lămurire a celor care nu înţelegeau: „*lungă şi plată*", sarcastică aluzie la lungimea şi platitudinea acelui discurs.

Vechile clasificări deosebeau aluziile, după origine şi sens, în aluzii *istorice*, cu referire la un

fapt istoric (aluziu lui Mirabeau în faţa Adunării Naţionale cu privire la scăderea popularităţii lui: „*Eu ştiu că nu este decît un pas de la Capitoliu la stînca Tarpeia*“), *mitologice (chinul lui Tantal* etc.), încercîndu-se şi alte delimitări, bazate pe anumite criterii, ca acela al funcţiei aluziei sau al intenţiei cu care este folosită, al domeniului la care se referă (aluzie *literară*, *politică*, *socială*, *folclorică* ş.a.), clasificări, oarecum arbitrare, datorită interferenţelor dintre diferitele categorii.

Aluzia apare de obicei în creaţiile cu tendinţe moralizatoare, satirice sau polemice, ca fabula, teatrul comic, reviste, parodii ş.a., precum şi în poezia modernă.

ANACOLUT (< fr. *anacoluthe;* cf. gr. *anakolouthon*, întrerupere)

Construcţie gramaticală greşită caracteristică prin lipsa de legătură dintre începutul şi sfîrşitul unei idei sau prin întreruperea construcţiei sintactice începute şi continuarea frazei cu o altă construcţie, unii autori văzînd în aceasta o consecinţă a grabei în exprimare şi o ignorare a unor reguli gramaticale.

În operele literare, anacolutul este folosit adesea ca mijloc de caracterizare a unor personaje.

De exemplu, discursul lui Agamemnon Dandanache din *O scrisoare pierdută* de I. L. Caragiale:

„*În sănătatea alegătorilor... care au probat patriotism şi mi-au acordat asta... cum să zic! de! zi-i pe nume sufradzele lor: eu, care, familia mea de la patuzsopt în Cameră şi ca românul imparţial*“...

Scanned with OKEN Scanner

Mai este folosit și în opera unor scriitori, pentru a marca oralitatea stilului.

„*Nu știu alții cum sînt, dar eu, cînd mă gîndesc la locul nașterii mele, la casa părintească din Humulești, la stîlpul hornului unde lega mama o sfoară cu motocei la capăt, de crăpau mîțele jucîndu-se cu ei, la prichiciul vetrei cel humuit, de care mă țineam cînd începusem a merge copăcel, la cuptiorul pe care mă ascundeam, cînd ne jucam noi băieții de-a mijoarca, și la alte jocuri și jucării pline de hazul și farmecul copilăresc, parcă-mi saltă și acum inima de bucurie!*“

(ION CREANGĂ, *Amintiri din copilărie*)

ANADIPLOZĂ (< fr. *anadiplose* < gr. *anadiplosis*; cf. gr. *ana*, din nou și *diplosis*, dublare)

Procedeu stilistic, întîlnit în poezie și în proză, și care constă în reluarea ultimei părți dintr-un vers la începutul versului următor sau a ultimei părți dintr-o frază la începutul frazei următoare.

Ex. Au venit *dezlegați*.
Dezlegați s-au întors la casele lor.

(ZAHARIA STANCU, *Desculț*, cap. *Iarbă*)

Dobrișan *mi se ruga*,
Mi se ruga și mi-i vorbea
Cu glas dulce-l îmblînzea.

(*Dobrișan*, poezie populară)

Anadiploza este o figură de stil pe cît de frecventă în poezia populară, pe atît de rară

în poezia cultă. În poezie, ea se înfățișează ca un fel de încrucișare între emistihuri:

a b
Iară turcul *mărunțel*,
b c
Mărunțel și ocheșel...

(*Badiul*, poezie populară)

ANAFORĂ (< fr. *anaphore* < lat. *anaphora* < gr. *anaphora*, ridicare)

Folosită în proză, ca și în poezie, anafora se deosebește prin repetarea unui cuvînt sau a mai multor fraze succesive, a mai multor versuri.

Ex. În Moldova au cei mici despre cei mari acest obicei de pier *fără* județ, *fără* vină și *fără* seamă.

(GR. URECHE *Letopisețul țării Moldovei*)

Ex. *Ochii de fată* — iezere curate
De cerbi în miez de codru cercetate.
Mîna de fată — crin înflorit sub lună
Cînd noaptea, somnoroasă, frunze sună,
Ochii de fată — mure mari, răscoapte,
De noi visate-n somn, la miez de noapte.
Mîna de fată — ramură de vișin
În primăvară pentru floare sprijin.
Ochii de fată — cărăbuși de mai
Prin crengi scăldate-n soarele bălai.

(M. BENIUC, *Ochii și mîinile fetei*)

Și-uneori sînt ca o cracă,
Singură, care s-apleacă,
Singură ce se frămîntă,
Singură plînge și cîntă,
Singură se încovoaie
De un gînd ascuns de ploaie.

(T. ARGHEZI, *Buna Vestire*)

Scanned with OKEN Scanner

În poezia populară anafora este des folosită ca mijloc de intensificare lirică.

Ex. *Doina* zic, *doina* suspin,
Tot cu *doina* mă mai ţin.
Doina zic, *doina* şoptesc,
Tot cu *doina* vieţuiesc.

În oratorie, folosirea anaforei contribuie la intensificarea expresiei prin insistenţă.

Ex.
„*Trebuie* să mergem înainte. [...] *Trebuie* ca prin cultură să ridicăm pe ţăranul nostru"...
(M. KOGĂLNICEANU, *Emanciparea ţăranilor*)

ANTANACLAZĂ (< fr. *antanaclase* < gr. *antanaklasis*; cf. gr. *anti*, contra şi *anaklasis*, repercusiune)

1 În stilistică, folosirea, în cuprinsul aceluiaşi context, a unui cuvînt omonim, luat în sens cu totul diferit.

Ex. *Pui, pui, pui, pui, pui, pui*
Vin la sînu-mi să te *pui!*
(V. ALECSANDRI, *Poezii populare*)

2 În versificaţia modernă, antanaclaza îşi află o aplicare prin folosirea refrenelor îmbogăţite cu semnificaţii şi tonalităţi noi, ceea ce le sporeşte puterea de sugestie muzicală.

Ex. Veniţi: privighetoarea cîntă şi liliacul e-nflorit!
.....
Veniţi: privighetoarea cîntă în aerul îmbălsămit!
.....
Veniţi: privighetoarea cîntă în aeru-mbătat de roze,
.....

Scanned with OKEN Scanner

În aeru-mbătat de roze, veniți — privighetoarea cîntă!

(AL. MACEDONSKI, *Noaptea de mai*)

ANTIFRAZĂ (< fr. *antiphrase* < gr. *antiphrasis*, cf. gr. *anti*, contra și *phrasis*, ironie)

Folosirea unui cuvînt sau a unei expresii în sens contrar adevăratului înțeles, avînd adesea un substrat ironic.

Ex. „Tipătescu *(care a tot bătut din călcîi cu impacientă, coboară încet, rar și cu dinții strînși).*
— *Iubite* și *stimabile domnule Cațavencu*, nu înțeleg pentru ce între doi bărbați, cu oarecare pretenție de seriozitate, să mai încapă astfel de meșteșuguri și rafinării de maniere..."

Formula de ironică adresare *iubite* și *stimabile* este folosită în sens contrar înțelesului acestor cuvinte.

Tot antifrază este și denumirea de Filopator (< gr. philos, iubitor și lat. pater, tată) dată lui Ptolomeu al IV-lea, rege al Egiptului, care și-a ucis tatăl, ca și denumirea Mării Negre, atît de des agitată de furtuni, numită de către antici *Pontus Euxinus*, cuvînt ce în grecește înseamnă mare ospitalieră, antifrază denumită eufemistică.

Termenul de antifrază este socotit adesea sinonim și cu cel de *ironie*, o formă atenuată a acesteia.

ANTITEZĂ (< fr. *antithèse* < gr. *antithesis*, opoziție)

Procedeu stilistic, denumit și *antilogie*, bazat pe opoziția dintre două cuvinte, fapte,

Scanned with OKEN Scanner

personaje, idei, termenii puși în antiteză relieîndu-se unul prin celălalt.

Ex.

...„Ea *bogată*, eu *sărac;* ea *curtenită*, eu *izgonit* și *disprețuit;* ea *slabă*, *mică*, *palidă*, eu *voinic*, *mare* și *rumen*“...

(B. DELAVRANCEA, *Liniște*)

Vreme trece, vreme vine
Toate-s *vechi* și *nouă* toate...

(M. EMINESCU, *Glosa*)

La Bruyère caracterizează antiteza ca opoziția a două adevăruri care se luminează unul pe altul.

Prețuită de romantici, antiteza apare uneori și ca mijloc de compoziție în unele opere literare, ca, de exemplu, *Epigonii*, *Scrisoarea III* de M. Eminescu, *Pașa Hassan* de G. Coșbuc.

În opera lui Eminescu, antiteza apare și în formularea unor titluri de poeme: *Împărat și proletar*, *Venere și Madonă*, *Înger și demon*, titluri antitetice, care corespund înțelesului contrastant al conținutului.

Antiteza este prezentă și în cuprinsul unui singur vers sau între două versuri:

Ex.

Voi *credeați* în scrisul vostru, noi *nu credem*...
în nimic...

(M. EMINESCU, *Epigonii*)

La noi sînt codri verzi de brad
Și cîmpuri de mătasă;
La noi atîția fluturi sînt
Și-atîta jale-n casă.

Privighetori din alte țări
Vin doina să ne-asculte.
La noi sînt cîntece și flori
Și lacrimi multe, multe.

(O. GOGA, *Noi*)

De asemenea, unele poezii lirice sînt alcătuite din strofe care formează antiteze succesive, marcate prin conjuncțiile adversative: *dar, însă, ci.*

Ex.

Oglindă călătoare, cer mobil,
Te-ai încadrat într-o ușoară spumă
Și-ți porți acum cristalul tău steril
Spre-a mărilor îndepărtată brumă.

Dar murmurul, acord eternizat,
Neîncetat mărirea ta o plînge:
Și-ntregul tău trecut, pietrificat,
În unda potolită se răsfrînge.

(I. BARBU, *Rîul*)

Frecvent în antiteze se întîlnesc și *antonimele* (< fr. *antonyme* < gr. prefixul *-ant* și *onoma*, nume), cuvinte cu sens opus altora corelative (ex. *frumos — urît; bun — rău* etc.), pentru a întări contrastul sugerat de antiteză.

Ex.

Iar în *lumea* asta *mare*, noi copii ai *lumii mici*,
Facem pe pămîntul nostru mușunoaie de furnici.

(M. EMINESCU, *Scrisoarea I*)

ANTONOMAZĂ (< fr. *antonomase* < gr. *antonomasia*)

Figură de stil socotită de unii autori o varietate a metaforei (v.), a sinecdocei (v.) prin

Scanned with OKEN Scanner

care un nume propriu este folosit în locul unui substantiv comun sau a unei perifraze și invers (ex. *Neron*, pentru *tiran; Aristofan*, pentru scriitor care atacă fără cruțare moravurile societății, *Mecena*, pentru protector al artelor; *poetul țărănimii*, pentru G. Coșbuc; *poetul Nopților*, pentru Al. Macedonski; *bardul de la Mircești*, pentru V. Alecsandri; *Cetatea eternă*, în loc de Roma etc.).

APOCOPĂ (< fr. *apocope* < lat. *apocopa* < gr. *apokope*, scoatere afară)

Figură de stil care constă în suprimarea unui sunet vocalic sau a unei întregi silabe, fără ca prin aceasta să fie alterat sensul cuvîntului.

Ex.

„Neică Guță, zic, *oiu* avea, *n-oiu* avea servici, nu știu, *da'* rublă știu că *n*-am și nici *n*-o să mai am de aici înainte. Scurt!
— Atunci... cum?
— *Iac*-așa!"

(I. L. CARAGIALE, *Baioneta inteligentă*)

Lasă, bade *las'* să fie
Chiar o sută, chiar o mie;
Las' să fie tot șirag
Dacă nu-i care mi-i drag.

(M. EMINESCU, *Literatura populară*)

...Zidul se suia
Și o cuprindea
Pîn' la gleznișoare,
Pîn' la pulpișoare,
Pîn' la costișoare,
Dar ea, vai de ea,
Tot mereu plîngea...

(*Mănăstirea Argeșului*)

Dacă în vorbirea de toate zilele, apocopa își are o justificare în tendința de economie a efortului de articulare sau în particularitățile idiomatice ale limbii *(cinema*, în loc de *cinematograf; cin' ți-a spus?)*, în poezie, ea este folosită adesea pentru scurtarea măsurii și a ritmului în vers.

APOSTROFĂ (< fr. *apostrophe* < lat. *apostropha* < gr. *apostrophe*, întoarcere)

Procedeu stilistic, retoric, care constă în întreruperea expunerii, pentru ca vorbitorul să se adreseze direct cuiva, de față sau absent (persoane, ființe, obiecte).

Folosirea interogației și exclamației în apostrofă imprimă acesteia mai multă putere de convingere, mai multă vioiciune, iar în cuprinsul unui discurs mai multă pondere argumentației.

Ex.

„Ce mai poți aștepta, Catilina, dacă nici noaptea, cu întunericul ei, nu poate ascunde adunările voastre nelegiuite, dacă nici casa particulară, în care vă adunați, nu poate închide între pereți glasurile conjurației tale, dacă toate ies la lumină și izbucnesc?"

(CICERO, *Catilinare*)

Apostrofa apare și în creația poetică:

Ex.

Cum nu vii tu, Țepeș Doamne, ca, punînd mîna pe ei,
Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mișei...?

(M. EMINESCU, *Scrisoarea III*)

Oltule, care-ai fost martor vitejiilor trecute,
Și puternici legioane pe-a ta margine-ai privit,
Cine oar' poate să fie omul care te-a-ngrozit?...

(GR. ALEXANDRESCU, *Umbra lui Mircea. La Cozia*)

Scanned with OKEN Scanner

Apostrofa mai este numită și *invocație retorică*. În vorbirea obișnuită, prin extindere, apostrofa are sensul de înfruntare pe un ton violent, de unde expresia: *M-a apostrofat...*

ASINDETON (< gr. *asyndeton*, nelegat)

Suprimare a conjuncțiilor copulative dintre părțile unei propoziții sau propozițiile unei fraze. Prin folosirea acestei figuri de stil, exprimarea capătă o mai mare vioiciune, fraza un ritm mai precipitat.

Între complemente, asindetonul are funcția de a scoate în evidență acumularea detaliilor.

Ex.

Orice nuvelă, orice poezie nouă din revistele săptămînale întra în laboratorul critic al acestui tineret."

(M. SADOVEANU, *Anii de ucenicie*)

„Auzisem eu *de turci, de muscali* și *de nemții cu coadă*."

(B. DELAVRANCEA, *Domnul Vucea*)

Între verbe, el imprimă frazei un ritm brusc, precipitat.

Ex.

„Cînd, în cursul lecției, se deda unei limpeziri sintactice se lăsa transportat de un mod foarte aparte *de a întinde cuvîntul, de a-l silabisi, de a-l ritma*."

(L. BLAGA, *Hronicul și cîntecul vîrstelor*)

În poezie este folosit pentru a da versurilor vioiciune și energie.

Jos, între care,
Vitele rumegă,
În depărtare,
Văile fumegă.
Dorm muncitorii
Pe lîngă focuri,
Apele morii
Murmură-n scocuri.
Sprintene, vesele,
Peste coline,
Joacă miresele
Apelor line.

(ȘT. O. IOSIF, *Icoane din Carpați*)

Repedea succesiune a tablourilor zugrăvite de poet este sugerată prin înlăturarea conjuncțiilor *și*, *iar*, adică prin asindeton.

Un alt exemplu este cel de mai jos, în care propozițiile, prin scurtimea lor și prin absența conjuncțiilor copulative, sugerează imaginea fugii turcilor îngroziți și urmăriți de Gruia.

Tropotă copitele,
Pulberea o scurmă,
Turcii-și pierd săritele
Alungați din urmă.

(ȘT. O. IOSIF, *Gruia*)

BRAHILOGIE (< fr. *brachylogie* < gr. *brachylogia*; cf. gr. *brachys*, scurt și *logos*, vorbire)

Exprimare eliptică, în care un termen al frazei, exprimat anterior, nu mai este repetat.

Scanned with OKEN Scanner

Stilistic, caracterizat prin acumulare de brahilogii, i se mai spune stil brahilogic, sinonim cu *laconic*.

Ex. Cînd citea o carte, cînd *(citea)* alta.

Să te-ntreb pe Dumneata,
Cum venişi în iarba mea
Şi de unde, *(venişi)*, domnişoară
De cristal şi scorţişoară?

(T. ARGHEZI, *O lăcustă*)

CATACHREZĂ (< fr. *catachrèse* < lat. *catachresis* < gr. *katachresis;* abuz)

Figură de stil caracteristică prin folosirea, în sens metaforic, a unui cuvînt, pentru a denumi un obiect ce nu are denumire proprie.

În catachreză se atribuie înţelesul unui cuvînt altui cuvînt, apropiat oarecum ca sens.

Ex. *Picior de plai*, *gura cămăşii*, *piciorul mesei* etc.

În vorbirea populară, întîlnim catachreze într-o serie de expresii destul de frecvente, ca: *frige-linte*, *zgîrie-brînză*, *pierde-vară* etc.

Retorii antici i-au dat această denumire, deoarece, într-o privinţă, se abuzează de cuvinte dîndu-le o altă semnificaţie.

CHIASM (< fr. *chiasme* < gr. *chiasmos*, încrucişare)

Procedeu poetic, antiteză formală între două pasaje ale unei opere literare — în versuri sau proză — în care cuvintele din prima parte sînt simetric inversate în cea de a doua parte, de unde rezultă un fel de încrucişare în formă de X, o simetrie în cruce.

Ex.

Unii trăiesc ca să uite, alţii uită ca să poată trăi.

(N. IORGA, *Cugetări*)

Scanned with OKEN Scanner

COMINAȚIE (< fr. *commination* < lat. *comminatio*, amenințare)

În retorică procedeu stilistic prin care oratorul caută să convingă auditoriul avertizîndu-l asupra nefastelor consecințe ale unui fapt pe care el, auditoriul, îl aprobă.

Ex.

„Noi, românii, cu un guvern românesc și într-o țară românească, noi, mandatarii națiunii române, prin reforma ce ni se propune, am face ca țăranii noștri, ca frații noștri, în propria lor țară să se afle mai rău...
Dar aceasta ar fi pentru noi o rușine neștearsă, dar aceasta ar fi un păcat de moarte, care ar pica în capul nostru, pe capul fiilor noștri...“

(M. KOGĂLNICEANU, *Improprietărirea țăranilor*)

Cominația este folosită și în poezie.

Să nu dea dumnezeu cel sfînt
Să vrem noi sînge, nu pămînt!
Cînd nu vom mai putea răbda,
Cînd foamea ne va răscula
Hristoși să fiți, nu veți scăpa
Nici în mormînt!

(G. COȘBUC, *Noi vrem pămînt*)

COMPARAȚIE (< lat. *comparatio*, asemănare)

Alăturarea a doi termeni, cu scopul de a se releva trăsăturile asemănătoare, realizîndu-se astfel o mai mare claritate și expresivitate a limbajului.

Ex.

...Cine-au cunoscut,
Cine mi-au văzut
Mîndru ciobănel

Scanned with OKEN Scanner

Tras ca prin inel?
Feţişoara lui,
Spuma laptelui;
Mustăcioara lui,
Spicul grîului;
Perişorul lui,
Pana corbului;
Ochişorii lui,
Mura cîmpului!

(Miorița)

Pentru a realiza portretul ciobanului, poetul popular găsește surprinzătoare trăsături comune ale celor două serii de termeni pe care-i compară. Comparația tinde să devină metaforă.

Ex.

Măi bădiță Gheorghieș,
Mîndră floare de cireș,

este o comparație devenită aproape metaforă, deoarece se află în preajma termenului comparat, dar este pe cale să-și cîștige independența, să devină metaforă.

Comparații cu nuanțe variate: ironice sau satirice, hiperbolice, grotești — și cu o mare forță de evocare se întîlnesc și în creația cultă.

Ex.

Trecut-au anii *ca nouri lungi pe șesuri...*

(M. EMINESCU, *Trecut-au anii*)

Carte frumoasă, cine mi te-a scris,
Încet, gîndită, gingaș cumpănită,
Ești *ca o floare-anume înflorită*
Mîinilor mele, care te-au descris,

Ești *ca vioara, singură, ce cîntă*
Iubirea toată pe un fir de păr.

(T. ARGHEZI, *Ex libris*)

Se întîlnesc, de asemenea frecvent, și în proză, ca și în vorbirea de toate zilele.

Ex.

„Numele lui *trecea* din gură în gură *ca ieșit din trîmbițe antice.*"

(I. TEODOREANU, *Un campion de altădată*, din vol. *Iarbă*)

...„Munții se înalță trufași în văzduh, rîurile, *ca brîie pestrițe*, ocolesc cîmpurile."

(AL. RUSSO, *Cîntarea României*)

Bogate comparații abundă în epopeile homerice, îndeosebi *Iliada*, ca și în poezia clasică.

Termeni folosiți între comparant și comparat sînt: *ca, precum, asemenea, aidoma, asemănător cu.*

Folosită ca mijloc de argumentare, comparația nu lipsește nici în discursuri, în vechile retorici, ea fiind denumită *comparație retorică.*

Ex. Compararea istoriei românilor cu aceea a vechii Grecii din *Cuvînt de deschidere la cursul de istorie* al lui M. Kogălniceanu (1843).

„O asemenea carte ar trebui să fie pentru noi aceea ce Iliada era pentru greci. Și să mă credeți, domnilor, că și istoria noastră are întîmplări, are portrete care nicidecum n-ar rămîne mai jos decît eroii celor vechi, dacă acestora li s-ar scoate aureola poetică, cu care pana geniului i-au înfrumusețat..."

Ca și metafora și alegoria, comparația, atît cea retorică, cît și cea poetică, este socotită ca una dintre primele figuri de stil.

Scanned with OKEN Scanner

ELIPSĂ (< fr. *ellipse* < lat. lit. *ellipsis* < gr. *elleipsis*, lipsă)

Scurtare a exprimării, prin suprimarea unui termen care a fost folosit puțin mai înainte, figură de stil frecventă în limba vorbită și chiar scrisă.

Ex.

Sergentul moare, șuierînd
Pe turci în risipire,
Iar căpitanul, *(moare)* admirînd
Stindardu-n fîlfîire...

(V. ALECSANDRI, *Peneș Curcanul*)

Trahanache:
„— Ce sînteți d-voastră, mă rog? *(Sînteți)* Vagabonzi? Nu! *(Sînteți)* Zavragii? Nu!... *(Sînteți)* Căuzași?"

(I. L. CARAGIALE, *O scrisoare pierdută*)

Elipsa prezintă un caracter literar, prin economisirea de vorbe, ca, de exemplu, în descrieri:

„O curte mică, pavată, în care nu era rost de stat, în fund *(era)* neapărata livadă de pruni"...

(N. IORGA, *O viață de om*)

în proverbe și maxime:

Homo *(est)* homini lupus.
(Omul este pentru om un lup)

(PLAUT, *Asinaria*)

Cum e turcul *(este)* și pistolul.

în narațiunile dramatice și precipitate:

„Și cînd mă uit înapoi, doi hojmalăi se și luase după mine și unde nu încep a fugi, de-mi scăpărau picioarele și trec pe lîngă casa noastră și nu

Scanned with OKEN Scanner

intru înăuntru, ci cotigesc la stînga și intru în ograda unui megieș; și din ogradă *(intru)* în ocol, și din ocol *(intru)* în grădina cu păpușoi..."

(I. CREANGĂ, *Amintiri din copilărie*)

După unii autori nu ar fi decît o singură elipsă incorectă, aceea a verbului; cele ce se referă la termenii necesari construcției firești a frazei, ca articolul, prepoziția, negația, subiectul verbului impersonal, putînd fi considerate *solecisme* (v.).

Contrariul elipsei este *pleonasmul* (v.).

ENUMERAȚIE (< fr. *énumération* < lat. *enumeratio*, de la *enumerare*, a număra)

Prezentare detaliată a faptelor sau aspectelor.

Ex.

„Galbeni, stupi, oi, cai, boi, și alte bagateluri de alde astea, prefăcute în parale, trebuiau să ducă dascălii poclon catihetului"...

(I. CREANGĂ, *Amintiri din copilărie*)

Enumerația duce la amplificație (procedeu folosit și în oratorie, repetare a principalelor argumente folosite de orator), prin ea atrăgîndu-se atenția asupra faptului sau aspectului înfățișat.

Ex.

Ia spune-mi ce-ți pasă
Și ce mi te-apasă?
Ori șaua,
Ori zaua,
Ori dalbe plocate,
Ori scumpele arme,
Ori trupșorul meu
Ți se pare greu...

(*Mihu copilul*, baladă)

Scanned with OKEN Scanner

În următoarea enumerație se înfățișează diversitatea darurilor aduse la nuntă:

Unii boi,
Alții oi,
Unii bani,
Alții juncani.
Unii vii,
Alții moșii...

(Moșneagul, poezie populară)

Este tipică enumerarea cu sens hiperbolic.

Ex.

Tăie un cap, tăie două,
Tăie nouăzeci și nouă...

(Poezie populară)

CONVERSIE (< fr. *conversion* < lat. *conversio*, întoarcere)

Inversarea termenilor, într-o propoziție sau frază, fără modificarea înțelesului acestora; socotită o figură de repetiție.

Ex.

Femeie între stele și stea între femei...

(M. EMINESCU, *Din valurile vremii)*

O construcție asemănătoare, dar care nu folosește același grup de cuvinte, ci alternează sensuri opuse prin referință la un același termen.

Ex.

Un cer de stele dedesubt,
Deasupra cer de stele;
.....
Și din repaos m-am născut
Mi-e sete de repaos.

(M. EMINESCU, *Luceafărul)*

CORESPONDENȚE (< fr. *correspondances*; it. *corrispondenza*)

Legătură, raport între lucruri, fenomene, senzații etc.; concordanță, armonie.

În literatură, termenul se referă la analogii între senzații diferite. De pildă, o senzație vizuală sugerează o senzație auditivă și invers.

Poeții simboliști le-au folosit pe scară largă, iar moderniștii au extins și au ajuns să atribuie sunetelor limbii, mai precis vocalelor, cîte o culoare anume, realizînd ceea ce se numește o *audiție colorată*.

Ex.

A — *negru* E — *alb*, I — *roșu*, O — *albastru*, U — *verde*,

după cum le precizează corespondența acustic-cromatică poetul francez A. Rimbaud, în sonetul *Vocalele*.

Ch. Baudelaire a formulat sensul general al corespondențelor în cunoscutul său sonet *Correspondances* (Corespondențe).

Natura e un templu ai cărui stîlpi trăiesc
Și scot adesea tulburi cuvinte, ca-ntr-o ceață;
Prin codri de simboluri petrece omu-n viață
Și toate-l cercetează c-un ochi prietenesc.
Ca niște lungi ecouri unite-n depărtare,
Într-un acord în care mari taine se ascund,
Ca noaptea sau lumina, adînc, fără hotare,
Parfum, culoare, sunet se-ngînă, și-și răspund.
Sînt proaspete parfumuri de trupuri de copii.
Dulci ca un ton de flaut, verzi ca niște cîmpii,
Iar altele bogate, trufașe, prihănite,
Purtînd în ele-avînturi de lucruri infinite,
Ca moscul, ambra, smirna, tămîia, care cîntă
Tot ce vrăjește mintea și simțurile-ncîntă.

(Traducere de AL. PHILIPPIDE)

Scanned with OKEN Scanner

În poezia noastră, după modelul lui Rimbaud, Mircea Demetriade scrie un sonet al vocalelor, în care stabileşte alte corespondenţe de culoare, ceea ce înseamnă că procesul este, în mare măsură, subiectiv.

Ex.

Alb *A;* *E* gri; *I* roşu, un cer în asfinţire,
Albastrul *O*, imensul în lacuri oglindit.
U mugetul furtunii şi-al crimei colţ vădit,
Alcovul criptei negre, lugubră prohibire...

(M. DEMETRIADE, *Sonuri şi culori*)

Procedeul corespondenţelor l-a susţinut teoretic Al. Macedonski, aplicîndu-l în creaţia sa, precum şi alţi poeţi simbolişti şi modernişti. Se întîlneşte şi în poezia lui T. Arghezi, L. Blaga, Al. Philippide etc.

CRONOGRAFIE (< gr. *chronos*, timp şi *graphein*, a scrie)

Figură de compoziţie care constă în încadrarea, în expunere, a unei descrieri, a unui tablou, a unei întîmplări într-un anumit moment al zilei.

Ex.

Era în murgul serii şi soarele sfinţise.
A puţurilor cumpeni ţipînd parcă chema
A satului cireadă ce greu, mereu sosise,
Şi vitele muginde spre jghiab întins păşea.

(I. H. RĂDULESCU, *Sburătorul*)

EPIFORĂ (< lat. gr. *epiphora*, transportare, adaos)

Repetare a unui cuvînt sau grup de cuvinte la sfîrşitul unor unităţi sintactice sau metrice.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

Cui *dedit?* Per quem *dedit?* Quantum *dedit?*
(Cui *a dat?* Prin cine *a dat?* Cît *a dat?)*
(CICERO, *Pro Roscio)*

Ca figură de stil, epifora apare destul de rar, atît în poezia populară, cît și în cea cultă.

Ex.

Nici puțin că nu mergea,
Pînă-*n codri verzi intra,*
Dacă-*n codri verzi intra,*
Florile că-i îmbăta...
(*Ghiță Cătănuță*, poezie populară)

Da paharul *turcului*
Tot în mîna *Marcului*
Și paharul *Marcului*
Tot în mîna *turcului.*
(*Marcul Vileazul*, poezie populară)

EPIFONEMĂ (< fr. *epiphonéme;* cf. gr. *epi* cu privire la și *phonéma*, glas, voce)

Figură de stil, exclamație sentențioasă, ce încheie un discurs, o judecată, o narațiune.

Exemplu: Massillon, în *Sur l'humanité des grands* (Asupra umanității celor mari), argumentînd că la protecția celor mari au dreptul și cei nenorociți, încheie astfel cuvîntarea sa:

„... *Într-un cuvînt, cei mari și prinții nu sînt, pentru a spune astfel, decît oameni din popor...*"

Adeseori, epifonema închide în ea, într-o singură propoziție sau frază, un șir de adevăruri dezvoltate anterior.

Ex.

San Marc sinistru miezul nopții bate.
Cu glas adînc, cu graiul de Sibile,

Scanned with OKEN Scanner

Rostește lin, în clipe cadențate,
„Nu-nvie morții, e-n zadar, copile!“

(M. EMINESCU, sonetul *Veneția*)

Cu tot caracterul ei sentențios, epifonema se deosebește totuși de sentință; sentința poate fi folosită izolat, epifonema numai la sfîrșitul unui context.

EPITET (< fr. *épithète* < lat. lit., gr. *epitheton*, care e pus lîngă)

Figură de stil care rezultă din alăturarea unui adjectiv, adverb etc. pe lîngă un substantiv, spre a-l înfrumuseța sau pentru a sublinia o însușire socotită ca esențială.

În afară de adjective, mai pot avea rol de epitete și *substantivele cu funcție adjectivală*, *adverbele* sau *locuțiunile adverbiale* de pe lîngă verbe, precum și orice parte de vorbire sau propoziție. Cînd aceste părți de vorbire sînt folosite ca epitete, ele capătă o funcție stilistică prin puterea de a evoca și de a sugera trăsăturile caracteristice ale realității, ca și modul cum sînt privite aceste însușiri de către poet. Din această cauză, epitetele formează un tot, împreună cu cuvîntul de care sînt strîns legate, capătă forță sugestivă, evocatoare, adică funcție artistică.

Ex.

Sură-i sara *cea de toamnă*, de pe lacuri apa *sură*
Înfunda mișcare-i *creață* într-un stuf, la iezătură,
Iar pădurea lin suspină și prin frunzele *uscate*
Rînduri, rînduri trece-un freamăt, ce le scutură
pe toate...

(M. EMINESCU, *Călin*)

Scanned with OKEN Scanner

Funcția artistică a epitetului este destul de variată: *apreciere*, *evocare*, *ornare*, *individualizare*, *personificare* etc., de unde și feluritele clasificări ale acestui procedeu stilistic: *epitete tautologice*, adjectivul și substantivul sugerînd aceeași idee *(mîndru soare, frumoasă fecioară)*; *epitete explicative*, în care adjectivul reliefează o notă esențială *(căluț năzdrăvan; apă binefăcătoare)*; *epitete metaforă*, care presupun un paralelism al impresiilor, confruntarea dintre ele și o concluzie a echivalării lor *(neagra tristețe)*; *epitete sincretice*, ce corespund fuziunii percepțiilor senzoriale — impresii de lumină provocate de impresii ale sunetului *(voce sumbră, voce albă)*; *epitete complexe* sau *acumulări de epitete (simțiri reci, harfe zdrobite* — Epigonii de M. Eminescu); *epitete imagini*, care s-au desprins de substantivul determinat și au devenit de sine stătătoare *(cupa vînturilor* = cerul; *drumul căprioarelor* = muntele; *calea pescărușilor* = marea); *epitete antitetice*, rezultînd din antiteze între substantive și adjectiv *(orgolioasa slăbiciune)*; *epitete apreciative (om bun)*; *epitete evocative (veselul Alecsandri)*; *epitete ornante (măreață umbră)* etc.

Noutatea și forța artistică a unui epitet constă mai întîi în ineditul asocierii cuvintelor, de pildă a substantivului cu epitetul.

Ex.

Laptele *amar* și *agurid*,
Aromele *de vin* și *untdelemn*,
nămoluri *fierte*, *grele*, *de asfalt*.

(T. ARGHEZI, *Heruvim bolnav*)

EUFEMISM (< fr. *euphémisme*; cf. gr. *eu*, bine și *pheme*, vorbă, cuvînt)

Scanned with OKEN Scanner

Procedeu stilistic care constă în îndulcirea prin perifrază sau substituire a unei expresii cu sens dur și chiar jignitor sau obscen.

Exemplu: *nemanierat*, în loc de bădăran; *ironic*, în loc de batjocoritor.

Eufemismele apar adesea în vorbirea curentă. Ele pot lua forma unei hiperbole (v.), exemplu: *a fost magnific;* a unei litote (v.), *n-a fost rău.*

Mult folosit este eufemismul verbal, substituire a unui verb printr-o perifrază care exprimă o idee neplăcută.

Ex.

Ei nu sînt în relații bune (în loc de: *ei sînt certați).*

Eufemismul se învecinează adesea cu *ironia* (v.).

Ex.

Zici adesea de una *ajunsă în vîrstă cuviosă*
Că *atestatul vremii* nu va să-l primească.

(GR. ALEXANDRESCU, *Satiră. Duhului meu)*

El poate fi și onomastic, ca *Ăl cu coarne*, *Ucigă-l crucea* ș.a. în loc de *dracul.*

EXCLAMAȚIE (< fr. *exclamation* < lat. *exclamatio* < vb. *exclamare*, a striga)

Procedeu stilistic caracteristic prin exprimarea unui puternic sentiment prin expresii exclamative sau interjecții.

Exclamația poate avea adesea o nuanță de *ironie (O, te-ador, progenitură de origine romană. Scrisoarea III* de M. Eminescu), sau de patetic *(O tempora! O, mores!;* O, timpuri! O, moravuri! — exclamație prin care Cicero, în *Catilinare*, exprimă amara lui decepție cu privire la epoca sa și moravurile acesteia).

GRADAȚIE (< fr. *gradation* < lat. *gradatio;* de la *gradus*, treaptă)

Figură de stil întîlnită în creația epică și dramatică îndeosebi, și care constă în trecerea treptată, crescîndă sau descrescîndă, de la o idee la alta și prin care se urmărește scoaterea în evidență a ideii sau nuanțarea exprimării.

Pentru gradația ascendentă și cea descendentă, teoreticienii literari folosesc adesea termenul de *climax* și *anticlimax*.

Exemplu de gradație ascendentă găsim în Scrisoarea III de M. Eminescu.

Ex. de gradație descendentă:

Melancolic cornul sună,
Mai departe, mai departe,
Mai încet, tot mai încet,
Sufletu-mi nemîngîiet
Îndulcind cu dor de moarte.

(M. EMINESCU, *Peste vîrfuri*)

În *Acceleratul*, poetul G. Topîrceanu îmbină ambele forme de gradație.

.... Fulger negru — trăsnet lung
Dus pe aripi de furtună.
Zguduind pămîntul tună
Zările-i de-abia-i ajung...
Parcă zboară,
Parcă-noată.
Scuipă foc, înghite fum,
Și-ntr-un val vîrtej de fum
Taie-n lung pădurea toată.
A trecut.
Dinspre cîmpie,

Scanned with OKEN Scanner

Vuiet greu de fierărie
Se destramă în tăcere...
Scade-n depărtare...
Piere.

HIPERBAT (< fr. *hyperbate* < gr. *hyperbaton*, depășire)

Figură stilistică în care se ține seama mai mult de ordinea ideilor decît de aceea a cuvintelor, ceea ce duce la o schimbare în ordinea obișnuită a cuvintelor, datorită scoaterii în afara cadrului firesc al frazei a termenilor (exemplu postpunerii subiectului, corespunzîndu-i antepunerea complementului).

Uneori, în poezie, hiperbatul este determinat de cerințele versificației.

Ex.

C-un rînd de haine-o văd mergînd
La muncă,
La joc și hori același rînd
Îl poartă-ntruna *și de cînd!*"

(G. COȘBUC, *La oglindă*)

HIPERBOLĂ (< fr. *hyperbole* < gr. *hyperbole*, cf. gr. *hyper*, peste și *ballein*, a arunca)

Figură de stil opusă litotei (v.) vizînd o exagerată mărire sau micșorare a trăsăturilor unei ființe, ale unui lucru, fenomen, întîmplare.

Ex.

„Fierbeau văzduhurile și cerurile, clocoteau sub descărcările zguduitoare ale tunetelor și pămîntul înfricoșat se cutremura nemernic pînă în cele mai din adînc temelii ale sale..."

(C. HOGAȘ, *Pe drumuri de munte*)

Scanned with OKEN Scanner

Sălbaticul vodă e-n zale și fier
Și zalele-i zuruie crunte,
Gigantică poart-o cupolă pe frunte,
Și vorba-i e tunet, răsufletul ger,
Iar barda-i din stînga ajunge la cer,
Și vodă-i un munte.

(G. COȘBUC, *Pașa Hassan*)

Cum? Cînd lumea mi-e deschisă a privi gîndești că pot
Ca întreg aliotmanul să se-mpiedice de-*un ciot?*

(M. EMINESCU, *Scrisoarea III*)

În creația populară, mai ales în balade și în basme, se întîlnește deseori hiperbola sau tendința de a imprima caracter hiperbolic unor procedee stilistice ca *repetiția* și *enumerația.*

Ex.

Buzdugan lua,
Și mi-l opintea,
Și mi-l învîrtea,
Și mi-l azvîrlea,
Și cînd l-azvîrlea
Frunza șuiera,
Codrul răsuna...

(*Miu Gobiul*, baladă populară)

Hiperbolic este, de exemplu, și începutul basmelor populare.

Ex.

„A fost odată ca niciodată pe cînd se potcovea puricele cu nouăzeci și nouă oca de fier la un picior și se suia în slava cerului și striga că nu-i e greu.“...

Se întîlnesc adesea chiar și acumulări de hiperbole.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

Pentru-a crucii biruinţă se mişcară rîuri-rîuri
Ori din codri răscolite, ori stîrnite din pustiuri,
Zguduind din pace-adîncă ale lumii începuturi,
Înnegrind tot orizonul cu-a lor zeci de mii de scuturi,
Se mişcau îngrozitoare ca păduri de lănci şi săbii,
Tremura înspăimîntată marea de-ale lor corăbii.

(M. EMINESCU, *Scrisoarea III*)

Frecventă și în vorbirea curentă (ex. *crapă de necaz*).

HIPOTIPOZĂ (< fr. *hypotypose* < gr. *hypotyposis*, imagine, tablou)

Figură de stil folosită atît în proză, cît și în poezie, îmbinare de epitete, spre a face mai vie zugrăvirea unei întîmplări sau a unui tablou.

Hipotipoza este o sinteză între gradație și epitete, pentru a înfățișa un tablou în mișcare, plin de viață, deși, prin natura lui, tabloul este static.

Ex.

... Răsare soarele scînteietor, din geana depărtată a mării. Razele aștern brîie verzui, galbene și roșii pe întinsul neteziș al apei. Pămîntul se retrage în urma noastră. Încet, Sulina se pleacă, se scufundă sub valuri, copacii, catargurile, sulurile negre de fum, toate se șterg. Albastra boltă a cerului se lasă ca un coviltir uriaș, peste pustietatea lucie a mării."

(AL. VLAHUȚĂ, *România pitorească*)

Pentru aceste însușiri expresive, hipotipoza este folosită și în poezia modernă, nu numai în cea clasică.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

Se zbate Strîmbă-lemne cumplit în somnul *zdravăn*
Cu brațe *noduroase*, și cu *atletic* trunchi.
Înțelenit în vie, deși pîn-la genunchi
I s-a urcat cu-ncetul pămîntul gras și reavăn,
Dar toamna, sub rodire *încununat cu spini*,
Și-n noapte, *plin de pace*, de păsări și de stele,
Ca grindina sloboade castanele lui grele
Și-*nseninat* primește pe creștetu-i lumini.
(I. PILLAT, *Castanul cel mare*)

IMPRECAȚIE (< fr. *imprécation* < lat. *imprecatio*, blestem)

Imprecația, *execrația* sau *blestemul*, este un procedeu stilistic ce constă în exprimarea dorinței pedepsirii unei persoane.

Ex.

„O bătrînă boțită la obraz, cu nasul coroiat, cu ochii arzători, ieși c-o vargă-n drum, după ei, cu mlădieri răstite în glas.
— *Hardă-vă focul, să vă hardă!* Da' ce sînteți voi, mă, de ieșiți la drumul mare?"
(M. SADOVEANU, *Oameni și locuri*)

„*Afurisit* să fie cînerul de vornic și cum au ars el inima unei mame, *să-i ardă inima* sfîntul Foca de astăzi, cum și tuturor părtașilor săi."
(I. CREANGĂ, *Amintiri din copilărie*)

În evoluția sa istorică, imprecația apare, în trecut, în lucrările teologice, în testamente sub formă de „*afurisenii*". În lumea elină și romană era folosită imprecația publică, împotriva trădătorilor și a celor vinovați de crime sau sacrilegii, a dușmanilor libertății etc.

În creația literară, o întîlnim în *Eneida* lui Vergilius (blestemul Didonei), în *Oedip rege*

de Sofocle (blestemele lui Oedip împotriva ucigașilor lui Laios), în *Hyppolit* a lui Euripide (blestemul lui Teseu), în tragediile lui Corneille, Racine etc.

În poezia noastră, cunoscute sînt imprecațiile din *Mihnea și baba* de D. Bolintineanu, *Rugăciunea unui dac* de M. Eminescu, *Blestemele* lui T. Arghezi.

Ex.

Oriunde vei merge să calci, o, tirane,
Să calci pe-un cadavru, în visu-ți să-l visezi,
Să strîngi tu în mînă tot mîini diafane
Și orice ți-o spune tu toate să crezi.

(D. BOLINTINEANU, *Mihnea și baba*)

În împărăție de lut și de beznă să se facă
Grădina bogată și-ograda săracă.
Cetatea să cadă-n nămol,
Păzită de spini și de gol.
Usca-s-ar izvoarele toate și marea
Și stinge-s-ar soarele ca luminarea.
Topească jalea ca scrumul
Funingini, cenușă, s-acopere drumul...

(T. ARGHEZI, *Blesteme*)

Imprecații se întîlnesc și în vorbirea de toate zilele *(bată-te dumnezeu, luate-ar dracu')*.

INTEROGAȚIE (< fr. *interrogation* < lat. *interrogatio*, întrebare)

Figură de stil care constă din una sau mai multe întrebări, de la care nu se așteaptă, dealtfel, răspuns.

Folosită atît în poezie *(interogația poetică)*, cît și în retorică *(interogația retorică)*, interogația dă mai multă intensitate sentimentelor poetului, însuflețește discursul.

Prelungită și adresată unei ființe ce nu-i de față, ea capătă denumirea de *apostrofă* (v.).

Ex. de interogație poetică:

Voi sînteți urmașii Romei? Niște răi și niște fameni,
I-e rușine omenirii să vă zică vouă oameni!
(M. EMINESCU, *Scrisoarea III*)

Ex. de interogație retorică:

„*Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam iste furor tuus nos eludet?...*“
(Pînă cînd, în sfîrșit, vei abuza, Catilina, de răbdarea noastră? cîtă vreme chiar nebunia asta a ta își va bate joc de noi?)
(CICERO, *Catilinara I*)

INVERSIUNE (< fr. *inversion* < lat *inversio*)

Procedeu stilistic caracteristic prin inversarea topicii obișnuite a unor cuvinte în frază.

Termen sinonim cu *metataxa* (schimbare în aranjamentul cuvintelor, ca antepunerea, postpunerea, separarea, dislocarea).

Inversiunea poate fi folosită și ca procedeu stilistic. Forma cea mai frecventă este aceea a punerii adjectivului înaintea substantivului, a determinantului înaintea determinatului.

Ex.

Ale turnurilor umbre peste valuri stau culcate...
(GR. ALEXANDRESCU, *Umbra lui Mircea. La Cozia*)

În poezie, inversiunea apare și ca mijloc de păstrare a structurii versurilor.

Ex.

În vaduri ape repezi curg
Și vuiet dau în cale,

Scanned with OKEN Scanner

Iar plopi în umedul amurg
Doinesc eterna jale...

(G. COȘBUC, *Mama*)

Procedeul are menirea și de a sublinia importanța deosebită a unui cuvînt sau grup de cuvinte.

Ex. *În zadar*, ca s-o mai cate, tu trimiți în lume crainic,
Nimeni n-a aflat locașul, unde ea s-ascunde tainic.

(M. EMINESCU, *Călin*)

IPOTEZĂ (< fr. *hypothèse* < gr. *hypothesis* ceea ce este pus dedesubt)

Figură de stil, folosită îndeosebi în oratorie. Supoziție a unui lucru posibil sau nu.

Ex. Apărarea, prin ipoteză, a lui Demostene împotriva lui Eschine:

„Dacă într-o lumină profetică, atenienii ar putea să citească în cartea viitorimii și să prevadă întîmplările ce ne așteaptă; dacă și tu, Eschine, ai putea să le prevestești cu răsunătorul tău glas, Atena, chiar în asemenea împrejurări, ar fi trebuit să facă ceea ce a făcut, de a fi respectat slava sa, strămoșii săi și grozava judecată a urmașilor".

IRONIE (< fr. *ironie* < lat. *ironia* < gr. *eironeia*, ironie; simulare)

Figură de stil, folosită și în oratorie, caracteristică prin ușoara sau amabila batjocorire a unei persoane, a unui obiect sau a unei idei, rezultat al ciocnirii a două judecăți: una exprimată, socotită ca neadevărată și alta subînțeleasă, cea adevărată.

Scanned with OKEN Scanner

Denumită și *antifrază*, ea exprimă contrariul de ceea ce ar trebui să se înțeleagă.

Ex.

CAȚAVENCU:

„Ei, cum să-l trimiți în Cameră, nene, *pe stimabilul?*“

(I. L. CARAGIALE, *O scrisoare pierdută*)

Ex.

Ne-ați venit apoi, drept minte, c-o sticluță de pomadă,
Cu monoclu-n ochi, drept armă, bețișor de promenadă,
Vestejiți fără de vreme, dar cu creier de copil
Drept știință-având în minte vreun bal din Bal-Mabil,
Iar în schimb cu-averea toată vreun papuc de curtezană.
O, te-admir progenitură de origine română!

(M. EMINESCU, *Scrisoarea III*)

Ironia este exteriorizată nu numai prin cuvinte, dar și prin tonul cu care se rostește fraza.

Ironia fină și plină de sens capătă denumirea de *ironie socratică*, ironie folosită de Socrate în ridiculizarea adversarilor lui.

Cînd aceasta ascunde o laudă sub aparența ridiculizării sau invers, ea capătă denumirea de *asteism* (< gr. *asti*, oraș). Acest fel de ironie implică, în formularea ei, o oarecare urbanitate.

LITOTĂ (< fr. *litote* < gr. *litotis*, micime)

Exprimarea unei idei prin negarea contrariului, procedeu ce duce la o atenuare.

Scanned with OKEN Scanner

Ex. *Nu-mi displace* pentru *îmi place;*
Nu-i greu pentru *e ușor* etc.

„Mărioara Săvucului, care, drept să vă spun, *nu-mi era urîtă.*"

(I. CREANGĂ, *Amintiri din copilărie*)

Litota mai servește adesea și pentru a ascunde o modestie adevărată sau prefăcută.

Ex.

Nu sînt chiar așa de urît.

(Corydon al lui Vergilius)

în sensul că e frumos.

Exagerînd micimea, ea apare uneori ca inversul hiperbolei. Între hiperbolă și litotă este o diferențiere cantitativă (hiperbola, mai mult, litota, mai puțin).

Ex.

Arde-n candelă-o lumină *cît un sîmbure de mac.*

(M. EMINESCU, *Călin*)

METAFORĂ (< fr. *métaphore* < gr. *metaphora*, deplasare)

Figură de stil prin care se trece de la semnificația obișnuită a unui cuvînt (expresie), la o altă semnificație, pe care cuvîntul sau expresia nu o poate avea decît în virtutea unei comparații.

Socotită ca un element al limbajului estetic, prin excelență, al celui poetic, metafora, considerată de teoreticieni ca un transfer brusc între doi termeni, implică o comparație nedezvoltată, numai sugerată, din care termenul comparat lipsește.

Termenul impropriu s-a substituit termenului propriu, de unde rezultă că într-o expre-

sie metaforică există un înțeles ușor de intuit și un înțeles mai greu de intuit, sugerat.

Ex.

Sus pe plai,
Tăcutul crai
Al nopții reci,
Umbrind poteci,
Se-nalță-n zori.

(ȘT. O. IOSIF, *Doina*)

S-a ivit pe culme Toamna,
Zîna melopeelor,
Spaima florilor și doamna
Cucurbitaceelor.

(G. TOPÎRCEANU, *Rapsodii de toamnă*)

Asupra metaforei s-au oprit teoreticienii încă din antichitatea greco-latină (Aristotel, *Retorica;* Cicero, *De oratore*, Quintilian, *Institutio oratoria*). Ea a stîrnit interes și în teoria literaturii contemporane, care studiază, din diverse puncte de vedere, originea, categoriile și funcțiile metaforei.

După retorii antici, metafora e o comparație prescurtată *(similitudo brevior)*, concepție menținută și azi.

Ea este un procedeu al limbii literaturii, ce imprimă stilului mai multă culoare, vioiciune, procedeu folosit îndeosebi de romantici și de simboliști.

Socotită ca elementul de bază al exprimării poetice, dacă nu poezia însăși, metafora este mai interesantă, mai sugestivă atunci cînd substituirea e nouă și originală. Exprimarea metaforică este succintă și provoacă un proces imaginativ, în care stă tocmai efectul artistic al metaforei.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

Vin la geamul meu închis,
Ca din basme și din vis,
Toată noaptea cît veghez,
Pînă-n miez și după miez,
Valuri, ploi, ninsori de fluturi
Purtînd chivăre și scuturi.

(T. ARGHEZI, *Parada*)

sau:

În grădina-n care scriu,
Cerne aur argintiu
O tipsie ca de jar,
Spînzurată-ntr-un arțar.

(T. ARGHEZI, *Creion*)

Metaforic, Eminescu, în poemul *Epigonii*, îl numește pe Cichindeal, *gură de aur*, pe Al. Sihleanu, *liră de argint*, pe Donici, *cuib de înțelepciune*, iar pe Anton Pann, *finul Pepelei*.

METONIMIE (< fr. *métonymie* < lat. gr. *metonymia*, înlocuirea unui nume cu altul)

Figură de stil în care înlocuirea unui termen prin altul se face pe baza altor raporturi decît asemănarea, ceea ce o deosebește de metaforă, deși este înrudită cu aceasta. Ea apare ca un transfer de nume prin continuitate de sensuri.

Termenii unei metonimii exprimă *cauza prin efect, efectul prin cauză, conținutul prin obiectul care-l conține, abstractul prin concret, autorul, în locul operei, obiectul posedat, în locul posesorului, singularul, în locul pluralului.*

Cauza pentru efect:

Ex.

Și cosița ta bălaie o aduni la ochi plîngînd,
Inimă făr' de nădejde, suflete bătut de gînd.

(M. EMINESCU, *Călin*)

Efectul prin cauză:

Ex.

Îi foșnea uscat pe frunze poala lungă-a albei rochii,
Fața-i roșie ca mărul, de noroc i-s umezi ochii...
(Idem)

Numele locului ca nume al produsului:

Ex.

Nerăbdător bunicul pîndise de la scară
Berlina legănată prin lanuri de secară...
(I. PILLAT, *Aci sosi pe vremuri*)

A tăcut sub neaua vremii ale patimilor goarne,
S-așteptăm să se prefacă mustul fără preț în vin,
Și *Cotnarul* amintirii în pahare să se toarne...
(Idem, *Crama*)

Singularul în locul pluralului:

Ex.

Și-a fost de veste lumea plină
Că steagul *turcului* se-nchină.
(G. COȘBUC, *Trei, doamne, și toți trei*)

ONOMATOPEE (< fr. *onomatopée* < gr. *onomatopoia;* cf. gr. *onoma*, *onomatos*, nume și *poiein*, a face)

Cuvînt care, prin elementele lui sonore, imită anumite sunete din natură, adică e alcătuit pe baza unei armonii imitative.

Se pot distinge onomatopee *interjecționale (svîrr, bildibic, trosc)*, *verbale (a pocni, a trosni, a tropăi)* sau *substantivale (foșnet, fîșîit, pocnet)*.

În poezie, din folosirea onomatopeii rezultă *exprimare onomatopeică* sau *vers onomatopeic*.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

Și-adînc din bubuitul frînt
Al bulgărilor de pămînt,
Vorbea un glas, un cîntec sfînt.

(G. COȘBUC, *Moartea lui Fulger*)

Apoi un corn apucă și buciumă în vînt
Deodată se aude un tropot de pămînt
Un tropot de copite, potop ropotitor.

(V. ALECSANDRI, *Dan, căpitan de plai*)

OPTAȚIE (< fr. *optation* < lat. *optatio*, dorință)

Figură de stil prin care se exprimă dorința de a obține ceva.

Ex.

Ah! De-am putea redobîndi
Și cîte-avem pierdute,
Atunci ce inimi n-ar vorbi
Ce guri ar mai sta mute?

(I. VĂCĂRESCU, Versuri la stema țării în *Pravila* lui Caragea)

Ah, da-o-ar domnul să-mi îndrept
Această mînă ruptă,
Să-mi vindec rănile din pept
Iar să mă-ntorc la luptă!

(V. ALECSANDRI, *Peneș Curcanul*)

OXIMORON (< fr. *oxymoron* < lat. *oxymoron*; cf. gr. *oxys*, mușcătură și *moros*, nebun)

Alăturare a doi termeni contradictorii, alăturare din care rezultă o necruțătoare ironie sau un usturător adevăr.

Figură de stil înrudită cu antifraza, ca și cu *paradoxul* (v.) oximoronul este folosit în

Scanned with OKEN Scanner

poezie pentru exprimarea unor imagini puternice.

Ex.

De-mbunătăţiri rele cît vrei sîntem sătui..."
(GR. ALEXANDRESCU, *Satiră. Duhului meu*)

El apare adesea şi în vorbirea comună *(sărăcie lucie)*.

PARONOMAZĂ (< fr. *paranomase* < gr. *paronomasia*, cuvinte aproape asemănătoare)

Figură de stil, reluare a cuvîntului de bază, dezvoltat cu scopul de a crea o imagine, dar mai ales pentru efectul sonor al expresiei.

Se întîlneşte des şi în poezia populară.

Ex.

Mioriţă laie
Laie — bucălaie...

(Miorița)

Umblă turcii *d'aiurea*
D'aiurea prin plaiurea.

(Badiul)

PERIFRAZĂ (< fr. *périphrase* < lat. gr. *periphrasis;* cf. gr. *peri*, în jurul şi *phrazein*, a vorbi)

Exprimarea unei idei simple prin mai multe cuvinte.

Exemplu, *autor de romane*, în loc de *romancier; regele animalelor*, în loc de *leu*, *corabia deşertului*, în loc de *cămilă* etc.

Perifraza este folosită atît în proză, cît şi în poezie.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

„... La *săvîrșirea din viață*, domnița Marghioala mă recomandă iubirii și îngrijirii fiului său, Mihail Sturza..."

(M. KOGĂLNICEANU, *Autobiografie*)

„... niște ochi mari — la *aceste ferestre ale sufletului* — se vedea că este cineva înăuntru..."

(I. L. CARAGIALE, *Nirvana*)

Ea mai este folosită și atunci cînd se tinde la evitarea unor termeni vulgari.

Ex.

„... dar deodată se aud bubuituri în ușa compartimentului *unde nu intră decît o persoană*..."

(I. L. CARAGIALE, *Dl. Goe*)

În poezie, perifraza sau *conlocuțiunea* are adesea valoare metaforică. Prin perifrază se ajunge fie la ornamentarea stilului, fie la evitarea formelor comune, tocite ale exprimării.

Un exemplu de perifrază îl avem în idealizarea lumii antice din poemul *Venere și Madonă* de M. Eminescu.

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lumea ce gîndea în basme și vorbea în poezie...

Tot printr-o perifrază descrie V. Alecsandri moartea lui Briar, eroul din poemul *Ghioaga lui Briar*.

Din noaptea cea fatală, Briar pe-a lui cîmpie
N-a apărut. De dînsul nimic nu se mai știe...

PARADOX (< fr. *paradoxe* < gr. *paradoxon*, contrar așteptării)

Enunțarea ca adevărată a unei idei, aparent deosebită de aceea a opiniei comune, figură de stil denumită și *antilogism* sau *contradicție*.

Ex.

Etiam si *tacent*, satis *dicunt*.
(Chiar dacă *tac*, *spun* îndestul.)

(CICERO)

Paradoxale sînt, de exemplu, și unele din replicile personajelor caragialești.

Ex. Farfuridi:

„... *iubesc trădarea*, dar *urăsc pe trădători*..."

Paradoxul se întîlnește, de asemenea, și în cimilituri.

Ex.

Ce e înalt cît casa,
Verde ca mătasa
Și *amar* ca fierea
Și *dulce* ca mierea.

(Nucul)

Folosit în tendința unei mai originale și suple expuneri, el a fost cultivat inițial de sofiștii greci, apoi de romani, iar mai tîrziu apare în creația unor scriitori ca La Rochefoucauld, La Bruyère, B. Shaw ș.a., iar în literatura noastră în creația lui I. L. Caragiale, I. Creangă.

PERSONIFICARE (< fr. *personnification*)

Procedeu literar prin care se atribuie ființelor necuvîntătoare, lucrurilor, elementelor naturii și chiar unor idei abstracte însușiri și manifestări ale omului.

În tratatele vechi de poetică, personificarea este denumită *prozopopee*. Considerată una dintre cele mai importante figuri de stil, ca și metafora, ea este folosită în basme, fabule, balade și în poezia lirică.

Scanned with OKEN Scanner

Figură de stil specifică poeziei.

Ex.

Lună, tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci,
Și gîndirilor dînd viață, suferințele întuneci,
Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta, fecioară,
Și cîți codri-ascund în umbră strălucire de
izvoară.
Peste cîte mii de valuri stăpînirea ta străbate,
Cînd plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!

(M. EMINESCU, *Scrisoarea I*)

Gorunule din margine de codru,
De ce mă-nvinge,
Cu aripi noi atîta pace,
Cînd zac în umbra ta
Și mă dezmierzi cu frunza-ți jucăușă?

(L. BLAGA, *Gorunul*)

Plugule, cin' te-a născocit,
Ca să frămînți a șesurilor coajă
Și să-nlesnești îndătinata vrajă
De-a scoate-n urmă-ți bobul însutit?

(T. ARGHEZI, *Plugule*)

Personificarea este proprie și poeziei populare.

Ex.

Primăvara, mama noastră,
Suflă bruma din fereastră.

PLEONASM (< fr. *pléonasme* < gr. *pleonasmos;* cf. gr. *pleon*, mai mult, în plus)

Contrar elipsei, pleonasmul constă în alăturarea a două cuvinte cu același înțeles, greșeală frecventă în conversația familiară, mai puțin la scriitori.

Scanned with OKEN Scanner

Exemplu, *avansați înainte; babă bătrînă; coboară în jos; mai superior.* Spre deosebire de pleonasmele poetice din operele literare ca de exemplu:

Eu ți-s frate, tu mi-ești frate
În noi doi un suflet bate.
(V. ALECSANDRI, *Hora Unirii*)

sau:

chiar el însuși în persoană.
(I. L. CARAGIALE)

În vorbirea comună se întîlnesc adesea o seamă de pleonasme gramaticalizate ca, *l-am văzut cu ochii mei, l-am auzit cu urechile mele* ș.a.

POLISINDETON (< gr. *polysyntheton*, legătură multiplă)

Construcție realizată prin conjuncția *și*, folosită pentru a întări ideea de mulțime sau intensitate, subliniind fiecare membru al unei enumerații sau fiecare propoziție într-o frază.

Ex.

Aduni încet otrava, pînă se umple oala
Și-atunci începi cu tine zvîcnirea și răscoala
Și dai *și* rupi *și* sfarămi orbește, apuci *și* mușți,
Nu te mai temi de oameni, de temniță *și* pușți.
(T. ARGHEZI, *1907, O răzbunare*)

„*Și* după ce s-a dus tata de i-a sărutat mîna mamei *și* a rugat-o frumos: „Ich bitte schön um Pardon", l-a luat împăratul în trăsura lui *și* s-a dus cu el în tîrg *și* i-a cumpărat o chivără frumoasă".
(I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, *În lumea dreptății*)

PROLEPSĂ (< fr. *prolepse* < gr. *prolepsis*, anticipare)

Scanned with OKEN Scanner

Procedeu stilistic, folosit îndeosebi în elocința juridică și care constă în exprimarea unei idei mai degrabă decît era de așteptat, fie pentru a o scoate mai mult în relief, fie pentru a respinge, prin anticipare, o obiecție posibilă.

Ex.

Domnilor,

Știu bine că, nu pentru a asculta nevoioasa și nedibacea mea rostire, v-ați dat osteneala a vă aduna și a vă închide astă-seară așa de mulți, în sala cam întunecoasă și cam monotonă a Ateneului nostru.

Nu merit eu atîta sacrificiu; nu merit eu așa onoare. De aceea chiar de la început, o voi da cui se cuvine.

Ați venit aci, cum vine totdeauna românul — voioasa sau îngrijata grăbire — cînd se așteaptă a vedea răsărind, din umbrele trecutului, luciul vreunui mare fapt național; ați venit cum vine cînd el dă cu gîndul că are să audă și să reculeagă în mintea sa răsunetul chiar și slăbit, al vreunui puternic suspin al inimilor românești...

(Al. ODOBESCU, *Moții*)

PROZOPOPEE (< fr. *prosopopée* < gr. *prosopopoiia*, din gr. *prosopon*, persoană și *poiein*, a face)

Termen echivalent cu *personificarea*. O trăsătură specifică însă a prozopopeei este adresarea poetului către obiectul personificat, către ființa imaginară, prezentă sau care nu-i de față, și chiar către abstracțiuni personificate *(iubirea, adevărul, pacea)*.

Ex.

O, ziduri întristate, o, monument slăvit...

(V. CÎRLOVA, *Ruinurile Tîrgoviștei*)

Oltule, care-ai fost martor vitejiilor străbune..
(GR. ALEXANDRESCU, *Umbra lui Mircea. La Cozia*)

Te recunosc, iubire! Din mîndru-ţi răsărit
De mult, prin veacuri stinse, la fel m-ai cucerit.
(D. NANU, *Atolii*)

REPETIŢIE (< fr. *répétition* < lat. *repetitio*, repetare)

Folosirea de mai multe ori a aceluiaşi cuvînt sau a mai multor cuvinte, spre a întări o idee sau o impresie.

Se întîlneşte mai ales în poezie, unde susţine ritmul şi cadenţa versurilor, dar şi în proză, pentru revenirea şi întărirea unei imagini.

Ex.

„...*Trei* zile şi *trei* nopţi, vîntoasele nu mai steteră. De *trei ori* scoaseră copacii din rădăcini; *de trei ori* scoaseră rîurile din cursul lor; *de trei ori* sfărîmaseră norii, izbindu-i de stînci; *de trei ori* măturară fundul mării şi *de trei ori* prăpădiră faţa pămîntului..."

(I. SLAVICI, *Zina zorilor*)

Ex.

Jelui-m-aş şi n-am cui!
Jelui-m-aş vîntului,
Vîntului, crivăţului?
Bate vîntul, arde cîmpul,
Îmi lasă jalea şi gîndul.
Jelui-m-aş cîmpului
Cîmpului şi drumului,
Dar mi-e cîmpul pustiit,
Tot de jalea mea pîrlit.

(*Poezie populară*)

Repetiţia, ca figură de stil, nu trebuie confundată cu acumularea, refrenul, procedee sti-

Scanned with OKEN Scanner

listice care au la bază reluarea fie a cuvintelor, fie a ideilor. Uneori efectul repetiției este atît de stăruitor, încît devine obsesiv.

Ex.

Amurg de toamnă *violet*...
Doi plopi, în fund, apar în siluete
Apostoli în odăjdii *violete* —
Orașul tot e *violet*.
Amurg de toamnă *violet*...
Din turn, pe cîmp, vin voievozi cu plete,
Străbunii trec în pîlcuri *violete*
Orașul tot e *violet*.

(G. BACOVIA, *Amurg violet*)

Socotită ca una din cele mai frecvente figuri de stil, repetiția, în retorica antică, avea funcție patetică.

Retorii deosebeau mai multe feluri de repetiție ca: *geminatio* sau *duplicatio*, repetarea aceluiași cuvînt de două ori:

Ex.

„*Noi, noi*, consulii, lipsim de la datorie"

(CICERO, *Catilinare*)

conversiunea (conversie), repetarea aceluiași cuvînt la sfîrșitul fiecărei propoziții:

„Pe cartaginezi, poporul roman prin dreptate *i-a învins*, cu ajutorul armelor *i-a învins*, prin liberalitate *i-a învins*."

(*Ibidem*)

complexiunea, repetarea primului și a ultimului cuvînt:

„*Pe acela pe care* senatul *îl va fi condamnat, pe acela pe care* poporul roman *îl va fi condamnat, pe acela pe care* opinia tuturor *îl va fi condamnat*, pe acela vreți să-l absolviți prin hotărîrile voastre?"

(Ibidem)

Scanned with OKEN Scanner

SIMBOL (< fr. *symbole* < lat. *symbolum*; <gr. *symbolon*, semn de recunoaștere)

Imagine sau semn concret prin care sînt sugerate însușirile caracteristice ale unor fenomene sau noțiuni abstracte.

Astfel, lupta revoluționară a clasei muncitoare este simbolizată prin emblema secera și ciocanul; pacea printr-un porumbel alb; speranța printr-o ancoră etc., iar în fabule, proverbe și zicale, viclenia, prin vulpe; frica, prin iepure; tirania, prin leu etc.

Simbolul artistic are o largă valoare expresivă și este de o mare adîncime poetică. Termenul *simbol* conține atît sensul său propriu, cît și sensul atribuit. Un exemplu tipic de simbol îl oferă poemul *Luceafărul* de M. Eminescu, în care Hyperion este simbolul geniului creator care, cu toate că vrea să-și piardă nemurirea pentru fericirea semenilor lui pămînteni, este totuși menit să rămînă departe de plăcerile lumii și să trăiască, pe deasupra omenirii, nemuritor și rece.

Trăind în cercul vostru strimt,
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece.

Simboluri izolate se găsesc în multe poezii.

Ex.

Și sufletul înviforat îmi spune
Că fătul ăst'al patimii amare
Și-al dorului ce moare-n așteptare
E solul sfînt... înfricoșatul crainic
Izbăvitor durerilor străbune.

(O. GOGA, *Clăcașii*)

Scanned with OKEN Scanner

SILEPSĂ (< fr. *syllepse* < gr. *syllepsis*, cuprindere)

Construcție sintactică în care acordul dintre cuvinte nu se bazează pe cerințele gramaticale, ci pe ideea ce ele exprimă, pe sens. În silepsă acordul gramatical este omis în profitul acordului logic.

Ex.

„...Bănică trase cu pușca și răsturnă pe al doilea din frunte, dar *o mulțime* de panduri bănești, călcînd peste trupul tovarășului nost, *se repeziră* cu săbiile goale asupra lui..."

(AL. ODOBESCU, *Doamna Chiajna*)

După unii autori, silepsa ar consta și în folosirea, în același timp, a unui cuvînt și în sens propriu și în sens figurat, denumind-o *silepsă oratorică.*

Ex.

„Pirus, fiul lui Ahile, spune că în Troia el *arde* mai puternic (cauza: iubirea lui pentru Andromaca) decît Troia arsă de el".

Alții văd în ea o variantă a metaforei, sinecdocei, metonimiei. Silepsa desemnează orice abatere, fie că este vorba de acordul în gen *(silepsa genului)*, număr *(silepsa numărului)*, persoană *(silepsa persoanei)* sau de acordul în timp.

SINALEPSĂ (sinalefă) (< fr. *synalephé* <gr. *synaloiphe*, amestec)

Proces fonetic ce apare în vorbirea comună, dar și în poezie, caracteristic prin reducerea la o singură vocală a unui diftong (ex. *d-atunci; d-abia* etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

D-aia zic eu, prin urmare,
Vorbă mare;
Că de-acuma, să mă tai,
Nu-mi mai trebuie altă cură
În natură,
Să mă duceți cu alai...

(G. TOPÎRCEANU, PARODII ORIGINALE, *Vara la țară*, de *Al. Depărățeanu*)

SINCOPĂ (< fr. *syncope* < lat. *syncopa* < gr. *syncope*, tăiere)

Fenomen fonetic caracteristic prin dispariția unei vocale sau a unei silabe neaccentuate, din interiorul unui cuvînt (ex. *dom'le*; mold. *țăr'nă*).

SINECDOCĂ (< fr. *synecdoque* < gr. *synekdoké*, cuprindere la un loc)

Figură de stil considerată ca o varietate a metonimiei, cunoscută și sub denumirea de *comprehensiune* și care se deosebește prin folosirea *întregului pentru parte*, *a părții pentru întreg*, *a particularului pentru general* și invers, *pluralul în locul singularului* și viceversa, *materialul în locul obiectului* și invers, *genul în locul speciei*.

Des întîlnită în vorbirea obișnuită (*toată lumea*, pentru a ne referi la multe persoane; *setea de aur*, pentru lăcomia de bani; *setea de putere*, pentru tendința de a domni, de a stăpîni etc.), precum și în creația literară.

Ex.

Bolliac cînta *iobagul* și-a lui lanțuri de aramă...

(M. EMINESCU, *Epigonii*)

Scanned with OKEN Scanner

Trece *lebăda* pe ape,
Între trestii să se culce,
(M. EMINESCU, *Somnoroase păsărele*)

Ea poate fi: *generalizantă* (noțiunea *muritor* se referă nu numai la oameni, dar și la animale), *particularizantă* (*pînza*, pentru vapor).

SINEREZĂ (< fr. *synérése* < gr. *synairesis*, contragere)

Proces fonetic, rezultat al fuziunii, într-un diftong ascendent, a două vocale învecinate, prima vocală devenind o semivocală.

Folosită frecvent în poezie, din necesități ritmice sau cantitative.

Ex.

— De-acuma nu *te-oi* mai vedea
Rămîi, rămîi cu bine!
.....
Căci dacă astăzi mai ascult
Nimicurile-aceste,
Îmi *pare-o* veche, de demult
Poveste

(M. EMINESCU, *Adio*)

SOLECISM (< fr. *solécisme* < lat. *solecismus* < gr. *soloikismos*, de la Soloi, colonie greacă, în Sicilia, cunoscută prin vorbirea incorectă a limbii grecești)

Termen folosit pentru denumirea unei greșeli de natură sintactică (lipsa acordului între subiect și predicat).

Asemenea solecisme se întîlnesc uneori în poezia cultă și mai adesea în poezia populară.

Ex.

Ei așa că mi-și *făcea*,
Cai că mi-și *prindea*

Scanned with OKEN Scanner

Și frumos îi *spinteca*
Și puțintel *se-ncălzea...*

(*Marcu Vileazul și Crivățul*)

STIL (< fr. *style* < lat. *stylus* < gr. *stylos*, condei folosit la scrierea pe tăblițele cerate)

Termen ce implică numeroase sensuri ca:

a felul deosebit de a se exprima al unei persoane;

b totalitate a procedeelor proprii de expunere, prin mijloacele limbii literare;

c mijloacele lingvistice de exprimare proprii unui scriitor, unei opere, unui gen literar, unei epoci, unui curent literar etc., ceea ce constituie *stilul literaturii artistice.*

În afară de stilul literaturii artistice — totalitate a mijloacelor de exprimare figurată, figură de stil sau tropi, se mai deosebesc și alte stiluri: *stilul științific*, *stilul publicistic*, adică felul deosebit, specific, de exprimare în lucrările științifice în publicistică (presă) și în documentele oficiale.

Fenomenele de stil sînt *procese de invenție*, care se abat de la construcțiile repetate, comune și uzuale în limbă. Se poate spune că faptele de stil sînt „*abateri*“ expresive, construcții sugestive, cuvinte și structuri gramaticale mai puțin obișnuite în uzul curent, toate însă specifice tendințelor inovatoare ale limbii, după cum menționează T. Vianu, în *Studii de stilistică* și Gh. Bulgăr, în *Probleme și analize stilistice.*

Termenul de stil se folosește în întregul domeniu al artei *(stil muzical, stil arhitectural* etc.).

Printre stiluri, practica tradițională enumeră drept *calități generale: claritatea, precizia,*

Scanned with OKEN Scanner

proprietatea, *corectitudinea*; iar *naturaleţea*, *demnitatea*, *armonia*, *fineţea*, *puritatea*, *calităţi speciale* sau *particulare*.

Claritatea stilului rezultă din folosirea termenilor uşor de înţeles, ca şi din evitarea termenilor vagi, echivoci, a inversiunilor forţate, a perioadelor prea lungi.

Contrare clarităţii sînt *non-sensul*, *obscuritatea*. Non-sensul derivă din contradicţia între exprimarea unei idei şi dreapta judecată.

Ex.

Rică Venturiano:

M-am transportat la localitate, pentru ca să-ţi repet că te iubesc, *precum iubeşte sclavul lumina şi orbul libertatea.*

(I. L. CARAGIALE, *O noapte furtunoasă*)

Obscuritatea rezultă adesea din lungimea frazelor sau nepotrivirea lor, din echivocuri (folosirea unor cuvinte ce pot fi luate în diferite sensuri), din inversarea forţată a unor versuri, ca acestea de mai jos ale lui Gh. Asachi:

Diogenes în Athina,
Unde strălucea lumina,
Un bărbat era mintos,
Însă judeca pe dos.

sau

Diogene-atunci răspunde
Însemnat acest cuvînt.

O punctuaţie neregulată poate duce de asemenea la obscuritate, ca în acest răspuns dat de oracolul de la Delfi unei mame care voia să ştie dacă fiul ei se va mai întoarce din război.

Scanned with OKEN Scanner

Te vei duce, te vei întoarce, nu vei muri, care prin schimbarea punctuației are alt înțeles: *Te vei duce, te vei întoarce, nu, vei muri.*

Preciziunea se referă la alegerea termenilor celor mai potriviți în exprimarea ideilor. Ea nu exclude nici bogăția vocabularului, nici ornamentarea stilului.

Opus preciziunii este *stilul difuz* sau *prolix*, pe care Voltaire îl caracteriza ca un adevărat „*deluviu de cuvinte peste un pustiu de idei*".

Derivată din folosirea cuvintelor în înțelesul lor propriu, proprietatea constituie o însușire a stilului, pe care Boileau, în a sa *Artă poetică*, punea atîta preț.

Surtout qu'en vos écrits la langue réverée
Dans vos plus grand excès vous soit toujours sacrée,

En vain vous me frappez d'un son mélodieux
Si le terme est impropre ou le tour vicieux.
Mon esprit n'admet point un pompeux barbarisme
Ni d'un vers ampoulé l'orgueilleux solécisme.
Sans la langue, en un mot, l'auteur le plus divin
Est toujours, quoi qu'il fasse, un méchant écrivain.

Chiar cînd în mari excese ar fi ca să cădeți
Voi limba totdeauna de sfîntă s-o aveți.
Zadarnic este fraza plăcută-armonioasă,
Cuvîntul de-i nepropriu, făptura vicioasă,
Urechea mea n-admite pomposul barbarism
Arunc îndată versul ce are-un solecism.
Într-un cuvînt, poetul, sublim chiar de ar fi,
E rău poet, desigur, cînd limba n-o va ști.

(Traducere de A. NAUM)

Corectitudinea implică respectarea în exprimare a regulilor gramaticale.

Una din aceste abateri este solecismul (v.) pe care scriitorii îl folosesc însă pentru efectul

Scanned with OKEN Scanner

artistic, mai ales pentru caracterizarea personajelor sau a situațiilor. Caragiale, de exemplu, scoate efecte artistice din folosirea invariabilă a pronumelui relativ *care*, numai la nominativ.

Ex.

Pristanda *(mîhnit)*
— Îmi pare rău! tocmai coana Joiţica, tocmai dumneaei, care de!... să ne aşteptăm de la dumneaei la o protecţie...

În poezia populară întîlnim solecismul ca neglijare a acordului dintre subiect și predicat.

Ex.

Ulmi și brazi
Se clătina,
fagi și paltini
se pleca,
fruntea
de i-o răcorea.

(Poezie populară, *Toma Alimoș*)

Naturaleța este consecința exprimării firești. Opusă naturaleții stilului este *afectarea*, rezultat al folosirii unor cuvinte căutate, prețioase, ca acest exemplu din limbajul *Prețioaselor* lui Molière:

— Contentez l'envie que ce fauteuil a de vous embrasser, în loc de *asseyez vous.*
(Satisfaceți dorința pe care o are acest fotoliu de a vă îmbrățișa, în loc de *așezați-vă.)*

Stilului voit afectat și obscur, tinzînd spre o rafinată și complicată eleganță, i s-a dat denumirea de *stil gongoric*, după numele scriitorului spaniol Góngora y Argote (1561—1627) (unii istorici literari socotesc însă pe contemporanul său, Alonso de Ledesona, ca adevăratul creator

al gongorismului). *Bombasticismul*, denumit de greci *teratologie* < gr. *teras*, minune și *logos*, cuvînt, constituie acel stil exagerat, umflat, despre care Titu Maiorescu, în *Critice*, spune:

„*Stilul este exagerat, cînd înțelesul sau intensitatea cuvintelor izolate covîrșește intensitatea gîndirii ce vor să exprime în împreunarea lor*".

Demnitatea este socotită ca un rezultat al folosirii, în vorbire sau scriere, a cuvintelor și expresiilor cuviincioase, evitîndu-se vulgaritățile, trivialitățile.

Exprimarea în felul acesta a unor idei constituie o adevărată artă, căci așa cum arată și Boileau:

Quoi que vous écriviez, évitez la bassesse,
Le style le moins noble a pourtant sa noblesse.
(L'art poetique)

Orice scrieți, vedeți prea jos a nu vă lăsa.
Stilul cel mai puțin nobil își are cuviința sa.
(Traducere de I. H. RĂDULESCU)

Armonia stilului rezultă din folosirea cuvintelor, în proză sau în versuri, în așa fel, încît să încînte auzul. Termen sinonim cu *eufonia* (evitarea în poezie și vorbirea obișnuită a sunetelor neplăcute, nemuzicale, a cacofoniilor).

Armoniei rezultate din îmbinarea cuvintelor care imită sau sugerează fenomene din natură sau dau impresia sonoră a unei acțiuni i se spune *armonie imitativă*, particularitate îndeosebi a simbolismului instrumentalist, folosit în poezia noastră de Al. Macedonski.

Ex.

Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni,
Orizontu-ntunecîndu-l vin săgeți de pretutindeni,
Vîjîind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie...
(M. EMINESCU, *Scrisoarea III*)

Scanned with OKEN Scanner

Ritmica și cadența perioadelor în stilul unei opere literare duce la armonia stilului (ex. Al. Odobescu, *Pseudokinegeticos;* Al. Russo, *Cîntarea României).*

Finețea este un rezultat al subtilei exprimări a anumitor idei, al căror sens și aluzie trebuie căutate de cititor.

Ex.

„Ce are de a face morala cu cariera de avocat pe care vrea tînărul s-o îmbrățișeze?"

(I. L. CARAGIALE, *Bacalaureat)*

Vino acum de față și stai la judecată,
Tu care le faci astea, duh, ființă ciudată,
Ce vrei să joci o rolă în lumea trecătoare.
De ce treabă-mi ești bună, putere gînditoare,
Cînd nu poci la nimica să mă ajut cu tine,
Cînd nu te-ai deprins încă nici vistu să-l joci bine?

(GR. ALEXANDRESCU, *Satiră. Duhului meu)*

Din prefăcuta indignare a poetului împotriva propriului său duh se desprinde o fină aluzie ironică la adresa superficialelor preocupări ale societății contemporane.

O altă calitate a stilului o constituie puritatea, adică folosirea cuvintelor consacrate prin uz, evitarea abuzului de barbarisme, regionalisme, arhaisme, neologisme și alegerea termenilor care să exprime cît mai exact ideile.

Puritatea nu trebuie confundată cu *purismul*, acea tendință manifestată în cultura noastră de a purifica limba de unele cuvinte de altă origine (slavă, turcă etc.) decît cea latină, tendință ce a dus la o deformare a acesteia ca în exemplul de mai jos luat din scrierile lui Aron Pumnul:

„Introducăciune pregătitivă în filosifie sau sciemînt. Prodata introducăciunii este cunoscă-

ciunea însemnînței sciemîntului ca mama născătivă a celorlalte sciințe."

O trăsătură particulară a stilului unor scriitori, stil care, prin spontaneitatea și vioiciunea exprimării, pare a fi vorbit este *oralitatea*; exemplu, stilul folosit de Ion Creangă în *Amintirile* și *Povestirile* sale.

Oralitatea artei lui Creangă este susținută mai întîi de formele graiului viu *(Ș-apoi, dă, doamne, bine; și vorba ceea; de voie, de nevoie; ei, ei, ce-i de făcut? scurt și cuprinzător etc.)*. De asemenea, ea se desprinde și din numeroasele onomatopee *(hîrști!; hai, hai! hai, hai!; zvîrr! huștiuluc! durai-vurai; teleap-teleap)*, cum și din zicerile tipice, unele dintre ele chiar rimate. *(Cînd sînt zile și noroc, treci prin apă și prin foc; omul are un dar și un amar etc.)*

SUSPENSIE (< lat. *suspensio*, întrerupere)

Figură de stil, folosită și în oratorie, prin care oratorul, în dorința de a stîrni atenția auditoriului, își întrerupe discursul, enunțînd altceva decît se aștepta.

Ex. Pristanda:

— O făcurăm și p-asta... și tot degeaba!

(I. L. CARAGIALE, *O scrisoare pierdută*)

Punctarea cu trei puncte (puncte de suspensie) etc. marchează o pauză în enunțarea ideii, urmată de o „surpriză".

TAUTOLOGIE (< fr. *tautologie* < gr. *tautologia*; cf. gr. *tautos*, același și *logos*, cuvînt)

Repetarea inutilă, cu alți termeni, a aceleiași idei.

Scanned with OKEN Scanner

Sinonim cu *pleonasm.*

În poezia populară însă, pe baza tautologiei, se realizează procedeul stilistic numit *paronomază* (v.).

TOPOGRAFIE (< fr. *topographie* < gr. *topos*, loc și *graphein*, a descrie)

Procedeu stilistic folosit în contextul unei opere literare la înfățișarea locului și este îmbinat adesea cu cronografia.

Ex.

„Mănăstirea Secu stă singuratică într-o scobitură a muntelui, între codri uriași. Un pîrîu limpede curge pe acolo și albia, îngustă într-o parte, se înalță drept, pe lîngă mănăstire, se ridică într-o coamă repede. Sat nu-i, parcă niciodată n-a fost vreo așezare omenească prin aceste locuri"

(M. SADOVEANU, *Oameni și locuri*)

Sat din margine de codru,
Revărsat sfios în vale.
Tot mai jalnic cade-amurgul
Peste străşinile tale.

(O. GOGA, *Așteptare*)

...Colo-n vale unde drumul
Taie luminișuri rare,
Printre plopi se vede fumul
Hanului din Vadul Mare...

(G. TOPÎRCEANU, *Balada popii din Rudeni*)

TROP (< fr. *trope* < lat. *tropus* < gr. *tropos*, întorsătură)

Figură de stil care constă în folosirea cuvintelor cu alt înțeles decît acela pe care îl au în

mod obișnuit, o modificare a relațiilor dintre semnificant și semnificat.

Tropii definesc modurile de exprimare figurată.

Tropi sînt: *metafora*, *metonimia*, *alegoria*, *sinecdoca*, *hiperbola*, *catachreza*, *litota*, *antonomaza* etc. (v.).

Scanned with OKEN Scanner

VERSIFICAȚIE

VERSIFICAȚIE (< fr. *versification* < lat. *versificatio*)

Artă de a scrie versuri, realizată cu ajutorul unei tehnici speciale, în care se ține seama de anumite cerințe — *ritm*, *măsura versurilor* și *rimă* — elemente formale ale poeziei.

Cultivată din cele mai vechi timpuri, atît în creația orală, cît și în cea scrisă, versificația, cu tehnica ei specială, nu este totuși strict obligatorie pentru creația poetică, întrucît există opere poetice în proză.

Deși solicită o străduință în plus față de proză, versificația este practicată de poeți, pentru că aduce un spor de încîntare melodică, muzicală.

Dealtfel, versul a fost cultivat concomitent cu cîntecul *(cîntec de muncă, de vînătoare)*. Despărțindu-se de cîntec, ulterior, versul s-a dezvoltat pentru calitățile lui melodice.

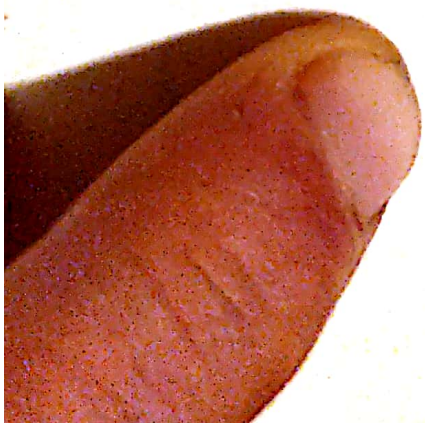

Scanned with OKEN Scanner

ACATALECTIC (< fr. *acatalectique* < gr. *a*, fără și *katalectikos*, sfîrșit)

Vers folosit în versificația antică, greacă și latină, cu toate unitățile metrice complete, nelipsindu-i nici o silabă.

ACCENT (< fr. *accent* < lat. *accentus*, intonație)

Accentul constă în pronunțarea mai apăsată a unei silabe sau a unui cuvînt dintr-un grup sintactic, silaba accentuată susținînd unitatea cuvîntului.

Ex.

ță-ră, bu-cu-rì-e

Pe drumul de costișe ce duce la Vaslui
Venea un om cu *jale* zicînd în gîndul lui...
(V. ALECSANDRI, *Sergentul*)

Accentul poate fi: *dinamic*, *tonic*, *afectiv*.

În limba română și în mai multe limbi moderne, cuvintele polisilabice au un accent dinamic principal pe una din silabe, ultima (măseá, balamá); penultima (grădínă, uzínă), antepenultima (pásăre) sau chiar prima silabă în cuvinte alcătuite din patru sau cinci silabe *(vévеriță)*. Accentul dinamic apare astfel ca un accent liber.

Accentul tonic constă în alungirea unei vocale dintr-o unitate metrică; cel ritmic

(metric), în coincidența accentului de intensitate cu cel tonic:

Ex.

Dòină, dòină, cîntec dùlce...

(Poezie populară)

iar accentul *afectiv*, în scoaterea în relief a unui cuvînt sau a unor cuvinte dintr-o propoziție.

Ex.

La pașa vine un arab
Cu ochii *stinși*, cu graiul *slab*...

(G. COȘBUC, *El Zorab*)

În afara accentului *metric*, în funcție de metrii folosiți, se mai deosebește accentul *gramatical* (ascuțit, grav, circumflex), precum și cel *muzical*.

ADONIC (< fr. *adonique* < gr. *adonios*)

Vers alcătuit dintr-un dactil, un troheu sau spondeu (— ◡ ◡ / — ⏑). Denumirea de adonic unii cercetători o derivă din adonica, serbările date în cinstea zeului Adonis.

Este versul cu care se încheie de obicei strofa safică (v. safic).

Folosit în poezia noastră de M. Eminescu, în *Odă* (în metru antic).

Piară-mi ochii turburători din cale,
Vinò iar în sîn, nepăsare tristă;
Ca să pot muri liniștit, pe mine
Mie redă-mă!
— ◡ ◡ — ◡

ALCAIC (< fr. *alcaïque*; < lat. *alcaicus*)

Vers folosit în lirica greacă de poetul Alkaios (sec. VII î.e.n.).

Măsura versului alcaic este de 11 silabe; de aci şi denumirea de *vers endecasilabic*. Alcătuit din o. anacruză, un troheu, un spondeu, un dactil, un alt troheu şi o silabă scurtă sau lungă. (⏑ | — ⏑ | — — | — ⏑ ⏑ | — ⏑ | ⏑).

De la greci l-au împrumutat şi poeţii romani, cu unele modificări (alcătuirea lui din şase picioare cu o cezură la mijloc).

Strofa formată din două versuri alcaice de unsprezece silabe, un vers de nouă silabe denumit *enneasilab* (patru spondei sau trohei precedaţi de o anacruză) şi un vers de zece silabe, *decasilab* (doi dactili, doi trohei) se numeşte *strofă alcaică*.

Ex.

Vi-des ut al-ta stet ni-ve can-di-dus
— | — ⏑ | — — | — ⏑ ⏑ | — ⏑ | —
So-rac-te nec iam sus-ti-ne-ant o-nus,
— | — ⏑ | — — / — ⏑ ⏑ | — ⏑ / —
Sil-vae la-bo-ran-tes ge-lu-que
— | — — / — — | — — | — ⏑
Flu-mi-na con-sti-te-rint a-cu-to.
— ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ | — ⏑

(Vezi cum stă Soracte cel alb de zăpada cea înaltă,
Doborîte de ger, pădurile abia-şi susţin acum povara,
Iar apele s-au oprit de gerul cel pătrunzător.)
(HORAŢIU, *Ode*. I. 9)

ALEXANDRIN (< fr. *alexandrin* < lat. *alexandrinus*)

Vers alcătuit din 12 silabe, cînd rima este masculină şi din 13 silabe, cînd este feminină.

Denumirea de *alexandrin* derivă de la numele oraşului Alexandria (Egipt), unde în

secolul al III-lea și al II-lea (î.e.n.) a înflorit poezia alexandrină, ilustrată de Callimah (sec. IV î.e.n.), Theocrit, Apolonius din Rodos (sec. II î.e.n.).

După unii autori, creatorul versului alexandrin ar fi poetul parizian Alexandre Paris (sec. XIII).

Folosit mai tîrziu de poeții francezi îndeosebi, el atinge perfecția în opera clasicilor J. Racine, P. Corneille (sec. XVII).

Versul alexandrin dă impresia de măreție, de solemnitate.

Denumit și *vers eroic*, el este folosit în epopei și tragedii.

În poezia noastră l-au folosit și desăvîrșit scriitori ca V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, M. Eminescu, D. Anghel, sub forma versului iambic de 13 silabe, cînd ultima silabă e accentuată sau de 14 silabe, cînd ultima silabă este neaccentuată.

Ex. de versuri alexandrine de 13 și 14 silabe:

Bă-trî-nul Dan tră-ieș-te // ca șoi-mul sin-gu-ra-tec...

— ⟍— ⟍ —⟍— — ⟍— ⟍— ⟍ —

(V. ALECSANDRI, *Dan, căpitan de plai*)

Pa-ri-sul ar-de-n va-luri, // fur-tu-na-n el se scaldă...

— ⟍— ⟍— ⟍ — —⟍— ⟍—⟍—

(M. EMINESCU, *Împărat și proletar*)

De-cît zi-di-re-nal-tă, // de-cît pa-lat fru-mos,

— ⟍ — ⟍—⟍— — ⟍ — ⟍ — ⟍

Cu stră-lu-ci-re-nal-tă // și fă-ră de fo-los...

— ⟍ — ⟍— ⟍— — ⟍— ⟍ — ⟍

(V. CÎRLOVA, *Ruinurile Tîrgoviștei*)

Scanned with OKEN Scanner

ALTERNANȚĂ (< fr. *alternance*, cf. lat. *alternus*, unul după altul)

Schimbare care se petrece alternativ, rînd pe rînd, cu anumite accepții în fizică sau în lingvistică *(alternanța fonetică, alternanța consonantică)*.

În versificație, alternanța rimelor masculine și feminine și, mai rar, alternanța strofelor (strofe cu versuri lungi, scurte, mixte).

În construcția strofelor, alternanța contribuie în mare măsură la reliefarea sensului poeziei.

Ex.

A fost odată ca-n povești, (r.m.)
A fost ca niciodată, (r.f.)
Din rude mari, împărătești, (r.m.)
O prea frumoasă fată. (r.f.)

(M. EMINESCU, *Luceafărul*)

AMFIBRAH (< fr. *amphibraque* < lat. lit. *amphibrachus*; cf. gr. *amphi*, din două părți și *brachys*, scurt)

Unitate metrică în poezia antică și în poezia modernă, alcătuită din trei silabe; o silabă lungă între două silabe scurte, în poezia antică, (∪ — ∪) și o silabă accentuată între două silabe neaccentuate, în poezia modernă (— ⏜ —).

Printre primii poeți care l-au folosit în literatura noastră sînt D. Bolintineanu, în *O fată tînără pe patul morții*, Gr. Alexandrescu, în *Cîinele soldatului*, Duiliu Zamfirescu, în *Versuri*. Ritmul amfibrah apare în multe din poeziile lui G. Coșbuc *(Pierde-vară, Zîna pădurii, Pașa Hassan* etc.).

Ex.

Săl-ba-te-cul vo-dă e-n za-le și-n fier...
— ⏜ —| — ⏜ —| — ⏜ —| — ⏜

(G. COȘBUC, *Pașa Hassan*)

ANACRUZĂ (fr. *anacrouse* < gr. *anacrusis*, fără lovire)

În metrica antică, o silabă inițială slabă, care precede primul picior al unui vers.

În metrica modernă, o silabă sau mai multe silabe neaccentuate, la începutul unui vers, dar care nu sînt părți ale metricii versului respectiv.

Anacruza este des folosită în poezia populară. Ea constă în conjuncțiile monosilabice, adăugate la începutul unor versuri, pentru o mai precisă înțelegere a ideilor.

Ex.

Și, unde mi-o apuca,
Și, unde mi-o scutura,
Și, unde mi-o învîrtea...

(*Gheorghelaș*, poezie populară)

ANAPEST (< fr. *anapeste* < lat. *anapestus* < gr. *anapaistos*, lovit îndărăt)

În prozodia greacă, unitatea metrică, alcătuită din două silabe scurte, urmate de una lungă (∪ ∪ —).

Opus dactilului, grecii numeau anapestul și *antidactil*.

Termenul *anapest* era adesea întrebuințat în antichitate ca sinonim cu *parabasa* [gr. *parabasis*, digresiune (v.)], pentru a desemna, în vechea comedie greacă, momentul din acțiune în care autorul se adresa, în numele său, spectatorilor.

În poezia modernă și mai ales în poezia noastră, ritmul anapestic e foarte rar folosit.

ARCHILOC (< fr. *archiloquien*)

Vers folosit în poezia antică, greacă și latină, și atribuit poetului grec Archiloc (prima

Scanned with OKEN Scanner

jumătate a secolului VII î.e.n.) și avînd două variante:

archilocul mare, alcătuit din șapte unități metrice sau picioare, patru dactili, dintre care primii trei pot fi înlocuiți prin spondei, și trei trohei (— ⏑⏑ / — ⏑⏑ / — ⏑⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑ / — ⏑ / — ⏑).

Ex.

(Pa-li-da mors ae-quo pul-sat pe-de pau-pe-rum
— ⏑ ⏑ / — — / — — / — ⏑ ⏑ / — ⏑ / —
ta-ber-nas
⏑ / — ⏑

Regumque turras...
(palida moarte lovește deopotrivă colibele săracilor
Și palatele regilor...)

(HORAȚIU, *Ode*)

archilocul mic, alcătuit din trei unități metrice: doi dactili și o silabă (— ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / ⏑).

Ex.

Pul-vis et um-bra su-mus,
— ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / ⏑

(HORAȚIU, *Ode*)

(Țărînă și umbră sîntem)

ARISTOFANIC

Vers format din trei unități metrice — un dactil și doi trohei (— ⏑ ⏑ / — ⏑ / — ⏑), folosit de scriitorul grec Aristofan în comediile sale.

ASCLEPIADEU (< lat. *asclepiadeum*)

Vers folosit în lirica greacă de poetul Asclepiades din Samos și în cea latină de Horațiu (*Ode*).

Denumirea i-ar mai veni și de la versurile închinate patronului medicinei, Asklepios, la greci, Esculap la romani.

Scanned with OKEN Scanner

Asclepiadeul era de două feluri:

asclepiadeul mic, alcătuit din 12 silabe, un troheu sau un spondeu, doi coriambi și un iamb (— ⏑ / — ⏑ ⏑ — / — ⏑ ⏑ — / ⏑ —);

asclepiadeul mare, alcătuit din 16 silabe și având, spre deosebire de asclepiadeul mic, un coriamb în plus (— ⏑ / — ⏑ ⏑ — / — ⏑ ⏑ — / — ⏑ ⏑ — / ⏑ — /.

Ex.

Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem
— — / — ⏑ ⏑ — / — ⏑ ⏑ — / — ⏑ ⏑ — / ⏑ —

(Să nu semeni, o, Varus! copacul mai înainte de viţa cea sfîntă.)

(HORAŢIU, *Ode*)

ASONANŢĂ (< fr. *assonance;* de la lat. *assonare*, a produce ecou; it. *assonanza*)

Rimă imperfectă, rezultată din potrivirea sau numai apropierea ultimei vocale accentuate, fără potrivirea și cu consoanele din aceeași silabă sau de după accentul tonic.

Termen folosit și în stilistică.

Dacă în poezia cultă asonanța este privită ca o licență poetică, în schimb, în poezia populară este întîlnită la tot pasul.

Ex.

Pe un drumuț cu iarbă *verde*,
Mîndra mea nu mă mai *vede*,
Că eu am fost la părinți,
Ca și luna printre sfinți
Și le-am fost de *mîngîiere*,
Ca și luna printre *stele*.

(M. EMINESCU, *Literatura populară*)

Poeții cultivă uneori asonanța pentru efecte muzicale. M. Eminescu, chiar, nu s-a sfiit să folosească și asonanțe, mai ales pentru a realiza

Scanned with OKEN Scanner

impresia de firesc și spontan în exprimarea poetică.

Ex.

Și nime-n urma mea
Nu-mi plîngă la *creștet*,
Doar toamna glas să dea
Frunzișului *veșted*.

(M. EMINESCU, *Mai am un singur dor*)

BRAHICATALECTIC (< fr. *brachycatalectique*; cf. gr. *brachys*, scurt și *katalekticos*, incomplet)

Vers terminat printr-un metru căruia îi lipsesc două silabe. Folosit în metrica antică, greacă și latină.

CADENȚĂ (< fr. *cadence*; it. *cadenza*, cădere)

În poezie, succesiunea regulată a unor silabe, unități metrice, versuri, perioade. Strîns legată de cadență este și armonia versurilor, cum remarcă și Lamartine, în versurile:

Qu'il est doux de voir sa pensée
En métres divines cadencée.

(Cît de plăcut este să vezi gîndirea-i
În metri divini cadențată.)

Cadența nu este proprie numai poeziei, ci și prozei.

În înlănțuirea lor, cuvintele realizează, prin accente, adevărate fraze melodice, cu cadență mai vie sau mai monotonă, potrivit alternării ei, chiar și în operele literare în proză.

Ex.

Un popor de stînci se ridică din fundul rîului *clocotitor* și *sfișie* în *zdrențe* pînza apei. Ca în

bolți răsună *urletul* valurilor între înaltele maluri de pietre.

(AL. VLAHUȚĂ, *România pitorească*)

Unele poezii încîntă și emoționează prin simpla sacadare a versurilor, în afară de orice înțeles.

Ex.

Eu sînt ce n-a fost încă nimeni din toate cîte-au fost și sînt,
Sînt ritmul primelor senzații
Și gestul primului avînt...

(I. MINULESCU, *Romanța necunoscutului*)

CATALECTIC (< fr. *catalectique* < gr. *katalectikos*, incomplet)

În metrica antică se numeau versuri catalectice versurile care sfîrșeau cu un picior incomplet, iar cele al căror ultim picior era complet, *acatalectice*.

Versul hexametric este un vers catalectic, ultimului picior lipsindu-i o silabă.

Ex.

Cîn-tă, ze-i-ță, mî-ni-a ce-aprin-se pe-Ahil
— ∪ ∪/— ∪ ∪/— ∪ ∪/— ∪ ∪/—
Pe-le-ia-nul
∪ ∪/— ∪

(HOMER, *Iliada*)

Versurile de șase picioare iambice sînt acatalectice, în schimb primul emistih este catalectic.

Ex.

O, mamă, dulce mamă // din negura de vremi,
— ∪ | — ∪ | — ∪ | — — ∪ | — ∪ | — ∪ —
Pe freamătul de frunze // la tine tu mă chemi,
— ∪ | — ∪ | — ∪ | — — ∪ | — ∪ | — ∪ —

(M. EMINESCU, *O, mamă!*)

Scanned with OKEN Scanner

CATREN (< fr. *quatrain*, derivat de la *quatre*, patru)

Strofă alcătuită din patru versuri, avînd aceeași lungime sau lungimi diferite.

Ex.

Și dacă ramuri bat în geam
Și se cutremur plopii,
E ca în minte să te am
Și-ncet să te apropii...

(M. EMINESCU, *Și dacă...*)

Cultivată în poezia Renașterii și în cea modernă catrenul apare și ca poezie cu formă fixă.

El este frecvent folosit și în epigrame.

Ex.

UNUI POET:
Găsesc că prea se-ngîmfă el
Cu părul-i arhiabondent.
Alecsandri era mai chel,
Și... parcă-avea mai mult talent!

(CINCINAT PAVELESCU, *Epigrame*)

De asemenea, sînt unele poezii lirice alcătuite dintr-un singur catren.

Ex.

De cînd viața mea te știe,
O suferință port mereu:
Frumusețea ta-i o poezie,
Pe care n-am făcut-o eu.

(L. BLAGA, *Catren*)

CEZURĂ (< lat. *caesura*, tăiere)

Pauză folosită de obicei la mijlocul unui vers mai lung.

Scanned with OKEN Scanner

Cezura împarte versul lung în două jumătăți, numite *hemistihuri*. Ea apare de cele mai multe ori în versurile alexandrine.

Ex.

Pe drumul de costișe, // ce duce la Vaslui...
(V. ALECSANDRI, *Sergentul*)

În poezia greacă existau mai multe feluri de cezuri: *cezura trimimeră*, după trei jumătăți de picioare sau un picior și jumătate, în hexametri; *cezura pentemimeră*, după cinci jumătăți de picior sau două picioare și jumătate; *cezura heptemimeră*, după șapte jumătăți de picioare sau trei picioare și jumătate; *cezura trohaică*, după al treilea picior; *cezura bucolică*, ce scinda versul la al patrulea picior (pe un dactil). Poezia latină folosea numai primele trei feluri, proprii condițiilor ei de armonie.

Hemistihul, ca și cezura, nu sînt folosite în versurile mai scurte de 5, 6, 7, 8, silabe. În poezia modernă, cezura apare la mijlocul versului, însă după o unitate metrică bine stabilită.

Ex.

Tot mai rar s-aud în noapte // clopotele de la strungă...
Patru inși la popa-n casă // țin azi sfat de vreme lungă...
(O. GOGA, *De demult*)

Uneori ea împarte versul în părți inegale:

Ex.

Sara pe deal // buciumul sună cu jale...
(M. EMINESCU, *Sara pe deal*)

CÎNT (< vb. *cînta* < lat. *cantare*)

Subdiviziune în operele literare epice în versuri (poeme, epopei).

Scanned with OKEN Scanner

Ex. *Iliada* lui Homer este alcătuită din 24 cînturi sau cărți desemnate prin literele alfabetului grec.

În literatura noastră, *Țiganiada* lui Ion Budai Deleanu are 12 cînturi.

Fiecare cînt cuprinde un moment al acțiunii. Astfel, în *Iliada*, cîntul I se referă la mînia lui Ahile împotriva lui Agamemnon, iar cîntul al XXII-lea, unul din cele mai patetice cînturi ale *Iliadei*, cuprinde un alt moment: lupta dintre Hector și Ahile și moartea eroului troian.

Prin succesiunea faptelor, cînturile se înlănțuiesc logic între ele și contribuie astfel la unitatea întregii acțiuni.

CORIAMB (< fr. *choriambe* < gr. *koriambos*, din *koreios*, troheu și *iambus*, iamb)

Unitate metrică alcătuită din patru silabe, două silabe scurte încadrate de două silabe lungi și echivalînd cu îmbinarea unui troheu și a unui iamb (— ∪ ∪ —)

Folosit îndeosebi în creația lirică.

Ex.

Ste-le-le-n-cer,
— ∪ ∪ —
Deasupra mărilor,
Ard depărtărilor
Pînă ce pier

(M. EMINESCU, *Stelele-n cer*)

Scîr-ți-e-n vînt // cum-pă-na de la fîn-tî-nă...
— ∪ ∪ — — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / — ∪

(M. EMINESCU, *Sara pe deal*)

În *Sara pe deal*, numai primul emistih este un coriamb, iar celălalt este format din doi dactili și un troheu.

Scanned with OKEN Scanner

CVINTET (< fr. *quintette:* it. *quintetto)*

1 Strofă alcătuită din cinci versuri, denumită şi *strofă cvinarie.*

2 Termen folosit şi pentru o piesă muzicală din cinci părţi.

Ex.

Iat-o! Plină, despre munte,
Iese luna din brădet
Şi se-nalţă,-ncet-încet,
Gînditoare ca o frunte
De poet.

(G. COŞBUC, *Noapte de vară)*

Cu firea ei cea arzătoare
Sosit-a vara înapoi,
Toţi pomii sînt în sărbătoare,
În tei stă floare lîngă floare...
E dulce vara pe la noi!

(D. ZAMFIRESCU, *Vara)*

DACTIL (< fr. *dactyle* < lat. *dactylus* < gr. *dactylos*, deget)

Unitate metrică, în poezia antică, greacă şi latină, alcătuită din trei silabe, o silabă lungă urmată de două silabe scurte (— ∪ ∪) şi folosită în versurile pentametrice şi hexametrice.

În literatura noastră, puţini poeţi au folosit dactilul: V. Alecsandri, în *Moldova în 1857*, D. Bolintineanu, în *Mihnea şi baba*, G. Murnu, în traducerea *Iliadei* lui Homer, G. Topîrceanu, în *Chinurile lui Ulise* din *Parodii originale.*

În traducerea *Iliadei* în hexametru dactilic, compus din cinci picioare dactilice şi unul trohaic, dactilul antic a fost adaptat dactilului

Scanned with OKEN Scanner

modern (o silabă accentuată și două neaccentuate).

Sare din scaun îndată, de mînă ridică moșneagul
– ◡ ◡ | – ◡ ◡ | – ◡ ◡ | – ◡ ◡ | – ◡ ◡ | – ◡ –
Milă fîndu-i de capul cărunt și de barba cărută.
– ◡ ◡ | – ◡ ◡ | – ◡ ◡ | – ◡ ◡ | – ◡ ◡ | – ◡ –

(HOMER, *Iliada*)

Dactilul imprimă versului un ritm săltăreț, cum îl caracterizează și Eminescu, în *Scrisoarea II:*

De ce dorm îngrămădite între galbenele file
Iambii suitori, troheii, *săltărețele* dactile.

DECIMĂ (< fr. *décime* < lat. *decima*, zecime)

În versificație, strofă alcătuită din zece versuri.

Ex.

Peste fagi cu vîrfuri sure
A căzut amurgul rece.
Înserarea mută trece
Furișată prin pădure,
Spre apus abia s-arată
Printre crengi, întunecată,
O văpaie de rubin...
Din frunzișurile grele
De-noptare, tot mai vin
Glasuri mici de păsărele...

(G. TOPÎRCEANU, *Acceleratul*)

DIPODIE (< fr. *dipodie* < gr. *dipódos*, două picioare)

Două unități metrice ce alcătuiesc un vers.

Dipodiile pot fi:

trohaice

Ex.

Cînd cu gene / ostenite...

(M. EMINESCU, *Scrisoarea I*)

iambice

Ex.

Peste vîrfuri trece lună...

(M. EMINESCU, *Peste vîrfuri*)

DISTIH (< fr. *distique* < gr. *dis*, două și *stikhos*, vers)

Strofă alcătuită din două versuri.
Cea mai simplă unitate poematică.

Ex.

Iubirea noastră a murit aici,
Tu frunză cazi, tu creangă te ridici...

(T. ARGHEZI, *Oseminte pierdute*)

În poezia greacă și latină, distihul era alcătuit dintr-un hexametru și un pentametru. Cultivat de poeții alexandrini și elegiaci, era cunoscut și sub denumirea de *distih elegiac*.

Avînd un înțeles deplin, distihul apare și ca o poezie cu formă fixă.

EMISTIH sau HEMISTIH (< fr. *hemistiche*; gr. *hemistichion*, jumătate de vers)

Una din cele două jumătăți ale unui vers, separate prin cezură.

Ex.

Ale turnurilor umbre // peste unde stau culcate...

(GR. ALEXANDRESCU, *Umbra lui Mircea. La Cozia*)

Scanned with OKEN Scanner

De multe ori emistihurile nu sînt egale.

Bietele paseri gonite de vînt, // și purtate ca frunza...
(G. COȘBUC, *După furtună*)

ENDECASILAB (< fr. *hendécasyllabe* < lat. lit. *hendecasillabus*; cf. gr. *endeka*, unsprezece și *syllabe*)

Vers alcătuit din unsprezece silabe, cu ritm iambic.

Folosit dintru început în poezia antică (Sappho, Anacreon), endecasilabul se întîlnește și în lirica modernă, ca vers specific al sonetului. Caracteristica ritmică fiind iambul, endecasilabul mai este cunoscut și sub denumirea de *endecasilab iambic*.

În sufletul român adînc răsună
— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | —
Cîntarea ta măreață și duioasă;
Ea-i diadema cea mai luminoasă
Ce neamul tău pe frunte va s-o pună.
(M. CODREANU, *Statuii lui Eminescu*)

Datorită terminării lui cu un picior incomplet, endecasilabul iambic este socotit un *vers catalectic* (v.).

HEXAMETRU (< fr. *hexamètre*; cf. gr. *hexa*, șase și *metron*, măsură)

Vers folosit în poezia antică și alcătuit din șase unități metrice, dactili sau spondei.

Primele patru picioare sînt dactili sau spondei, iar ultimul picior, un spondeu sau un troheu (— ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — ⏑).

Penultimul picior al hexametrului este mai întotdeauna un dactil, de unde și denumirea de

hexametru dactilic. Cînd acesta este un spondeu, versul este *spondaic.* Ultimul picior avînd numai două silabe din cele trei ale dactilului, hexametrul era socotit de antici *catalecticus in duas sillabas.*

Hàc-te-nus ar-vo-rum cul-tu-rus et si-de-ra coe-li...
— ◡ ◡/— —/ — —/— ◡ ◡/— ◡ ◡/— ◡
(Pînă aici cultura ogoarelor și astrele cerului)
(VERGILIUS, *Georgicele*)

În metrica franceză este socotit hexametru versul de 12 silabe sau alexandrin.

Hexametrul sau *hexapodia* (< gr. *hexa*, șase, și *pus—podos*, picior) denumit de Aristotel în *Poetica* și *vers eroic*, a fost folosit la greci de Homer și Hesiod, iar la romani de Ennius, apoi de alți poeți ca Lucrețiu, Vergilius, Horațiu.

Părăsit în evul mediu, hexametrul a reapărut în epoca modernă.

În literatura noastră s-au făcut încercări de către unii din primii poeți, dar folosirea cea mai izbutită a hexametrului o aflăm la traducătorii epopeelor homerice, G. Murnu și G. Coșbuc, cum și în parodiile lui G. Topîrceanu.

În poezia originală, hexametrul nu este prea cultivat datorită greutăților de combinații ritmice.

Ex.

Astfel corabia-n fugă plutea cu ușoarele-i pînze
— ◡ ◡ /— ◡ ◡ /— ◡ ◡ /— ◡ ◡ /— ◡ ◡ /— ◡
Doldora pline de vînt peste noianul de apă...
(G. TOPÎRCEANU, *Parodii originale*, HOMER, *Chinurile lui Ulise*)

Scanned with OKEN Scanner

HIPERMETRU (< fr. *hypermètre*; cf. gr. *hyper*, pe dincolo și *metron*, metru)

În metrica antică, vers care are o silabă mai mult, dar care în realitate elide vocala cu care începe versul următor:

Ex.

Perque vias vidisse hominum simulacra ferarumque

(Pe drumuri să fi văzut chipuri de oameni și fiare)

(OVIDIU, *Metamorfoze*)

IAMB (< fr. *iambe* < lat. *iambus* < gr. *iambos*)

Unitate metrică în versificația antică greco-latină, alcătuită din două silabe, prima scurtă, a doua lungă (∪ —), iar în versificația modernă prima silabă neaccentuată, a doua accentuată (— ⏝).

Crearea lui s-ar datora, se spune, preotesei Iambo, iar adevăratul creator, după părerea anticilor, este poetul grec Archiloc.

Versul format din șase iambi, denumit și *vers iambic*, a fost folosit îndeosebi în poezia dramatică. Mai tîrziu, i se adaogă unele modificări (ex. înlocuirea unora din iambi cu dactili, spondei). În versificația franceză, termenul *iamb* denumește și acele piese satirice în versuri de 12 silabe, alternînd cu versurile de 8 silabe. Folosirea iambului în versificație imprimă versurilor un ritm *suitor*, caracterizat astfel și de Eminescu, în *Scrisoarea II*.

De ce dorm îngrămădite între galbenele file
Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile...

Prețuindu-i însușirile:

Dar versul cel mai plin, mai blînd și pudic,
Puternic iar — de-o vrea — e pururi iambul.
(M. EMINESCU, *Iambul*)

poetul îl folosește în unele poezii ale sale (*Luceafărul*, *La steaua*, *Trecut-au anii* etc.).

Ex.

A fost odată ca-n povești,
– ⏑ – | – ⏑ – | – ⏑ – | – ⏑ –
A fost ca niciodată,
Din rude mari, împărătești,
O prea frumoasă fată...
(M. EMINESCU, *Luceafărul*)

De asemenea, G. Coșbuc a scris un număr mare de poezii în ritm iambic (ex. *Nunta Zamfirei*, *Moartea lui Fulger*, *El-Zorab* etc.).

Ex.

E lung pămîntul, ba e lat,
– ⏑ – | – ⏑ – | – ⏑ – | – ⏑ –
Dar ca Săgeată de bogat
Nici astăzi domn pe lume nu-i.
Și-avea o fată — fata lui —
Icoană-ntr-un altar s-o pui
La închinat.
(G. COȘBUC, *Nunta Zamfirei*)

IONIC (< fr. *ionique*, de la Ionia, localitate în Asia minoră)

Unitate metrică alcătuită din patru silabe, două lungi și două scurte. Ea este de două feluri: *ionicul mic*, format din patru silabe, două silabe scurte și două lungi (⏑ ⏑ – –) ex. *sapienter* (cu înțelepciune) și *ionicul mare*,
⏑ ⏑ – –

Scanned with OKEN Scanner

din patru silabe, două lungi și două scurte (— — ∪ ∪) ex. prudentia (prudență).

——∪∪

Termenul *ionic* mai este folosit și în denumirea versurilor alcătuite din unități metrice ionice *(versuri ionice)*, precum și a poeziilor ionice sau *sotadice*, poezii cu caracter licențios.

Versul ionic a fost folosit îndeosebi de liricii greci și de poeți latini, ca Marțial, Petroniu.

LICENȚĂ POETICĂ (< după fr. *licence poétique;* cf. lat. *licentia* < *licere*, a fi îngăduit)

Nerespectarea de către unii poeți a regulilor gramaticale, literare, topice, nerespectare determinată de anumite cerințe de rimă sau ritm.

Licențe gramaticale caracteristice prin lipsa acordului între subiect și predicat apar deseori în poezia populară.

Ex.

Meșterii *grăbea,*
Sforile-*ntindea,*
Locul *măsura,*
Șanțuri largi *săpa,*
Și mereu *lucra,*
Zidul *ridica.*

(Mănăstirea Argeșului)

Licențe poetice datorită abaterii de la cerințele topice se întîlnesc și în poezia cultă.

Mai departe, lucrînd iute, un flăcău și-o fată mare
De tot snopul își dau gingaș o furișă sărutare.

(V. ALECSANDRI, *Secerișul*)

MĂSURĂ (fr. *mesure* < lat. *mensura*, măsură)

Numărul silabelor unui vers.

Variată, măsura merge adesea de la 4 silabe, ca în versul tetrasilabic, pînă la 16—18 silabe, folosit de D. Anghel în multe din poeziile sale.

Ex.

La Făgădău,
La Vadul Rău,
Vin trei haiduci
Pe cai mărunți... (4 silabe)

(ȘT. O. IOSIF, *Doina*)

Miresme dulci de flori mă-mbată și mă alintă gînduri blînde...
Ce iertător și bun ție-e gîndul în preajma florilor plăpînde. (18 silabe)

(D. ANGHEL, *În grădină*)

Măsura versului combinată cu felul ritmului constituie caracteristicile de bază ale versificației.

De exemplu, în **Miorița**, *Pe-un picior de plai*, versul este un vers trohaic de 5 silabe: În **Luceafărul**, *A fost odată ca-n povești*, un vers iambic de 8 silabe, iar în sonetul **Veneția**, *S-a stins viața falnicei Veneții* — un vers iambic de 11 silabe sau un *iamb endecasilab* etc.

Versurile unei poezii au, de obicei, aceeași măsură. Uneori însă se folosesc și măsuri diferite, ca în versificația fabulelor, unde se pare că se află obîrșia versului liber. Versuri de măsuri diferite, alternative în succesiunea lor într-o poezie, se întîlnesc mai ales în opera lui I. Minulescu:

Ex.

În orașu-n care plouă de trei ori pe săptămînă
Orășenii, pe trotuare,
Merg ținîndu-se de mînă,
Și-n orașu-n care plouă de trei ori pe săptămînă,

De sub vechile umbrele, ce suspină
Și se-ndoaie,
Umede de-atîta ploaie,
Orășenii pe trotuare
Par păpuși automate, date jos din galantare.

(I. MINULESCU, *Acuarelă*)

METRICĂ (< fr. *métrique* < lat. *metricus* < gr. *metrike*)

Parte a poeticii care studiază totalitatea regulilor privitoare la structura ritmică a versurilor, la tehnica formală a acestora.

Pentru versificația greco-latină, în care silabele se caracterizau prin cantitate — lungi sau scurte — metrica era *cantitativă*. În versificația modernă, datorită faptului că silabele sînt accentuate sau neaccentuate, este vorba de o *metrică accentuativă*.

Regulile metrice sînt strîns legate de natura și specificul limbii respective, iar metrica este considerată ca o *structură*, nu doar un mijloc de măsură.

Găsindu-și justificarea tocmai în actul de creație, regulile formulate în teoria metricii constituie și un îndreptar pentru creația poetică.

METRU (< fr. *mètre* < lat. *metrum*; gr. *metron*, măsură)

Unitate ritmică atît în versificația greco-latină, cît și în versificația modernă. I se mai spune și *picior metric* și asigură cadența sau ritmul, metrul fiind un model ritmic al unei limbi.

Elementul de bază al metrului este silaba sau mai precis vocala de sprijin, lungă sau scurtă, accentuată sau neaccentuată.

Scanned with OKEN Scanner

Felul metrului se extinde și asupra versului întreg, de unde rezultă: vers în *metru trohaic*, *iambic*, *dactilic*, *spondeu* etc. sau mai simplu: vers *trohaic*, *iambic* etc.

MONORIMĂ (< fr. *monorime*)

În poezie monorima apare ca repetare a aceleiași rime la sfîrșitul mai multor versuri succesive.

Ex.

Peste vîrf de rămurele
Trec în stoluri rîndunele,
Ducînd gîndurile mele
Și norocul meu cu ele...

(M. EMINESCU, *Ce te legeni*)

Folosită în poezia arabă, în poezia spaniolă medievală, franceză, germană, iar la noi de poeții Văcărești, V. Alecsandri, M. Eminescu, monorima apare frecvent în poezia populară.

Ex.

Negru vodă sta,
Sta și se chitea
Și se tot gîndea,
Că tot ce căta
El tot nu afla...

(*Meșterul Manole*)

MUZICALITATE (< muzical)

Particularitate îndeosebi a poeziei rezultînd din armonia, aliterațiile, ritmul, cadența, intonația versurilor.

Caracteristică poeziei lui Eminescu, a lui Al. Macedonski, G. Coșbuc, Dimitrie Anghel, a lui G. Bacovia, I. Minulescu ș.a.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

Peste vîrfuri trece lună,
Codru-şi bate frunza lin,
Dintre ramuri de arin
Melancolic cornul sună.

(M. EMINESCU, *Peste vîrfuri*)

Răsună din margine de tîrg
Un bangăt puternic de armă.
E toamnă... metalic s-aud
Gorniştii, în fund, la cazarmă...

(G. BACOVIA, *Toamnă*)

OCTAVĂ (< fr. *octave* < lat. *octava*, a opta)

Denumită şi *octet*, strofa alcătuită din 8 versuri, şi considerată cea mai lungă strofă.

Ex.

La noi sînt codri verzi de brad
Şi cîmpuri de mătasă;
La noi atîţia fluturi sînt
Şi-atîta jale-n casă.
Privighetori din alte ţări
Vin doina să ne-asculte;
La noi sînt cîntece şi flori
Şi lacrimi multe, multe.

(O. GOGA, *Noi*)

PENTAMETRU (< fr. *pentamétre* < lat. *pentameter* < gr. *pentametron*, din *pente*, cinci şi *metron*, măsură)

În prozodia greacă şi romană, vers compus din cinci unităţi sau picioare metrice şi împărţit în două emistihuri. Primul emistih este format din doi dactili sau spondei şi o silabă lungă, iar cel de al doilea, din doi dactili şi o

Scanned with OKEN Scanner

silabă scurtă (– ⏑ ⏑ / – ⏑ ⏑ / – // – ⏑ ⏑ / – ⏑ ⏑ / ⏑).

În metrica antică era socotit ca un vers catalectic și anume catalectic *in unam sillabam*, (într-o singură silabă), datorită păstrării numai a ultimei silabe din ultimul dactil. Precedat de hexametru, pentametrul care, în realitate, este un hexametru din două tripodii catalectice, fiecare cuprinzînd doi dactili sau spondei și o silabă lungă, formează *distihul elegiac*, folosit în elegii.

Ex.

Cum subit illius tristissima noctis imago
– ⏑ ⏑ / – – / – – / – ⏑ ⏑ / – ⏑ ⏑ / – ⏑
Quae mihi suprémum // témpus in Urbe fuit
– ⏑ ⏑ / – – / – // – ⏑ ⏑ / – ⏑ ⏑ / –

(OVIDIU, *Tristia* I, 3)

(Cînd îmi aduc aminte imaginea nopții triste
Ce-n Roma pentru mine cea de pe urmă a fost...)

(Traducere de T. VÎRGOLICI)

PICIOR METRIC (< picior < lat. *pétiolus*)

Grup de două sau mai multe silabe lungi sau scurte — în metrica greacă și latină — accentuate și neaccentuate — în metrica modernă. Sinonim cu *metru*.

POETICĂ (< fr. *poétique* < lat. *poetica* < gr. *poietiki*)

Tratat cu privire la poezie, care cu vremea s-a extins la literatură în general, cuprinzînd reguli privitoare la tehnica literaturii, la principiile și normele fundamentale ale artei literare (stilistică, prozodie, genuri și specii literare etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Teorie generală a poeziei, prin poetică se mai înțelege sistemul de principii poetice, caracteristice unei epoci literare, precum și felul propriu de a crea al unui scriitor.

Poeticele apărute de-a lungul vremurilor (ex. *Poetica* lui Aristotel, *Ars poetica* lui Horațiu, *L'art poétique* a lui Boileau etc.) includ în fond norme și concepții literare specifice epocii în care au apărut, poetica devenind astfel o disciplină normativă.

În literatura noastră veche, încercări în acest domeniu pot fi socotite scrierile *Meșteșugul stihurilor românești* de C. Conachi, *Regulile* sau *Gramatica poeziei* de I. H. Rădulescu, iar mai apropiate secolului nostru: *Retorica și stilistica* de Cristu S. Negoescu (1896), *Poetica* de Gh. Adamescu (1898) etc. La dezvoltarea poeticei românești au contribuit în mod esențial G. Călinescu și T. Vianu.

POEZIE (< fr. *poésie* < lat. *poesis* < gr. *poiesis*, creație)

Formă a literaturii, caracteristică prin respectarea anumitor cerințe formale sau structuri adiționale, ca *rimă*, *ritm*, *măsură*, *strofă*.

În concepția anticilor, poezia era socotită orice lucrare în versuri, indiferent de conținutul ei. La greci, preoții, filozofii, oamenii de stat foloseau poezia în învățămintele lor. În secolul anterior lui Herodot, de exemplu, istoria era cunoscută sub forma recitărilor poetice.

În procesul evolutiv al popoarelor poezia este socotită ca precedînd proza. Poeții romantici au precizat sensul termenului *poezie*, prin includerea și a sentimentului ca element caracteristic, iar simboliștii, a muzicalității.

Scanned with OKEN Scanner

Artă a limbajului, esența interioară a poeziei, tradusă prin simboluri, comparații, în concepția modernă, este văzută însă nu atît în respectarea unor reguli formale ritmice, metrice, muzicale — cît în conținutul ei afectiv sau, cum o definea M. Eminescu, *voluptos joc de icoane*.

Conceptul de poezie a suferit de-a lungul anilor variate formulări, de la *mimesis* (imitație a realului) din poeticele și retoricele antice, pînă la teoria *poeziei obscure* sau *ermetice*, a *poeziei concrete* sau a *poeziei obiectuale*, lipsită de sens etc.

Considerată ca o reflectare a realității, prin intermediul conștiinței poetului, sub alte raporturi decît cele obișnuite, în virtutea unei logici poetice, poezia solicită poetului o tensiune emoțională și un efort creator.

Ex.

M-am băgat surugiu la cuvinte;
Le momesc cu văpăi, le hrănesc cu jăratic,
Le strunesc în ham de gînd, cînd lin, cînd sălbatic,
Le-ncing cu harapnicul dorului și mînă-nainte!
Ca să nu zboare la cer ca puricii din basm, pripite,
Mă plec la fiecare, migălos faur,
Și-ncalț agerile versuri la copite
Cu potcoavele rimelor de aur...

(V. VOICULESCU, *Destin*)

În diferite timpuri și la diferite popoare, poeții erau cunoscuți sub diferite denumiri: *aed*, *bard*, *rapsod*, *trubadur* etc.

Aedul (< fr. *aède* < gr. *aoidos*, cîntăreț) era, în antichitatea elină, acel poet rătăcitor din cetate în cetate, care, cu prilejul marilor solemnități, își recita versurile compuse de el (imnuri, ode etc), în acompaniament de liră sau ale unui instrument cu coarde, *forminx*.

Scanned with OKEN Scanner

Un astfel de aed, pe care tradiția îl reprezintă orb, a fost Homer (sec. IX î.e.n.). Asemenea cîntăreți rătăcitori au fost în evul mediu *menestrelii* < fr. *ménestrel* < lat. pop. *ministerialis*, slujitor, ce-și cîntau versurile prin castelele feudalilor; *truverii* (< fr. trouvère < trouver, a descoperi) și *trubadurii* (< fr. troubadour < prov. *trobador*) la francezi; *minnesängerii* (< germ. *minne*, iubire, *singer*, cîntăreț), la germani; *guzlarii* (de la instrumentul cu o singură coardă *guzla*), la croați.

Termenul *bard* (< fr. *barde* < celticul *bardas*, poet) denumea la vechii celți poeții ce își recitau cîntecele compuse de ei întru slava eroilor sau a zeilor. Barzii erau poeții naționali ai populațiilor de neam celtic (bretoni, irlandezi, scoțieni etc.). Prin cîntecul lor, *bardit*, ei influențau pe războinici în luptă. La gali, ei formau o corporație ereditară, ce ocupa al treilea sau ultimul ordin druidic. Tacit, în a doua carte a *Analelor*, arată că barzii mergeau în fruntea armatei, îmbrăcați în lungi hlamide albe, cu harpa în mînă și înconjurați de barzi mai mărunți, care cîntau din diferite instrumente. Cei vechi socoteau pe barzi ca avînd un caracter sacru. Ei nu luau parte la lupte, neexpunîndu-și persoana lor sacră, dar erau martori ai faptelor eroilor pe care aveau să-i slăvească apoi în cîntecul lor. Noțiunea *bard* este sinonimă cu aceea de poet (ex. V. Alecsandri este denumit și *bardul de la Mircești*). În acest sens este folosit cuvîntul și de M. Eminescu în *Cugetările sărmanului Dionis*.

> Ah! garafa pîntecoasă, doar de sfeșnic mai e bună,
> Și mucoasa lumînare sfîrîind săul și-l arde,
> Și-n această sărăcie te inspiră, cîntă, barde...

Scanned with OKEN Scanner

Rapsod (< fr. *rhapsode* < gr. *rhapsodos*, cf. gr. *rhaptein*, a coase și *ode*, cîntec) la cei vechi era poetul rătăcitor din cetate în cetate, care își recita versurile făcute de el sau fragmente de poeme, uneori chiar poeme întregi. Termenul *rapsod* se confundă adesea cu aed. Aedul însă își cînta propriile-i versuri în acompaniamentul lirei, iar rapsodul era un recitator al versurilor altuia. Cu vremea, diferențierea s-a estompat, prin *rapsod* înțelegîndu-se cel ce cîntă sau recită propriile-i poezii sau ale altora.

Denumirea *scald* (< fr. *scalde* < scandinavul *scald*, poet) era dată vechilor poeți nordici (scandinavi, irlandezi). Asemenea barzilor saxoni, ei formau o castă sacerdotală, ca și aceea a druizilor. Motivul poeziei lor, cu pronunțat caracter eroic și un stil metaforic, prețios, bogat în perifraze, îl constituie preamărirea unor zeități sau figuri ale vremii. Deși dăinuie pînă în secolul al XV-lea, acest fel de poezie începe să decadă încă din secolul al XIII-lea. Poeziile scalzilor, recitate cu acompaniament muzical, transmise pe cale orală, au fost mai tîrziu adunate în culegeri denumite *edde* și *saga*.

*

În afara acestor denumiri se mai folosește și termenul *epigoni* (< fr. *épigone* < lat. lit. *epigonus* < gr. *epigonos*, urmaș), în caracterizarea scriitorilor mai puțin valoroși decît înaintașii lor sau a imitatorilor unui mare scriitor.

Astfel, Eminescu consideră epigoni generația de poeți lipsiți de credință în puterea artei lor și de idealuri, în comparație cu generația de scriitori care i-a precedat.

Scanned with OKEN Scanner

Iară noi, noi, *epigonii*... simţiri reci, harfe zdrobite
Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte...

De asemenea, poeţii care l-au imitat pe Eminescu au creat, la sfîrşitul secolului al XIX-lea, o perioadă de epigonism în poezia noastră şi pe care Al. Vlahuţă îi caracterizează astfel:

Chipuri palide de tineri osteniţi pe nemuncite,
Trişti poeţi ce plîng şi cîntă suferinţi închipuite.

(Al. VLAHUŢĂ, *Unde ni sînt visătorii...?*)

PROZODIE (< fr. *prosodie* < gr. *prosodia*, din *pros*, către şi *ode*, cîntec)

Parte a poeticii care se ocupă cu studiul tehnicii versificaţiei, termen sinonim cu *metrica*.

REFREN (< fr. *refrain* < lat. *refringere*, a rupe)

Cuvînt, vers sau grupare de versuri, repetate după fiecare strofă, spre a întări o anumită idee sau un anumit efect artistic.

Originar încă din literatura antică (refrenul ca formă poetică muzicală apare la greci în ditiramb, imnuri), el a fost preluat şi cultivat de poeţi, pentru adîncirea expresivităţii, prin facultatea lui de a nuanţa imaginile. Refrenul nu trebuie socotit o simplă revenire mecanică, pentru că aduce un spor de expresivitate, mai ales în latura melodică a poeziei, care devine aproape cantabilă numai prin text, fără ajutorul notelor muzicale.

În poezia noastră l-au folosit: M. Eminescu, Al. Macedonski, G. Bacovia, I. Minulescu ş.a.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

Plîns de cobe pe la geamuri se opri
Și pe lume plumb de iarnă s-a lăsat;
— l-auzi corbii, mi-am zis singur — și-am oftat,
Iar în zarea grea de plumb
Ninge gri.
Ca și zarea, gîndul meu se înnegri...
Și de lume tot mai singur, mai barbar,
Trist cu-o pană mătur vatra, solitar...
Iar în zarea grea de plumb
Ninge gri...

(G. BACOVIA, *Gri*)

RIMĂ (<fr. *rime*)

Procedeu poetic care constă în potrivirea versurilor în silabele lor finale, începînd cu ultima vocală accentuată; identitatea sonoră a acestora avînd o valoare estetică. Criterii variate au fost folosite de teoreticieni în clasificarea rimei: din punct de vedere morfologic, al căderii accentului, după gradul de armonie, după succesiunea ei în strofă, semantic.

Astfel, după căderea accentului, rima poate fi *simplă* sau *complexă*.

Rima simplă este de două feluri: *ultimă* sau *masculină*, cu un singur accent principal pe ultima silabă;

Ex. La pașa vine un ar*ab*
Cu ochii stinși, cu graiul sl*ab*...

(G. COȘBUC, *El-Zorab*)

penultimă sau *feminină*, cînd accentul cade pe penultima silabă;

Ex. Peste vîrf de rămur*ele*...
Trec în stoluri rîndun*ele*...

(M. EMINESCU, *Ce te legeni*)

Scanned with OKEN Scanner

Rima *complexă*, pe lîngă accentul principal, mai are unul sau mai multe accente secundare, începînd cu silaba antepenultimă.

Ex.

Codrule, codru*ţule*,
Ce mai faci, drăgu*ţule*...

(M. EMINESCU, *Revedere*)

Rima antepenultimă este folosită pentru efectul ei în general umoristic.

Ex. Dar cînd ştiu c-o să vă-ngheţe
Iarna mizer*abilă*,
Mă cuprinde o tristeţe
Iremedi*abilă*.

(G. TOPÎRCEANU, *Rapsodii de toamnă*)

În versificaţia franceză se mai foloseşte împărţirea rimelor, în funcţie de gradul de armonie, în *rime sărace* şi *rime bogate*. Rima săracă începe cu ultima vocală accentuată, în cea bogată se potrivesc şi consoanele dinaintea ultimei vocale accentuate din silabă:

Ex.

Margarete, scînteioare şi a*glice*
Un buchet de flori orfane şi ca*lice*...

(G. TOPÎRCEANU, *Sfîrşit de vară*)

După succesiunea rimei într-o strofă, ea poate fi: *împerecheată* sau *succesivă*, atunci cînd întîiul vers rimează cu al doilea, al treilea cu al patrulea;

Ex.

Aburii uşori ai nopţii ca fantasme se ridică
Şi plutind deasupra luncii printre ramuri se despică...

(V. ALECSANDRI, *Malul Siretului*)

Scanned with OKEN Scanner

încrucișată sau *alternantă*, versul întîi rimînd cu versul al treilea, iar versul al doilea cu al patrulea;

Ex.

Somnoroase păsărele
Pe la cuiburi se adună,
Se ascund în rămurele,
Noapte bună!

(M. EMINESCU, *Somnoroase păsărele*)

îmbrățișată, în care versul întîi rimează cu versul al patrulea și al doilea cu cel de-al treilea:

Ex.

Pășește-n țarină semănătorul
Și-n brazda neagră, umedă de rouă,
Aruncă-ntr-un noroc viața nouă,
Pe care va lega-o viitorul.

(AL. VLAHUȚĂ, *Semănătorul*)

amestecată sau *variată*, cînd versurile nu sînt dispuse într-o ordine uniformă, rimă folosită îndeosebi în fabulă.

Ex.

Cît îmi sînt de urîte unele dobitoace,
Cum lupii, urșii, leii și alte cîteva,
Care cred despre sine că prețuiesc ceva!
De se trag din neam mare,
Asta e o-întîmplare.
Și eu poate sînt nobil, dar s-o arăt nu-mi place.

(GR. ALEXANDRESCU, *Cîinele și cățelul*)

Rima a fost desigur destinată urechii. Poezia clasică a urmărit însă și satisfacerea privirii. În poezia modernă, ea nu mai constituie o nece-

Scanned with OKEN Scanner

sitate poetică, mulți poeți folosind versurile albe.

Ex.

Un soare în zenit ține cîntecul zilei,
Cerul se dăruiește apelor de jos,
Cu ochi cuminți dobitoace în trecere,
Își privesc fără spaimă
Umbra în albii...

(L. BLAGA, *În marea trecere*)

Factor de seamă în structurarea strofei și a versurilor, pe lîngă muzicalitate, rima are și o funcție metrică. În genere, ea delimitează sfîrșitul acestora, iar cuvintele care rimează sînt deseori cele mai semnificative din vers.

Pentru marii creatori de poezie, rima nu este socotită doar un auxiliar al poeziei, ci ea se integrează în substanța ei și contribuie din plin la efectul artistic. De aceea, acești poeți cultivă rimele bogate, rima rară, făcînd să rimeze cuvinte foarte felurite morfologic — substantive cu verbe, nume proprii cu nume comune, cuvinte simple cu cuvinte compuse etc.

Asemenea rime bogate și rare găsim în poezia lui M. Eminescu.

Ex.

După vremuri, mulți veniră începînd cu acel
oaspe...
Ce din vechi se pomenește, cu Dariu al lui *Istaspe..*
(M. EMINESCU, *Scrisoarea III*)

O altă clasificare a rimei este și clasificarea semantică în *internă* sau *interioară*, denumită și *rimă funambulescă* sau *extravagantă* cuvîntul de la cezură rimînd cu cel de la finele versului, rimă frecventă în distihul elegiac.

Ex.

Uite *fragi* // ție *dragi*.

Scanned with OKEN Scanner

RITM (< fr. *rythme* < lat. lit. *rhytmus* < gr. *rhytmus*, mișcare regulată)

Succesiunea regulată a silabelor accentuate și neaccentuate dintr-un vers, unitatea ritmică rămînînd silaba.

Ritmul, socotit principiu organizator al versului, rezultă din coincidența accentelor tonice ale cuvintelor dintr-un vers cu accentele ritmice. El este caracteristic nu numai poeziei, ci și prozei, căci se poate vorbi și de o *proză ritmică*, ca aceea a lui A. Russo, N. Bălcescu, Al. Odobescu, B. Șt. Delavrancea ș.a.

După unitățile metrice cele mai des folosite în poezia noastră — troheul, iambul și amfibrahul — ritmul este *trohaic*, *iambic*, *amfibrahic*.

Ex. Ritm trohaic:

Mult mi-e / dor și / mult mi-e / sete
˘ — / ˘ — / ˘ — / ˘—
Să văd / frunză-n / codru / verde...
˘ — / ˘ — / ˘ — / ˘—

(Poezie populară)

Ex. Ritm iambic:

A fost / oda / tă ca n / povești
— ˘ / — ˘ / — ˘ / — ˘
A fost / ca nici o / dată...
— ˘ / — ˘— / ˘—

(M. EMINESCU, *Luceafărul*)

Ex. Ritm amfibrahic:

Aduceți / copiii / aici ca / să știe /
— ˘ — / — ˘ — / — ˘ — / — ˘ —
Să știe / ce-i ura / și sfînta / mînie /...
— ˘ — / — ˘ — / — ˘ — / — ˘ —

(MARIA BANUȘ, *Slavă eroilor Doflanei*)

Scanned with OKEN Scanner

Mai există în poezie și alte ritmuri: *dactilic* și *anapestic*, în versuri alcătuite din picioare metrice trisilabice.

Ex. Ritm dactilic:
Zise iar / ei chio / tiră vîr/tos și gro/zav răsu/nă...
— ◡ ◡ / — ◡ ◡ / — ◡ ◡ / — ◡ ◡ / — ◡ ◡ / — ◡ ◡

(HOMER, *Iliada*)

Ex. Ritm anapestic:
Pe-o căra/re umbri/tă zăcea
◡ ◡ — / ◡ ◡ — / ◡ ◡ —
O sărma/nă garoa/fă pierdu/tă...
◡ ◡ — / ◡ ◡ — / ◡ ◡ — / ◡ ◡ —

Particularitățile de cadență și armonie ale fiecărui ritm se potrivesc cu natura și tonalitățile sentimentelor exprimate.

Ritmul trohaic, un ritm vioi, este potrivit pentru poeziile cu desfășurare grăbită a emoțiilor (cîntecele, doinele, odele, satirele etc.), cel iambic, prin nota lui gravă, cu sentimentele adînci, tulburătoare din elegii și meditații, iar cel amfibrahic este adecvat poeziilor și poemelor cu conținut narativ, de legendă, de evocare sau visare.

RITMICĂ (< lat. *rhytmicus*, cadențat)

Parte a poeticii care se ocupă cu studiul ritmului folosit în versificație și, mai rar, în proză.

Ritmica poate fi : *cantitativă*, caracteristică poeziei antice, greacă și latină, ritmul fiind determinat de succesiunea silabelor lungi și scurte;

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
—— ◡◡/– –/— ◡◡/— —/–◡◡/— ◡

Vertere, Maecenas, ulmisque adjungere vites
—◡◡/ —◡/— –/— ——/—◡◡/ —◡

Conveniat...
— ◡ ◡/—

(Ceea ce face semănăturile îmbelşugate, sub ce constelaţie
Se cade a răsturna brazda şi a lega viţa de ulmi.)

(VERGILIUS, *Georgicele, I)*

accentuativă sau *calitativă*, caracteristică, de exemplu, poeziei româneşti, în care ritmul coincide cu accentul tonic al unuia sau mai multor cuvinte dintr-un vers.

Ex.

Trec anii,/ trec luni/le-n goană
— ⌣ –/ – ⌣ –/ — ⌣ —
Şi-n zbor săptămînile trec...

(G. TOPÎRCEANU, *Balada chiriaşului grăbit)*

SAFIC (< fr. *saphique* < lat. *sapphicus* <gr. *sapphikos*)

Vers safic, endecasilabic, alcătuit din cinci picioare (un troheu, un spondeu, un dactil, doi trohei), cu cezura, de obicei, după cel de al doilea picior (—◡/— —//—◡◡/—◡/—◡). Atribuit poetei Sappho, versul safic a fost cunoscut de poeţii greci şi latini.

Strofa safică era alcătuită din patru versuri, trei versuri endecasilabice şi un adonic, strofă folosită în poezia noastră de M. Eminescu, în *Odă* (în metru antic).

Nu cre/deam să-n/văţ a mu/ri vreo/dată;
— ◡ —— — — ◡ ◡ – ◡ — ◡

Pururi tînăr înfăşurat în manta-mi,
— ◡ / — — /–◡◡/— ◡ / – ◡◡

Ochii mei căutau visători la steaua
Singurătății.

SATURNIN (de la Saturn, zeul timpului la romani; după unii cercetători de la orașul *Saturnia*)

Vers saturnin, caracteristic vechii poezii latine. Părerile asupra metrului folosit în acest vers sînt împărțite, unii învățați susținînd că acesta se baza pe cantitate, alții, pe accent.

După Vergilius și Titus Livius, saturninul, asemănător cu acele versuri cîntate de soldați în triumfuri, era lipsit de artă el neavînd altă măsură decît aceea a cîntecului.

SILABIC (< fr. *syllabique*, < lat. *syllabicus* <gr. *syllabikos*, îmbinat, grupat)

Termen folosit pentru:

versul silabic, în care măsura este în funcție de numărul, și nu de valoarea silabelor;

versificație silabo-tonică, bazată pe numărul silabelor și felul cum sînt distribuite accentele;

cîntec silabic, cîntec în care fiecare notă corespunde unei silabe.

SPONDEU (<fr. *spondée* < lat. *spondeus* < gr. *spondeios*)

Unitate metrică alcătuită din două silabe lungi (— —).

În metrica antică, spondeul era folosit în hexametru, înlocuind dactilul. Cînd al cincilea picior al hexametrului era spondeu, hexametrul se numea *hexametru spondaic*.

Scanned with OKEN Scanner

Opus spondeului este piciorul alcătuit din două silabe scurte (∪ ∪).

STIH (<gr. *stikhos*, vers)

Termen sinonim cu vers, iar sub forma pluralului, cu cel de poezie.

De la *stih* derivă și termenul de *stihuire*, artă a versificării, înțeles folosit și de M. Eminescu, în versurile din *Scrisoarea II:*

Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume
Prin frumoasă *stihuire* să pătrundă al meu nume...

STROFĂ (< fr. *strophe* < lat. *stropha* < gr. *strophe*, întoarcere)

În perioada modernă, grupare de versuri, variind după număr;

monovers;

Ex.

Un singur nor, dar alte ecouri în pădure
(I. PILLAT, *Poemul intr-un vers*)

distih, *terțină*, *catren*, *strofă cvinarie*, *strofa senarie* (aceasta de șase versuri), *octavă*, *decimă* (v. termenii), pînă la strofa *polimorfă*, alcătuită dintr-un număr mare de versuri.

Influența altor arte a dus la excese în tehnica aranjării versurilor în spațiu, cum și a culegerii lor cu caractere grafice diferite. Astfel, după dispoziția aproape geometrică a versurilor, de exemplu, în formă de linie, pătrat, de con răsturnat, de triunghi, formă rezultată dintr-o alternanță vădit ornamentală a acestora, strofa capătă denumiri variate ca strofa pătrată, în care numărul silabelor dintr-un vers corespunde versurilor dintr-o strofă; *orizontală*,

Scanned with OKEN Scanner

cu versuri egale ca măsură; *verticală, în formă de con răsturnat*, cu versuri ce descresc ca măsură, sau de *delta*, cu versuri ce cresc.

TETRAMETRU (<fr. *tétramètre* < lat. *tetrametrus;* cf. gr. *tetra*, patru şi *metron*, măsură)

Vers folosit în poezia greacă şi latină şi alcătuit din unităţi trisilabice — dactili sau anapesti — ori şase unităţi bisilabice (iambi).

Tetrametrul este în fond un alexandrin alcătuit din patru măsuri, cu o cezură mediană. El prezintă forme variate: *tetrametrul anapestic, ionicul major tetrametru, ionicul minor tetrametru, coriambul tetrametru, tetrametru arhilonian* sau *anacreontic.*

Ex.

A fost odată ca-n poveşti.... (tetrametru iambic)
— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑
(M. EMINESCU, *Luceafărul*)

TETRASILABIC <fr. *tétrasyllabique*; cf. gr. *tetra*, patru şi *syllabos*, silabă)

Cuvînt sau vers alcătuit din patru silabe.

Ex.

La Făgădău,
La Vadul-Rău
Vin trei haiduci
Pe cai mărunţi...

(ŞT. O. IOSIF, *Doina*)

TROHEU (<fr. *trochée* <gr. *trohaios*, alergător)

Unitate metrică, greacă şi latină, alcătuită dintr-o silabă lungă şi una scurtă (— ∪), iar în prozodia modernă dintr-o silabă accentuată

Scanned with OKEN Scanner

și una neaccentuată (⏑ —). Ritmul rezultat din folosirea troheului capătă denumirea de *ritm trohaic* sau *coborîtor*, deosebit de ritmul *suitor*, datorit *iambului*.

Ex.

Doină,/ doină/, cîntec/ dulce...
⏑ — / ⏑ — / ⏑ — / ⏑ —

(Poezie populară)

Somnoroase / păsărele
⏑ — / ⏑ — / ⏑ — / ⏑ —
Pe la / cuiburi / se adună
⏑ — / ⏑ — / ⏑ — / ⏑ —
Se as / cund în / rămurele
⏑ — / ⏑ — / ⏑ — / ⏑ —
Noapte / bună!
⏑ — / ⏑ —

((M. EMINESCU, *Somnoroase păsărele*)

VERS (<fr. *vers* < lat. *versus*, șir al scrierii)

Un rînd dintr-o poezie, în care sînt respectate anumite reguli *(rimă, ritm, măsură)*.

Versurile sînt fie *metrice*, ca în prozodia antică, bazate pe „cantitatea" silabelor, fie *ritmice*, ca în prozodia multor limbi moderne, bazate pe accent, iar cele în funcție de numărul silabelor — ca în poezia franceză — *versuri silabice*.

În afară de versul clasic, tradițional, în sensul arătat mai sus, se cultivă azi pe scară largă *versul liber*, denumit de Al. Macedonski cînd „*decadent*", cînd „*simfonic*" și care se identifică adesea cu fraza. Versurile libere sînt rîndurile dintr-o poezie neprozodică, în care toate regulile de rimă, măsură și ritm sînt aplicate după voie.

Unii cercetători văd în această dezagregare a versului un anumit dispreț al multor poeți

față de ritm, versul liber fiind socotit de ei ca o tendință de nivelare a versului în sine și contopire a acestuia cu proza. O altă cauză a acestui proces este și aceea că versul tradițional nu ar mai corespunde ritmului vieții moderne. Datorită schimbării metrului, nerespectării acelorași combinații ritmice, versul liber este fundamentat pe *polimetrie*. Versul liber și versul alb se cultivă alături de versul tradițional și, în mod exclusiv, în poezia contemporană.

Se întîlnesc adesea versuri denumite *letrizate*, ale căror cuvinte încep cu aceeași literă. Promotorul letrismului (<fr. *lettrisme*) este scriitorul Isidore Isou, care vede esența poeziei în sonoritatea literelor dispuse arbitrar.

Suprimarea punctuației folosită de unii poeți este justificată de tendința de a da cuvîntului și silabei un fel de autonomie.

Între poeții noștri clasici, versul liber l-au folosit I. Minulescu *(Romanțe pentru mai tîrziu)*, Lucian Blaga *(Poemele luminii)* ș.a.

Majoritatea poeților contemporani cultivă îndeosebi versul liber.

Ex.

Lumina ce-o simt
Năvălindu-mi în piept, cînd te văd,
Oare nu e un strop din lumina
Creată în ziua dintîi,
Din lumina aceea-nsetată adînc de viață?...
.....
Lumina, ce-o simt năvălindu-mi
în piept, cînd te văd, minunato,
e poate ca ultimul strop
din lumina creată în ziua dintîi.

(LUCIAN BLAGA, *Lumină*)

Scanned with OKEN Scanner

ACROSTIH (<fr. *acrostihe* < gr. *akrostihis*; cf. gr. *akros* dinafară, extremitate, și *stikhos*, vers)

Poezie în care inițialele versurilor (mai rar literele de la mijlocul sau de la sfîrșitul lor), citite vertical, alcătuiesc fie numele ființei iubite căreia îi era închinată, fie numele poetului, fie o îmbinare de cuvinte cu un anumit sens, aleasă ca motiv al poeziei respective. Socotit ca o formă elementară de poezie, acrostihul a fost cultivat de greci, în perioada alexandrină, ca și de romani. Această specie de poezie reapare mai tîrziu în opera poeților Renașterii. E folosit în literatura noastră de poeții Văcărești, C. Conachi, Anton Pann.

Acrostihul din poeziile lui C. Conachi *Nume* ascunde numele iubitelor lui (Casandra, Zulnia, Mărioara), nume ce rezultă din literele inițiale ale versurilor. B. P. Hasdeu folosește de asemenea acrostihul, în *La noi e putred mărul*, ale cărui versuri se refereau la *Convorbiri literare*, revista cercului literar *Junimea*, căreia autorul i-a jucat o farsă, poezia fiind publicată chiar în această revistă de care și-a bătut astfel joc.

LA NOI...

„*L* a noi e putred mărul", a zis de mult poetul,
A zis cu desperare și a murit nebun.
C ăci îl zdrobi durerea, cînd s-a convins cu-ncetul

O ftînd după scăpare, că nu mai este bun,
N ici sîmburele însuși, speranța viitoare,
F ecioara sfiincioasă ascunsă de priviri.
O, dal un vierme sarbăd ce otrăvește boare
R ozînd fără-ncetare, nu lasă nicăieri
B ucata nemînjită, și în zadar să crează
I luzia din urmă ar vrea, că tot mai poți
R edobîndind scînteia din dispărută rază!
I-am cîntărit piticii! I-am măsurat pe toți.
L ucesc prin neștiință, prin penele streine,
I nsecte cu o umbră mai mare decît ei,
T e-nșeală-n perspectivă, dar cînd te uiți mai bine,
E trist și-ți vine milă de falnicii pigmei!
R ivali cu cine știe ce geniuri sublime,
A runcă vorbe-n aer ce curg ca un șiroi,
R epetă, dar de unde, din ei nu spune nime...
E putred, putred mărul, din sîmbure la noi!

P.A. Calescu
(B.P. HASDEU, *Convorbiri literare* 1876,11)

ANACREONTIC (<fr. *anacreontique*, de la Anacreon, poet grec (560—478 î.e.n.)

Termen folosit pentru caracterizarea stilului poetic asemănător stilului poeziilor lui Anacreon, poet liric, cîntăreț al iubirii, al bucuriilor vieții, al vinului, stil imitat de alexandrini, de poeții *Pleiadei* și neoromanticii germani.

În literatura noastră, poezii în manieră anacreontică au creat primii noștri poeți — Văcărești, C. Conachi — sub influența neoanacreonticului grec Athanasie Hristopulos, neoanacreontismul caracterizîndu-se ca o revenire la stilul și temele particulare anacreonticului.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

Într-o grădină,
Lîngă-o tulpină,
Zării o floare ca o lumină.

S-o tai se strică!
S-o las mi-e frică,
Că vine altul și mi-o ridică!

(IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU, *Într-o grădină*)

Oglinda cînd ți-ar arăta
Întreagă frumusețea ta,
Atunci și tu ca mine
Te-ai închina la tine.

(ALECU VĂCĂRESCU, *Oglinda*)

BALADĂ (<fr. *ballade*, prin provens. *ballade*; cf. lat. *ballare*, cîntec de dans)

Specie a poeziei epice, culte sau populare, narațiune a unor întîmplări din trecut, cu acțiune de mică întindere, personaje puține, intrigă simplă.

Inițial, noțiunea *baladă*, în creația muzicală populară franceză, a însemnat un cîntec de dans. Cu vremea, s-a îmbogățit cu elemente narative, lirice și chiar dramatice.

În secolele XIV și XV, balada era o poezie lirică cu formă fixă, un mic poem alcătuit din trei strofe egale și simetrice și dintr-un mic cuplet, fiecare din aceste patru părți terminîndu-se cu un refren. În alte țări, ca Anglia și Germania, termenul *baladă* este folosit pentru acele cîntece populare, creații epice cu conținut uneori fantastic, în care erau cîntați eroi ca Robin Hood, Carol cel Mare ș.a.

În literatura noastră, balada din creația orală circulă și sub denumirea de *cîntec bătrînesc*. Termenul *baladă* apare și în creația unor

Scanned with OKEN Scanner

scriitori ca V. Alecsandri, care l-a folosit cel dintîi, G. Coşbuc, G. Topîrceanu, Şt. O. Iosif ş.a.

Prin conţinutul lor, baladele populare sînt de mai multe feluri: **haiducești** (ex. *Toma Alimoş*), **pastorale** (*Mioriţa*, *Dolca*), **istorice** (*Novac şi corbul*). Unii cercetători mai deosebesc şi balade aşa-zise **solare şi superstiţioase** (*Soarele şi luna*, *Mierla şi sturzul*), **fantastico-mitologice** (*Iorgu Iorgovan*).

Termenul baladă este tot mai des înlocuit în folcloristică prin acela de *cîntec epic*, balada denumind numai creaţiile epice cu tematică nuvelistică.

Conţinutul atît de variat al baladelor populare este exprimat într-o formă artistică, cu mijloace corespunzătoare în ceea ce priveşte compoziţia, adică atît dezvoltarea acţiunii, cît şi caracterizarea eroilor. Dezvoltarea acţiunii se realizează prin succesiunea lentă a momentelor, în mersul lor firesc, ca:

prolog — cuvinte de adresare către ascultători.

Ex.

Ascultaţi, boieri, la mine,
Să vă spun pe Corbea bine!

expoziţiune sau *introducere*, *naraţiunea faptelor*, *deznodămînt* şi uneori, *încheierea*, aceasta limitată la cîteva versuri în care cîntăreţul aduce mulţumiri ascultătorilor şi face aluzie la darurile cu care va fi cinstit:

Ex.

Iar la noi, la lăutari,
Galbeni noi de ăi mai mari.

Scanned with OKEN Scanner

Nu toate baladele populare au prolog și încheiere.

Figurile eroilor sînt realizate prin hiperbolizarea forței fizice și prin antiteza dintre însușirile lor.

Ex.

La fîntîna Gerului,
Sub aripa Cerului,
E Marcu, pașa bătrîn,
Cu mustățile de brumă,
Cu barba de chidinie[1],
Cu toiag de ghiață-n mînă
Cu trei sute de haiduci,
Toți călare pe cai murgi,
Și cînd seara că sosea
De tăbărît că tăbăra
În moșia Crivățului;
I-a păscut livezile,
I-a băut izvoarele,
I-a tăiat dumbrăvile,
De-a atîrnat armele.
Iar Crivăț cînd auzea,
El la Marcu că venea,
Și așa că-l întreba:
— Bine-i, Marcule, așa?
Ce cați în moșia mea,
Tu ești cu oștirea ta?
Mi-ai păscut livezile,
Mi-ai turburat apele,
Mi-ai tăiat dumbrăvile
Și-ai atîrnat armele.
Marcu din gură grăia:
— Taci tu, Crivăț, pînă mîine,
Că-s cătanele armate,
Și mi-e frică că te-or bate.

[1] *Promoroacă.*

Crivăț de la el pleca,
Vînturi mari că-mi aduna;
Peste noapte
Ger de moarte...

(Marcul Viteazul și Crivățul)

Balada cultă se deosebește, ca structură mai ales, prin dinamica desfășurării acțiunii, ceea ce duce la o pronunțată concentrare față de balada populară, cum și printr-o mai îngrijită versificație.

Exemple de balade culte: *Baba Cloanța*, *Groza*, *Peneș Curcanul* de V. Alecsandri; *Pașa Hassan*, *Rugămintea din urmă*, *El-Zorab*, *Nunta Zamfirei*, *Moartea lui Fulger* de G. Coșbuc; *Novăceștii*, *Pintea* de Șt. O. Iosif ș.a.

BOCET (< de la *a boci*)

Specie a genului liric popular, care face parte din creația populară, rituală, în cuprinsul căreia sînt exprimate sentimentele de jale pentru cel dispărut.

Folcloriștii văd în ele o moștenire de la romani, care cunoșteau o adevărată instituție a bocitoarelor, denumite *praeficae*. Se face totuși o deosebire între bocetele propriu-zise (simple tînguiri, improvizații libere) și cîntecele ceremoniale de înmormîntare, reminiscențe ale unor străvechi credințe și practici populare, legate de locul și momentul în care sînt rostite, asemeni bocetului; *Ăl de groapă*, rostit la cimitir, *Cîntecul bradului*, în drum spre cimitir, *Cîntecul zorilor*, intonat alternativ de un grup de femei, în zori, la fereastra locuinței celui mort, *Cîntecul cel mare*, intonat la înmormîntare.

Scanned with OKEN Scanner

Clasificări, ca *bocet de mamă, de tată, de soț, de soție, de fată, de flăcău* etc., au drept criteriu gradul de rudenie, vîrsta celui mort.

Termenul *bocet* apare alături de alte denumiri, ca *jeliri, cîntece de mort.*

Expresie a lirismului elegiac, bocetele se caracterizează printr-o mare bogăție metaforică, prin împletirea formelor de versificație liberă și fixă.

Spre deosebire de alte creații populare, aria lor geografică folclorică este restrînsă, datorită circulării în puține variante.

Ex.

Nici o moarte nu-i amară
Ca moartea de primăvară,
Pe-nfrunzitul codrului
Pe cîntecul cucului...
Moarte, moarte, rea mai ești:
Tu acolo năzuiești
Unde tu nu trebuiești.
Moarte, acolo ai năzuit
Unde tu n-ai trebuit,
Că ți-ai pus mîna pe masă
Și ne-ai făcut larg prin casă,
Și ți-ai pus mîna pe grindă
Și ne-ai făcut larg prin tindă,
Și ți-ai pus mîna pe scară
Și ne-ai făcut larg pe-afară.

Bocetele se disting și printr-o deosebită expresivitate a limbii: întorsături de fraze exclamative, interogații, blesteme, personificări și abundența diminutivelor.

Ex.

Din a tale *sprîncenele,*
Cum vor crește viorele!

Scanned with OKEN Scanner

Din ai tăi dragi *ochișori*
Au să crească dalbe flori.

Fiind intonat de bocitoare speciale, bocetul se execută într-un anumit fel, după un ritual tradițional. Mimica, gesturile și mișcările bocitoarelor constituie un fel de prezentare scenică, de spectacol de teatru.

Versificația bocetului, de cele mai adeseori neregulată, se caracterizează prin folosirea troheului ca unitate metrică și a rimei împerecheate, cu frecvente asonanțe.

BUCOLICĂ (< fr. *bucolique* < lat. *bucolicus* < gr. *boukolicos*, pastoral)

Poezie cu tematică pastorală (v. *idila*).

CALOIAN (SCALOIAN) (origine necunoscută)

Creație populară, poetică, rituală, cîntec în care este invocată o anume zeitate *(Caloiene, iene)*, ca să descuie porțile cerului, dînd drumul ploilor.

Această invocare este însoțită de un anumit ritual practicat de copii în vreme de secetă: înmormîntarea și bocirea unei păpuși de lut sau de lemn, înveșmîntată țărănește și împodobită cu flori, care, pusă într-un sicriu, este îngropată pe cîmp, iar după cîteva zile dezgropată și aruncată în bălți, ape.

Aria folclorică a caloianului, pe care unii cercetători o situează între practicele magiei și a ritualului cu elemente de spectacol: Muntenia, Oltenia, Dobrogea.

Ex.

Caloiene, iene,
Caloiene, iene,
du-te-n cer și cere
să deschidă porțile,
să sloboadă ploile,
să curgă ca gîrlele,
zilele
și nopțile
ca să crească grînele...

CANTATĂ (< fr. *cantate*; it. *cantata*, din lat. *cantare*, a cînta)

Mic poem ale cărui versuri sînt puse pe muzică.

Termenul *cantată* mai este folosit și pentru acele compoziții muzicale, solemne, pe mai multe voci, cu acompaniament muzical. Ea cuprinde două părți: recitările și ariile *(Cantate pour les enfants d'une maison de charité* de Lamartine).

Creatorul cantatei este socotit scriitorul francez J. J. Rousseau, care preconiza ca stilul cantatei să apară mai însuflețit în arii față de recitări.

CANTILENĂ (< it. *cantilena*, cîntec)

Specie lirică sau epică, cîntec monoton și melancolic, cu conținut grav, sentimental, socotită a fi cea mai veche formă de poezie romantică.

În literatura franceză, prin *cantilenă* se desemnau anumite cîntece, în parte lirice, în parte epice, ce au precedat în evul mediu „*chansons de geste*“ (v.).

Scanned with OKEN Scanner

CANȚONĂ, CANȚONETĂ (< it. *canzone*, cîntec)

Specie a poeziei lirice, medievale, compoziție polifonică axată pe o scurtă poezie profană, divizată în stanțe egale, asemănătoare oarecum madrigalului (v.).

Folosită la început de trubaduri în cîntarea iubirii cavalerești, ea a trecut în literatura apuseană și italiană, atingînd perfecția în opera lui Petrarca, în poezia lui Leopardi *(Canzoni)*, și în aceea a lui Dante Aligheri, care își intitulează *canzona* sau *cantica* fiecare din cele trei părți ale *Divinei Comedii*, și care, în *De vulgari eloquentia*, fixează limitele canzonei.

În literatura italiană, cantona apare sub diferite forme, *canzoni all greco* (Ode în genul lui Pindar), *catene* și *manili*, în care stanțele sînt legate între ele prin încrucișarea rimelor, *bargellelo*, cu forme fixe.

Denumirea de *cantonetă* a fost dată de muzicienii secolului al XVI-lea cantonelor de dimensiuni mai restrînse prin numărul redus de strofe și versuri și folosirea, în general, a șapte sau chiar mai puține silabe, precum și un stil mai puțin serios.

În literatura noastră, termenul *cantonetă* este folosit rareori pentru cîntecul de mici proporții, prin scurtimea versurilor și a strofelor. Cultivată de poeții secolului al XIX-lea ca Iancu Văcărescu, I. Heliade Rădulescu, V. Alecsandri ș.a.

CHIUITURĂ (a *chiui*)

Scurtă poezie lirică, limitată de obicei la două sau patru versuri, cu caracter hazliu,

Scanned with OKEN Scanner

uneori satiric, rostită la joc, cu scopul: *de a conduce jocul:*

Ex.

Numai lin și lin și lin,
Ca soarele pe senin;
Ca luna prin nourele,
Ca dorul mîndruței mele.

de a îndemna la joc și de a crea o atmosferă de voioșie:

Ex.

Cine joacă și nu strigă
Face-i-s-ar gura strîmbă,
C-așa-i jocul românesc,
Obiceiul bătrînesc.

de a ironiza defecte omenești:

Ex.

— Haide, fată, la ogor!
— Ba, mamă, ochii, mă dor!
— Hai, copilă, la jucat!
— Stai, mamă, c-amuș mă gat!

de a satiriza unele moravuri:

Ex.

Săracii boii cornuți
Cum însoară niște muți!
Săracele sutele
Cum mărită slutele!

Chiuiturile, o parte însemnată a creației folclorice, de o mare varietate și bogăție, mai sînt cunoscute și sub denumirea de *strigături* (v.).

CIMILITURĂ (origine necunoscută)

Denumirea de *cimilitură* este derivată, după unii cercetători, din formula introductivă

Scanned with OKEN Scanner

cimel-cimel, folosită în cimilituri, formulă inițială, sinonimă celei obișnuite în ghicitori, *(Ghici, ghicitoarea mea!)*.

Cimilitura apare și ca o formă compozițională a alegoriei.

Ex.

Cimilică
Mititică
Nici de vodă nu-i e frică.

(Scînteia)

Cimiliga prin tufiș
Țuști din iarbă-n aluniș.

(Iepurele)

(ARTUR GOROVEI, *Cimilîturile românilor*)

CÎNTEC (< lat. *canticum*, de la *canto -are*, a cînta)

Specie a genului liric în care sînt exprimate, într-o formă simplă și melodioasă, sentimente felurite, spontane.

Teoreticienii deosebesc diferite genuri de cîntece: *erotice*, *bahice*, *satirice*, *naționale* sau *patriotice*.

Ilustrat de poeți ca V. Alecsandri, G. Coșbuc, O. Goga, Șt. O. Iosif, G. Topîrceanu, T. Arghezi, cîntecul are o bogată circulație în lirica noastră, el prezentînd o mare varietate după conținutul emoțional, dar mai frecvent este întîlnit cîntecul de dragoste.

Pentru numeroase cîntece s-au creat melodii adecvate, ceea ce le mărește expresivitatea. Adeseori, cîntecele se compun anume în vederea execuției lor muzicale. În aceste cazuri, textul poeziei ține seama de nevoile melodiei, refrene, repetiții etc. Asemenea cîntece transpuse pe

melodie se numesc *romanțe* (v.) și cunosc o largă răspîndire.

Ex.

Dorurile mele
N-au întruchipare,
Dorurile mele-s
Frunze pe cărare...
Spulberate și strivite frunze pe cărare.
În zadar le caut
Visurile mele,
Strălucită salbă,
Salbă de mărgele...
Minunată și pierdută salbă de mărgele...
(O. GOGA, *Poezii*)

O altă varietate a acestei specii este *cîntecul de leagăn*, în care se exprimă, cu multă gingășie, dragostea maternă sau paternă. Însoțite de melodii, ele sînt cîntate la leagănul copiilor.

Ex.

Hai, odor, hai, păsărică,
Dormi, o, dormi, fără de frică,
Să te-alinte
Moș cuminte
Și să-ți cînte-ncetinel:
„Mugur, mugur, mugurel!"...
Îngeri vin tiptil și-alene,
Să te mîngîie pe gene
Și mi-ți leagă-n
Dulce leagăn
Fraged trupușor de crin,
Ca s-adormi frumos și lin...
Ce tresari?... Nu-i nime, nime...
Liniște și-ntunecime,
Doar zefirul,
Musafirul,
Cel șăgalnic și pribeag,

A trecut pe lîngă prag...
Şi-a trimis o gîză mică,
Să-ţi aduc-o scrisorică
Şi să-ţi spună noapte bună,
Că şi el, sătul de drum,
Merge să se culce-acum...

(ŞT. O. IOSIF, *Cîntece de leagăn*)

În lirica noastră actuală, cîntecul exprimă o mare varietate de emoţii şi sentimente spontane, datorite împrejurărilor şi aspectelor atît de felurite ale vieţii noi, socialiste, cu tendinţele sale cele mai avansate.

Corespondent al cîntecului în limba germană este *liedul*, ilustrat de poetul H. Heine, în *Buch der Lieder* (Cartea cîntecelor). O eflorescenţă a liedului ca melodie vocală acompaniată de instrument se dezvoltă în epoca marilor compozitori: Beethoven, Schumann, Schubert ş.a.

CÎNTEC SATIRIC

Specie a poeziei lirice populare, nu prea mare ca număr de versuri, şi avînd un caracter satiric.

Ex.

La pîrîu cu tufele
Spală lelea rufele
Şi le-ntinde pe surcele,
Cîinii hîrîie la ele.
Strînge-ţi, lele, rufele,
Că-mi turbează cîinele
Şi apucă văile
Şi-mi prăpădesc oile!

(*Doine, cîntece, strigături*)

COLIND (< v. sl. *kolenda*; cf. lat. *kalendae*, ziua întîi a anului la romani)

Specie a genului epic popular, ale cărei versuri sînt rostite de grupuri de copii sau tineri pe la casele oamenilor, în sărbătorile de iarnă, de primăvară (ex. *colindele pascale)* și în alte împrejurări.

Religioase sau laice, ele sînt subdivizate de cercetători în colinde *cosmogonice*, *vînătorești*, *agrare*, *păstorești*, *pescărești*, *de bătrîni*, *de flăcăi*, *de mireasă*, *de însurăței* etc. Folcloriștii mai deosebesc colindele în *colinde de copii*, simple urări terminate cu cerere de daruri pentru urători sau de versuri satirice la adresa gazdelor neprimitoare și *colindele flăcăilor*, colinde cu conținut eroic, vînătoresc.

În literatura populară română, M. Gaster atribuie multor colinde o origine literară în ceea ce privește conținutul, iar pe de altă parte, o origine populară a formei; adică diecii și dascălii, în trecut, luau un subiect și-l versificau într-un fel analog cu așa-numitele colinde lumești. Cuvinte ca *Florile dalbe*, *flori de măr*, revin adesea ca un refren de-a lungul colindului.

Ex. Colind de mireasă (fiecare vers se cîntă de două ori).

Prin cel-cel,
Prin cel-cel,
Prin cel verde vișinel
Se găsește-un legănel.
Dar în leagăn cine-mi șade?
Stă Chivuța, fată mare,
Ea șade și-nchiondoșește
De-un guler și de-o batistă:
Gulerul i-al frate-său,
Batista lui Voinea-său.
Ea mai trage-un firicel,
Ea mai cîntă-un cîntecel.

Scanned with OKEN Scanner

Nu e cîntec muzicesc,
Ci-i cîntec împărătesc;
Împăratul nu-i acasă,
Ci e dus după vînat,
Să vîneze un iepuraș,
Iepuraș, mărăcinaș,
Ieși, Chivuță, și te uită
Și te uită pe cea vale,
Pe cea cale,
Căruțele dau de vale,
Ele nu vin, ca să stea,
Ci vin ca să te ia.
Să te ia din așternut,
Să te ducă în altă parte,
În alte curți,
La alți părinți,
La alți părinți necunoscuți.
Nu te ia roabă să fii,
Ci te ia doamnă să fii,
Chelărița banilor
Stăpîna argaților.
Busuioc verde pe masă,
Rămîi gazdă sănătoasă,
Busuioc verde pe geam,
Rămîi gazdă la mulți ani.

CUPLET (< fr. *couplet*, din *couple* < lat. *copula*, legătură)

Poezie cu caracter satiric, de obicei cîntată pe aceeași melodie, în toate strofele.

Cupletul este folosit îndeosebi în spectacolele revuistice.

În comediile lui V. Alecsandri se întîlnesc, adesea, cuplete deosebit de hazlii și cu efecte satirice.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

Acest curcan bătrîn
În țară e vestit,
Din el al meu stăpîn
Își trage bun venit.
Curcan plin de noroc,
El, ca nealți curcani,
Scăpînd de orice foc...
A fript mulți gogomani.

(V. ALECSANDRI, *Chirița în provincie*)

DESCÎNTEC (din *descînt* după modelul lui cîntec)

Creație populară în versuri, formulă magică, împotriva duhurilor rele, pricină a bolilor, auxiliar al medicinei primitive, dezvoltată pe un fond de credințe naive.

Sinonime cu *vrajă*, *farmec*, *desfacere*, sorgintea descîntecelor stă în vechea credință a popoarelor — astăzi dispărută — despre puterea vorbei noastre asupra elementelor naturii, care a dus la apariția acelor incantații, exorcisme, apărute la toate popoarele. Multe din ele au origine apocrifă, altele sînt simple incantații. Versificația lor e de cele mai multe ori aritmică, cu versuri inegale ca măsură și asonanțe.

Frecvente sînt îndeosebi descîntecele de boală și de dragoste. Spre deosebire de alte creații populare bogate în variante (ex. *doinele*), descîntecele sînt reduse la număr și nu au o prea mare circulație, apanaj al cîtorva inițiați care nu le transmit cu ușurință altora; de aci caracterul lor mai conservator, în comparație cu alte specii.

Ex. Descîntec de brîncă:

Leliță pestriță
de printre garduri

Scanned with OKEN Scanner

cine ţi-a dus vestea
să-ţi beie apa
iar pe gîndacul
să-l ice dracul
şi umflăturii
să-i fie leacul.

(Din *Folclorul românesc*, de GH. VRABIE)

DITIRAMB (< fr. *dithyrambe* < lat. lit. *dithyrambus* < gr. *dithyrambos*)

La vechii greci, cîntec în cinstea zeului Dyonisos, la cei moderni, el identificîndu-se cu *oda*. În ditiramb sînt exprimate sentimente în cel mai înalt grad de exaltare, iar poetul poate schimba oricînd ritmul şi măsura versurilor, precum şi subiectul, care poate fi luat din domeniul religiei, al moralei, al politicii.

La început ditirambul a avut un caracter liric, apoi dramatic.

DOINĂ (etimologie incertă)

Specie a liricei populare, în care sînt exprimate cele mai puternice şi mai deosebite sentimente ale poporului: iubire, ură împotriva asupritorilor, dor, înstrăinare etc.

De aici şi diversitatea lor: *doine de dor*, *de jale*, *de înstrăinare*, *de haiducie*, *de dragoste*, *de ciobănie*, *de cătănie* sau *ostăşeşti*.

În privinţa originii termenului *doină* s-au emis păreri diverse (B. P. Hasdeu îl derivă din lituanianul *daina*, D. Cantemir, din limba dacilor etc.) Caracteristic versificaţiei doinelor este *rima împerecheată*, *măsura de 7—8 silabe*, *ritmul trohaic*.

Unele doine încep cu *frunză verde* sau *foaie verde*, început ce îndreptăţeşte denumirea lor,

în unele regiuni ale țării, de *cîntece de frunză*. Ele mai sînt cunoscute și sub denumirea de *cîntec de horă* (Bihor), *cîntec prelungit*, *cîntec lung* (Oltenia).

În fond, doina e un cîntec liric, cu un stil melodic aparte, o tematică complexă și variată, o largă arie folclorică și o mare bogăție metaforică.

Ca producții literare, doinele și cîntecele nu se deosebesc nici prin conținut, nici prin mijloacele de realizare poetică. Se deosebesc însă numai sub aspectul muzical, doinele avînd melodii specifice, cu formă liberă, bogat ornamentată, pe cînd cîntecul are o formă melodică fixă, alcătuită din două pînă la șase fragmente melodice, care se repetă în aceeași ordine.

Termenul *doină* apare adesea și în poezia cultă, ca titlu al unor creații lirice (M. Eminescu, V. Alecsandri, Șt. O. Iosif etc.).

Ex.

Boii mei, cînd aud doina,
Ară țarina și moina,
Boii mei cînd le doinesc,
Ară de se prăpădesc.

Te lasă, te lasă,
Salcie pletoasă,
Să te-apuc cu mîna,
Să-mpletesc cununa,
S-o port totdeauna.
Te lasă, te lasă,
Salcie pletoasă,
Să te bată vîntul,
Să săruți pămîntul,
Să-mi umbrești mormîntul.

Dintre toate creațiile populare, doinele circulă în foarte multe variante.

Scanned with OKEN Scanner

EGLOGĂ (< fr. *églogue* < lat. lit. *ecloga* < gr. ecloge, selectare)

Specie a poeziei lirice, asemănătoare idilei pastorale, caracteristică prin idilizarea vieții cîmpenești, pastorale.

În literatura greacă, egloga a fost ilustrată de Theocrit, socotit părintele poeziei pastorale, prin bucolicele lui (< gr. *boukolicos)*, capodoperă a acestui gen, scrise în dialect dorian și versuri hexametrice, iar în cea latină de Vergilius, acesta avînd ca model pe Theocrit. Egloga cunoaște o mare dezvoltare în poezia perioadei alexandrine.

Spre deosebire de idilă, bazată pe descriere, egloga este formată dintr-un dialog între un păstor și o păstoriță, dialog însoțit uneori de muzică și de dans. Personajele — păstori în genere — sînt ființe simple, naive, trăind în mijlocul naturii și însuflețite de sentimente duioase, delicate.

ELEGIE (< fr. *élégie* < lat. lit. *elegia* < gr. *elegeia*, cîntec de doliu)

Specie a poeziei lirice, caracteristică prin exprimarea unui sentiment de tristețe, de regret, de ușoară melancolie sau de durere.

La greci și la romani se numea elegie poezia scrisă în distih *(distihul elegiac)*, menită să exprime jalea funebră. Ulterior și-a lărgit sfera, exprimînd sentimente diferite, de unde au rezultat: elegii *erotice*, *filozofice*, *religioase*, *patriotice* etc.

Ilustrată în epoca Renașterii, de poetul italian Petrarca, elegia ocupă un loc important în creația unor poeți de seamă din seco-

Scanned with OKEN Scanner

lui al XIX-lea (Lenau, la germani; Lamartine, Musset, la francezi; Pușkin, în literatura rusă; Byron, în literatura engleză).

În lirica românească, ea apare în creația unor poeți ca Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, V. Alecsandri, Șt. O. Iosif, M. Eminescu ș.a.

Ex.

„O, rămîi, rămîi la mine,
Te iubesc atît de mult,
Ale tale doruri toate
Numai eu știu să le-ascult.

În al umbrei întuneric
Te asemăn unui prinț
Ce se uit-adînc în ape,
Cu ochi negri și cuminți;

Și prin vuietul de valuri,
Prin mișcarea naltei ierbi,
Eu te fac s-auzi în taină
Mersul cîrdului de cerbi...

Eu te văd răpit de farmec
Cum îngîni cu glas domol,
În a apei strălucire
Întinzînd piciorul gol.

Și privind la luna plină,
La văpaia de pe lacuri,
Anii tăi se par ca clipe,
Clipe dulci se par ca veacuri.“

Astfel zise lin pădurea,
Bolta-asupra-mi clătinînd;
Șuieram la a ei chemare
Și-am ieșit în cîmp rîzînd.

Scanned with OKEN Scanner

Astăzi chiar de m-aș întoarce
A-nțelege n-o mai pot...
Unde ești, copilărie,
Cu pădurea ta cu tot?

(M. EMINESCU, *O, rămîi*)

EPIGRAF (< fr. *épigraphe* < gr. *epigraphe;* cf. gr. *epi*, pe deasupra, și *graphein*, a scrie)

Scurt fragment, în proză sau în versuri, la începutul unei opere literare sau al unui capitol, în care este exprimată succint ideea operei.

Folosit la greci pentru inscripțiile de pe monumente, edificii etc. termenul *epigraf* desemna uneori și un citat luat dintr-o operă celebră. El apare și ca titlu pentru poezii, în care poeții apreciază destinul operei lor.

Ex.

Dar cînd patru generații, după moartea mea vor trece
Cînd voi fi de-un veac aproape oase și țărînă rece,
Va urma și pentru mine al dreptății ceas deplin,
Și-al meu nume, printre veacuri, înălțîndu-se senin,
Va-nfiera ca o stigmată neghiobie omenească,
Cît vor fi în lume inimi și o limbă românească.

(AL. MACEDONSKI, *Epigraf*)

EPIGRAMĂ (< fr. *épigramme;* lat. lit. gr. *epigramma*, inscripție)

Specie a poeziei lirice, caracteristică prin scurtimea ei, de obicei un catren — și prin satirizarea defectelor unei persoane sau ale unui grup de persoane, încheindu-se întotdeauna printr-o poantă.

Scanned with OKEN Scanner

Ca și *epigraful* și *epitaful* (v.), la vechii greci, epigrama desemna acele scurte inscripții de pe pietrele funerare sau de pe alte opere de artă.

În literatura universală s-au afirmat în domeniul epigramei scriitori ca Simonide din Keos, în literatura greacă; Marțial, în literatura latină; Voltaire, Piron, Cl. Marot, în literatura franceză; Lessing, în literatura germană; Pușkin, Antioh Cantemir, în literatura rusă ș.a.

În literatura noastră, epigramiști de talent au fost: Cincinat Pavelescu, G. Topîrceanu, G. Ranetti, R. Rosetti, Al. O. Teodoreanu ș.a.

Deși turnat în bronz el pare,
Și gluma mea e-o petricea,
Cînd îl ating cu ea îl doare,
Că sun-a gol și-a tinichea.

(T. MĂINESCU, *Unui înfumurat*)

EPISTOLĂ (< lat. lit. *epistola*, scrisoare)

Specie a vechiului gen didactic sau a genului liric, epistola este o scrisoare în versuri, adresată unei persoane reale sau imaginare, în concepția anticilor ea avînd însă sensul de scrisoare obișnuită.

Serioasă sau glumeață, gravă sau ușoară, după natura subiectului și a împrejurărilor, ea poate fi:

filozofică, tratare a unor probleme de morală, religie, politică, literatură, ca *Epistolele* lui Horațiu, în literatura latină, *Les epitres* ale lui Boileau, în literatura franceză;

familiară, cu subiecte mai puțin grave și fără să aibă adîncimea epistolei filozofice (ex. *scrisorile familiare* ale lui Cicero);

heroidele, epistole scrise de personaje celebre ale vremurilor eroice, în care erau tratate pasiuni imaginare sau nenorociri închipuite ale

unor ființe care nu au existat decît în imaginație.

Reluată în epoca Renașterii, ea cunoaște apoi o mare dezvoltare în perioada clasicismului, prin Boileau, Voltaire, La Fontaine.

În literatura noastră, epistola a fost cultivată de Gr. Alexandrescu (*Epistolă către Iancu Văcărescu*, *Epistolă către Voltaire* etc.), de M. Eminescu, în *Scrisori*, creații lirice, prin excelență, fără nici o urmă de didacticism.

EPITAF (< fr. *épitaphe*, lat. *epitaphium*, gr. *epitaphion*, cf. gr. *epi*, pe, și *taphos*, mormînt).

Scurtă inscripție funerară, gravată pe un mormînt, cu prilejul morții unei persoane și în care se rezumă elogios, în cîteva versuri, viața și caracterul celui decedat.

Epitaful poate avea uneori și o formă satirică, sub pretextul inscripției pe un mormînt imaginar, ridiculizîndu-se moravurile, viciile unei persoane sau categorii sociale.

Ex.

Și-a făcut înghițitoare
Pe pofta lui de mîncare.
Toate bunătățile
I-au mînjit mustățile.

Au trecut prin burta lui
Iezii, mieii cîmpului
Și-a-nvățat cum să prăjească
Sos cu pasăre cerească.

Miorița i-a plăcut
Cu nucșoară și năut,
Și pentru privighetoare
Avea altfel de frigare.

(T. ARGHEZI, *Poeme*)

Alte exemple de epitaf:

Ex. epitaful lui Ovidiu:

Hic ego qui jaceo tenerorum lusor amorum
Ingenio perii Naso, poeta meo,
At tibi qui transis ne sit grave si quid amasti
Dicere — Nasonis molliter osa cubent.

(Aici zac eu, poetul Naso, cîntăreț al iubirilor tinere și care am pierit de pe urma poeziei mele. Ție însă, care treci, nu-ți fie greu, de ai iubit cîndva, să spui să se odihnească osemintele lui Naso.)

epitaful lui Anton Pann:

Aici s-a mutat cu jale
În cel mai din urmă an
Care în cărțile sale
Se citește Anton Pann.
Acum mîna-i încetează
Ce la scris mereu ședea.
Nopți întregi nu mai lucrează
La lumină cărți să dea
Împlinindu-și datoria
Și talentul ne-ngropînd
Și-a făcut călătoria
Dînd în lume altor rînd.

EPITALAM (<fr. *épithalame* < lat. lit. *epithalamium* < gr. *epitalamion*, cf. gr. *epi*, pe, la și *thalamos*, pat nupțial)

Poem de scurtă întindere, alcătuit în cinstea mirilor, cu prilejul nunții lor.

Ilustrat în antichitate de Solomon, Theocrit, Anacreon, Sappho, Catul, epitalamul, avînd un caracter liric, era cîntat, originea lui fiind legată de cîntecele ce însoțeau de obicei

Scanned with OKEN Scanner

ceremonialul nupțial (hymeneus, la greci, *fescenninus*, la romani.

Unii cercetători fac o asociație între epitalam și cîntecele noastre populare de nuntă (ex. *Cîntecul miresei*, *Zorile miresei* ș.a.)

EPODĂ (< fr. *épode* < lat. lit. *epodus* < gr. *epodos;* cf. gr. *epi*, asupra și *ode*, cîntec)

Ultima parte a unei tirade lirice, în tragedia antică, urmînd după strofă și antistrofă.

Prin imitație, în creația unor scriitori, ea apare ca o specie a genului liric (ex. *Epode* de Horațiu, în literatura latină, iar în literatura noastră *Epode de aur* de Al. Macedonski).

Specie destul de rar cultivată, epoda este socotită ca învechită și deci părăsită de poeții moderni.

Ex.

Sub cerul de zori printre nori,
Surpare de raze din raze
Și ochi rourați de extaze
Și flori peste tot și fiori...
Iar apa sub ulmi și sub sălcii.
Caișii zîmbesc sub ninsori
Și trec ciripiri de chitare
Prin iarbă, prin creci și prin flori,
Și cîntă și preajmă și zare.
Și cîntă sub fagi și păstorii,
Dar sînge nu curge din nori.
Înalță fanfare de goarne,
E palid argintul din zori...
Un monstru ia cerul în coarne;
E soarele taur de aur.

(AL. MACEDONSKI, *Epode de aur*)

EPOPEE (<fr. *epopée* < gr. *epopeia*, din gr. *epos*, narațiune și *poiein*, a crea în versuri)

Scanned with OKEN Scanner

Specie a genului epic, amplă narațiune în versuri, mult mai extinsă decît poemul, și caracteristică prin numărul mare de personaje, complexitatea intrigii (pe lîngă acțiunea principală apar și acțiuni secundare) și în cuprinsul căreia se povestesc întîmplări eroice, legendare sau istorice, la care iau parte și forțe supranaturale.

Dezvoltată în antichitate, epopeea apare atît în literatura populară (ex. epopeele atribuite lui Homer, *Iliada*, *Odisseea;* epopeele indice; *Ramayana*, *Mahabharata; Niebelungenlied* [*Cîntecul Niebelungilor*], la germani; *Chanson du Roland* [Cîntecul lui Roland], la francezi, cît și în literatura cultă ca *Eneida* lui Vergilius, *Divina comedie* a lui Dante Aligheri, *Lusiadele* lui Camoens, *Paradisul pierdut* de Milton, *La sechia rapita* [Găleata răpită] de Tassoni etc.).

Epopeea poate fi *eroică* (ex. epopeele homerice sau cele indice); *istorică* (ex. *Henriada* de Voltaire, *Michaiada* de I. H. Rădulescu); *filozofico-religioasă* (ex. *Paradisul pierdut* de Milton); *eroi-comică* (ex. *Batrahomiomahia* de Homer, *Țiganiada* de I. Budai Deleanu).

În ceea ce privește compoziția ei, epopeea are caracteristic *invocația* (v.).

Ex.

Cîntă zeiță, mînia ce-aprinse pe-Achil Peleianul...
(HOMER, *Iliada*)

Muză! ce lui Omir odinioară
Cîntași Vatrahomiomahia,
Cîntă și mie, fii bunișoară,
Toate cîte făcu țigănia.
Cînd Vlad-vodă îi dede slobozie,
Arme ș-olaturi de moșie.
(I. BUDAI-DELEANU, *Țiganiada*)

Scanned with OKEN Scanner

Invocațiile diferă de la poet la poet. Astfel, locul muzei, în *La Henriade* a lui Voltaire, îl ia adevărul.

> Descends du haut des cieux auguste Verité
> Répands sur mes écrits la force et la clarté.
>
> (Coboară din înaltul cerurilor august Adevăr,
> Revarsă asupra scrierilor mele putere și limpezime.)

Invocației către muză îi urmează *expoziținea* (enunțarea pe scurt a subiectului), *narațiunea* (povestirea faptelor) și *deznodămîntul* (v. expoziținne, narațiune, deznodămînt).

Temele, în epopee, diferă și ele. Homer, de exemplu, în *Odiseea*, povestește întoarcerea lui Ulysse în Itaca, iar în *Iliada*, mînia lui Ahile; Vergilius, în *Eneida*, așezarea lui Eneas în Italia; Milton, în *Paradisul pierdut*, alungarea din Paradis a primilor oameni etc.

Acțiunea în epopee are unitate și întregime, aceasta nu trebuie însă confundată cu unitatea de acțiune din tragedia clasică.

Unitatea acțiunii nu exclude episoadele (v.).

Nu numai întinderea acțiunii (epopeea corespunde romanului în proză, în această privință), dar, cum s-a arătat, și numărul mare de personaje, unele principale, altele secundare, caracterizează epopeea. În acțiunea acestor personaje, un rol deosebit îl are *miraculosul*.

Uneori, în epopee, gravității faptelor povestite îi ia locul comicul, ca în *Țiganiada* de Ion Budai-Deleanu, caracterizată de autor ca *poemation eroi-comico-satiric*, noțiunea poem identificîndu-se adesea cu cea de *epopee*.

În literatura noastră, încercări în domeniul epopeii, dar neterminate, sînt *Michaiada* de

Scanned with OKEN Scanner

I. H. Rădulescu, *Ștefaniada* de C. Negruzzi, *Negriada* lui Ar. Densușianu etc.

Ca versificație, caracteristic epopeii este hexametrul.

În privința stilului, abundă epitetele de o mare varietate, numeroase comparații, ample, duble, triple și chiar cvadruple:

Ex.

Dar și troienii dau zor. Cum oile strînse în țarcul
Unui oier mai cuprins, cînd laptele alb li se mulge,
Behăie-ntr-un-auzind al mieilor glas de departe,
Astfel în tabăr-a fost și strigătul lor și-alălaia.
(HOMER, *Iliada*)

GAZEL (< fr. *ghazel* < arab *ghazal*, poezie erotică)

Specie a genului liric, poezie cu formă fixă.

Alcătuit din distihuri, gazelul se caracterizează prin folosirea aceleiași rime din primul vers, în versul al doilea al celorlalte distihuri, după ce primele două versuri rimează între ele. Celelalte versuri ale distihurilor nu rimează. Fiecare distih poate fi socotit o maximă, prin adevărul moral cuprins în el.

Cultivat îndeosebi în poezia orientală — persană (Hafiz) — în poezia noastră îl aflăm în creația lui G. Coșbuc *(Gazel, Lupta vieții)*.

Ex.

Picurii cu strop de strop
Fac al mărilor potop.

Zilnic cîte-un pic adună
Și-n curînd tu ai un snop.

Mergi încet și las' s-alerge
Alții, cît vor, în galop.

Scanned with OKEN Scanner

Fii stejar, să crești în lături,
Nu înalt și slab, un plop.

Nu uita, trăind, de corbul
Și de vulpea lui Esop.

Dacă ești cinstit, n-ai teamă
De dușman, de-ar fi ciclop.

Fă cît poți, și las' să rîdă
Cei ce sar viața-n hop.

Iar de n-are scop viața,
Fă să aibă clipa scop.

(G. COȘBUC, *Gazel*)

Un alt gazel mai puțin cunoscut este cel din *Postumele* lui M. Eminescu, alcătuit din douăzeci de distihuri și începînd cu rimele: *copilă*, *milă;* precum și motto-ul la poemul *Călin — File din poveste*.

GESTĂ (< fr. *geste* < lat. *gesta*, fapte eroice)

Denumire a poemelor epice din literatura franceză veche, cuprinzînd fapte și întîmplări eroice.

Răspîndite nu numai în Franța, ci și în Anglia, Germania, țările nordice.

Unele din ele, sub formă de cicluri, se referă la epoca lui Carol cel Mare, Wilhelm de Orania, nobili feudali etc.

Un exemplu de asemenea poem epic, în literatura franceză, este *La chanson du Roland*, scris în versuri decasilabice și care face parte din ciclul lui Carol cel Mare, poemul imortalizînd pe vestitul paladin al lui Carol cel Mare.

Scanned with OKEN Scanner

GHICITOARE *(a ghici)*

Specie a literaturii populare, în versuri sau în proză, cu caracter alegoric, metaforic, în care se dau trăsăturile mai caracteristice ale unei ființe, lucru, fenomen etc., ce urmează a fi ghicite.

Noțiunea de ghicitoare se identifică adesea în folclor cu cea de *cimilitură*.

Patria ei, după M. Gaster, ar fi Orientul, iar originea ei se pierde în negura vremilor. Unii cercetători o derivă din limbajul secret al triburilor primitive, ea devenind mai tîrziu un joc distractiv, care solicită istețime, pentru a fi dezlegată.

Ex.

Cerceii Voichii
În chimirul Stoichii

(Fasolea)

Țăndărușa bradului,
Veselia satului.

(Vioara)

Criterii diferite sînt folosite de cercetători în clasificarea lor, ca, de exemplu, după obiectele și fenomenele ce se cer a fi dezlegate (copacul, casa, ploaia etc.) sau după domeniile în care se încadrează *(mitologice, cosmologice, istorice, sociale* etc.)

GLOSĂ (< fr. *glose* < lat. *glossa;* it *glossa;* germ. *Glosse*, după gr. *glossa*, limbă)

1 Poezie cu formă fixă, de origine spaniolă după notația lui Lessing în *Dramaturgia hamburgică*, și alcătuită din tot atîtea strofe, cîte versuri are strofa inițială sau strofa *temă*, plus prima strofă cu versurile inversate.

Scanned with OKEN Scanner

Caracteristic versificației glosei este dezvoltarea în strofele următoare a ideii din fiecare vers al strofei inițiale, cu care vers se și încheie. Strofa finală reia, inversate, versurile strofei inițiale. Fondul glosei este în general sentențios, avînd un caracter filozofic.

În poezia noastră se cunosc două feluri de glosă; cea de tip francez a lui Boniface Hétrat, alcătuită din șase strofe, și cea de tip german, a lui M. Eminescu și M. Codreanu, care are zece strofe.

Ex. *Glossă* de M. Eminescu

Vreme trece, vreme vine
Toate-s vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine,
Tu te-ntreabă și socoate,
Nu spera și nu ai teamă
Ce e val, ca valul trece;
De te-ndeamnă, de te cheamă,
Tu rămîi la toate rece.

Multe trec pe dinainte,
În auz ne sună multe;
Cine ține toate minte
Și ar sta să le asculte?
Tu așează-te deoparte,
Regăsindu-te pe tine,
Cînd cu zgomote deșarte,
Vreme trece, vreme vine.

Nici încline a ei limbă
Recea cumpănă-a gîndirii
Înspre clipa ce se schimbă
Pentru masca fericirii,
Ce din moartea ei se naște

Scanned with OKEN Scanner

Şi o clipă ţine poate;
Pentru cine o cunoaşte
Toate-s vechi şi nouă toate.

Privitor ca la teatru
Tu în lume să te-nchipui;
Joace unul şi pe patru,
Totuşi tu ghici-vei chipu-i,
Şi de plînge, de se ceartă,
Tu în colţ petreci în tine
Şi-nţelegi din a lor artă
Ce e rău şi ce e bine.

Viitorul şi trecutul
Sînt a filei două feţe,
Vede-n capăt începutul
Cine ştie să le-nveţe.
Tot ce-a fost ori o să fie
În prezent le-avem pe toate,
Deci de-a lor zădărnicie
Tu te-ntreabă şi socoate.

Căci aceloraşi mijloace
Se supun cîte există,
Şi de mii de ani încoace
Lumea-i veselă şi tristă.
Alte măşti, aceeaşi piesă,
Alte guri, aceeaşi gamă;
Amăgit atît de-adese
Nu spera şi nu ai teamă.

Nu spera, cînd vezi mişeii
La izbîndă făcînd punte;
Te-or întrece nătărăii,
De ai fi cu stea în frunte.
Teamă n-ai, căta-vor iarăşi
Între dînşii să se plece;
Nu te prinde lor tovarăş;
Ce e val, ca valul trece.

Scanned with OKEN Scanner

Ca un cîntec de sirenă
Lumea-ntinde lucii mreje;
Ca să schimbe-actori în scenă
Te momește în vîrteje;
Tu pe-alături te strecoară,
Nu băga nici chiar de seamă
Din cărarea ta afară
De te-ndeamnă, de te cheamă.

De te-ating, să feri în lături,
De hulesc, să taci din gură;
Ce mai vrei cu-a tale sfaturi,
Dacă știi a lor măsură?
Zică toți ce vor să zică,
Treacă-n lume cine-o trece;
Ca să nu-ndrăgești nimică,
Tu rămîi la toate rece.

Tu rămîi la toate rece,
De te-ndeamnă, de te cheamă,
Ce e val, ca valul trece,
Nu spera și nu ai teamă;
Te întreabă și socoate
Ce e rău și ce e bine;
Toate-s vechi și nouă toate;
Vreme trece, vreme vine.

2 Termenul *glosă* este folosit și pentru acele note explicative, lămuritoare, ale unui pasaj obscur, note marginalii, interpretative, apărînd adesea pe manuscrise greșit caligrafiate.

HIMENEU (de la Himeneu, zeul căsătoriei la greci)

Cîntec de nuntă, cînd grav și religios, cînd vesel, intonat de tinerii și fetele ce însoțeau alaiul miresii, spre casa ginerelui.

Scanned with OKEN Scanner

Himeneul era cîntat alternativ de corul tinerilor, în acompaniamentul sunetelor ascuțite ale fluierelor sau de corul fetelor acompaniat de notele mai dulci ale chitarei, fiecare din părți dansînd, în timp ce cealaltă parte relua cîntecul.

IDILĂ (< fr. *idylle* < gr. *eidyllion*, mic tablou)

Specie a liricei peisagistice, avînd ca obiect zugrăvirea vieții pastorale și a obiceiurilor cîmpenești, cunoscută și sub numele de *bucolică*, *eglogă* (v.)

La greci, termenul mai era folosit pentru poemele scurte, mici tablouri, cu subiecte diferite.

Creator al ei este socotit poetul grec Theocrit, căruia i se datorește și denumirea de *idilă*, ca și aceea de *bucolică* dată acestui fel de poezie. Cea de *eglogă* a fost folosită de Vergilius, poet latin în opera căruia întîlnim acest gen de poezie.

Poeții moderni au cultivat-o și ei, nostalgică evocare a vieții simple și curate de la țară, în contrast cu viața zbuciumată a orașului.

În idilă se împletesc adesea elemente lirice și elemente epice. Ea prezintă însă unele trăsături care o apropie de pastel, dar pe cîtă vreme în pastel accentul cade pe descrierea naturii, omul apărînd numai ca o prezență integrată în peisaj, în idilă accentul cade însă pe viața pastorală, natura slujind ca decor.

În poezia noastră, ea a fost ilustrată de V. Alecsandri *(Rodica)*, D. Bolintineanu *(San-Marina)* și îndeosebi de G. Coșbuc *(Păstorița, Pe lîngă boi, Spinul)*.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

Umbre mari răsar pe cale,
Ziua moare după culmi;
De pe coaste, pe sub ulmi,
Se coboară mieii-n vale,
Obosit și blînd popor.
Și cîntînd, pășește-agale
O copilă-n urma lor.

— Noapte bună, soare sfînt,
Pînă mîine! Noapte bună!
Mîine, iar vom fi-mpreună,
Tu să rîzi și eu să cînt.
Mîine pînă-n zori te scoală,
Adă flori de-argint în poală
Și le-așterne pe pămînt!
Și, murind, întinerește
Soarele de dragul ei,
Și-o cunună de scîntei
El prin păr i le-mpletește.

— Mîine, dacă n-oi veni,
Păru-n apă ți-l privește,
Dor de mine de-ți va fi!

Și-i va fi de soare dor!
Mîine, blonda păstoriță,
Despletind a ei cosiță,
Toată ziua la izvor,
Va privi cu drag la plete
Pline de-aur, ce i-l dete
Soarele ascuns sub nor.

(G. COȘBUC, *Păstorița*)

IMN (< fr. *hymne* < lat. *hymnus* < gr. *hymnos*, cîntec de biruință)

Specie a genului liric, în cuprinsul căreia sînt exprimate sentimente de preamărire pentru

Scanned with OKEN Scanner

eroi, evenimente de importanță națională etc. și ale cărei versuri sînt puse de obicei pe note. I se atribuie o origine orientală, la indieni și greci fiind în versuri, la evrei, în proză.

Imnul este înrudit cu o altă specie a liricii, *oda* (v.).

În antichitate, imnul era un poem închinat eroilor legendari, zeilor. Este prima formă îmbrățișată de poezie, diverse aspecte ale imnului găsindu-se în *Vedas* (cărțile sfinte ale hindușilor), în epopeile indice, în *Zend-Avesta*, vechile cărți ale perșilor, în invocațiile către zei găsite în mormintele egiptene, în cărțile sfinte ale evreilor.

La greci, termenul *imn* a avut felurite semnificații. Pînă în secolul al VI-lea (î.e.n.), el era folosit ca termen generic pentru poezie, iar mai apoi pentru cîntecele religioase denumite după zeul căruia îi era închinat, *poean*, imnul închinat lui Apollo; *ditiramb*, cel cîntat la serbările date în cinstea zeului Dyonisos etc.

Ilustrate în poezia greacă de Orfeu, Pindar, Sappho, imnurile erau *mistice*, asemeni acelora ale lui Orfeu, *populare*, ca acelea ale lui Pindar, *erotice*, ale lui Sappho, *filozofice*, cele ale lui Proclus. Romanii au avut și ei asemenea imnuri (ex. *cîntecele salice*, *cîntecele arvale* etc.).

Mai tîrziu au apărut *imnurile naționale*, revoluționare (ex. *Răsunetul* de A. Mureșanu, *Marseilleza* de Rouget de L'Isle, *Internaționala* a poetului francez comunard E. Pottier; imnul țării noastre etc.).

MADRIGAL (< fr. *madrigal*; it. *madrigale* < lat. *matriale*, cîntec matern, unii derivîndu-l din it. *mandriales*, cîntec de păstor, alții din sp. *mandougar*, cîntecul dimineții, sau din cîntecul provensalilor, *martegal*)

Scanned with OKEN Scanner

Specie a genului liric, de mici proporții, la început cu un conținut idilic sau galant, apoi unul didactic sau satiric.

Apărut în lirica italiană a secolului al XIV-lea, madrigalul, de fapt, nu era supus unor reguli fixe în ceea ce privește versificația. În lirica italiană, el era însă alcătuit numai din 12 versuri iambice. În castiliană, la început, desemna cîntecul pe care iubitul îl cînta dimineața, sub fereastra iubitei, apoi o poezie ce cuprindea o idee ingenioasă, un compliment.

Cu vremea, madrigalul a rămas un gen special de poezie. Din madrigalul poetic caracteristic prin sentimentalism a generat mai tîrziu madrigalul muzical.

Ex.

Ca să-ți cînt dintr-o chitară,
Sub fereastră ți-am venit.
Era vară!

Liliacul înflorit
Și cu razele semețe
Risipeau printre alei
Un fior de tinerețe,

Iar în părul tău cel blond,
Caldul soare vagabond,
Raza vrînd să-și poleiască,
S-a-ncurcat în adevăr.

Și-n zadar vrea să ghicească
În al buclelor tezaur,
Care-i raza lui de aur,
Care-i firul tău de păr!...

(CINCINAT PAVELESCU, *Serenadă*)

MARȘ (< fr. *marche*, mers)

Termen muzical pentru cîntecele menite să țină cadența pasului în timpul marșului, folosit

Scanned with OKEN Scanner

și ca termen literar pentru poeziile ale căror versuri se cîntă pe o melodie de marș (ex. *Deșteaptă-te, române* de A. Mureșanu) sau ca titlu al unor poezii cu conținut patriotic.

Ex.

Dragii mei copii războinici, ascultare mie dați,
Iată vreme, mic și mare armele să-mbrățișați.
Strigînd toți c-o glăsuire,
Spre a mumei fericire:
S-alergăm de obște frați.
Cerul vouă vă deschide un drum foarte lăudat,
Ca să mergeți cu pas mare către slavă ne-ncetat.
Vie-vă, copii, aminte
Că Europa însăși simte
În ce cale ați intrat...

(V. CÎRLOVA, *Marșul oștirii române*)

MEDITAȚIE (< fr. *méditation* < lat. *meditatio*, cugetare, reflecție)

1 Specie a liricei filozofice, în care lirismul se îmbină cu reflecția filozofică asupra existenței umane.

Dezvoltată în perioada romantismului, ea a fost ilustrată în literatura universală de scriitori ca Lamartine (Franța), Leopardi (Italia), Pușkin, Lermontov (Rusia), Petöfi (Ungaria), iar în literatura română de scriitori ca V. Cîrlova, M. Eminescu, Al. Macedonski, Panait Cerna, T. Arghezi, Lucian Blaga.

2 Termenul *meditație* este folosit și pentru acele scrieri cu conținut religios, moral, istoric etc. (ex. *Les Ruines* ou *Méditation sur les revolutions des empires* de Volney).

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

De pe tavane-ntunecate
Tăcute lacrimi cad mereu,
Şi parcă tot sporesc din greu,
Din mari izvoare depărtate.

Şuviţe tainice de apă
Spre peşteri drum de ani străbat.
Întruna se preling şi sapă
Tavanul şubred şi-nnoptat.

Dar după ani de picurare
S-au închegat coloane pline:
Eterna bolţii lăcrămare,
În loc s-o surpe, — o susţine.

Tot astfel, lacrimi nesecate
În suflete ne-au picurat,
Şi de furtuni nenumărate
Viaţa noastră-a tremurat.

Dar azi, cînd stau vîrtejuri grele
Să ne răpună-orice avînt,
Noi trecem fără păs prin ele
Ş-aproape izbucnim în cînt.

Un suflet tînăr ne străbate
Şi ne îndeamnă către cer —
Din suferinţi abia-ndurate
Ne-am făurit armuri de fier.

(PANAIT CERNA, *În peşteră*)

MONOVERS (< gr. *monos*, unu şi *versus*, vers)

Monoversul sau *monostihul* denumeşte poezia sau strofa alcătuită dintr-un singur vers.

O abatere şi o inovaţie totodată, deoarece de vers nu poate fi vorba decît începînd cu distihul.

Scanned with OKEN Scanner

În literatura noastră, monoversul este folosit de I. Pillat, în volumul *Poeme într-un vers* și de unii poeți contemporani.

Ex.

Din prăștia cîmpiei lumina cîntă sus.

(Ciocîrlia)

Trecură ciute albe și-ntunecați ogari.

(Zile și nopți)

ODĂ (<fr. *ode* < gr. *ode*, cîntec)

Specie a genului liric în care sînt exprimate sentimente de admirație pentru faptele unor eroi, pentru o persoană, față de patrie etc.

Ca specie de sine stătătoare, oda s-a dezvoltat din cîntecele și jocurile rituale, închinate zeilor în lumea antică.

Ilustrată în lirica greacă de Pindar, în ale cărui ode triumfale erau slăviți atleții, învingători în jocurile olimpice, iar în lirica latină, de Horațiu.

Alcătuită din strofă, antistrofă și epodă, la început a avut caracterul unei poezii cu formă fixă, cîntată sau declamată în acompaniament instrumental. Mai tîrziu însă ea nu a mai fost legată de muzică.

Indiferent de temă, oda se caracterizează prin invocația retorică de la început, prin motivarea concentrată a sentimentului de preamărire și admirație, menținîndu-se astfel vigoarea emoției, prin comparații uimitoare, ritm amplu și plin de avînt. De obicei, strofa ultimă a unei ode conține un îndemn mobilizator.

Stilul ei este variat, în funcție de diversitatea subiectelor.

După conținut, oda poate fi: *eroică*, *(Umbra lui Mircea. La Cozia* de Gr. Alexan-

Scanned with OKEN Scanner

drescu); *religioasă sau sacră* (*Psalmii* lui David, iar în poezia noastră *Rugăciune* de Gr. Alexandrescu, *Rugăciune* de O. Goga); *filozofică* (*Cuvîntul* de Al. Vlahuță); *personală* (*Odă la Schiller* de I. H. Rădulescu, *Lui Eminescu* de Al. Vlahuță).

Ex.

Alcătuire de cuvinte românești,
Îți văd prin veacuri inedita bogăție...
Întinerind, pe zi ce-mbătrînești,
O, grai din viitor, mărire ție!

Din auroră magic te-arătai...
Ai preschimbat bordeiele-n palate.
Te văd cum gloriosul drum ți-l tai
În falduri de sonorități catifelate.

(V. EFTIMIU, *Odă limbii române*)

Partidul e-n toate: E-n cele ce sunt
Și-n cele ce mîine vor rîde la soare;
E-n holda întreagă și-n bobul mărunt,
E-n pruncul din leagăn și-n omul cărunt,
E-n viața ce veșnic nu moare.
El sfarmă ce-i putred, doboară ce-i greu,
Cu steagul cel roșu învinge și cîntă;
Așterne al păcii senin curcubeu;
E-n inima care zvîcnește mereu
Și-n sufletul care se-avîntă...

(N. LABIȘ, *Partidului*)

ORAȚIE (< lat. *oratio*, cuvîntare)

Specie a poeziei populare, alegorică cerere în căsătorie, rostită în cadrul ceremonialului de nuntă, la casa miresei, de flăcăii, trimiși ai mirelui, care poartă, în diferitele părți ale țării, denumirea de *conăcari*, *colăcari*, *vătăjei* sau *vătășei*, iar în Ardeal, *chemători*.

Cuprinsul oraţiilor este determinat de desfăşurarea diferitelor momente ale ceremonialului nupţial. Despre acest obicei, practicat la nunţi, pomeneşte şi D. Cantemir în *Descriptio Moldaviae*.

Unele din ele se rostesc cu prilejul schimbului de daruri între mire şi mireasă — *oraţia schimburilor* — altele, cele de *iertăciune*, atunci cînd mirele şi mireasa îşi iau rămas bun de la părinţi, iar *oraţia mare* sau de *colăcărie*, în momentul în care alaiul ajunge la poarta miresei.

Cu tot conţinutul lor fabulos, alegoric (mirele este reprezentat ca un fecior de împărat plecat la vînătoare, mireasa ca o ciută sau o floare), oraţiile nu sînt lipsite de elemente dramatice (dialogul dintre colăcari şi socri mari, nuntaşii ca spectatori, cadrul scenic etc.). Elemente variate, de basm, anecdotă, satiră, bocet, cîntec satiric se întîlnesc adesea în conţinutul unor oraţii.

În oraţia de nuntă, versul e mai liber, nu respectă anumite reguli de măsură, ritm şi rimă, datorită caracterului de cuvîntare pe care-l are şi care cere o anumită vioiciune şi variaţie şi în formă, pentru a ţine trează atenţia ascultătorilor.

Ele sînt rostite îndeosebi de persoane pricepute în arta colăcăriei sau conăcăriei.

Ex.

Cinstiţi oaspeţi, prea stimaţi,
Şi chemaţi şi nechemaţi,
Cari cu dragoste frăţească,
Aţi venit la astă casă;
Ca oameni de omenie,
Dumnezeu să vă ţie;

Scanned with OKEN Scanner

De vreți să știți apriat
Vă voi spune-adevărat,
Că aicea în grădină,
Dintr-o dragă de trupină,
Au crescut o floricea,
Pre lîngă măicuța sa...
Iar mirele aici este.
Văzînd floarea că-mpupește,
El și-a pus în gînd să-i fie,
Această floare, soție...

(N.I. DUMITRESCU, *Orații*)

PANTUM (< fr. *pantum; patum*, cuvînt malaez, comparație)

Poezie cu formă fixă, ale cărei strofe sînt de patru versuri. Al doilea vers al fiecărei strofe devine primul vers al strofei următoare, iar al patrulea vers al fiecărei strofe apare ca al treilea al strofei următoare, primul vers repetîndu-se la sfîrșitul poeziei.

În tot cuprinsul poeziei alternează două sensuri, două serii de imagini, un sens sau o imagine în primele două versuri ale fiecărei strofe, celălalt sens sau imagine în ultimele două versuri ale strofei. Aceste sensuri și imagini paralele, deși sînt diferite și chiar contrastante, se completează și se întrepătrund prin foarte fine raporturi de sentiment și armonie.

Pentru o poezie cu o asemenea structură și desfășurare se cere multă virtuozitate și stăpînire a tehnicii de versificație.

De origine malaeză, pantumul a fost semnalat pentru prima oară de Victor Hugo, și cultivat apoi de poeții francezi Théodore de Banville, Leconte de Lisle, iar la noi de Cincinat Pavelescu.

Scanned with OKEN Scanner

Vîntul smulge frunza moartă
Pe pustiile cărări,
Raza gîndului mă poartă
În albastre depărtări.

Pe pustiile cărări,
Toamna zvîntură nisipul,
În albastre depărtări
Parcă-i văd şi astăzi chipul.

Toamna zvîntură nisipul
Presărat cu frunze de-aur.
Parcă-i văd şi-acuma chipul,
Sub al buclelor tezaur.

Presărat cu frunze de-aur,
Crîngul plînge-al său noroc.
Sub al buclelor tezaur
Ochii ei păreau de foc.

Crîngul plînge-al său noroc,
Plînge crîngu-a pustiire...
Ochii ei păreau de foc,
Cînd citeau a mea iubire.

Plînge crîngu-a pustiire,
Vînturi aprige-l străpung.
Cînd citea a mea iubire,
Mă strîngea în braţe lung.

Vînturi aprige-l străpung,
Simte crîngul c-o să moară.
Mă strîngea în braţe lung
Nestatornica fecioară.

Simte crîngul c-o să moară,
Pe cînd frunza-i plînge-n vînt...
Nestatornica fecioară,
Mi-a făcut un jurămînt.

Scanned with OKEN Scanner

Pe cînd frunza-i plînge-n vînt,
Se-ntristează văi și lunci.
Mi-a făcut un jurămînt.
Unde-i vremea de atunci?

Se-ntristează văi și lunci,
Suferind aceeași soartă...
Unde-i vremea de atunci?
... Vîntul smulge frunza moartă.

PALINODIE (fr. *palinodie* < lat. gr. *palinodia;* cf. gr. *palin*, din nou și *ode*, cîntec)

Operă literară sau discurs, în literatura antică, greco-romană, care constă în retractarea celor spuse într-o lucrare anterioară. În literatura modernă, palinodia și-a pierdut însă sensul inițial.

Creator al palinodiei este socotit poetul grec Stesihor (sec. VI î.e.n.) despre care Platon, în *Fedra*, spune că, pierzîndu-și vederea — pedeapsă a dioscurilor Castor și Polux, pentru faptul de a fi vorbit de rău pe sora lor, Elena — ar fi compus o odă, în care, contrar celor spuse înainte, laudă frumusețea și virtuțile Elenei.

Caracteristicile palinodiei apar adesea în discursuri, reportaje, orațiile de nuntă.

În literatura noastră, un exemplu de palinodie este *Palinodie* de Duiliu Zamfirescu.

Cînd toate trec, cînd anii fug,
Cînd ce-am dori nu se mai poate,
De ce ne chinuim pe rug,
Cătînd cuvîntul lor la toate?

Ce-a fost s-a dus, ce este, e
Și va mai fi ce se cuvine.
Nu te munci să știi de ce,
Căci nici nu poți și nici nu-i bine.

Scanned with OKEN Scanner

Ursita noastră e să fim
Himera dorului de-a fi,
Că sîntem ne-o închipuim
Din dorul de-a ne-nchipui.

Atinge-ţi degetul de gură
Şi suflă-n vînt o sărutare;
Atîta e. Orice făptură
O năzuinţă spre urmare.

PARODIE (< fr. *parodie* < lat. gr. *parodia;* cf. gr. *para*, alături şi *ode*, cîntec)

Specie literară, dar şi modalitate estetică a criticii, imitaţie burlescă, în proză sau în versuri, a unei opere, adîncind şi ridiculizînd trăsăturile caracteristice sau defectele cele mai izbitoare ale acesteia.

Folosită mai ales pentru implicaţiile ei critice, parodia s-a constituit uneori în operă de sine stătătoare, ca romanul *Don Quijote* de Cervantes, a cărui geneză o găsim în intenţia autorului de a parodia romanele cavalereşti.

Cunoscută încă din antichitate *(Batrahomiomahia* lui Homer socotită o parodie a *Iliadei)*, ea a fost cultivată pînă în epoca noastră de scriitorii înclinaţi spre acest gen de parafrazare spirituală a unei opere literare.

În literatura noastră sînt cunoscute parodiile lui I. L. Caragiale, ca şi *Parodiile originale* ale lui G. Topîrceanu.

Ex. ...„*Fără multe marafeturi, făcurăm cinstea cuvenită borşului de chitici, din care începurăm a sorbi cu iuţeală, înghiţind repede şi încreţind sprîncenele deasupra aburului fierbinte şi mirositor. Cina fu scurtă...*

...Din înalta împărăţie a umbrelor, luna şi stelele care înaintau în negrele şi îndepărtatele

Scanned with OKEN Scanner

adîncuri ale Nemărginirii, pînă dincolo de hotarele ochiului, umpleau văzduhul străveziu cu o pulbere diafană și viorie..." (G. Topîrceanu, *Parodii în proză;* C. Hogaș *Note din călătorie).*

Ex.

Printre cimbru și susai,
Fir plăpînd de păpădie
Nalță, greu, în vîrf de pai,
Un bănuț de floare vie.

Norii lungi, pe sus, de plumb,
Nu-l ghicesc dintre urzici.
Soare galben, cît un bumb,
Răsărit pentru furnici.

Doar fărîma de pămînt
Care-l știe și cunoaște,
Îi păstrează chipul sfînt
Cînd un bou, trecînd, îl paște.

(TUDOR ARGHEZI, *Menire*)

PASTEL (<fr. *pastel;* it. *pastello*, procedeu pictural pe bază de creioane colorate)

Specie a genului liric în care este zugrăvit un colț de natură, un peisaj.

Element predominant în pastel este descrierea naturii; sentimentul poetului desprinzîndu-se prin mijlocirea acesteia.

Primele elemente de pastel apar în poezia lui V. Cîrlova *(Înserare)*, I. H. Rădulescu *(Sburătorul)*, însă adevăratul creator al pastelului în poezia noastră este V. Alecsandri *(Pasteluri)*, care a folosit, pentru întîia oară în poezia noastră, acest termen.

Scanned with OKEN Scanner

Pastelul se întîlnește în opera multor poeți (D. Zamfirescu, G. Coșbuc, Șt. O. Iosif, Ion Pillat ș.a.).

Ex.

Cu firea ei cea arzătoare
Sosit-a vara înapoi;
Toți pomii sînt în sărbătoare,
În teiu stă floare lîngă floare...
E dulce vara pe la noi!

Cînd dimineața se ivește
Din al văzduhurilor fund,
Tot cîmpul parcă-ntinerește,
Iar, deșteptată de pe prund,
Cireada satului pornește...

În urma ei un roiu de grauri,
Ca niște valuri cenușii,
S-amestecă prin bălării,
S-așază-n coarne pe la tauri,
Fac fel de fel de nebunii.

Pînă ce-n zarea depărtată,
Spre lacul trist se pun pe drum
Și cum se duc, acum ș-acum,
Se mai zăresc încă o dată
Ca rămășița unui fum.

(D. ZAMFIRESCU, *Vara*)

PASTORALĂ (< fr. *pastorale* < lat. *pastoralis*, păstoresc)

Termen folosit pentru operele literare, în care este înfățișată idilic viața cîmpenească sau păstorească. Prin acest termen se mai denumesc *idilele*, *bucolicele* și *eglogele*.

Scanned with OKEN Scanner

După vechile teorii, ele constituiau un gen literar și anume *genul pastoral* sau *idilic*, ulterior absorbit de genul liric, unde formează, împreună cu pastelul, ramura liricii peisagiste.

Ex.

Un păstor tînăr, frumos la față,
Plin de mîhnire, cu glas duios,
Cînta din fluier jos pe verdeață,
Subt umbră deasă de pom stufos.

De multe versuri spuse cu jale,
Uimite toate sta împrejur:
Rîul oprise apa din cale,
Vîntul tăcuse din lin murmur...

(V. CÎRLOVA, *Păstorul înstristat*)

PLUGUȘOR (diminutiv de la *plug*)

Poezie populară care face parte din literatura de ceremonial, legată de un răspîndit obicei popular și rostită pe la casele gospodarilor, în ajunul Anului nou, de grupuri de copii *(plugușorul mic)* sau în dimineața Anului nou, de cete de flăcăi, însoțiți adesea de un plug *(plugușorul mare)*, în trosnete de bici, sunet de tălăngi sau buhai.

Elogiu al muncii și fertilității pămîntului, cuprinsul ei este o evocare amănunțită a muncii agricole, de la alegerea locului de arat și semănat, pînă la coacerea pîinii, poezia sfîrșind cu o urare de bine pentru cei cărora li s-a urat.

În unele variante, elementul fabulos se îmbină adesea cu elemente de umor, cu aluzii la contemporaneitate. În el, unii cercetători văd o moștenire a unui rit străvechi (la romani, cu prilejul începutului Anului nou — luna martie — copiii mergeau din casă în casă, urînd

și aruncînd semințe dinaintea gazdelor sau în ferestre).

În întreaga lui desfășurare, plugușorul constituie un adevărat spectacol, nu lipsit de farmec.

POEM (< fr. *poème* < lat. *poema* < gr. *poiima;* cf. *poiein*, a crea, a face)

Specie a poeziei epice, narațiune în versuri mai dezvoltată decît balada, cuprinzînd o suită de episoade, cu personaje mai multe, însuflețite de sentimente nobile și cu o intrigă mai complicată.

Poemul apare în cultura antică, de-a lungul vremurilor, variind prin introducerea unor elemente lirice sau dramatice, prin folosirea chiar a prozei care ia locul versului.

După conținutul lui, el poate fi: *eroic*, (*Aprodul Purice* de C. Negruzzi); *istoric* (*Dumbrava Roșie* de V. Alecsandri); *didactic* (*L'art poétique* a lui Boileau, *Georgicele* de Vergilius etc.).

În literatura contemporană, poemul versificat cunoaște o largă răspîndire, mai ales în creația poeților din țările socialiste și în aceea a scriitorilor progresiști din celelalte țări (*Poemul lui Octombrie* și *În gura mare* de Vladimir Maiakovski; *Să se trezească pădurarul* de Pablo Neruda; *În frunte comuniștii* de Mihai Beniuc etc.).

Spre deosebire de poemul epic versificat, poemul în proză — compunere autonomă a prozei lirice — deși lipsit de alcătuirea versificată, are un caracter mai mult liric, prezentînd unele însușiri proprii poeziei: subiectivitate, exprimare metaforică etc. (*Cîntarea României* de Al. Russo). Caracteristicile speciei sînt: liris-

Scanned with OKEN Scanner

mul, cadența, construcția poematică, limbajul metaforic, plasticitatea, muzicalitatea etc.

Orice poem în proză sugerează o stare difuză de poezie într-un spațiu restrîns.

Poemul în proză nu a luat naștere din influența poeziei asupra prozei, cum s-ar părea la prima vedere, ci prin desprinderea din proza obișnuită, încărcîndu-se însă cu o mare forță sugestivă în exprimarea stărilor emoționale, subiective.

Apariția poemului în proză a fost îndelung pregătită. Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, el devine unica specie reprezentativă a prozei poetice, cultivată îndeosebi de poeții simboliști (Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé ș.a.).

În literatura noastră, după manifestările de proză poetică ale generației de la 1848, cînd apare cea mai de seamă operă de acest gen, *Cîntarea României* de Al. Russo — o amplă construcție poematică — poemul în proză a fost ilustrat de Al. Macedonski, Șt. Petică, D. Anghel, Tudor Arghezi ș.a.

Eroii unor astfel de poeme, fie că sînt personalități istorice, fie că sînt oameni noi din zilele noastre, întruchipează ideile înaintate ale veacului, lupta pentru pace și libertate, precum și munca devotată pentru construirea societății noi.

Ca o extindere a poemului epic, în literatura noastră se mai cunosc creații lirice, cu construcție largă de poem (*Cîntare omului* și *1907* de T. Arghezi, *Surîsul Hiroșimei* de Eugen Jebeleanu ș.a.). Conținutul acestor poeme este subiectiv, liric, însă modalitatea de exprimare este epică, similară cu a poemului, de unde și denumirea de *construcții poematice*.

Scanned with OKEN Scanner

RAPSODIE (< fr. *rhapsodie* < gr. *rhapsodia* < *rhaptein*, a coase și *ode*, cîntec)

În antichitate, creație epică, recitată de un rapsod, în acompaniament de liră sau țiteră.

Termenul *rapsodie* mai este folosit și pentru acele culegeri de fragmente din poemele lui Homer, cum și pentru creațiile lirice în versuri, caracteristice prin bogata fantezie și discretul sentimentalism al poetului, ca, de exemplu, rapsodiile lui G. Topîrceanu *(Rapsodii de toamnă, Rapsodii de primăvară)*.

Rapsodia, ca poezie, satisface emotiv și melodic întocmai ca rapsodiile muzicale.

Ex.

A trecut întîi o boare
Pe deasupra viilor
Și-a furat de prin ponoare
Puful păpădiilor.

Cu acorduri lungi de liră
I-au răspuns fînețele.
Toate florile șoptiră,
Întorcîndu-și fețele.

Un salcîm privi spre munte
Mîndru ca o flamură.
Solzii frunzelor mărunte
S-au zburlit pe-o ramură,

Mai tîrziu, o coțofană
Fără ocupație
A adus o veste-n goană
Și-a făcut senzație:

Scanned with OKEN Scanner

Cică-n munte, la povarnă,
Plopii și răsurile
Spun că vine-un vînt de iarnă
Răscolind pădurile.

Și-auzind din depărtare
Vocea lui tiranică,
Toți ciulinii pe cărare
Fug cuprinși de panică...

Zvonul prin livezi coboară.
Colo jos, pe mlaștină,
S-a-ntîlnit un pui de cioară
C-un bîtlan de baștină.

Și din treacăt îi aruncă
Altă veste stranie,
C-au pornit-o peste luncă
Frunzele-n bejanie!...

(G. Topîrceanu, *Rapsodii de toamnă*)

RITORNELĂ (< fr. *ritornelle* < it. *ritornello*, din *ritorno*, întoarcere)

Scurtă poezie, limitată la trei versuri, ultimul vers rimînd cu primul, care adesea este mai scurt decît celelalte două. I se atribuie o origine provensală, unii cercetători derivînd-o însă din vechile cîntece populare toscane.

În poezia noastră, G. Coșbuc, în volumul *Balade și idile*, are un număr de 19 ritornele *(Fresco-ritornele)*, pe care le denumește *Improvizări*.

Ex.

Viața mea de mult s-a stins și-am îngropat-o,
Sînt beat de cad în gropi, și-a cui e vina?
A obrăjorilor cei cu gropiți, șireato!

Scanned with OKEN Scanner

Pe cînd eram noi mici, mi-ai fost ca soră
Și prietenă mi-ai fost, de cînd ești fată mare,
Iar mama vrea de-acum să-i fii, drăguță, noră!

ROMANȚĂ (< fr. *romance;* it. *romanza;* germ. *Romanze*)

Specie a genului liric, cîntec sentimental-erotic, cu o ușoară notă de tristețe, transpus pe melodie sau scris în scopul execuției muzicale, ceea ce îi sporește expresivitatea, o latură caracteristică a romanței constituind-o muzicalitatea. Asemănătoare romanței sînt: *lied*-ul german, *pesnia* rusă, *song*-ul englez.

În romanță întîlnim chemări, exclamații, suspine, îndemnuri, regrete ș.a., stări emoționale, caracteristice așa-numitului stil de romanță, stil simplu, ușor de recunoscut la această specie lirică.

Ex.

Vezi rîndunelele se duc,
Se scutur frunzele de nuc,
S-așterne bruma peste vii,
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?

(M. EMINESCU, *De ce nu-mi vii?*)

În literatura evului mediu, erau denumite romanțe acele poeme epice care celebrau faptele unui erou, întîmplări istorice.

Întitulate *romanceros*, în lirica spaniolă, asemenea poezii au un conținut legendar sau erotic.

Termenul *romanță* este folosit de unii poeți și ca titlu al unor creații poetice foarte variate ca tematică (ex. I. Minulescu, *Romanțe pentru mai tîrziu*).

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

De cîte ori pe înserat
În tîrgul mic te-am așteptat,
Cînd tremurînd că n-o să vii
Umblam pe străzile pustii?...
Se înnsera — și-n cîte-o poartă
Pica domol o floare moartă
Ce risipea un stins parfum
De liliac sau de salcîm.

(MIRON R. PARASCHIVESCU, *Romanță*)

RONDEL (fr. *rondel;* it. *rondello*)

Formă fixă de poezie, alcătuită din treisprezece versuri, grupate în trei catrene și un vers independent.

Primele două versuri sînt identice sau aproape identice cu versurile 7 și 8, iar versul independent este identic cu primul vers, versificația limitîndu-se numai la două rime. Există și rondeluri din 12 versuri (un catren, un terțet și un cvintet).

Cultivat îndeosebi în poezia medievală franceză, redescoperit și reluat în poezia modernă, rondelul a fost reprezentat în toate literaturile.

În literatura noastră, rondelul este folosit de Al. Macedonski, în volumul *Poema rondelurilor (Rondelurile pribege; Rondelurile celor patru vînturi; Rondelurile rozelor; Rondelurile Senei; Rondelurile de porțelan).*

Ex.

Apei lui de prin ogradă,
Prea domol curgînd la vale,
Bolovani, dintr-o grămadă,
Japonezu-i pune-n cale,

Scanned with OKEN Scanner

Spumegată, vrea să vadă,
Împrejurul casei sale,
Apa lui, ce prin ogradă,
Prea domol o ia la vale.

Și schimbînd-o-ntr-o cascadă
De consoane și vocale,
Uită-a vieții grea corvoadă,
Dînd răsunet de cristale,
Apei lui de prin ogradă.

(AL. MACEDONSKI,
Rondelul apei din ograda japonezului)

RONDOU (fr. *rondeau*)

Poezie cu formă fixă, specie a genului liric, specifică îndeosebi poeziei franceze a secolelor XV și XVI și alcătuită din treisprezece versuri de cîte opt sau zece silabe și două rime, una masculină și alta feminină.

Cele treisprezece versuri se împart în trei cuplete, primul de cinci, al doilea de trei și ultimul de cinci versuri. După al doilea și al treilea vers se folosesc, sub formă de refren, primele silabe ale primului vers.

În rondoul de mai jos al lui Vincent Voiture apare întreaga structură a acestui gen de poezie.

Ma foi s'est fait de moi; car Isabeau
M'a conjurè de lui faire un rondeau;
Cela me met en une peine extrême,
Quoi! treize vèrs, huit en *eau*, cinq en *ème*.
Je lui ferai aussitot un bateau.

En voila cinq pourtant en un morceau,
Faisons-en sept, en invoquant Brodeau,
Et puis mettons par quelque stratagème
Ma foi, c'est fait.

Scanned with OKEN Scanner

Si je pouvais encore de mon cerveau
Tirer cinq vers, l'ouvrage serait beau,
Mais cependant me voilà dans l'onzième,
Et si je crois, que je fais le douzième,
En voila treize ajustés au niveau,
Ma foi, s'est fait.

(Pe legea mea, s-a zis cu mine, căci Isabeau
M-a rugat stăruitor să-i fac un rondou
Aceasta mă pune într-o mare încurcătură
Cel treisprezece versuri, opt în *eau*, cinci în *ème.*
Mai curînd îi voi face o corabie.

Iată cinci totuși într-o bucată.
Să facem șapte, invocînd pe Brodeau
Și-apoi să-i adăogăm printr-o stratagemă oarecare.
Pe legea mea, s-a făcut.

De-aș putea încă din capul meu
Să scot cinci versuri, lucrarea o să fie frumoasă,
Dar în acest timp iată-mă la al unsprezecelea,
Și de cred c-am să-l fac pe al doisprezecelea
Iată treisprezece ajustate la locul lor.
Pe legea mea, s-a făcut).

RUBAIAT (< fr. rubā 'iyyāt; cf. arab, *ruboa*, patru)

Specie lirică a poeziei persane, alcătuită din patru versuri, dintre care primul vers, al doilea și al patrulea rimează, iar al treilea este vers alb. Ilustrată de marele poet persan Omar Khayyam și poetul arab Abu-Amru-Ben-Abd' Alberr Iusuf, denumit Nomari.

Privește cedrul mîndrul Atîtea brațe are!
Dar nu ca să cerșească, ci ca să-adune soare.
Și limbi nenumărate au nuferii și crinii.
Vorbesc însă limbajul tăcerii și-al luminii.
(Traducere de G. POPA din *Rubayatele lui Omar Khayyam*)

Scanned with OKEN Scanner

În literatura noastră, Ion Pillat, în volumul *Visări păgîne*, are un grup de cîteva rubaiate, intitulate *Din rubaiatul lui Iusuf.*

Ex.

Din orișice iubire dorințe vechi răsar;
În zori de zi, amurgul revine parcă iar.
Paharnice, ne toarnă în primăvară nouă
Străvechiul vin al toamnei ce scînteie-n pahar.

SATIRĂ (< fr. *satire;* lat. *satura*)

Specie a poeziei lirice în care sînt ridiculizate moravuri, caractere, aspecte negative, individuale sau sociale.

La vechii greci și romani, satira avea un caracter dramatic și didactic, un fel de farsă în care erau biciuite moravurile. Cele mai adeseori, personajele erau satirii. Mai puțin cultivată de poeții greci, ea cunoaște o mare dezvoltare în poezia latină, ilustrată de Horațiu, iar mai tîrziu în lirica modernă.

Satira își găsește explicația în antiteza dintre corupția societății și idealurile de viață ale poetului, în ideea de ridiculizare. Ea poate fi: *directă*, atunci cînd poetul vizează direct moravurile, caracterele etc. (*Scrisorile* lui M. Eminescu); *indirectă*, cînd scriitorul, ironizîndu-se pe sine, ridiculizează în fond moravurile societății înseși (*Satiră. Duhului meu* de Gr. Alexandrescu); *personală*, cînd obiectul satirei este o persoană (*Cîntecul ursului* de I. H. Rădulescu); *generală* sau *colectivă*, cînd ironizează o categorie socială (*Scrisoarea I* de M. Eminescu).

După natura defectelor ridiculizate, unii clasifică satira în *socială*, *morală*, *politică* și *literară*.

Scanned with OKEN Scanner

Termenul *satiră* este folosit dealtfel pentru orice fel de scriere cu caracter critic, ironic. După gradul de intensitate al ironiei, satirele se grupează în *amabile*, caracteristice prin ironia fină şi mai puţin usturătoare *(O profesiune de credinţă, Satiră. Duhului meu* a lui Gr. Alexandrescu) şi *vehemente*, cînd batjocura este extrem de puternică, mergînd pînă la violenţa de limbaj a pamfletului (ex. *Scrisoarea III* de M. Eminescu).

Ex.

.....

Vezi domnişoru-cela care toate le ştie,
Căruia vorbă, duhul îi stă în pălărie,
În chipul de-a o scoate cu graţii prefăcute?
Hainele după dînsul sînt la Paris cusute:
Singur ne-ncredinţează. Lorneta atîrnată
Este şi mai streină, de-o formă minunată;
Vrea s-o cumpere Prinţul, dar ca un om cuminte,
Dumnealui o tocmise ceva mai înainte.
Cînd le-a spus astea toate, o ia la ochi, priveşte
Chiar pe dama aceea cu care-atunci vorbeşte:
I-o dă în nas, se pleacă şi în sfîrşit o lasă,
Zicîndu-i: „Ce lornetă! te-arată mai frumoasă!"
Fieşicine cunoaşte ce cap tînărul are;
Dar, pentru că dă bine din mîini şi din picioare
Şi trînteşte la vorbe fără să se gîndească,
Am văzut multă lume cu duh să-l socotească.
Iată de ce talente avem noi trebuinţă!...

(GR. ALEXANDRESCU, *Satiră. Duhului meu)*

SEXTINĂ (< fr. *sextine* < lat. *sextus*, al şaselea)

1 Poezie cu formă fixă, are caracter satiric, alcătuită din şase strofe de cîte şase versuri şi o strofă finală de trei versuri.

Scanned with OKEN Scanner

De origine provensală, a fost introdusă în poezia italiană de Dante, iar în cea franceză, de poeții Pleiadei și de romantici.

2 Denumirea de sextină se mai folosește și pentru strofe de șase versuri.

SONET (<fr. *sonnet;* it. *sonetto*, sunet mic)

Poezie cu formă fixă, alcătuită din 14 versuri, două catrene și două terține, catrenele avînd rimă îmbrățișată, iar terținele rimă liberă, variată. Versul ultim al sonetului cuprinde o formă adesea sentențioasă, o concluzie a întregului cuprins al poeziei.

Versul sonetului românesc și al celui italian are măsura de unsprezece silabe și ritmul iambic, denumit *endecasilab iambic*, al sonetului francez de 12 silabe *(alexandrin)*, iar al celui englez de 10 silabe.

Apărut în secolul al XIII-lea, în poezia trubadurilor francezi, sonetul a fost folosit de poeții Renașterii italiene (Dante, Petrarca), răspîndindu-se apoi, în secolul al XVI-lea, în restul Europei. Alături de sonetul regulat sau clasic a mai fost cultivat și sonetul neregulat, cum sînt sonetele lui Shakespeare, alcătuite din trei catrene cu rime alternative, diferite în fiecare catren.

Există și sonete în structura cărora terținele preced catrenele *(sonet inversat)*. Cel mai folosit însă este acela în care terținele succed catrenelor.

Ex.

a S-a stins viața falnicei Veneții,
b N-auzi cîntări, nu vezi lumini de baluri,
b Pe scări de marmură, prin vechi portaluri,
a Pătrunde luna înălbind pereții.

Scanned with OKEN Scanner

b Okeanos se plînge pe canaluri,
a El numa-n veci e-n floarea tinereții
a Miresei dulci i-ar da suflarea vieții,
b Izbește-n ziduri vechi sunînd din valuri.

c Ca-n țintirim tăcere e-n cetate;
d Preot rămas din a vechimii zile,
c San Marc sinistru miezul nopții bate.

d Cu glas adînc, cu graiul de Sibile,
c Rostește lin, în clipe cadențate:
d „Nu-nvie morții — e-n zadar, copile."

(M. EMINESCU, *S-a stins viața*)

a Apărătorul datinei române
b Și-a apucat fermecătoarea-i pană
b Și-a-ncremenit în bronz ca o icoană
a Uitată-n vremi și-n cronice bătrîne.

b Iar razele privirii lui stăpîne,
a Lucesc, de foc, în noaptea diafană,
a De-ți pare ca o glorie romană
b Profetul sfînt al vremilor de mîine.

c Și soclul se-nfioară de mîndrie
c Și toată strămoșeasca bărbăție
d S-aprinde-n nimb pe fruntea lui vitează!

e Priviți-l toți! Ca un stindard de fală
e Îi flutură mantaua triumfală,
d Sub razele de lună ce-l veghează.

(M. CODREANU, *Statuia lui Miron Costin*)

STANȚĂ (it. *stanza*, strofă)

Strofă, unitară ca înțeles, folosită de poeții Renașterii italiene, ale cărei versuri variază

Scanned with OKEN Scanner

ca număr de la trei versuri pînă la douăzeci, ele avînd o anumită rimă. Ea apare ca o perioadă poetică simetric întocmită.

Ex.

... Trudit apoi m-am așezat pe-o stîncă.
La capătul călătoriei mele
Se deschidea prăpastia adîncă

Și străbătînd a norilor perdele
Cu-nveninate ace de lumină
Sclipeau în întuneric, șapte stele...

(G. TOPÎRCEANU, *Infernul, Stanțe apocrife* la *Divina Comedie*)

STRIGĂTURĂ (de la *a striga*)

Specie a poeziei lirice populare, limitată în genere la un catren, rostită la joc de flăcăi sau fete.

În unele părți ale țării este cunoscută și sub denumirea de *chiuitură*, *țipuritură*. În cadrul producțiilor orale folclorice, se caracterizează printr-o mare varietate, prin dinamismul și puterea de adaptare la realitățile vieții.

Prin forma ei concisă și prin tendința-i uneori satirică, se aseamănă cu *epigrama*.

TERȚINĂ (< it. *terzina*)

Poezie cu formă fixă, alcătuită din strofe de cîte trei versuri, în care versul din prima strofă rimează cu versurile 1 și 3, din a doua strofă, iar ultimul vers — un vers izolat — rimează cu cel de la mijlocul ultimului terțet.

Pentru dispunerea rimelor, terținele se iau perechi, perechi, adică terțina 1 cu 2, 2 cu 3, 3 cu 4 și așa mai departe.

Scanned with OKEN Scanner

Terţinei i se atribuie o origine provensală, iar după unii cercetători creator al ei este Dante Aligheri a cărui *Divina Comedie* este scrisă în terţine.

Ex.

Spre a vieţii noastre mijlocie treaptă,
Treceam printr-o pădure-ntunecoasă,
Fiindcă rătăcisem calea dreaptă.

Vai, greu îmi e să spun cît de stufoasă
Era sălbatica pădure mare,
Că şi-azi îmi pare-atît de fioroasă!

Cum moartea doar ceva mai crudă-mi pare;
Dar binele-ntîlnit spre a-l da-n cuvinte,
Las, de-altele văzute însemnare.

Cum am intrat în ea, eu nu ţin minte;
Mi-era atît de somn, că nu ştiu bine
Cînd, drumul bun lăsînd, pornii-nainte.

(DANTE ALIGHERI, *Infernul*,
traducere de G. Coşbuc)

Aş vrea să cînt, să-mbrac în mîndre rime
Norocul rar ce-n cîntec nu încape
Că nu e vers pe lume să-l exprime,

Ci ca-ntr-un murmur nesfîrşit de ape
Ce se revarsă-n valuri de-armonie,
Din mii de glasuri ce-l vrăjesc de-aproape,

Sărmanul suflet cearcă şi nu ştie
Ce ton să prindă, ce cuvînt s-aleagă,
Căci toate-l cheamă-l, strigă şi-l îmbie.

(ŞT.O. IOSIF, *Terţine*)

Scanned with OKEN Scanner

TRIOLET (fr. *triolet*)

Poezie cu formă fixă, asemănătoare oarecum rondelului, de origine franceză, adaptată și de alte literaturi occidentale, îndeosebi cea germană. Compusă din opt versuri, rînduite două cîte două, și avînd aceeași rimă. Primele două versuri se repetă la sfîrșitul poeziei, iar primul vers reapare după al treilea.

Ex.

Le premier jour du mois de mai
Fut le plus hereux de ma vie.

Le beau dessein que je forme
Le premier jour du mois de mai!

Je vous vis et je vous aimai!
Si ce dessein vous plait, Silvie,

Le premier jour du mois de mai
Fut le plus hereux de ma vie.

(JAQUES DE RANCHIN)

(Prima zi a lunii mai
Fu cea mai fericită din viața mea.

Frumoasă intenție am.
Prima zi a lunii mai.

Te zării și te iubii.
Dacă astă intenție îți e pe plac, Silvia,

Prima zi a lunii mai
Fu cea mai fericită din viața mea.)

Scanned with OKEN Scanner

Lîngă murmur de izvoară
Supt o salcie plecată.
Primăvara mă-nfioară
Lîngă murmur de izvoară.

Și sub apa lor ușoară
Viața mea se scurge toată,
Lîngă murmur de izvoară
Supt o salcie plecată.

(S. NAUM, *Ritmuri și rime*)

Scanned with OKEN Scanner

PROZĂ

PROZĂ (< fr. *prose;* lat. *prosa*, subînțeles *oratio*, discurs care înaintează în linie dreaptă)

Spre deosebire de poezie, exprimarea ideilor în forma obișnuită a vorbirii curente și scrierile care folosesc acest mod de exprimare constituie sensul actual al termenului *proză.*

În această accepție, termenul marchează o deosebire netă între poezie și proză, aceasta din urmă confundîndu-se cu modul de exprimare obișnuit, pe cînd cea dintîi folosește forma versificată. Proza se definește prin opoziția ei față de vers nu prin aceea față de poezie, deoarece, după cum se știe, esența poeziei nu constă în forma versificată. Forma de proză este proprie lucrărilor filozofice, istorice, științifice în genere.

În mare, se disting trei feluri de proză: *proză filozofică*, *proză științifică* și *proză literară.*

După unii teoreticieni, poezia și proza ar avea aceeași origine, aceștia întemeindu-se pe faptul că, încă din antichitatea greacă, poezia și proza (reprezentată prin oratorie, istorie, filozofie) se opuneau limbajului cotidian, ele urmărind realizarea unor efecte artistice. După aceștia, poezia și proza au apărut spontan, printr-un fel de detașare de vorbirea obișnuită, tinzînd către o exprimare aleasă, îngrijită, în vederea unor intenții artistice.

Scanned with OKEN Scanner

În *Retorica* lui Aristotel se menționează că în proza aleasă (artistică) există o aranjare specială a cuvintelor, pentru a se realiza un ritm sau o cadență, ceea ce duce la un fel de armonie a prozei.

În antichitate, proza se dezvoltă mai ales în elocință, ale cărei reguli teoretice au fost stabilite de Cicero, în lucrarea sa *De oratore* (Despre orator). Începînd cu el, proza aleasă se va numi *proză oratorică*. Cicero precizează că în țesătura textului de proză există un ritm infuz și accidental, care nu se confundă cu cel al versului, folosit permanent și strict ordonat.

Un alt element artistic al prozei este *armonia*. În evul mediu, proza oratorică, înzestrată cu astfel de implicații artistice, a evoluat spre proza poetică, pentru ca, în secolul trecut, să se concretizeze în forma poemului în proză, creație cu un profund caracter liric, asemănător cu cel al poeziei.

Încă din vremea Renașterii s-au afirmat nuvela și romanul, configurîndu-se astfel proza epică sau narativă, cel mai vast și important sector al prozei literare.

Acceptînd separarea dintre poezie și proză, trebuie menționat că există numeroase identități de elemente ale artei literare în ambele categorii mari de scrieri.

În cadrul prozei sînt integrate și scrieri care se plasează la granița dintre proza științifică și proza literară (*memorialistica*, *aforistica*, *istoria*, *însemnările de călătorie*, *biografiile* și *autobiografiile*, *critica literară*, *publicistica*, denumite *literatură de frontieră* (Silvian Iosifescu).

Pe baza acestei deosebiri de grad, nu de esență, poate fi cuprinsă în terminologia prozei literare și diversitatea literaturii de frontieră.

Scanned with OKEN Scanner

ADAGIU (< fr. *adage*; it. *adaggio*; lat. *adagium*, din *ad agendum*, de făcut)

Cugetare în care sînt exprimate, în puține cuvinte, adevăruri morale sau filozofice.

În literatura universală există numeroase colecții de adagii, atribuite oamenilor celebri. Cea mai vestită culegere este aceea a lui Erasmus (cea de a doua ediție — *Adagiorum Chiliades*, 1508 — ce cuprinde circa 4 200 de citate culese din operele poeților și filozofilor greci și latini), prețioasă prin varietatea adagiilor.

Ex.

Viața este un dar pe care îl merităm numai atunci cînd îl dăruim.

(R. TAGORE)

Termen sinonim cu *maximă*, *sentință (apoftegmă)*

ADAPTARE (< lat. *adaptare*, a potrivi)

1 Prelucrare a unei opere literare pentru a o transpune dintr-un gen literar în altul sau în alt gen de artă.

Adaptarea poate fi: *cinematografică* sau *ecranizare* (*Răscoala* de Liviu Rebreanu; *Cei trei mușchetari* de Al. Dumas; *Marile speranțe* de Ch. Dickens ș.a.), *radiofonică* (*Apus de soare* după B. Șt. Delavrancea). Ea este deosebită însă de scenariul radiofonic, creație ori-

Scanned with OKEN Scanner

ginală De. asemenea, *dramatică* sau *dramatizare* (dramatizarea de către M. Sorbul a romanului lui M. Sadoveanu, *Șoimii*).

Tot în cadrul adaptărilor intră și realizarea unui libret de operă, prin prelucrarea unei opere literare (*Boema* de Puccini, după romanul *Viață de boem* a lui H. Murger), *Carmen* de Bizet, după nuvela lui Pr. Mérimée etc.)

În unele adaptări se schimbă și titlul operei (*Rigoletto* de Verdi, după *Le roi s'amuse* de V. Hugo).

2 Prelucrarea într-o mai mică sau mai mare măsură a operei unui scriitor de către un alt scriitor (unele din comediile lui V. Alecsandri, adaptări după teatrul lui Em. Augier).

AFORISM (< fr. *aphorisme* < lat. *aphorismus* < gr. *aphorismos*, definiție)

Formulare concisă, lapidară, a unei cugetări, a unui adevăr filozofic.

Aforismele nu trebuie confundate cu axiomele. Acestea din urmă sînt adevăruri evidente prin ele însele, iar aforismele, mici sinteze, bazate pe experiență.

Cultivat de scriitorii antici ca Hippocrat — care l-a folosit pentru întîia oară în denumirea unor precepte medicale — (*Aforisme*) ilustrat strălucit de La Rochefoucauld, Blaise Pascal și de cei moderni, ca Schopenhauer (*Aforisme*), aforismul îl întîlnim și în opera unor scriitori români ca Lucian Blaga (*Elanul insulei*), V. Eftimiu (*Vorbe, vorbe, vorbe...*), G. Ibrăileanu (*Privind viața*).

Avînd toate însușirile lingvistice și stilistice ale celorlalte specii aforistice (*maxima, sentința*), aforismele conțin un sens adînc și tocmai

Scanned with OKEN Scanner

de aceea sînt rostite cu intenţia de a revizui un loc comun în gîndire, o idee înrădăcinată.

Caracteristica literară a enunţului aforistic de adevăruri generale este de natură stilistică.

„*În formulările maximelor sînt vizibile semne ale unui ton propriu al fiecărui scriitor, cu toată aparenţa neutră a acestor formulări de adevăruri generale*". (Silvian Iosifescu, *Literatura de frontieră.)*

Sinonim cu *adagiu*, *apoftegmă*, *maximă*, *sentinţă*, termeni ce formează obiectul *aforisticei*.

Ex.

Tot ce se întîmplă se produce prin contradicţie.
(HERACLIT)

Memoria: un curtean al fiecăruia dintre noi, plin de curtoazie, care caligrafiază trecutul.
(LUCIAN BLAGA)

AMINTIRI (de la *a aminti)*

Specie a genului epic în proză cuprinzînd întîmplări trăite, impresii din viaţa scriitorului şi care face parte, ca şi memoriile, din literatura memorialistică.

Spre deosebire de memorii (v.), în care sînt înfăţişate obiectiv evenimente la care autorul a luat parte sau a fost martor, amintirile se bazează mai mult pe măiestria artistică a scriitorului în evocarea diferitelor întîmplări, care nu urmăresc cuprinderea întregii vieţi, ci prezintă discontinuu anumite etape sau momente din viaţa scriitorului.

În amintiri, naraţiunea, nesupusă unor rigori compoziţionale, nu urmează întotdeauna cronologia evenimentelor, ci se dezvoltă după capriciul întîmplării, sub impulsul aducerii aminte, fără preocuparea de a prezenta un singur om, ci aceea de a evoca o lume.

Scanned with OKEN Scanner

Datorită acestor însușiri, numeroase scrieri de acest gen au depășit cadrul prozei memorialistice, devenind specie a prozei epice.

Cultivat în literatura universală de numeroși scriitori, acest gen este ilustrat în literatura noastră de I.H. Rădulescu *(Dispozițiile și încercările mele de poezie)*, C. Negruzzi *(Cum am învățat românește)*, Al. Russo *(Amintiri)*, V. Alecsandri *(Vasile Porojan)*, I. Ghica *(Amintiri din pribegia de la 1848)*, de marele povestitor moldovean Ion Creangă cu *Amintiri din copilărie*, de I.L. Caragiale *(Din carnetul unui sufleur)*, Al. Vlahuță *(Mogîldea)*, I. Slavici *(Lumea prin care am trecut)*, M. Sadoveanu *(Anii de ucenicie)* ș.a.

ANACRONISM (< fr. *anacronisme*; cf. gr. *ana*, înapoi, în urmă, și *kronos*, timp)

Eroare cronologică în datarea evenimentelor, fie înainte de a se fi întîmplat *(procronism*, sau *anacronism progresiv)*, fie după *(paracronism, metacronism* sau *anacronism regresiv)*.

Termenii procronism, paracronism, metacronism sînt mai puțin folosiți, în genere este folosit cel de *anacronism*.

Anacronismele apar frecvent în unele scrieri (ex. limbajul secolului al XVIII-lea atribuit de Racine grecilor și romanilor). Unele anacronisme sînt voite chiar, ca, de exemplu, în parodii sau scrieri cu caracter satiric etc., ele contribuind la obținerea unor efecte comice. Altele sînt neintenționate, ca în unele piese ale lui Gh. Asachi și chiar în teatrul lui V. Alecsandri *(Despot Vodă*, plănuirea, constituirea unei cruciade, într-o perioadă cînd această idee este

Scanned with OKEN Scanner

istoricește perimată, idee cu care Despot Vodă îi cucerește pe boieri).

Anacronismele nu lipsesc nici în domeniul artelor plastice (nerespectarea culorii istorice a costumației epocii etc.) Tot anacronisme sînt socotite toate cele ce contrastează cu spiritul epocii actuale (moravuri, atitudini, concepții de viață învechite etc.)

În literatură se deosebesc adesea două feluri de anacronisme: unul denumit *material*, al faptelor, altul *moral*, al ideilor.

ANALE (lat. *annales*, scriere istorică, cronologică)

Scriere istorică veche, în care sînt relatate întîmplări mai importante din viața unui popor (*Analele* lui Tacit).

La romani, analele au constituit forma primitivă a istoriei Romei (*annales maximi*, redactate de marele pontif). În evul mediu, ele au derivat din calendarele liturgice apusene, denumite *table pascale*, cele mai multe scrise pe pergamente, pe care se înscriau, pentru fiecare an, data paștilor, iar intervalele dintre ani erau completate cu diferite evenimente. Recopiate, trecînd de la un lăcaș la altul, ele au devenit adevărate compilații, în cuprinsul lor fiind consemnate evenimentele unei întregi regiuni.

Analele se deosebesc de *cronici* (v.) prin aceea că în acestea din urmă se întrevede personalitatea scriitorului.

În literatura noastră, scrieri similare sînt: *Analele de la Bistrița — Letopisețul anonim al Moldovei* (1359—1507) și *Analele de la Putna* (1359—1526), scrise în limba slavonă.

ANALIZĂ (LITERARĂ) (< fr. *analys littéraire*, cf. gr. *analisis*, descompunere)

Formă a disertației, cuprinzînd cunoștințele și părerile autorului asupra unei probleme științifice, a unei opere literare etc.

Analiza literară implică studierea planului urmat de autor în compoziția operei, ideea dominantă, corelațiile dintre idei, dispunerea materialului etc. De asemenea, duce la cunoașterea amănunțită a operei unui scriitor (ex. *Vara. Considerații tehnice* de G. Ibrăileanu; *Creangă, scriitor poporal* de G. Călinescu; *Costache Negruzzi ca prozator* de E. Lovinescu etc.).

De exemplu: George Coșbuc: „*Vara*“ *(Considerații tehnice)*

(fragment)

„Vara“ e poezia cea mai lirică din toată opera lui Coșbuc. Și cea mai frumoasă. Dar acest adaos e pleonastic. Lirismul, după unii, dă măsura frumuseții în orice gen literar. Un lucru însă e sigur: o poezie cu cît este mai lirică, cu atît e mai poetică.

Impresia de vară o dă Coșbuc în acest imn prin cîteva trăsături, alese cu un superior simț artistic din diversitatea aspectelor naturii.

Din cele trei strofe ale poeziei, două conțin elemente descriptive, avînd fiecare o altă „temă“, iar a treia este pur lirică — concluzia sentimentală a celorlalte, izbucnirea inimii în fața măreției și eternității naturii.

Primul aspect al „verii“ lui Coșbuc:

Priveam fără de țintă-n sus —
Într-o sălbatică splendoare
Vedeam Ceahlăul la apus,
Departe-n zări albastre dus,

Scanned with OKEN Scanner

Un uriaș cu fruntea-n soare
De pază țării noastre pus.
Și ca o taină călătoare
Un nor cu muntele vecin
Plutea-ntr-acest imens senin
Și n-avea aripi să mai zboare!
Și tot văzduhul era plin
De cîntece ciripitoare...

(G. IBRĂILEANU, *Scriitori români și străini*)

ANECDOTĂ (< fr. *anecdote* < gr. *anekdota*, poveste inedită)

Scurtă narațiune a unei întîmplări hazlii, în proză sau în versuri, cu un sfîrșit neașteptat.

Termen folosit și pentru particularitățile secrete ale istoriei, particularități care stîrneau curiozitatea și contribuiau la o mai îndeaproape cunoaștere a caracterului și moravurilor anumitor personaje istorice, pentru ca, mai tîrziu, pierzîndu-i-se sensul etimologic, termenul *anecdotă* să fie folosit pentru acele povestiri scurte, cu conținut adesea hazliu și deznodămînt neprevăzut.

Unele anecdote, transmise pe cale orală, sînt socotite a fi reflectarea unor întîmplări autentice și atribuite unor personaje istorice sau unor categorii sociale.

În opera unor scriitori antici ca Plutarh *(Viețile paralele)*, Suetoniu *(Viața celor 12 cezari)*, anecdota ocupă un loc însemnat, iar în cultura apuseană nenumărate culegeri dovedesc larga ei răspîndire, ea apărînd adeseori în unele opere literare ca memoriile, biografiile.

Patria anecdotei a fost socotită Franța, unde era mult prețuită de preferință în saloanele secolului al XVIII-lea.

În literatura noastră veche, unele legende din *O samă de cuvinte* a lui Ion Neculce au un caracter anecdotic, ca și unele din amintirile lui I.L. Caragiale *(Din carnetul unui vechi sufleur)*.

Ex.

Maican suflerul era slab și nervos peste măsură. Pasiunea lui care lua proporțiile viținlui era tutunul și cafelele turcești potrivite din zahăr — de unde i se trăgea și numele de caimac, nume pe care un filolog neprevenit l-ar putea lesne bănui că provine dintr-o simpă metateză: Maican... Caimac. Odată pune prinsoare cu Drăgulici să bea cincisprezece cafele una după alta: a cîștigat. Drăgulici le-a plătit; dar ca să nu rămîie în pagubă s-a prins și el să bea tot atîtea romuri.

După ce le-a băut, zice:

— Mai plătești un *pour la dame*, (în sensul — cel din urmă rînd), Caimac?

— Nu se poate, răspunde Maican, acuma e rîndul cafelelor.

(I.L. CARAGIALE, *Luptă dreaptă*)

Anecdota versificată a fost ilustrată în literatura noastră de scriitori ca Th. Speranția, autor al cîtorva volume de anecdote.

Ex. CEI DOI CĂLĂTORI ȘI URSUL...

Doi prieteni împreună pe un drum călătorind,
Un urs le ieși 'nainte, cu groază spre ei viind.
Unul dintr-înșii, de frică, văzînd ursul furios,
Se sui și se ascunse, sus, într-un copac stufos;
Celalt într-acest pericol singur dacă s-a văzut,
S-a-ntins la pămînt îndată și în mort s-a prefăcut.
Ursul dar, totdeodată, asupra lui cum sosi,
Pe la nas, pe la ureche, se plecă a-l mirosi;
Iar el își ținu suflarea, să nu simtă că e viu,

Scanned with OKEN Scanner

Că ursul mort nu mănîncă, după cum zic cei ce știu
Și așa de mort, gîndindu-l, cum sta nesuflînd lungit,
Nicidecum neatingîndu-l, l-a lăsat și a fugit;
Iar prietenul său care sta în copacul stufos,
După ce se duce ursul, l-a întrebat, dîndu-se jos:
— Ia spune-mi, măi frățioare, ursul ce lucru-ți șopti,
Cînd se duse la urechea-ți? (Și-ncepu a hohoti).
— Mi-a poruncit, el răspunse, să țiu minte să păzesc
Și c-un prieten ca tine să nu mai călătoresc.

(ANTON PANN, *Povestea Vorbei*)

APOFTEGMĂ < fr. *apophtegme* < gr. *apophtegma*, sentință)

Adevăr exprimat într-o formă concisă și atribuit unor oameni de seamă. După T. Vianu (*Dicționar de maxime comentat*) — prin valoarea generalizării lor, apoftegmele acoperă și întunecă amintirea autorului și a momentului cînd au fost pronunțate.

Sinonim cu *maximă*, *sentință*.

Ex.

Mi-e prieten Platon, dar mai prieten adevărul.

(Maximă atribuită lui Aristotel)

A nu fi de folos nimănui înseamnă a fi mort pentru cei vii.

(GOETHE)

APOLOGIE (< fr. *apologie* < lat. gr. *apologia*, apărare)

În antichitatea greacă, prin *apologie* se înțelegea discursul rostit dinaintea unui tribunal de acuzatul însuși sau de avocatul său în favoarea acestuia. Cu vremea, sfera cuvîntului s-a lărgit, cuprinzînd orice scriere în care se urmă-

Scanned with OKEN Scanner

reşte apărarea, uneori chiar elogierea unei idei, doctrine, clase sociale sau persoane.

Termenul este folosit şi ca titlu al unor opere (*Apologia lui Socrate* de Platon, *Apologia lui Socrate* de Xenofon, *Apologia lui Palomede* de Gorgias etc.).

ARTICOL (< lat. *articulus*, articulaţie)

Formă a disertaţiei, tratare, în coloanele unui ziar sau în paginile unei reviste, a unei teme politice, economice, ştiinţifice, literare etc.

Un tot unitar şi distinct, redactat într-un stil accesibil publicului cititor, articolul implică o cunoaştere îndeaproape a temei tratate, claritate în expunerea ideilor, stringenţa logică a argumentelor, sinceritatea opiniilor, evitarea excesului de date, unele articole însumînd calităţi proprii tehnicii şi măiestriei literare (ex. articolele politice ale lui M. Eminescu, articolele lui I.L. Caragiale, G. Coşbuc, T. Arghezi, N.D. Cocea, Zaharia Stancu, Geo Bogza etc.)

Articolele publicistice prezintă o mare varietate. Unele nu depăşesc treapta exprimării obişnuite, altele însă se apropie tot mai mult de proza literară, cu certe implicaţii artistice [*pamfletul* (v.) şi *articolul satiric*].

AUTOBIOGRAFIE (< fr. *autobiographie*; cf. gr. *autos*, însuşi, *bios*, viaţă şi *graphein*, a scrie)

Specie a literaturii memorialistice ce cuprinde povestirea propriei vieţi relatate de către o personalitate literară, artistică, istorică, politică etc.

Ca formă şi întindere, autobiografia ia adesea aspectul romanului (ex. *romanul auto-*

Scanned with OKEN Scanner

biografic), gen ilustrat în literatura universală de scriitori ca Benjamin Constant *(Adolphe)*, Maxim Gorki *(La stăpîn, Universitățile mele* etc.) ș.a.

În literatura noastră, exemple de autobiografii sînt: *Amintirile* (fragmentul de biografie), în care Ion Creangă povestește cîteva etape din viața sa, *Anii de ucenicie* de M. Sadoveanu, *Hronicul și cîntecul vîrstelor* de L. Blaga, în ambele urmărindu-se viața, formația și activitatea celor doi mari scriitori, într-o formă narativă dezvoltată, de mare valoare documentară și artistică, prin epicizarea întîmplărilor și prezența vie a personajelor.

Ex.

Autobiografia lui Ion Creangă (fragment)

„Sînt născut la 1 martie 1837, în satul Humulești, județul Neamțului, plasa de sus, din părinți români: Ștefan al lui Petrea Ciubotariul din Humulești și soția sa, Smaranda, născută David Creangă, din satul Pipirig, județul Neamțului. Întîi și-ntîi am început a învăța cruce-ajută, după mode veche, la școala din Humulești, o chilie făcută cu cheltuiala sătenilor, prin îndemnul și osîrdia părintelui Ioan Humulescu, care avea o mînă de învățătură, un car de minte și multă bunătate de inimă, dumnezeu să-l ierte! Poate să fi fost de vreo unsprezece ani, cînd am început a învăța. Știu că eram atunci un băiet sfrijit, prizărit și fricos și de umbra mea.

Dascălul nostru era un holtei frumos, zdravăn și voinic și-l chema Vasile a Vasilicăi. El era și dascălul bisericii din sat. Un sorcovăț nemțesc plătea tata pe lună dascălului, ca să mă învețe. Și pe atunci îmi ziceau în sat și la școală: Ionică a lui Ștefan a Petrei"...

Scanned with OKEN Scanner

BASM (v. sl. *basni*, născocire)

Specie a genului epic, narațiune în proză îndeosebi, și mai puțin în versuri, în cuprinsul căreia, cu ajutorul unor mijloace tradiționale, se povestesc întîmplări fantastice, puse pe seama unor personaje sau forțe supranaturale, din domeniul irealului.

Basmele, la baza cărora stă elementul fantastic, generat de caracterul fantastic în care apărea lumea pentru omul primitiv, după originea lor, pot fi *populare* și *culte*. Cele populare sînt supuse variabilității, datorită circulării lor pe cale orală, chiar dacă prin culegerea lor de către folcloriști au fost fixate prin tipărire. Cele culte însă, unele versificate (ex. *Călin Nebunul* de M. Eminescu, *A fost odată* de Șt.O. Iosif, *Cetină Dalbă* de G. Coșbuc), altele în proză ca, de exemplu, *Poveștile* lui Ion Creangă, *Făt-Frumos din lacrimă* de M. Eminescu rămîn în forma în care au fost create.

Unii cercetători au încercat să dea o explicație antropologică poligenezei basmului, bazată pe identitatea generală a spiritualității omenești: în locuri diferite au apărut creații asemănătoare, care au circulat. Această idee a poligenezei basmului a fost completată cu ideea influențelor reciproce.

În fondul basmelor se întrezăresc reminiscențe ale unor îndepărtate credințe mitice. „*Visuri ale popoarelor*“, cum sînt socotite, basmelor li se atribuie totuși o origine diferită: mitologică, indianistă, antropologică, iar după B.P. Hasdeu, care stabilește o asemănare între basm și vis, basmul ar fi apărut odată cu nașterea omenirii. Toate aceste teorii dovedesc nu numai îndepărtata vechime a basmelor, dar

Scanned with OKEN Scanner

și faptul că ele nu pot fi socotite creația unui singur popor.

Clasificări diverse, fundamentate pe variate criterii, au fost propuse de cercetătorii basmelor. În literatura noastră, o asemenea clasificare a fost încercată de Lazăr Șăineanu, în studiul său asupra basmelor, deosebindu-le în: *basme fantastice*, în care elementul principal îl constituie miraculosul; *basme etico-mitice*, care, pe lîngă faptele numeroase ale eroilor, cuprind și anumite învățături morale; *basme glumețe*, în care predomină umorul.

Prima colecție de basme apărută în limba română este aceea a lui Stănescu Arădeanul, tipărită în 1860, la Timișoara: *Proza poporală. Poveşti culese şi corese*, una din cele mai populare și bogate colecții rămînînd aceea a lui P. Ispirescu *Legendele sau Basmele românilor* (1872 și 1882).

Cu tot caracterul fantastic al întîmplărilor, basmele reflectă totuși felul de a gîndi și de a simți al poporului. În basme sînt exprimate năzuințele, visurile și aspirațiile sale către o viață mai bună, dorința de a supune forțele naturii, de a vedea triumfînd adevărul și dreptatea în lume.

„*Basmul e un gen vast, depășind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, știință, observare morală* etc.“ ...*Oglindire a vieții în moduri fabuloase* (G. Călinescu, *Estetica basmului*).

Basmele prezintă o serie de particularități artistice tradiționale. În afara fantasticului întîmplărilor și eroilor, al dualismului binelui și răului, ele încep și sfîrșesc cu o serie de formule tradiționale:

formula inițială (A fost odată...) menită a duce pe ascultători în lumea irealului,

formula finală (Încălecai pe o șa...) prin care ascultătorii sînt readuși la realitate

și uneori cea *mediană (Și-nainte cu poveste, că de-aicea mult mai este...)*, un fel de pauză în acțiunea mai extinsă a unor basme — formule, care, deși variază de la povestitor la povestitor, totuși, în factura lor sînt asemănătoare. Conținutul acestor formule este fantastic și hazliu, iar ca formă sînt ritmice și uneori rimate.

Narațiunea se desfășoară și ea cu ajutorul unor formule tradiționale, de obicei ritmice și rimate, subliniind unele momente principale din desfășurarea acțiunii.

Și se luptară,
Și se luptară
Zi de vară,
Pînă-n seară.

Repetarea numărului trei (trei feciori de împărat, trei zmei cu trei palate sau fete de împărat, trei încercări de luptă etc.) scoate în relief creșterea progresivă a amănuntelor, cantitativ și calitativ, încetinește ritmul acțiunii, menține interesul și întărește impresia asupra ascultătorilor.

Arta povestitorului, mișcările, mimica aduc basmului, în transmiterea lui orală, unele elemente dramatice.

BIOGRAFIE (< fr. *biographie*; cf. gr. *bios*, viață și *graphein*, a scrie)

Povestire, pe bază de documentare riguroasă, a vieții unor personalități de seamă din toate domeniile de activitate umană: politică, literară, științifică, artistică etc.

Cultivată încă din vechime de scriitori ca Plutarh *(Viețile paralele)*, Suetoniu *(Viața*

Scanned with OKEN Scanner

celor 12 cezari), Cornelius Nepos *(Despre bărbaţii străluciţi ai Romei)*, Tacit *(Viaţa lui Agricola)*, biografia prezintă o vădită tendinţă educativă.

Într-o biografie lipseşte intervenţia intenţionată a fanteziei. În schimb ea se apropie de literatură prin faptul că narează fapte şi comentează obiectiv situaţii concentrate în jurul unui singur personaj.

Biograful se arată interesat îndeosebi de desfăşurarea unei vieţi şi a unui caracter. Deci personalitatea proeminentă prezentată în biografie se apropie foarte mult de personajul unei opere epice — nuvelă, roman — produse ale ficţiunii, ale fanteziei literare.

O condiţie esenţială a biografiei este arta narativă.

Îmbinîndu-se latura literară cu cea ştiinţifică, se ajunge la un fel de epicizare a biografiei *(Viaţa lui Carol al XII-lea* de Voltaire; *Viaţa şi opera lui Eminescu* şi *Viaţa lui Ion Creangă* de G. Călinescu; *Viaţa lui Ştefan cel Mare* de M. Sadoveanu).

Epicizarea completă a unei biografii se împlineşte în vieţile romanţate, romane care se organizează în jurul unor personalităţi (ex. romanul lui Eminescu, trilogie de Cezar Petrescu).

În „vieţile romanţate", informaţia se îmbină cu ficţiunea.

Unii teoreticieni ai genului, cum ar fi André Maurois în *Aspecte ale biografiei*, discută *„biografia ca operă de artă"* şi *„biografia ca ştiinţă"*.

Într-o biografie izbutită, latura istorică, existenţa individuală şi latura literară se îmbină într-un tot armonios. La fel G. Căli-

Scanned with OKEN Scanner

nescu, în *Despre biografie*, precizează: „*Ce este biografia unui scriitor? Este viața în sensul cel mai înalt al cuvîntului, succesiunea de momente superioare explicînd opera, sinteza ideologică a zilelor trăite, proiectată pe tabloul epocii. Biografia, ca și romanul, e o operă realistă, adică de generalizare concretă, iar nu de notație naturalistică... Capitolele unei biografii sînt implicit sau explicit o cronologie a epocii*“.

Biografia, în studiile literare, apare sub diferite tipuri: *biografia istoric-documentară*, referitoare la faptele exterioare; *biografia portretistică*, limitată la viața interioară și elemente de viață morală și intelectuală; *biografia spiritual-genetică*, orientată spre procesul de formare al personalității artistice.

CĂLĂTORII (literatură de călătorie)

Sub forma *jurnalului de bord* sau a *memorialului de călătorie* și chiar aceea a narării călătoriei-aventură sau a descrierii cadrului exotic, călătoriile au procurat un bogat material pentru proza memorialistică (v. *memorialistica*).

Văzute și apreciate în primul rînd ca documente geografice, etnografice, sociale, aceste scrieri antrenează în schimb experiențe variate ale omului și chiar fantezia, orientîndu-se astfel din ce în ce mai mult spre literatură.

În jurul călătoriilor s-a creat o întreagă literatură cu trăsături proprii. Sub orice formă s-ar prezenta, literatura de călătorie tinde în primul rînd să informeze, dar nici reacțiile emoționale sau picturalul descrierilor nu lipsesc din astfel de scrieri.

Astfel, în *Relatare cu privire la cea dintîi călătorie în jurul lumii* de Pigafetta; cronicarul lui Magellan, pe lîngă consemnarea expediției,

Scanned with OKEN Scanner

pe lîngă relatări despre ținuturi geografice, prezintă și tendințe vizibile de trecere la narațiune, apropiindu-se foarte mult de literatură. *Jurnalul* lui Nansen, pe lîngă notarea precisă a peisajului încremenit al ținuturilor polare, impresionează prin acel fior al aventurii, făcîndu-i pe cititori participanți imaginari ai explorărilor sale.

Jules Verne, în scrierile sale atît de cunoscute, informează pe cititor prin nararea călătoriilor pe coordonate geografice precise, dar îl și emoționează prin anticipațiile sale îndrăznețe, care au prefigurat dezvoltarea tehnicii ulterioare, moderne.

Și în literatura noastră s-a cultivat proza de călătorie începînd cu Dinicu Golescu *(Însemnare a călătoriei mele)*, Ion Codru Drăgușanu *(Pelegrinul transilvan)*, apoi cu Gr. Alexandrescu *(Memorial de călătorie)*. Mai recente și intrate în patrimoniul literaturii noastre clasice sînt: *Jurnal de bord* de Jean Bart și *Pe drumuri de munte* de Calistrat Hogaș, scrise cu intenția și mijloacele implicate de literatura artistică.

În evoluția ei, proza de călătorie a stabilit în diferite modalități contactul cu literatura, fecundînd *romanul exotic și proza științifico-fantastică.*

CONFESIUNI (< fr. *confessions* < lat. *confessio*, mărturisire)

Scrieri cu caracter autobiografic, în care autorul dezvăluie anumite amănunte privitoare la viața și activitatea lui (ex.: confesiunile lui J.J. Rousseau, A. de Musset etc.), confesiunile constituie un prețios auxiliar pentru istoria și critica literară, datorită ajutorului

dat în cunoașterea mai îndeaproape a personalității scriitorului, a condițiilor social-politice în care el și-a dezvoltat activitatea.

CORESPONDENȚĂ LITERARĂ (< fr. *correspondance littéraire*)

Schimb de scrisori între două personalități literare sau culturale.

În cadrul corespondenței literare intră atît scrisorile literare destinate publicării lor (ex. corespondența dintre V. Alecsandri și Ion Ghica, I.H. Rădulescu și C. Negruzzi, Al. Vlahuță și I.L. Caragiale), cît și acele scrisori particulare, cu unele referiri la probleme de literatură.

Dintre toate lucrările literare, corespondența este aceea care se pretează la o mare varietate, atît de conținut, cît și de stil. Descătușat de orice constrîngere, scriitorul se dezvăluie sub adevărata-i lumină, cu preferințele, înclinările, deprinderile, calitățile și defectele lui (v. *scrisoarea*).

CRITICĂ LITERARĂ (< fr. *critique littéraire*; cf. lat. *criticus*, gr. *kriticos*, în stare de a judeca)

Manifestare literară, cu multiple implicații științifice, urmărind studierea și valorificarea operelor literare. Activitatea critică a apărut odată cu literatura, din antichitate, cînd între critica literară și arta poetică nu existau limite precise. Termenul s-a afirmat după perioada Renașterii și mai ales din secolul al XVIII-lea, pînă în vremurile noastre.

În evoluția ei, în strînsă legătură cu concepțiile estetice și cu dezvoltarea și însușirea

Scanned with OKEN Scanner

creației literare concrete, la a cărei apreciere și îndrumare a participat, critica literară și-a schimbat metodele și chiar sarcinile de-a lungul secolelor.

Astfel, în vremea Renașterii se manifestă *critica filologică*, cunoscută și sub numele de *critică de text*, iar în secolul al XVII-lea se afirmă *critica normativă*, care impunea spre imitație modelele literaturii antice și aplică, pornind de la Aristotel, un întreg sistem de norme artistice.

Din secolul al XVIII-lea, critica se orientează pe o altă cale, folosește o altă metodă și anume aceea care face din sentiment singurul criteriu de apreciere a literaturii și artei în genere.

În secolul al XIX-lea asistăm la procesul de maturizare a criticii, maturizare care constă în principiul că opera literară este un produs al scriitorului și, ca atare, criticul trebuie să cunoască personalitatea scriitorului, raporturile acestuia cu epoca. O asemenea maturizare este reprezentată de activitatea și opera lui Saint-Beuve, care considera critica literară ca o „*știință a spiritelor*".

Cu H. Taine, activitatea de critică literară se îndreaptă spre *critica explicativă*, care stabilește că atît personalitatea scriitorului, cît și opera creată sînt produse ale societății, deci sînt în mod necesar și adînc determinate de factori — cum sînt *mediul și momentul* — prin cunoașterea și studierea cărora se poate explica opera literară, în mod științific. Mai tîrziu, critica este orientată spre *relativism*, absolutizînd subiectivismul criticului care participă la actul critic, ajungîndu-se în acest fel la *critica impresionistă*.

Scanned with OKEN Scanner

În critica modernă se manifestă mai multe direcții ale criticii literare: *critica de orientare lingvistică*, *critica existențialistă*, *formalismul organic*, reprezentat de estetica lui Croce, *critica tematică*, *critica totală* etc.

Filozofia marxist-leninistă a dus la o nouă orientare a criticii literare, denumită în mod curent „*critica marxistă*". Critica marxistă, studiind operele literare de pe pozițiile militante ale clasei muncitoare, apare astfel ca o critică totală, științifică.

Metodele criticii științifice sînt: descrierea și interpretarea operei literare, stabilind o ierarhie a valorilor și manifestîndu-se pe două planuri: acela al orientării și promovării creației literare, precum și acela al pregătirii și îndrumării actului de receptare a operei de către cititor. Ea contribuie la formarea gustului literar. Activitatea critică se manifestă și se concretizează prin următoarele forme: *recenzia*, *articolul*, *cronica*, *studiul*, *eseul*, *monografia literară*, *micromonografia literară* ș.a. (v.).

Reprezentanți de seamă ai criticii literare românești sînt socotiți Titu Maiorescu și C. Dobrogeanu-Gherea — creatorii criticii ca gen de sine stătător — E. Lovinescu, Mihail Dragomirescu, N. Iorga, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, T. Vianu, Perpessicius, M. Ralea, Șerban Cioculescu, Vl. Streinu ș.a.

Critica literară *individualizează* opera respectivă, trecînd-o prin sensibilitatea și înțelegerea comentatorului.

Cercetătorii atribuie criticii literare o întreită funcție: *teoretică* (observațiile, ca și analizele critice, devenite criterii de apreciere a fenomenului literar),

Scanned with OKEN Scanner

practică (ea apărînd ca un îndrumător în arta scrisului)

și *socială* (prin contribuția ei la formarea gustului și opiniei publice).

În afară de critica literară, specializată și aplicată la studierea operelor individuale, mai există tot ca act critic și interpretările din cadrul istoriei literare, ceea ce înseamnă că există o interferență între critica și istoria literaturii.

„*Critica și istoria literară sînt două momente din același proces. Nu poți fi critic fără perspectivă istorică, nu poți face istorie literară fără criteriu estetic, deci fără a fi critic*“ (G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Prefață*).

„*Critica nu este altceva, pe o latură, decît examenul luminat al literaturii.*“ (Adrian Marino, *Introducere în critica literară*).

CRONICĂ (fr. *chronique* < lat. lit. *chronica*; cf. gr. lat. *hronica*, fapte succesive în timp)

Scriere cu caracter istoric, o relatare cronologică a faptelor mai importante din viața unui popor, a unui domnitor, a unei familii etc.

Cronicile sînt povestiri ale unor evenimente la care autorul a luat parte sau cunoștință de ele fără însă a le relata an cu an, ca analiștii. Ele apar în elenism și mai tîrziu cunosc o mare dezvoltare în cultura bizantină. Premergătoare istoriei critice, ele au fost, prin excelență, forma istoriei evului mediu european (Franța, Anglia), cele mai multe fiind scrise în mănăstiri.

În literatura noastră, ele apar în secolul al XVI-lea, mai întîi în limba slavonă (cronicele călugărilor Macarie, Eftimie și Azarie), iar în

limba română abia în secolul al XVII-lea, prin Gr. Ureche, Miron Costin și continuînd în secolul al XVIII-lea cu Ion Neculce.

Unele cronici sînt scrise în versuri ca, de exemplu, *Stihurile asupra domnului Grigore Ghica Voievod* (1777); *Istoria lui Mavrogheni Vodă și a răsmiriții din timpul lui* de pitarul Hristache; *Jalnica tragodie a Moldovei* de Alecu Beldiman, scriitori socotiți a fi cei din urmă cronicari în literatura noastră și care în relatarea faptelor folosesc o versificație greoaie.

CRONICĂ LITERARĂ (< fr. *chronique littéraire*)

Formă a disertației, denumită astfel datorită periodicei sale apariții (zilnic, săptămînal, lunar) în paginile acelorași publicații — ziare, reviste — și care constă în relatarea publicațiilor apărute în răstimp sau a manifestărilor din diferite domenii de activitate. Ea poate fi de mai multe feluri: *științifică*, *literară*, *politică*, *muzicală*, *economică*, *sportivă* etc.

Exemplu: *Cronica mizantropului* (în *Lumea* și *Națiunea*) și *Cronica optimistului* (în *Contemporanul*) de G. Călinescu.

Ex. de cronică literară:

„...Familia, mai mult sub aspectul ei pitoresc și evocativ, era o preocupare vădită și-n primul roman al d-lui Călinescu, în *Cartea nunții*...“ ... „Romanul de astăzi, *Enigma Otiliei*, este construit cu un meșteșug sigur, pe mai multe planuri, și cu o detașare epică întru totul stăpînă pe materialul uman, atît de divers și de închegat în fizionomia lui...“

(POMPILIU CONSTANTINESCU, *G. Călinescu: Enigma Otiliei*, Vremea, 1938)

Scanned with OKEN Scanner

limba română abia în secolul al XVII-lea, prin Gr. Ureche, Miron Costin și continuînd în secolul al XVIII-lea cu Ion Neculce.

Unele cronici sînt scrise în versuri ca, de exemplu, *Stihurile asupra domnului Grigore Ghica Voievod* (1777); *Istoria lui Mavrogheni Vodă și a răsmiriții din timpul lui* de pitarul Hristache; *Jalnica tragodie a Moldovei* de Alecu Beldiman, scriitori socotiți a fi cei din urmă cronicari în literatura noastră și care în relatarea faptelor folosesc o versificație greoaie.

CRONICĂ LITERARĂ (< fr. *chronique littéraire*)

Formă a disertației, denumită astfel datorită periodicei sale apariții (zilnic, săptămînal, lunar) în paginile acelorași publicații — ziare, reviste — și care constă în relatarea publicațiilor apărute în răstimp sau a manifestărilor din diferite domenii de activitate. Ea poate fi de mai multe feluri: *științifică*, *literară*, *politică*, *muzicală*, *economică*, *sportivă* etc.

Exemplu: *Cronica mizantropului* (în *Lumea* și *Națiunea*) și *Cronica optimistului* (în *Contemporanul*) de G. Călinescu.

Ex. de cronică literară:

„...Familia, mai mult sub aspectul ei pitoresc și evocativ, era o preocupare vădită și-n primul roman al d-lui Călinescu, în *Cartea nunții*..." ... „Romanul de astăzi, *Enigma Otiliei*, este construit cu un meșteșug sigur, pe mai multe planuri, și cu o detașare epică întru totul stăpînă pe materialul uman, atît de divers și de închegat în fizionomia lui..."

(POMPILIU CONSTANTINESCU, *G. Călinescu: Enigma Otiliei*, Vremea, 1938)

Scanned with OKEN Scanner

Ex. de cronică istorică:

„...Și întrebînd Vasile Vodă pe postelnici cine din boieri este afară, au spus postelnicii că este logofătul cel mare, dvorește să-și ia ziua bună, că i-au venit veste de boală foarte grea jupînesei. Să fie zis Vasilie] vodă: „Ce om fără cale logofătul! Știindu-și jupîneasa boleacă și nu o ține aicea cu sine!“ Și i-au zis să intre, să-și ia ziua bună. Au intrat Ștefan Gheorghe logofătul cu fața scornită de mare mîhniciune și și-au luat voie să meargă spre case-și. Spun să fie zis Vasilie vodă: „Să afle lucrul și voia sa.“ Neștiutoriu gîndul omului spre ce menește.“

(MIRON COSTIN, *Letopisețul țării Moldovei)*

Termenul *cronică* este folosit uneori și pentru acele romane cu caracter de istorie a moravurilor unei epoci *(Chronique du XIXe siècle* de Stendhal; *Cronica românească a veacului al XX-lea*, titlu în care Cezar Petrescu îngloba romanele sale, în năzuința de a fi un istoriograf al vieții sociale a epocii sale).

ESEU (< fr. *essai*, încercare)

Greu de definit, deoarece denumirea de eseu este folosită de cele mai multe ori arbitrar, pentru diferitele tipuri de lucrări literare, eseul, în genere, este un studiu în care autorul își expune, într-o formă atrăgătoare, un punct de vedere personal asupra unei probleme filozofice, științifice, literare, artistice etc. Unii cercetători socotesc eseul la interferența filozofiei cu literatura.

Alături de subiectivitate, ineditul și originalitatea punctului de vedere al autorului, înlăturarea documentării, a erudiției consti-

tuie alte trăsături ale eseului, el fiind socotit o „*operă de personalitate*".

Cultivat în literatura secolului al XVII-lea și al XVIII-lea (*Essai sur les mœurs* de Montesquieu), își menține prezența și în literaturile actuale, îndeosebi în cele de veche tradiție.

Exemple de eseu în literatura noastră; capitolele despre artele plastice și muzică din *Pseudokinegetikos* de Al. Odobescu, în *Scrieri din trecut* de M. Ralea, *Ulysse* de G. Călinescu, *Eseuri* de N. Tertulian ș.a.

Ex.

„Unele studii revin, totuși, cu un fel de nostalgie, la vechile întrebări primare. Ce este arta? Care e obiectul ei? Și în lipsă de precizări mai nuanțate, se răspunde, ca și ieri, cu această comodă definiție: arta e tratarea frumosului. Simplu, genial și oarecum evident. Orice comentariu devine de prisos, căci adevărul pare axiomatic. Numai că o astfel pe prezentare a chestiunii e o tautologie. Arta e frumosul și frumosul este artă. Dar ce e frumosul? Și dificultățile reîncep..."

(M. RALEA, *Arta și urîtul*, din vol. *Scrieri din trecut*)

FABULĂ (< lat. *fabula*, povestire)

Specie a genului epic, scurtă narațiune alegorică în proză sau în versuri, în care personajele sînt animale, plante, lucruri (acestea puse în situații omenești) și din care se desprinde o morală, despre care Lessing spunea: „*Dacă reducem un principiu etic general la un caz special, dînd acelui caz realitatea și dacă am compune dintr-însul o poveste prin care se recunoaște principiul general, atunci acea compoziție se numește fabulă*". Uneori în fabulă apar ca personaje și oameni.

Scanned with OKEN Scanner

Comună tuturor literaturilor, fabula, scrisă într-o formă simplă și ușor accesibilă, este menită a scoate în evidență o idee abstractă.

Originea fabulei este foarte veche. Fabulele indiene, răspîndite prin traducerea lor în limba arabă, traducere datînd din secolul al VII-lea (î.e.n.), merg pînă la originalul sanscrit *Panchatantra* (cinci cărți), operă a lui Vișnu Șărma, brahman, care le-ar fi compus pentru educația tinerilor prinți.

Termenul *fabulă*, în concepția celor vechi (Aristotel), era folosit pentru acele povestiri cu personaje animaliere, cele cu personaje umane fiind denumite *apolog*. Deosebirea aceasta nu se mai face, ca și încadrarea ei în vechiul gen didactic.

Creator al fabulei, grecii îl socoteau pe Esop (secolul al VI-lea î.e.n.), sclav frigian sau trac. La latini, pînă la Fedru, care, în timpul domniei lui Augustus, încearcă să aclimatizeze în cultura latină fabulele lui Esop, fabula era socotită ca un gen literar.

Din cele două elemente componente, *povestirea întîmplării și morala*, morala este formulată direct, concis, clar și așezată la sfîrșitul fabulei, uneori la începutul ei. Alteori ea poate lipsi, ca în acele fabule a căror morală poate fi ușor desprinsă din cuprinsul ei, *Boul și vițelul* de Gr. Alexandrescu. Morala constituie scopul fabulei, în timp ce povestirea, mijlocul de a o reliefa.

Pentru a da mai multă vioiciune și naturalețe celor povestite, în fabulă, pe lîngă narațiune, este folosit și dialogul. Narațiunea cuprinde adesea elemente umoristice, menite să stîrnească buna dispoziție, hazul.

Scanned with OKEN Scanner

Ceea ce mai caracterizează fabula ca operă literară este o anumită simplitate în fond și în formă, însușire care o face accesibilă tuturor.

Fabula în versuri nu respectă regulile stricte ale versificației, ci își ia o mare libertate în folosirea măsurii versurilor (lungi sau scurte), în folosirea rimelor (împerecheate, încrucișate, îmbrățișate), precum și în nerespectarea unui anumit tip de strofă, de cele mai multe ori narațiunea fiind continuă.

Ex. VULPEA

O vulpe pătrunzînd în locuința unui mim și scormonind prin cîteva lucruri ale acestuia dădu peste un cap de animal ingenios lucrat pe care, luîndu-l în labe, grăi:

— O, ce cap și nu are creier!

Afabulație.

Fabula este îndreptată împotriva oamenilor impunători într-adevăr la trup, dar lipsiți de inimă.

(ESOP)

Făcîndu-și tumbele în colivie,
Cocò declamă, cît îl ține ciocul, o poezie.
— E nostim, spune doamnei, domnul
(Deși îi tulburase somnul)
Păcat c-o spune-așa, lasă-mă să te las!
Se vede cît colo, după glas,
C-o spune, bietul, fără să-și dea seama...
— A-nvățat-o de la Dănuț — mînca-l-ar mama!

Nu învățați copilul, care-ncepe,
Un singur rînd, pe care nu-l pricepe.

(MARCEL BRESLAȘU, *Fabulă*)

În literatura noastră, în acest domeniu, s-au afirmat scriitori ca: D. Țichindeal, Gr. Alexandrescu, A. Donici, T. Arghezi ș.a.

Scanned with OKEN Scanner

FIZIOLOGIE (<fr. *physiologie*; cf. gr. *physis*, natură și *logos*, vorbire)

Termen folosit pentru scrierile în al căror cuprins este studiat un anumit tip reprezentativ al unei categorii sociale, prin realizarea portretului fizic și mai ales moral.

Fiziologiile au constituit o adevărată modă în literatura apuseană din secolul al XIX-lea și au fost cultivate și de scriitorii noștri din generația de la 1848.

Exemple: *Fiziologia provincialului* de H. Monnier, *Fiziologia căsătoriei* de H. de Balzac în literatura franceză, iar în literatura noastră, *Fiziologia provințialului* de C. Negruzzi, *Fiziologia poetului* de I.H. Rădulescu.

Ex. fiziologia boierului „țînutaș" descris de C. Negruzzi într-o manieră caricaturală în *Fiziologia provinţialului:*

...„Provințialul umblă încotoșmănat într-o grozavă șubă de urs; poartă arnăut în coada droșcii, înarmat cu un ciubuc încălăfat și lulea ferecată cu argint; șuba de urs, arnăutul și ciubucul sînt cele trei neapărate elemente ale boierului țînutaș: fără ele nu se vede nicăieri. Figura lui e lesne de cunoscut: cele mai adese este gros și gras, are fața înflorită, favoriți tufoși și mustăți răsucite... un nu știu ce, în sfîrșit, care te face să rîzi cum îl zărești"...

(C. NEGRUZZI, *Scrisori de la un prieten*)

FOILETON (< fr. *feuilleton*, refăcut după *foaie*)

Foiletoanele sînt scrieri din cadrul publicisticii, articole critice literare și artistice, fragmente de roman tipărite într-o suită de numere ale unui ziar sau unei reviste.

Termenul mai este folosit și pentru comentariul asupra unei probleme, chiar dacă acesta este publicat integral într-un singur număr de revistă sau ziar.

Considerat ca o creație a ziaristicii moderne, foiletonul a constituit un mijloc de a atrage pe cititori, prin publicarea succesivă a unei literaturi de aventuri, istorice sau contemporane, însemnări de călătorie, mistere, întîmplări melodramatice.

În presa secolului precedent, el a fost ilustrat chiar de către unii scriitori de seamă: Al. Dumas, Ch. Dickens, Eugène Sue, H. de Balzac ș.a. iar în publicistica noastră de G.H.Grandea, G. Baronzi, C. D. Aricescu etc.

În presa secolului al XX-lea, foiletonul a căzut în desuetudine.

Ceea ce apropie mai mult foiletonul de literatură este tehnica de organizare a materialelor.

ISTORIE (< fr. *histoire* < lat. gr. *historia*)

Știință în sfera căreia sînt cuprinse relatările critice și obiective ale evenimentelor istorice.

Deși lucrări cu un profund caracter științific, prin metodele de investigație, scrierile istorice au fost socotite totuși ca făcînd parte din literatură, încă din antichitate. Astfel, în literatura veche greacă, sînt cuprinși și comentați Herodot, Tucidide, iar în cea latină Tacit, Tit-Liviu. În literatura modernă, franceză sau engleză, capitole speciale sînt consacrate valorii literare a scrierilor istorice ale lui Michelet, Thierry, Burke, Carlyle, Macaulay.

Și în literatura noastră, lucrări ca: *Românii sub Mihai-Voievod Viteazul* de N. Bălcescu și *Ion vodă cel Cumplit* de B. P. Hasdeu, pe lîngă importanța lor ca lucrări științifico-istorice, sînt considerate în același timp și opere literare.

Deși unei expuneri istorice nu-i sînt obligatorii calități literare, arta prozei literare este prezentă în asemenea lucrări, atît în ceea ce privește stilul, cît și în ceea ce privește organizarea. Scrierile istorice sînt socotite a fi dintre cele mai grele și complexe.

N. Iorga, în lucrarea sa *Generalități cu privire la istorie*, vorbește, prin analogie cu „*fantezia literară*", de „*o fantezie istorică*", creatoare și ea în felul ei, care constă în capacitatea de a retrăi trecutul și de a sugera că „*istoricul trăiește cu timpul de care se ocupă, printre oamenii pe care-i studiază*".

De asemenea, stilul, în scrierile istorice valoroase, are însușirea de a sensibiliza trecutul, de a-l aduce în fața ochilor noștri. Astfel e, în opera amintită a lui N. Bălcescu, procedeul stilistic al alternării prezentului istoric, care pune în relief faptele lui Mihai, cu formele de trecut ale verbelor, atunci cînd se referă la faptele turcilor, îndepărtîndu-le, estompîndu-le. Prin această „*tehnică a basoreliefului*", observată de T. Vianu, se obțin efecte artistice și se exprimă chiar atitudinea istoricului de admirație pentru eroul național și de repulsie și dispreț pentru faptele otomanilor; deci proză literară, artistică, nu o relatare seacă, informativă despre trecutul istoric.

De asemenea, „*Nicolae Iorga este un stilist original*" care toarnă materialul documentar

Scanned with OKEN Scanner

„într-o frază personală savuroasă adesea" (G. Călinescu, *Istoria literaturii române).*

În afară de arta narativă, scrierile istorice mai capătă însușiri literare și din comentariile pe care istoricii le fac cu privire la împrejurări, fapte, personalități politice, situația poporului etc.

Acest fel de scrieri, alături de biografii, autobiografii, memorii, au constituit multă vreme un gen literar și anume *genul istoric.*

De asemenea, descrierile evocatoare ale locurilor unde se desfășoară faptele, precum și portretele care individualizează insuflă viață personalităților istorice, apropiindu-le pînă la identificare cu personajele operelor epice.

În acest fel, s-a produs o adevărată infuzie de valori literare în scrierile de proză istorică.

Ex.

...„La Tîrgoviște, ținta dureroasei călătorii, el intra în fiare, cu picioarele legate sub burta calului.

L-au judecat? El nu era om să răspundă. L-au osîndit? Ce preț putea să aibă osîndirea de la astfel de judecători?

A fost omorît noaptea în marginea orașului, sub geana dealului de pe care privegheză mănăstirea Dealului, cu rămășițele pămînteşti ale lui Mihai Viteazul.

Călăi i-au fost trei ostași, care nu stătuseră niciodată în fața dușmanului[...] Îl ciocîrtiră cu iataganele la ceasurile de noapte, cînd fac isprăvi tîlharii, înspre ziua de 27 mai 1821, în marginea Tîrgoviștei... Zvîrliră într-o fîntînă trupul sfîrtecat, care nu s-a învrednicit niciodată de îngropare. Țăranul acesta făcuse într-adevăr un mare

păcat: voise ca în ţara lui să aibă parte de fericire şi de putere săracii neamului românesc..."

(N. IORGA, *Un apărător al săracilor:* DOMNUL TUDOR DIN VLADIMIRI, din vol. *Scrieri istorice*)

ISTORIE LITERARĂ (după fr. *histoire littéraire*)

Una dintre disciplinele ştiinţei literaturii şi anume aceea care studiază operele rînduite în ordinea lor cronologică, privite ca părţi integrante ale procesului istoric literar.

Faţă de teoria literaturii şi critica literară, istoria literaturii studiază tot operele literare, însă urmărite în ordine cronologică, cum şi dezvoltarea creaţiei literare din diferite ţări şi epoci, la diferiţi scriitori, în strînsă legătură cu condiţiile de viaţă social-economică şi politică.

În afară de stabilirea şi selectarea materialelor de documentare, în afară de stabilirea unor corelaţii dintre viaţa scriitorului şi operele create, istoria literaturii întreprinde şi o activitate de apreciere, de valorificare critică.

Istoricul literar, pe lîngă erudiţie informativă, stabileşte şi valori, adică este un critic, istoricii literari moderni îmbinînd erudiţia cu principiile generale ale criticii şi teoriei literare.

„Nu poţi fi critic fără perspectivă istorică, nu poţi face istorie literară fără criteriul estetic, deci fără a fi critic. Istoria literară este o istorie de valori şi ca atare cercetătorul trebuie să fie în stare întîi de toate să stabilească valori, adică să fie un critic". (G. Călinescu — *Istoria literaturii române — Prefaţă*)

Istoria literaturii a evoluat, şi-a îmbogăţit metodele şi formele, prezentîndu-se ca istorie

a literaturilor naționale, istorie a literaturii universale și istorie literară comparată.

Cea din urmă, o disciplină relativ nouă, a apărut ca disciplină cu metode proprii în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

„*Literaturii comparate îi revine, alături de literatura universală, misiuni de seamă, cu două obiective fundamentale: redactarea unui tablou general al raporturilor internaționale dintre literaturi ca expresie a unor concepții umaniste de larg orizont istoric, închegînd o imagine unitară a spiritului creator în domeniul artei literare și, concomitent, statornicirea, prin comparație, ca metodă esențială, a originalității fiecărei literaturi în parte*“. (Al. Dima, *Conceptul de literatură universală și comparată.*)

Istoria literară, disciplină riguros științifică, prezintă și destule elemente ale prozei artistice, unele de natură stilistică, altele de viziune, ca, de exemplu, imixtiunea epocii în istoria literară. G. Călinescu arată că istoricul literar „*are nevoie de un cap epic, care să scrie o epopee*“.

JURNAL (< fr. *journal*, ziar < lat. *diurnalis*, zilnic)

a Scriere ce cuprinde notații zilnice sau aproape zilnice, ale întîmplărilor și preocupărilor unei persoane, bogat izvor de informații pentru istoricii și criticii literari.

Datorită caracterului său intim, jurnalul nu este menit publicării, de cele mai multe ori, lumina tiparului văzînd-o după moartea autorului.

Ca specie literară începe să se afirme în perioada preromantismului și a romantismu-

lui, dezvoltîndu-se tot mai mult în secolul al XX-lea.

În literatura noastră, printre cei dintîi care folosesc jurnalul intim este Titu Maiorescu cu ale sale *Însemnări zilnice*.

Ex.

„Ieri sîmbătă în 17/9 iunie 1889, pe la H... $5^1/_2$ d(upă) p(rînz), serviciul funebru în biserica Sft. Gheorghe Nou, pentru Eminescu[...] Erau față în biserică Lascăr Catargiu, Mihail Kogălniceanu, Teo(dor) Rosetti, M. Mandrea, Anicuța, eu, Stemill, director în Minist(teriul) Cultelor și o lume de școlari și studenți. Pe cosciug, vreo 6 coroane enorme: de la Academia Română, de la Presa Română, de la „Constituționalul", de la „Naționalul" (conservator), de la societatea studenților „Unirea" și de la amici (și eu aici). Apoi pe jos, prin Bulevard, Calea Victoriei, la cimitirul Bellu. L. Catargi a urmat pe jos pînă în Calea Victoriei, noi (eu, Ted. Rosetti, Mandrea, Anicuța, Stemill, Laurian etc.) pînă la Bellu. Au vorbit în biserică nebunul și ticălosul indiscret Gr. Ventura (nepoftit), apoi la Universitate Laurianu și studentul Calmuschi (bine), iar la cimitir dr. Neagoe..."

(T. MAIORESCU, *Însemnări zilnice*)

b Publicație cotidiană, informativă, asupra evenimentelor zilei (politice, culturale etc.).

LEGENDĂ (< fr. *légénde* < lat. *legenda*, care trebuie citit)

Specie a genului epic, narațiune în proză sau în versuri, amestec de adevăr și ficțiune cu privire la originea unei ființe, lucru, monument istoric, ținut, la faptele unor eroi. Legendele sînt diferențiate în: *mitologice* sau *etiologice*, denumite de vechii folcloriști

Scanned with OKEN Scanner

și *religioase*, iar de B. P. Hasdeu *deceuri* (unele din ele răspund la întrebarea *de ce*), cu un conținut de pseudoștiință populară cu privire la faună, floră, univers etc.; *istorice*, referitoare la diferite evenimente istorice.

Termenul *legendă* a fost folosit în trecut pentru acele vieți ale sfinților *(Vita sanctorum)* ce erau citite în mănăstiri, iar în alt sens pentru orice povestire neautentică. Marile cărți cosmogonice și religioase ale popoarelor Orientului, mitologia egiptenilor, poemele mitice ale popoarelor septentrionale *(sagas)*, *chansons de geste* franceze, romanele cavalerești, au ca subiect legende. În perioadele mai vechi ale omenirii, legenda a suplinit istoria, iar în alte perioade o completează. O perioadă de efervescență a acesteia este aceea a romantismului.

Uneori, termenul *legendă* s-a confundat cu cel de basm, datorită prezenței miraculosului în ambele specii.

În creația epică populară există legende în proză *(Legendele păsărilor la români)* și, mai puține, în versuri.

Legendele populare au trecut în literatura cultă numai ca tematică și structură, realizarea artistică fiind mult deosebită sub mai multe aspecte, mai ales sub cel al limbii și stilului, precum și al formei versificate care s-a generalizat în creația scrisă.

De cele mai multe ori faptele relatate într-o legendă nu sînt situate cu precizie nici în timp, nici în spațiu, întocmai ca în basm, iar uneori eroii sînt personaje de basm.

Poeții, pe baza unor tradiții sau credințe populare, creează narațiuni simple în versuri, în care introduc elemente supranaturale, în-

cercînd o explicație fantastică a fenomenului observat de popor.

Ex.

Lie, lie.
Ciocîrlie,
Zbori în soare
Cîntătoare
Și revină
Din lumină
Pe pămînt
Cu dulce cînt

(Poporul)

De cînd erau ca iarba anticii codri deși,
Și mici ca mușuroaie Carpații urieși,
Și văile profunde și latele vîlcele
Ca pe o apă lină, ușoare vălurele:
De cînd în lume, lupii erau păstori de oi
Și urșii cu cimpoaie mînau cirezi de boi,
De cînd purta-n cosițe Ileana Cosînzeană
O floare cîntătoare, o floare năzdrăvană,
N-a fost copilă-n viață, mai dulce, mai aleasă
Decît frumoasa Lia, fecioară-mpărătească!...

(V. ALECSANDRI, *Legenda ciocîrliei*)

Ex. de legendă istorică:

„Ștefan vodă cel Bun, [...] ieșind în polimari, la curțile domnești ce erau făcute de dînsul, au auzit un glas mare de om strigînd să aducă boii la plug. Și mirîndu-se ce om este acela ce ară duminica, îndată au trimis în toate părțile, ca să-l găsească pre acel om, să-l aducă la dînsul; și l-au aflat pre om în sus, pre apa Vasluiului, cale de 4 ceasuri, arînd la o movilă ce se cheamă acum Movila lui Purcel; că pre acel om însă îl chema Purcel. Și ducîndu-l pre acel om la Ștefan vodă, l-au întrebat Ștefan vodă, el au strigat așa tare și pentru

ce ară duminica. El au zis că au strigat el să aducă boii la plug și ară duminica, că este om sărac, și într-alte zile n-au vrut frate-său să-i dea plugul și acuma duminica i-au dat. Deci Ștefan vodă au luat plugul fratelui celui bogat și l-au dat fratelui celui sărac să fie a lui.

(I. NECULCE, *O samă de cuvinte*)

LETOPISEȚ (v. sl. *letopisiti*, a scrie) Veche scriere istorică, cronologică relatare a evenimentelor.

În literatura noastră, primele letopisețe scrise în limba slavonă tratează despre trecutul istoric al Moldovei, de la întemeierea ei pînă la începutul secolului al XVI-lea (ex. *Letopisețul anonim al Moldovei*, cunoscut și sub numele de *Letopisețul* sau *Analele de la Bistrița*, *Analele de la Putna*). Termenul *letopiseț* este folosit și de cronicarii secolului al XVII-lea (Gr. Ureche, M. Costin) în intitularea operelor lor *(Letopisețul țării Moldovei)*, în care consemnează întîmplări din trecutul țării, la unele fiind chiar ei martori oculari. Cronicarii moldoveni au fost călăuziți de rîvna respectării adevărului istoric („*ci eu pe cum am aflat, așa am arătat*“ — Gr. Ureche), la cei munteni, se fac simțite uneori interese subiective, de familie. Spre deosebire de istoria propriu-zisă, letopisețelor le lipsește rigoarea științifică a acesteia.

MANIFEST LITERAR (< fr. *manifeste littéraire*) Scurtă scriere, cu valoare de document pentru începutul unui curent sau mișcare literară, prin care se afirmă o nouă concepție orientativă a literaturii.

ce ară duminica. El au zis că au strigat el să aducă boii la plug și ară duminica, că este om sărac, și într-alte zile n-au vrut frate-său să-i dea plugul și acuma duminica i-au dat. Deci Ștefan vodă au luat plugul fratelui celui bogat și l-au dat fratelui celui sărac să fie a lui.

(I. NECULCE, *O samă de cuvinte*)

LETOPISEȚ (v. sl. *letopisiti*, a scrie) Veche scriere istorică, cronologică relatare a evenimentelor.

În literatura noastră, primele letopisețe scrise în limba slavonă tratează despre trecutul istoric al Moldovei, de la întemeierea ei pînă la începutul secolului al XVI-lea (ex. *Letopisețul anonim al Moldovei*, cunoscut și sub numele de *Letopisețul* sau *Analele de la Bistrița*, *Analele de la Putna*). Termenul *letopiseț* este folosit și de cronicarii secolului al XVII-lea (Gr. Ureche, M. Costin) în intitularea operelor lor *(Letopisețul țării Moldovei)*, în care consemnează întîmplări din trecutul țării, la unele fiind chiar ei martori oculari. Cronicarii moldoveni au fost călăuziți de rîvna respectării adevărului istoric („*ci eu pe cum am aflat, așa am arătat*“ — Gr. Ureche), la cei munteni, se fac simțite uneori interese subiective, de familie. Spre deosebire de istoria propriu-zisă, letopisețelor le lipsește rigoarea științifică a acesteia.

MANIFEST LITERAR (< fr. *manifeste littéraire*)

Scurtă scriere, cu valoare de document pentru începutul unui curent sau mișcare literară, prin care se afirmă o nouă concepție orientativă a literaturii.

Scanned with OKEN Scanner

Manifestul estetic este socotit ca *„afirmarea polemică a unei concepții noi despre artă, practicată îndeosebi în cadrul curentelor care s-au ridicat împotriva unor mișcări anterioare“* (S. Iosifescu, *Construcție și lectură).*

Începînd cu prefața la drama *Cromwell* de V. Hugo (manifestul romantismului), mișcările, curentele și școlile literare următoare și-au marcat începutul prin cîte un manifest literar.

Prefețele unor volume (ex. prefața la volumul *Poezii* al lui Macedonski), precum și articolele program ale unor publicații (exemplu, *Dacia literară — Introducția, Sămănătorul, Viața Românească)* au uneori valoare de manifest literar.

Alte articole programatice care au avut rol de manifest literar: *Logica poeziei* de Al. Macedonski, pentru simbolism, *Primele vorbe (Prima verba)* de Al. Vlahuță și, *Uniți* de G. Coșbuc, pentru curentul semănătorist.

Ex.

„Ca orișice element realmente vital, arta nu-și poate avea rădăcinile decît în viață, să întrupeze viața, să se adreseze vieții.

Atîta vreme cît viața este o luptă, atîta vreme cît omenirea întreagă este vrăjmășită în două tabere fundamental adverse, cînd conflictul dintre ele a atins punctul culminant, nu se poate vorbi despre o artă „pură“, fără preocupări sociale, fără atitudini.

În asemenea condiții, cei care vor să trișeze, spunînd că fac literatură pură, fără interes actual, cu preocupări „eterne“ și „abstracte“, nu sînt decît reprezentanții în artă ai acelora care sînt mulțumiți cu actuala situație, ai profitorilor.

Scanned with OKEN Scanner

Fixaţi în cealaltă parte a baricadei, înţelegem să facem adevărata artă, literatură a realităţii groaznice, mascată prin multiplele legende şi teoriile care au dăinuit prea mult.

Literatura activistă,
literatura critică,
literatura proletară

îşi face prin noi, prin „Bluze albastre", primii paşi.

(„Bluze albastre" Nr. 1. 1932)

MEDALION (< ital. *medaglione* din *medaglia*, medalie)

Scurtă scriere literară în proză, deseori sub formă de articol apărut cu prilejul unei aniversări, în care sînt înfăţişate portretul, trăsăturile şi sensurile fundamentale ale vieţii şi activităţii unei personalităţi. Medalionul se caracterizează prin concizіune şi putere de evocare, datorită unui lirism difuz (*Evocări* de M. Sadoveanu, *Oameni cari au fost* de N. Iorga ş.a.).

Ex. Ziua lui Mihai Viteazul în 1916

„Astăzi e ziua lui, a celui care a făcut ca neamul nostru să trăiască o clipă de supremă fericire, după care a urmat lovitura perfidă, pierderea cîştigului glorios al unei cinstite biruinţe, sfîrşitul lui în mijlocul trădării şi batjocurilor unui inamic ignobil, insultele care au căzut asupra mormîntului îndată uitat. L-am admirat şi iubit totdeauna, întrucît o aşa de înaltă admiraţie poate lăsa loc şi pentru iubirea pe care desigur i-o datorăm. Dar nu ştiu dacă l-am şi înţeles cum trebuie..."

(N. IORGA, *Oameni cari au fost*)

Scanned with OKEN Scanner

MEDITAȚIE ÎN PROZĂ (< fr. *méditation* < lat. lit. *meditatio*, meditație, reflecție)

Specie a prozei poetice care dezvoltă teme filozofice, morale, probleme ale existenței, întocmai ca și *meditația lirică.*

„*Meditația în proză se orientează cu predilecție spre teme generale și se definește de la început prin opoziție cu proza faptică.*" (M. Zamfir, *Proza poetică românească în secolul XIX.*)

Cultivată în literatura franceză de Volney, *Les ruines ou Méditations sur les revolutions des empires;* Chateaubriand, *Le génie du christianisme;* Lamennais, *Paroles d'un croyant* ș.a.

În literatura noastră, atît în perioada preromantismului, cît și în aceea a romantismului generației de la 1848, meditația în proză constituie o îndeletnicire preferată de scriitori ca: I. H. Rădulescu, Gh. Asachi, dar mai ales C. Bolliac, creator a zece meditații în proză legate tematic între ele.

Ex.

„An, ce-n tot minutul mi-arăți lungimea ta! treci, grăbește-a tale timpuri!... Sfîrșește, du-te cu ale mele chinuri! fugi, tîrăște cu tine a mea restriște și-al meu apăsător! Zi, ce peste an mi-arăți nașterea mea! saltă, înalță-te din al anului șir."

(C. BOLLIAC, *Meditația a V-a*)

MEMORIALISTICĂ (derivat de la *memorial* <fr. *mémorial;* lat. lit. *memorialis*)

Consemnarea sau mărturisirea în scris a unei experiențe de viață, pe o perioadă mai lungă sau mai scurtă, a dat naștere la o diversă și bogată literatură sub forme diferite: *memorii,*

Scanned with OKEN Scanner

amintiri, *jurnal intim*, *corespondență*, care alcătuiesc un însemnat capitol al prozei cunoscut sub denumirea de *memorialistică*.

În proza memorialistică sînt povestite întîmplări la care autorul a luat parte sau a fost doar spectator, stăpînit fiind de *sentimentul ireversibilului*, al trecerii vieții fără posibilitate de întoarcere; de aici și interesul documentar pe care îl prezintă povestirea acestor întîmplări.

Străbătută de vibrare emoțională, proza memorialistică se alătură prozei literare, oscilînd între proza propriu-zisă (istorică, științifică, filozofică) și proza artistică.

MEMORII (după fr. *memoires* < lat. *memoria*, amintire)

Comunicări directe, un fel de mărturisiri făcute posterității pe baza aducerii aminte a evenimentelor mai importante din viața scriitorului, evenimente cunoscute direct.

Dependente de rememorare (amintire), memoriile au un caracter autobiografic. Se deosebesc de *amintiri* care se referă discontinuu la perioade mai scurte de viață, ca și de jurnal, care se prezintă ca o consemnare aproape de zi cu zi a faptelor, momentul redactării memoriilor fiind ulterior faptelor povestite.

Memoriile transcriu faptul autentic, experiența de viață cu o cît mai mare precizie și exactitate, au valoare de document și aspect de autenticitate. Narațiunea poposește adesea în portrete sau scene zugrăvite cu mare exactitate. Redactate prin „*optica unui sfîrșit de drum*“, ele sînt străbătute și de un fior emoțional, ceea ce le conferă și un caracter subiectiv.

În această întrepătrundere a obiectivității și subiectivității rezidă valoarea literară a me-

moriilor. Cititorul devine un contemplator, care, în afara interesului informativ, percepe și emoționalul, atunci cînd parcurge memorii, ca de exemplu *Confesiuni* de J. J. Rousseau; *Memoriile* lui Saint-Simon; *Amintiri din casa morților* de Dostoievski; *Poezie și adevăr* de Goethe ș.a. din literatura străină sau *Amintiri de la Junimea din Iași* de Gh. Panu; *Lumea prin care am trecut* de I. Slavici; *Memoriile* lui N. Iorga; *Hronicul și cîntecul vîrstelor* de L. Blaga.

MIT (< fr. *mythe*: gr. *mythos*, legendă, povestire)

Povestire alegorică, legendă populară, referitoare la vremurile îndepărtate, despre eroi și evenimente sau despre originea și destinul unor lucruri, transmisă generațiilor pe cale orală.

Apărînd ca o reprezentare deformată a unui obiect, ființă, fenomen etc., în raport cu lumea obiectivă, mitul în general se limitează la un singur fapt real sau fictiv, cu implicații magice sau poetice. Unii cercetători consideră că ele stau la baza multor epopei (ex. epopeile homerice, indice).

Pentru antici, noțiunea de mit a avut diferite accepții. Platon, în *Protagoras*, socotea mitul o simplă narațiune, iar Aristotel, în *Poetica*, identifica mitul cu fabulația. Dezvoltîndu-se dintru început oral, mitul a fost ulterior fixat prin scris. El nu a rămas totuși pe loc, ci a urmat popoarele, în migrațiile lor, răspîndindu-se din mitologie în mitologie. Se asociază uneori cu supraviețuiri ale cultelor dispărute. Mitul se adaptează mediului unde a fost transplantat.

Un interes deosebit prezintă miturile pentru cercetătorii moderni în domeniul folclorului,

Scanned with OKEN Scanner

antropologiei, artei etc. care le diferențiază în: mituri propriu-zise (referitoare la apariția unor fenomene din realitatea înconjurătoare, ca sunetul, originea plantelor, a animalelor), mituri despre eroi și întîmplări arhaice și mituri, rezultat al fanteziei.

În forma lui primară, mitul era însoțit de manifestări rituale. Mulți scriitori l-au considerat ca fundamentare a metaforei poetice. În *Teoria literaturii* de R. Wellek și A. Warren, mitul este socotit, alături de imagine, metaforă și simbol, că formează un strat poetic central, în întregul complex de structuri ale poeziei.

Totalitatea miturilor unui popor sau ale mai multor popoare alcătuiesc laolaltă o *mitologie*.

MONOGRAFIE (< fr. *monographie;* cf. gr. *monos*, unu, și *graphein*, a scrie)

Studiu în care se tratează, amănunțit și în întregime, sub toate aspectele, un subiect, o problemă din domeniul științei, artelor etc.

După conținutul lor, monografiile pot fi *literare* (ex. *Viața și opera lui M. Eminescu* de G. Călinescu, *C. Negruzzi* de E. Lovinescu, *Dim. Anghel* de Șerban Cioculescu), *istorice* (*Ion vodă cel Cumplit* de B. P. Hasdeu), *sociologice* etc.

Într-o monografie interesează atît cercetarea documentelor, cît și o completă și originală interpretare a acestora.

Monografia urmărește drumul unei individualități (scriitor, om de știință, muzician etc.) sau reconstituirea unui curent literar, a unei epoci istorice etc., folosind periodizarea vieții și activității pe care o prezintă.

Pe lîngă rigoarea științifică, monografiile, după veleitățile literare ale autorului, trezesc

Scanned with OKEN Scanner

interesul și prin unele calități artistice: narațiuni organizate epic, portrete individualizate, caracterizări scînteietoare, toate avînd putere de evocare.

Ex.

„La Pipirig, Nastasia, femeie slabă, îi primește bocind. David croiește lui Ionică și Dumitru, fecioru-său mai mic, care urma să meargă și el la Broșteni, opinci din piele de porc sălbatic. Nastasia le dă obiele de suman alb și primenele, și a treia zi, David, cu cei doi copii și fără îndoială cu același convoi de cai, pornește iar în sus pe apa Neamțului și trec prin satul Boboiești. Aici, spre izvorul apei, munții încep să se strîngă și să se-nalțe, ca să cadă apoi mai spre hotar, în Valea Bistriței."

(G. CĂLINESCU, *Ion Creangă*)

NUVELĂ (<fr. *nouvelle;* it. *novella*, noutate, nuvelă)

Creație epică în proză, cu o acțiune mult mai dezvoltată ca a schiței, pusă pe seama mai multor personaje, ale căror caractere se desprind dintr-un puternic conflict și printr-o intrigă mai complexă.

Dimensional, nuvela se situează între schiță și roman, la origine, ea confundîndu-se cu povestirea.

Nuvela apare în literatura italiană încă din secolul al XIII-lea, termenul *nuvelă* fiind folosit în *Decameronul* lui Boccacio.

La început, tematica nuvelei și-a avut sorgintea în literatura anecdotică medievală, în povestirile populare. Epoca ei de înflorire este secolul al XIX-lea, ilustrată de scriitori

ca G. de Maupassant, A. Cehov, M. Twain, J. London ș.a.

Ca specie, nuvela poate fi **romantică** (ex. *O alergare de cai*, *Zoe* de C. Negruzzi; *Buchetiera de la Florența* de V. Alecsandri); **realistă** (*Moara cu noroc*, *Gura satului*, *Vecinii* de I. Slavici); **naturalistă** (*Culcușul* de L. Rebreanu); **umoristică** (*Călătorului îi șade bine cu drumul* de I. Al. Brătescu-Voinești; *Înzăpeziții*, *Timotei Mucenicul*, *Învingătorul lui Napoleon*, de D. D. Pătrășcanu), iar după tematica ei, **psihologică** (*O făclie de Paști* de I. L. Caragiale), de **caracter** (*Domnul Vucea*, *Hagi Tudose* de B. Șt. Delavrancea), **istorică** (*Sobiețchi și Românii*, *Alexandru Lăpușneanul* de C. Negruzzi), **socială** (*Lîngă apa Vodislavei* de Gala Galaction).

Nuvela se caracterizează prin calități de concentrare, de măsură și de stăpînire a efectelor fără alunecări în digresiuni de tot felul. Tehnica ei compozițională se bazează pe eliminare și pe selectare. Arta nuvelistului constă în a sugera cît mai multă viață într-un spațiu relativ restrîns și cu o mare economie de amănunte. Datorită acestor cerințe acțiunea nuvelei începe foarte aproape de deznodămînt, antecedentele din viața personajelor fiind succint narate în expoziție.

De asemenea, intriga nuvelei nu rezultă din acumulare de incidente variate sau digresiuni, ci întotdeauna din situații și incidente „limită", cu ajutorul cărora se pot contura adînc caracterele, chiar într-un spațiu destul de concentrat.

Cu materiale faptice puține, dar cu multă măiestrie organizate, se conturează caracterele

personajelor care rămîn adînc întipărite şi-şi păstrează vigoarea şi prospeţimea.

PAMFLET (< fr. *pamphlet*, engl. *pamphlet*)

Specie literară, în proză sau în versuri, caracteristică prin scurtime şi tendinţă satirică, sarcastică adeseori, cum şi prin violenţa limbajului, în care autorul înfierează persoane, caractere, concepţii, moravuri şi aspecte negative ale vieţii sociale, specie denumită la început şi *libel*, din latinul *libellus* (cărticică).

Pamfletul se dezvoltă îndeosebi în secolul al XVIII-lea, folosit de unii scriitori ca Voltaire, Swift, ca o armă literară şi politică. Mai tîrziu el se limitează la domeniul politic.

În literatura noastră, pamfletul în versuri a fost ilustrat de scriitori ca: I. H. Rădulescu, Al. Macedonski, iar în proză de N. D. Cocea, Camil Petrescu, Tudor Arghezi.

Ca şi reportajul, pamfletul a apărut şi s-a dezvoltat, îmbogăţindu-şi tematica şi perfecţionîndu-şi mijloacele de expresie, tot în cadrul şi prin intermediul presei.

Ex.

...„Nu e titlul unui roman de aventuri şi împrejurări stranii. E numele doar mai lungit, al unui personaj viu, aflat în carne şi oase, în cizme şi epoleţi...

...Regele călugăr trăieşte retras ca o cucuvaie şi numai ochii din cînd în cînd i se zăresc, fumurii, rotunzi şi reci ca doi bulgări de camfor...

... Revoltele au trecut (1907 n.n.), regele a închis ferestrele, nimeni nu-l mai vede, nimeni nu mai ştie de el, absent ca-ntotdeauna din toată ţara lui. Şi el ştie cu toate acestea acum că poporul nostru a încăput pe calea revoluţiilor sociale, că o re-

voltă cheamă altă revoltă, ca să o vindece, că umbra oamenilor drepţi ucişi rămîne în ţară pe şesuri, se pune în fruntea altor oameni drepţi şi-i aruncă să distrugă.
Închide-i, majestate, să nu-ţi zărească torţele lor, ochii."

(T. ARGHEZI, *Omul cu ochii vineţi*, din vol. *Pagini din trecut*)

PARALELĂ (< fr. *parallèl* < *parallelos*, cf. gr. *para* alături şi *allelon*, unul-altul)

Specie a descrierii în care sînt puse alături două fiinţe, lucruri, evenimente etc., scoţîndu-se în evidenţă asemănările şi deosebirile dintre ele.

Paralela poate fi realizată *prin comparaţie*, în care se arată pe de o parte asemănările, pe de altă parte, deosebirile, prin *simultaneitate*, adică în acelaşi timp, prin *antiteză*, înfăţişarea prin contrast a două tablouri diferite, dar simetrice.

Ex.

„Amatorul lucrează de plăcere morală şi ce produce îi face plăcere; artistul lucrează de nevoie intelectuală şi foarte rar îi place ceea ce face. Şi e natural să fie aşa.
Amatorul nu are să-şi exprime în opera lui toată gîndirea şi simţirea; în orice producţie, el îşi vede covîrşită intenţia. El vede că a exprimat mai mult decît a voit, a reuşit prin urmare peste măsura dorinţei.
Artistul, din contră, în nici o lucrare nu-şi poate vedea intenţia întreagă acoperită, pentru că el vrea să-şi comunice toată gîndirea şi simţirea. Într-un cuvînt, artistul vrea să comunice tot şi obţine puţin, pe cînd amatorul vede că obţine mai mult decît voia.

Amatorul lucrează prin inteligență, artistul prin apucătură. Pe artist îl stăpînește apucătura; amatorul își stăpînește priceperea. În fine, artistul este un om fără voință, adică un om incomplet, pe cîtă vreme amatorul este un om cu voință, adică întreg".

(I.L. CARAGIALE, *Amatorul și artistul*)

Asemenea paralele, în literatura noastră, mai pot fi amintite: *Decebal* și *Ștefan cel Mare* din *Cîntarea României* de A. Russo; *Tîrgoviște în trecut și acum* din *Românii sub Mihai-vodă Viteazul* de N. Bălcescu; *Horia* și *Avram Iancu*, din *Mustul care fierbe* de Oct. Goga ș.a., iar în literatura universală *Viețile paralele* de Plutarh, *Caracterele* lui La Bruyère ș.a.

POLEMICĂ (< fr. *polemique* < gr. *polemikos*, din *polemos*, război)

Formă a disertației critice apărută în paginile unei publicații, confruntare de principii, idei sau păreri între doi oameni de știință, critici, literați, oameni politici etc.

În domeniul literar, polemica implică o anumită urbanitate în exprimarea ideilor, deplina stăpînire a problemei, bună-credință și obiectivitate, surprinderea părților lacunare în argumentarea adversarului, ea nefiind condiționată de vreun interes personal, ci numai în scopul restabilirii unui adevăr, al limpezirii unei probleme.

Polemiști de seamă în literatura noastră: Titu Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, M. Eminescu, E. Lovinescu, N. Iorga etc.

Un exemplu de polemică de ținută academică este acela dintre T. Maiorescu și C. Dobrogeanu-Gherea.

Ex.

...„Eminentul nostru critic, d-l T. Maiorescu, în articolul său „Poeți și critici“ exprimă o părere, care a trebuit să facă pe mulți să se mire. D-sa zice că în țară n-are ce mai căuta critica, deoarece, la noi, ea a avut un rol de îndeplinit, dar acuma nu mai are...

...D-l Maiorescu, om luminat, instruit — care și-a format cunoștințele și gustul literar după geniile cele mai mari ale Germaniei, după Lessing, Schiller, Goethe, — cunoscător al literaturii europene, om cu gust artistic și cu tact critic, și-a făcut datoria în sensul de mai sus, a stat strajă înaintea edificiului literaturii...

Se-nțelege, va fi fost și d-sa părtinitor, lucru firesc și de neînlăturat, cînd critica e critică judecătorească“...

(C. DOBROGEANU-GHEREA, *Studii critice*)

PORTRET (< fr. *portrait*)

Descriere, în proză sau în versuri, în care sînt înfățișate trăsăturile fizice sau morale ale unei persoane.

Portretul este folosit ca modalitate de individualizare în operele epice de sine stătătoare.

Astfel de portrete le aflăm în scrierile din antichitate (*Caracterele* lui Teofrast), apoi în etapa clasicismului (*Caracterele* lui La Bruyère), iar în literatura noastră, *Oameni cari au fost* de N. Iorga.

Portretul poate fi *fizic*, *psihic* sau *moral*.

În portretul *fizic* sau *prosopografia*, predomină îndeosebi trăsăturile fizice (înfățișare, port, gesturi etc.).

Ex. Portretul lui Petru cel Mare de I. Neculce, din *Letopiseţul ţării Moldovei.*

„.... Iară împăratul era om mare, mai înalt decît toţi oamenii, iară nu gros, rătund la faţă şi cam smad, şi care arunca cîteodată din cap fluturînd“...

BUNICA

Cu părul nins, cu ochii mici
Şi calzi de duioşie,
Aevea parc-o văd aici
Icoana firavei bunici
Din frageda-mi pruncie.

Torcea, torcea, fus după fus,
Din zori şi pînă-n seară,
Cu furca-n brîu, cu gîndul dus,
Era frumoasă de nespus
În portu-i de la ţară.

Căta la noi aşa de blînd,
Senină şi tăcută,
Doar suspina din cînd în cînd,
La amintirea vreunui gînd
Din viaţa ei trecută.

De cîte ori priveam la ea,
Cu dor mi-aduc aminte
Sfiala ce mă cuprindea,
Asemuind-o-n mintea mea
Duminecii prea sfinte.

(ŞT. O. IOSIF, *Poezii*)

În portretul *psihic* sau *moral*, denumit şi *ethopee*, sînt înfăţişate mai ales trăsăturile sufleteşti (calităţi, defecte, obiceiuri etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Ex...

...„Natura s-a sfiit să scadă prin chinurile și slăbiciunile bolii pe acel tînăr de șaizeci de ani, voinic, frumos, sigur, vesel — tot numai siguranță și energie — care era, pentru noii prieteni care-l vedeau des, ca și pentru prietenii cei mai vechi și poate nu din cei mai răi, Ioan Luca Caragiale... Acest om cu impresionantul glas de impunere a credințelor și capriciilor sale, cu gesturile stăpînitoare, zguduitoare, nimicitoare de genial actor, capabil de intenții ironice și de capricii rafinate"...

(N. IORGA, *Oameni cari au fost*)

Ethopeea este folosită adesea și ca procedeu stilistic și în retorică.

Ex. Dezvăluirea degradării morale a lui Catilina:

...„Într-adevăr a fost vreodată în vreun om atîta putere de seducție a tinereții, cît a fost de mare în acesta? El care, în chip prea nerușinat, îndrăgea pe unii, ajutora în chip nespus de criminal amorul altora, promitea unora rodul pasiunilor lor, altora moartea părinților lor, nu numai instigîndu-i, dar chiar ajutîndu-i...."

(Cicero, *Catilinara a II-a*)

Uneori, într-un portret sînt îmbinate și trăsăturile fizice și cele psihice, rezultînd *portretul integral.*

Ex. Clasicul portret al lui Ștefan cel Mare din *Letopisețul țării Moldovei* de Gr. Ureche.

...„Fost-au acest Ștefan vodă om nu mare de stat, mînios și degrab vărsătoriu de sînge nevinovat: de multe ori la ospețe omora fără județ. Amintrilea era om întreg la fire, nelenеș și lucrul

său îl ştia a-l acoperi şi unde nu gîndeai, acolo îl aflai..."

Prin extensiune, obiectul portretului îl mai pot forma şi animalele *(portretul animalier)*.

Ex. Portretul Pisicuţei din *În munţii Neamţului* de C. Hogaş

...„Parcă-o văd şi acum; castanie peste tot, cu botul mic şi cu nările largi, cu capul fin şi tăiat pe nişte linii dulci şi bine hotărîte, cu ochii negri, mari şi vioi, cu coama bogată, cu gîtul gros şi puternic, cu pieptul lat, cu trupul sprinten şi subţire, cu şoldurile largi, cu piciorul fin şi nervos, cu copitele mici şi uşor înclinate, Pisicuţa mea avea mai mult înfăţişarea unui lucru de artă, decît a unui cal de ham."

Un exemplu de portret animalier în versuri este acela al libelulei din *Rapsodii de toamnă* de G. Topîrceanu:

...„Mic, cu solzi ca de balaur,
Trupu-i fin se clatină,
Juvaer de smalţ şi aur,
Cu sclipiri de platină..."

În afara *portretului individual*, portret în care-i zugrăvită o singură persoană, există şi *portretul colectiv* sau *caracterizarea*, portretul unui grup, al unei colectivităţi, cu caractere comune, caracterizare ce poate fi realizată fie prin zugrăvirea unei întregi categorii de fiinţe în ceea ce priveşte trăsăturile comune caracteristice *(Negustorii de altădată* de N. Iorga), fie un singur individ ca tip reprezentativ al colectivităţii *(Românul* de Alecsandri, *Fiziologia provinţialului* de C. Negruzzi etc.).

O altă formă a portretului şi a caracterizării este *caricatura*, deformare intenţionată,

ca și în pictură și desen, a portretului unei persoane, în care trăsăturile mai izbitoare, îndeosebi defectele, sînt exagerate, în tendința de a stîrni rîsul cititorului.

Ex.

„Soțul lui Carmen era înalt, slab, plat — păpălugă —, cu degete prea lungi și dinți prea mari — de cal —, cu ochii albaștri, spălăciți și bulbucați, cu păr țepos de un blond mort de pui plouat, cu nas pornit parcă să împungă, roș ca venit din ger popesc, cu gura pungită, bărbie teșită, gît de pasăre picioroangă, excaladat de un melc de bulbucătura mărului lui Adam, cap țuguiat, urechi lălii. Bereta bască parcă afirma o pretenție juvenilă, strengărească, bufonizînd și mai intens capul care ar fi putut purta pe umeri o chivără de hîrtie, un fes de eunuc sau o scufă cu clopoței și zulufi multicolori."

(Din *Arca lui Noe* de IONEL TEODOREANU)

Asemeni autoportretului pictural, și în literatură apare *autoportretul*, frecvent în proză, mai puțin folosit în versuri, în care autorul ne înfățișează propriile-i trăsături fizice și psihice, uneori cu o nuanță de umor.

Ex. de autoportret în proză:

„...Știu că eram atunci un băiet sfrijit, prizărit și fricos și de umbra mea..."

(ION CREANGĂ, *Fragment de biografie*)

Ex. autoportret în versuri:

AUTOBIOGRAFIE POSTUMĂ

Cît mi-am purtat prin lumea voastră pasul,
Povestea-mi fu povestea tuturora:

Scanned with OKEN Scanner

Născut la anul, luna, ziua, ora...
Și mort la anul, luna, ziua, ceasul...

Musteți și barbă, rare. Fruntea, nasul
Și gura — potrivite. Prea sonora
Și fastuoasa muză, mi-a fost sora;
Parnasul, — patrie... și cal, Pegasul.

Nu mai rămîne nici o îndoială
C-am suferit mereu de plictiseală
Ca un englez cu splina ostenită...

Și-așa m-am vînturat ca o nălucă
Miop și slut, cu haina-n veci cernită;
Iar semn particular, — purtam perucă.

(M. CODREANU, *Cîntecul deșertăciunii*)

POVESTIRE (de la *a povesti*, din *poveste;* sl. *povesti*)

Povestirea, mai bine-zis arta povestirii, „*e îngrozitor de veche — vine din neolitic sau chiar din paleolitic*“ (E. M. Forster, *Aspecte ale romanului*). Originile ei sînt greu de restabilit. Ca modalitate a genului epic ea se confundă adesea cu narațiunea. Socotită ca o formă esențială și arhetipală a epicului, ea apare în mai toate variantele genului epic — roman, memorii, însemnări de călătorie, reportaj etc. — componentul distinctiv și definitoriu fiind elementul narativ.

Clasificată, după formă, în *proză* și în *versuri*, după origine, în *folclorică* și *cultă*, iar după conținut și scop, în *satirică*, *filozofică* etc., povestea are ca note caracteristice atragerea curiozității auditoriului pentru ceea ce urmează, limitarea ei la un singur episod. Este modali-

Scanned with OKEN Scanner

tatea literară cea mai simplă, dar și cea mai captivantă, deoarece curiozitatea e o trăsătură universală a psihologiei umane.

Semn al comunicării epice, cum este considerată, povestirea se prezintă, uneori, ca povestire în povestire sau *„povestire în ramă"*. Prin această tehnică au fost realizate opere ca: *Halima* sau *O mie și una de nopți; Povestea vorbei* sau *O șezătoare la țară* de Anton Pann; *Povestirile unui vînător* de Turgheniev; *Hanul Ancuței* de M. Sadoveanu. Formulă narativă foarte veche, dar în același timp și foarte nouă, tehnica povestirii în ramă, față de simpla povestire, transformă pe povestitorii înșiși în personaje ale narațiunii. Cele nouă povestiri din volumul *Hanul Ancuței* se rostesc de cîte un povestitor care-i și personaj în același timp, implicînd un cadru scenic — hanul — și grupul de ascultători. Interesant din acest punct de vedere nu-i numai ce se povestește, ci și modul cum povestește (gestică, intonația etc.).

Ex.

...„S-a ridicat de la tohoarca lui, de la un proțap, un om mătăhălos, și s-a arătat în lumina focului, pășind legănat...

— Iar cei care nu mă cunoașteți, să știți că eu nu mi-s mai departe decît de la Rarău, ș-acolo am stînă cu alți tovarăși, și bordeie pline cu putini de brînză și lapte acru și alte bordeie cu poclăzi și cojoace. Și mă cheamă Costandin Moțoc...

...— Vreau să vă spun dumneavoastră, dacă nu vi-i cu supărare, povestea despre care v-am vorbit. Și, dacă nu vă va plăcea, să nu-mi spuneți pe nume..."

(M. SADOVEANU, *Județ al sărmanilor*)

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ (< fr. *préface* < lat. *prefatio*, preambul)

Text ce precede o operă literară sau științifică, cuprinzînd lămuriri cu privire la opera respectivă.

Text scris de autorul operei sau de un specialist.

Ex.

„Tipărirea celor 90 de sonete ale ciclului de față, operă postumă a poetului V. Voiculescu, de curînd intrat în eternitate, pe care o invocă și la care aspiră în fiecare din filele prezentului volum, aduce cititorului, odată cu una din marile zile festive ale lirismului nostru contemporan, și un bun număr de revelațiuni..."

(PERPESSICIUS, *Sonetele unei iubiri*)

În vechile scrieri, în loc de prefață se folosea termenul de *predoslovie* (predoslovia la *Noul testament* de la Bălgrad, al mitropolitului Simeon Ștefan, precum predosloviile letopisețelor lui Gr. Ureche, Miron Costin, Ion Neculce).

Ex.

„Fost-au în gîndul meu, iubite cetitorule, să fac letopiseţul ţării noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintîi, carele au fost de Traian împăratul şi urzisăm şi începătura letopiseţului. Ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acum de nu stăm de scrisori, ce de griji şi suspinuri. Şi pentru acest fel de scrisoare gînd slobod şi fără valuri trebuieşte. Iară noi prăvim cumplite vremi şi cumpănă mare pămîntului nostru şi nouă..."

(MIRON COSTIN, *Letopiseţul Tării Moldovei de la Aron vodă încoace*)

Scanned with OKEN Scanner

PRESĂ (< fr. *presse*)

1 Totalitatea publicațiilor periodice și cotidiene (ziare, reviste etc.).

2 Totalitatea procedeelor folosite în răspîndirea ideilor (scris, imprimare, sunet, imagine).

În general, presa constituie nu numai un mijloc de informare și vehiculare a ideilor, ci și de influențare și îndrumare a opiniei publice în diferite domenii ale vieții politice, social-economice.

În trecut, pitorescul și senzaționalul erau, pentru presa de mare tiraj, mijloace principale de captare a publicului cititor.

Stilul gazetăresc are o structură proprie și destul de variată, după epocă (ex. presa revoluției franceze, de o factură retorică, abundă în invocații și interogații retorice).

În cadrul și prin intermediul presei s-au dezvoltat specii noi, care aparțin gazetăriei sau au fost încadrate în literatură, ca: *foiletonul*, *pamfletul*, *tableta*, *reportajul*, *schița*.

Presa periodică este o invenție a secolului al XVII-lea, cea cotidiană, a secolului al XVIII-lea.

Începuturile presei românești datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu apariția primelor periodice / ex. *Fama Lipschii* (1827); *Curierul românesc* (1829), de sub direcția lui I. Heliade Rădulescu, în Țara Românească; *Albina românească* (1829) a lui Gh. Asachi, în Moldova, căreia i se adaugă mai tîrziu *presa literară* (suplimente literare ale primelor ziare); *Curierul de ambe sexe* (1837); *Alăuta românească* (1837); *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, scoasă de Gh. Bariț (1838),

Scanned with OKEN Scanner

supliment literar al *Gazetei de Transilvania*, *Dacia literară* (1840), apărută sub conducerea lui M. Kogălniceanu.

O dezvoltare tot mai mare o ia presa literară, ulterior, prin apariția mai multor reviste care au contribuit la înflorirea literaturii române.

Un avînt deosebit îl cunoaște presa politică, legată de mișcarea muncitorească, mai ales în etapa dintre cele două războaie mondiale și cea după Eliberare, care a contribuit și contribuie la educația politică a maselor [*Chemarea* (1919), *Lupta de clasă* (1920), *Socialismul* (1923), *Cultura proletară* (1926), *Scînteia* (1931) etc.].

PROVERB (<fr. *proverbe* < lat. *proverbium*, proverb, dicton)

Creație populară în care se reflectă, în exprimare concisă, figurată și sugestivă, experiența de viață a poporului.

După Maxim Gorki, proverbele sînt „*răsunete, ecouri ale unor străvechi morale sociale*". Datorită vechimii lor, se presupune că ar fi constituit primele forme de legislație nescrisă.

Cunoscute și sub denumirea de *vorbe din bătrîni*, *vorbe bătrînești*, proverbele s-au născut în vremurile îndepărtate și în aceleași împrejurări de viață ca și poveștile și cîntecele populare. S-au răspîndit pe cale orală, îmbogățindu-se în strînsă legătură cu felul de viață și cu împrejurările istorice ale epocii și locului unde se folosesc.

Indiferent de vechime, ele, fără excepție, vorbesc despre oameni, despre însușirile or, scăderile lor, despre relații și practici sociale și cuprind, în formulări concise și metaforice adevăruri adînci, ceea ce le-a înlesnit circulația și le-a păstrat prospețimea.

Scanned with OKEN Scanner

Însușirile acestea au determinat prețuirea proverbelor de către cărturari luminați și scriitori care le-au adunat, publicîndu-le în colecții sau folosindu-le ca teme pentru scrierile lor ori ca metafore în contextul acestora (exemplu, opera lui Ion Creangă, cu marea frecvență a proverbelor, care subliniază situațiile și funcționează ca metafore).

Cele mai importante colecții de proverbe în cultura noastră sînt: *Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate și povești*, întocmită de Iordache Golescu; *Proverbele românilor* de I.A. Zanne; *Povestea vorbei* de Anton Pann; *Dicționar de proverbe și zicători* de I.A. Candrea.

Datorită formulării lor concise, proverbele au devenit baza stilistică a literaturii aforistice, a maximelor și mai ales a sentințelor.

Forța sugestivă și relieful expresiv al proverbelor se datoresc folosirii alegoriei, metaforei, comparației și unui evident ritm sintactic al formulării.

Ca forme ale culturii și literaturii populare, ele alcătuiesc obiectul unei discipline speciale, *paremiologia* (< fr. *parémiologie*), ramură a folcloristicii care studiază proverbele sub toate aspectele; geneză, răspîndire în timp și în spațiu, sens, culegere, sistematizare.

Ex.

Nu e bună coada care a mai slujit odată.

Apele mici fac rîurile mari.

PUBLICISTICĂ (de la *publicist* < fr. *publiciste*; germ. *Publizistik*)

Ansamblul publicațiilor periodice, apărute într-o anumită perioadă (v. și *presa*). Termen

prin care se denumește adesea și pătrunderea jurnalismului în operele de artă, îndeosebi proza.

Ostilă verbalismului, publicistica noastră a pus în valoare, prin concizie stilistică, principialitate comunistă, corespunzătoare rolului educativ care-i revine presei în concepția P.C.R.

RECENZIE (< germ. *Rezension;* it. *recensione;* lat. *recensio*, numărare)

Scriere ce aparține genului publicistic și care constă într-o succintă analiză și dare de seamă critică, în paginile unui cotidian, periodic etc., asupra unei lucrări literare sau științifice, recent apărută.

Concisă, fără a avea întinderea unui studiu, recenzia are ca scop informarea cititorilor asupra lucrării respective, scoțîndu-se în evidență meritele sau scăderile acesteia.

Ea implică din partea recenzentului pregătire, documentare, acuitate critică, obiectivitate.

Ex.

„Cu *Zodia Cancerului*, D-l Mihail Sadoveanu are în sfîrșit un roman istoric. Epoca este domnia a treia a lui Duca-vodă cel bătrîn, domnie frămîntată de turburări caracteristice de altfel acelor vremi bîntuite de vizite împărătești și prădăciuni tătare. Autorul a ales un moment bun, colorat și un om reprezentativ...

...Într-adevăr remarcabil este eposul acestui cu adevărat roman, interesul crescînd al acțiunii, împletirea ingenioasă și pacinică a episoadelor. Se înțelege, nu poate fi vorba de vreo adîncire. Priveliștea sufletelor se face dinafară, gesturile sînt pitorești, și chiar dramatice, dar nu zgudui-

Scanned with OKEN Scanner

toare. Atenția este înlănțuită de alegerea faptelor, dar sufletul nu este oprit pe loc să contemple...“

(G. CĂLINESCU, *M. Sadoveanu — Zodia Cancerului*)

REPORTAJ (<fr. *reportage*)

Specie a jurnalisticii, caracteristică prin relatarea de fapte reale, informații de călătorie, fie în coloanele unor cotidiene sau periodice, fie în volum aparte.

Dezvoltîndu-se odată cu apariția presei moderne, alături de literatura memorialistică, de amintiri, jurnale de călătorie, reportajul literar, mult discutat, de unii respins ca un gen hibrid, iar de alții acceptat, pe drept, ca o modalitate literară a publicisticii, se încadrează în literatura de frontieră, la granița dintre document și literatură.

Esența reportajului constă în raportul dintre faptul real, autentic și literatură, iar însușirile sale literare se află în tendința de epicizare și personalizare a faptelor autentice, relatate. Autenticitatea creează cadrul. Centrul de greutate se deplasează de la fapt la semnificația lui. Prin aceasta, reportajul devine literatură.

Totuși, reportajul este condiționat de exactitatea faptului contemporan, ceea ce îl defavorizează, neadmițîndu-i-se alunecarea în ficțiune, ca în proza epică. Narațiunea, dialogul, construcția, distribuirea de accente sînt folosite în reportaj și acestea îi conferă valori literare. Narațiunea organizează faptul artistic și-l luminează pînă la funcții simbolice (*Un om a trecut munții* de Geo Bogza).

Reportajul este ilustrat în literatura noastră de Geo Bogza (*Țara de piatră*, *Cartea Oltului*, *Oameni și cărbuni din Valea Jiului*).

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

„De la Turda spre Abrud, pleacă de două ori pe zi o mocăniță. E cel mai bun mijloc pentru a ajunge în Țara Moților. Cei aproape o sută de kilometri, mocănița îi face cam în cinci ore...

...În trenul acesta, încă înainte de a ajunge în inima Țării Moților, am văzut două lucruri minunate. Am văzut o femeie mîncînd un măr, și felul cum moții privesc munții. Pe urmă n-am mai văzut nimic atît de adînc, de revelator.

Așezați pe băncile de lemn ale vagonului, moții priveau munții. Erau colțuroși, prăpăstioși, acoperiți de zăpadă, tari, de gresie, crescuți din stînci aspre și învălmășite. Moții îi priveau tăcuți, pe gînduri, cu fruntea încruntată, pleoapele lor se închideau și se deschideau, lăsînd să se strecoare munții înăuntru, în fișii subțiri, ca și cum ar fi fost o băutură rară pe care voiau s-o guste cît mai îndelung...

... Femeia a început să mănînce mărul. Mari actrițe ale lumii, unde sînteți, s-o vedeți pe această țărancă, pe această femeie din Țara Moților, mîncînd un măr? Mînca? Mînca! Dar în același timp părea că se roagă, că spune o poezie, că stă de vorbă cu dumnezeu.

Întîi a luat mărul și l-a privit cîteva clipe printre pleoapele pe jumătate închise. Era respect, admirație și bucurie, puțin tristă, puțin amară, în fața acelui lucru pe care-l avea în mînă..."

(GEO BOGZA, *O femeie mănîncă un măr*)

REVISTĂ (< it. *rivista;* cf. *rivedere*, a revedea)

Publicație cu caracter periodic.

Datorită diversității preocupărilor din cuprinsul lor — literatură, știință, sport etc. — revistele ocupă un loc important în publicistica modernă.

Scanned with OKEN Scanner

Deosebită de ziar prin format, număr de pagini și periodicitatea apariției ei (*săptămînală, lunară, bilunară* etc.), revista are ca scop propagarea de idei, concepții, orientări. Spre deosebire de caracterul informativ și educativ al ziarului, ea are un caracter preponderent instructiv.

În țara noastră, asemenea publicații periodice au apărut în prima jumătate a secolului al XIX-lea (*Curierul românesc*, *Curierul de ambe sexe*, în Țara Românească; *Albina românească*, în Moldova; *Gazeta de Transilvania*, în Ardeal).

În domeniul literar, revistele mai sînt adesea exponente ale unor curente (*Convorbiri literare*, revista reprezentativă a curentului junimist; *Semănătorul*, a curentului semănătorist; *Viața românească*, a celui poporanist; *Sburătorul*, revista curentului modernist etc.).

Se remarcă azi o eflorescență a revistelor literare care apar atît în capitală, cît și în alte centre culturale din țară (*Contemporanul*, *Luceafărul*, *România literară*, *Tribuna* etc.).

ROMAN (< fr. *roman*)

Specie a genului epic, în proză, construcție cu acțiune complexă și de mare întindere, personaje numeroase, intrigă complicată.

Greu de definit și de clasificat, datorită complexității și interferențelor lui cu alte genuri literare, romanul se dezvoltă în literatura modernă îndeosebi, deși scrieri asemănătoare se întîlnesc în literatura antică, greacă sau latină (*Theogen* și *Haricleia* de Heliodor, la greci; *Satyricon* de Petronius, *Măgarul de aur* de Apuleius, la romani); în literatura evului mediu, *Roman de la rose*, *Roman de Troie*, *Roman d'Ale-*

Scanned with OKEN Scanner

xandre, alături de acestea circulînd *romanele cavalerești* și alte forme de romane ca romanul *pastoral*, *satiric*, *picaresc*, acesta îndeosebi în Spania, cu eroi din lumea vagabonzilor, cerșetorilor, aventurierilor, de un crud realism și o limbă cu rezonanțe argotice.

Datorită elementelor noi pe care le aduce în structura romanului clasic — lărgirea cadrului epic, diversitatea mediilor sociale surprinse de autor, transformările sufletești ale personajelor sale etc. — Balzac este socotit creatorul romanului modern.

Felurit ca structură și conținut, romanul apare ca un adevărat gen proteic, după unii teoreticieni, iar perspectivele de cercetare ale lui *(istorice*, *sociologice*, *psihologice*, *filozofice)* sînt multiple.

Diversele lui clasificări, privite din punctul de vedere al conținutului, ca *romanul istoric*, *social*, *pastoral*, *didactic*, *umoristic*, *satiric*, *epistolar*, *intim*, *de moravuri*, *psihologic*, *de aventuri*, *de capă și spadă* (de cape et d'epée), *polițist*, *de ficțiune* sau *fantastico-științific*, sînt greu acceptate în rigiditatea lor, datorită interferenței de elemente variate, structurale și de conținut.

Chiar și încercări de clasificare a romanului în *urban*, *rural*, *al provinciei*, *exotic*, *burghez*, *al proletariatului*, clasificare care are drept criteriu cadrul social sau geografic, cum și aceea de *roman al existenței*, *al unei generații*, bazată pe întinderea acțiunii, precum și clasificări ca *roman de observație*, de *roman-dramă*, *roman de acțiune și caracter*, *de anticipație*, *experimental* sau *noul roman*, cultivat de romancierii francezi, *romanul de formare* sau *bildungsroman*, acesta avînd ca obiect formarea sufle-

Scanned with OKEN Scanner

tească a omului, nu limpezesc dificila problemă a clasificării romanului.

„Critica analitică a romanului deosebește în general trei elemente constitutive ale acestuia: intriga, caracterizarea personajelor și cadrul, ultimul, care capătă atît de lesne semnificația simbolică, este denumit, în unele teorii moderne, „atmosferă" sau „tonalitate". Este inutil să subliniem că toate aceste elemente se determină reciproc". (R. Wellek și A. Warren — *Teoria literaturii.)*

În arta romanului s-au produs, pe parcursul cîtorva secole de existență, o serie de modificări sau mutații, mai ales în privința structurii, a compoziției, ca și în aceea a construirii personajelor.

Romanul tradițional de tip balzacian sau tolstoian se prezintă ca o construcție masivă. În *Teoria romanului*, G. Lukacs socotește arhitectonica romanului o reușită asupra haosului nelimitat de care individul este înconjurat. Arhitectonica aceasta este rezultatul prezenței în roman a eroului, a personajului. *„Dimensiunile lumii se reduc la experiențele trăite de către erou și suma acestora este organizată de orientarea evoluției eroului către sensul vieții sale."*

Romanul clasic are un caracter linear, închis, finit.

De exemplu, în romanul *Roșu și Negru* de Stendhal este narată adolescența lui Julien Sorel, încercarea acestuia de a pătrunde în mediul aristocratic, de a parveni, apoi moartea sa. Circuitul este perfect închis; ultima pagină a romanului închide universul construit.

Rigorile compoziționale — proporția, echilibrul volumelor narative, coerența, soliditatea

Scanned with OKEN Scanner

construcției, corelațiile dintre compartimentele romanului — caracterizează zeci și zeci de modalități ale romanului clasic, tradițional.

Romanul modern însă este lipsit de legi, după cum îl caracterizează Gide.

În romanul modern ne întîmpină o deplină libertate imaginativă și constructivă. De aici a rezultat un apreciabil număr de structuri romanești, concretizate în romane ca: *În căutarea timpului pierdut* de Proust, *Valurile* de Virginia Woolf, *Ullysse* al lui James Joyce, *Procesul* de Kafka ș.a., în literatura străină, iar în literatura noastră: *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* și *Patul lui Procust* de Camil Petrescu, *O moarte care nu dovedește nimic* și *Ioana* de A. Holban ș.a.

Romancierii moderni proclamă virtuțile romanului deschis, liber în mișcările sale, ceea ce dă romanului similitudine perfectă cu viața. Unii romancieri moderni au viziunea panoramicului (James Joyce), alții sînt adepți ai vagului și fragmentarismului (Sarraute). Odată cu Proust, se manifestă tendința cuprinderii în roman a noianului de percepții pe care fiecare individ le poartă cu sine, în locul cuprinderii spațiale (societatea) sau a celei temporale (istoria).

Romanul *Patul lui Procust* al lui Camil Petrescu este construit într-o unică perspectivă și organizat prin stratificarea acelor „*dosare ale existenței*“ din jurnalul doamnei T. al lui Fred Vasilescu și corespondența lui Ladima.

S-au produs schimbări și în legătură cu concepția despre personaj și realizarea lui. Valoarea romanului tradițional o constituie acea logică internă a caracterelor și corelația la fel de logică dintre caractere și evenimente. Romanul modern respinge aceste trăsături,

Scanned with OKEN Scanner

precum și acea previzibilitate a evenimentelor, anticipate uneori chiar din prima pagină, ca un program care trebuie realizat.

Locul tipului sau al caracterului continuu din romanul tradițional îl ia tipul sau caracterul discontinuu, cu acalmiile și crizele sale. Aceste mutații în structura romanului și în conceperea personajului sînt semnul înnoirii artei romanului contemporan.

Structura compozițională a romanului mai implică și alte probleme de artă, ca: ritmul dezvoltării, care coordonează într-un anumit fel materialul de viață, prin încetinire și desfășurare lentă sau prin accelerare și desfășurare trepidantă; succesiunea momentelor în ordine cronologică a dezvoltării lor sau prin răsturnarea cronologiei evenimentelor; perspectiva compoziţională, uneori mai mobilă, prin multiplicarea unghiurilor de vedere, prin apropiere sau depărtare, cuprinzînd ansamblul sau detaliul de viață.

În literatura noastră, începuturile romanului sînt influențate de romantism (ex. *Manoil* și *Elena* de D. Bolintineanu).

SCHIȚĂ (de la *a schița* < it. *schizzare*)

Specie a genului epic în proză, caracterizată prin numărul redus de personaje, limitarea acțiunii la un episod din viața unuia sau mai multor personaje și prin simplitatea intrigii.

Publicată în periodice și ziare, datorită întinderii ei reduse, inspirată din realitate, caracterizîndu-se prin ton publicistic, schița apare ca un produs al presei, ca și pamfletul și reportajul.

Scanned with OKEN Scanner

Cele mai multe din *Momentele* lui Caragiale au fost publicate în presa vremii și în periodice ca Moftul român, și după aceea au apărut în volum *(Momente, schițe, amintiri)*.

Schițele sînt accesibile maselor largi de cititori și joacă un rol însemnat în dezvoltarea gustului pentru literatură.

În schiță, arta scriitorului constă în puterea de observație și în iscusința de a alege din realitate manifestări care o caracterizează mai pătrunzător.

Invenția artistică în schiță este foarte concentrată, iar compoziția este realizată după unele norme intrate în tradiție: un cadru restrîns, o acțiune ce se desfășoară într-un ritm viu, cu puține amănunte, însă semnificative, și cu un deznodămînt neașteptat, surprinzător.

Ex.

„E încă întuneric. Pămîntul e jilav de rouă și brazdele răsturnate în ajun, de către fierul plugului, miroase a proaspăt. În văzduh o rață sălbatecă zboară furișîndu-se, măcăind speriată, ca alungată de glonți. Pe o grămadă de coceni, plugarul rămas peste noapte în cîmp doarme învelit cu niște saci; și mai încolo boulenii treji, Duman și Joian, cuminți, cu gîturile întinse, așteptînd jugul. Dar departe, în sus, încep să cînte cocoșii, căci zorile prind să mijească..."

(EMIL GÎRLEANU, *Tovarășii*)

SCRISOARE (de la *a scrie* < lat. *scribere*)

Specie literară a prozei memorialistice.

Scrisorile conțin confesiuni, aprecieri asupra vieții, a oamenilor și locurilor, presupunînd însă un interlocutor. De aici derivă acel

ritm sprinten de conversație al stilului epistolar, într-o formă familiară, agreabilă.

Scrisoarea este folosită adesea și ca modalitate de expunere în structura unui roman, ca de exemplu romanul epistolar (ex. *Noua Eloïsă* de J. J. Rousseau; *Patul lui Procust* de Camil Petrescu).

În literatura universală, scriitori ca Voltaire *(Scrisori filozofice)*, Fr. Schiller *(Scrisori despre educația estetică a omului)*, R. M. Rilke *(Scrisori către un tînăr poet)* ș.a. au ilustrat acest gen, iar în literatura noastră C. Negruzzi *(Negru pe alb)*, I. Ghica *(Scrisori către V. Alecsandri)*.

În cuprinsul unor asemenea scrieri se întîlnesc detalii care fixează o epocă, un tip, moravuri etc., deosebit de reliefate (ex. *Fiziologia provincialului*, de C. Negruzzi; *Ciuma din vremea lui Caragea* de I. Ghica; *Vasile Porojan* de V. Alecsandri).

Scrisorile se interferează cu literatura în diferite moduri, devenind adesea adevărate schițe de moravuri, cu tipuri bine individualizate. În scrisori, interesul scriitorului este orientat exclusiv spre viața din afară, ca la orice prozator realist.

Geneza scrisorilor este *individuală*. Ea se colorează diferit de la scriitor la scriitor.

Astfel, *Scrisorile* lui I. Ghica către V. Alecsandri, deși își propun să informeze despre moravuri și tipuri dispărute, se particularizează ca orice creație literară. O trăsătură comună însă le caracterizează: obiectivitatea, discreția povestitorului, pentru că acesta nu este preocupat să se autoanalizeze, ci, rămînînd în penumbră, dă curs evenimentelor pe

Scanned with OKEN Scanner

care le-a trăit și conturează tipurile și moravurile pe care le-a cunoscut.

Termenul *scrisoare* mai denumește și o specie a poeziei lirice, cu elemente satirice în cuprinsul ei, sinonimă cu *epistola*, gen de poezie cultivat la romani de Horațiu *(Epistolae)*, la francezi de Boileau *(Les épitres)*, în poezia noastră de M. Eminescu *(Scrisorile)*, D. Anghel, Șt. O. Iosif *(Caleidoscopul lui A. Mirea)*.

SENTINȚĂ (lat. *sententia*, părere, cugetare)

Cugetare cu caracter moral, filozofic, exprimare, în puține cuvinte, a unui adevăr.

Mult folosită în antichitate, în formularea adevărurilor filozofice, morale, științifice, sentința este socotită adesea sinonimă cu *maxima*.

Pe cînd însă în maximă accentul se pune pe regulile de viață (termenul *maximă* denumește principiile morale supreme ale faptelor omului), în sentință accentul cade pe concizia și limpezimea formulării unui adevăr filozofic sau etic mai larg. Datorită conciziunii și limpezimii, sentințele se memorează ușor și au o întinsă circulație.

Deosebirea fiind doar de nuanță, ca între toate speciile aforisticei, unii au definit sentința ca maximă considerată din punct de vedere literar.

Ex.

Amorul propriu este cel mai mare lingușitor.
(LA ROCHEFOUCAULD)

SNOAVĂ (v. sl. *iz nova*, din nou)

Narațiune în proză, specie a literaturii populare, de proporții reduse, cu caracter anec-

Scanned with OKEN Scanner

dotic, în care elementul epic se împletește cu cel satiric.

Împrumutînd nu arareori factura fabulei esopice, snoavele circulă adeseori și sub numele de *povești*, iar atunci cînd sînt în versuri (mai rar însă), de *glume*.

În folclorul nostru, ca și în folclorul mai tuturor popoarelor, ele ocupă un loc însemnat.

Fondul lor, în mare parte, îl formează povestirea scurtă a unui fapt hazliu, în cuprinsul căruia sînt biciuite defecte omenești. Elementul fantastic lipsește în genere sau este folosit rareori cu efecte grotești.

Sînt producții asemănătoare cu *facetiae*, cum erau denumite în latină asemenea povestiri și acele *fabliaux* ce circulau la francezi, destul de numeroase în timpul evului mediu.

Asemeni basmelor, snoavele au o vechime foarte îndepărtată. Au însă proprietatea de a se adapta actualității și specificului național, obiceiurilor locului — multe dintre ele putînd avea chiar o origine recentă.

După unii cercetători, ele sînt rezultat al poligenezei în timp și spațiu, al circulației lor și al contribuției tuturor popoarelor în crearea și proliferarea lor.

Culegeri și prelucrări în literatura noastră: cele ale lui Petre Ispirescu, T. Speranția, Petre Dulfu, Ion-Pop Reteganul.

TABLOU (< fr. *tableau*)

1 Formă a descrierii, înfățișînd, în versuri sau proză, un aspect pitoresc din natură, în liniile-i mari și sugestive, scene din viața socială etc.

Scanned with OKEN Scanner

Ex.

...„Soarele apunea drept dinaintea noastră; cercul lui roşiatic scăpătase pînă pe zarea orizontului şi razele-i calde şi senine, parecă se aşternuse peste tot şesul răsăritean al ţării, care ni se întindeau acum sub ochi...

...toată acea lată şi oablă cîmpie se arăta scăldată într-o lumină gălbuie şi lucioasă, ca faţa unei uriaşe sinii de aur; printr-însa liniile scăruite ale rîurilor se desprindeau ca fire creţe de beteală argintie....“

(AL. ODOBESCU, *Pseudokinegetikos*)

2 Subdiviziune a acţiunii dramatice.

ZICĂTOARE (de la *a zice* < lat. *dicere*)

Cunoscute şi sub denumirea de *expresii* şi *locuţiuni proverbiale*, zicătorile sînt asemănătoare cu proverbele, dar nu identice.

Dacă proverbul se constituie din propoziţii sau fraze întregi de sine stătătoare, zicătoarea are o formulare mai redusă. Ea nu se foloseşte separat, ci legată sintetic de o propoziţie sau frază, avînd o funcţie caracterizatoare a unui fapt particular, exprimat prin propoziţia sau fraza de care este legată.

Exemplu, *slugă la dîrloagă*, se zice de cineva ce-i sub ascultarea unui prost.

Soare cu dinţi, cînd e soare, dar şi frig muşcător.

Sac spart, pentru un nesătul.

A legat cartea de gard, cînd cineva nu mai vrea să înveţe.

Şi zicătorile, ca şi proverbele, se caracterizează prin exprimarea plastică, iar folosirea lor într-un context vorbit sau scris măreşte expresivitatea stilului.

Scanned with OKEN Scanner

PROZA RETORICĂ (ORATORIA)

Încă din antichitatea greacă, oratoria a fost concepută ca un gen de artă a cuvîntului, a exprimărilor verbale sau scrise, a gestului, a argumentației care captivează și impresionează, precum și ca artă a demonstrației, aplicarea strictă a regulilor logicei, pe care Quintilian, în *Institutio oratoria*, o denumea *ars* sau *scientia bene dicendi* (arta sau știința de a vorbi bine).

După unii teoreticieni, retorica, și anume *paleoretorica*, la originea ei, a fost o disciplină filozofică, cu preocupări în același timp de limbă, stil, structură compozițională a discursului, ce, cu vremea, și-a lărgit aria, a devenit o *ars artium*, *scientia scientiarum* (artă a artelor, știință a științelor), numeroase categorii și principii ale ei fiind împrumutate de mai toate artele.

Prin folosirea artistică a cuvîntului, oratoria s-a constituit într-un gen literar, *genul oratoric*, care a stăruit pînă foarte tîrziu în tratatele de poetică și în manuale școlare.

Oratoria este socotită un gen literar oral, care are ca scop convingerea auditoriului, seducția acestuia și îndemnul la acțiune sau la luarea de decizii.

Există teoretizări ale retoricii, ca artă a exprimării, ca organizatoare a teoriei demonstrației și a comunicării, în care se definesc

Scanned with OKEN Scanner

figurile de stil necesare oratoriei, considerată ca manifestare a vorbirii îngrijite, alese, dar care, cu vremea, s-au transferat la întreaga creație literară, de unde și sinonimia relativă a retoricii cu stilistica. Retorica este considerată de unii cercetători ca „*stilistica celor vechi*".

În etapa clasicismului greco-latin sînt demne de amintit tratatele de retorică: *Retorica* lui Aristotel, *De oratore* (Despre orator) și *De partibus orationis* (Despre părțile discursului) ale lui Cicero, *Institutio oratoria* (Instituția oratorică) a lui Quintilian.

În evul mediu, retorica figura printre *artele liberale*, disciplină cu caracter dogmatic însă, cu reguli și principii imuabile.

Oratoria, ca gen literar, a persistat și în perioada romantică, iar practica oratorică, sub forme diferite de discursuri, dar mai ales discursul politic și judiciar, este de o actualitate evidentă.

Cu timpul și treptat s-a ajuns la despărțirea dintre oratorie și literatură, terminîndu-se cu căderea în desuetudine a genului retoric ca gen literar. Procesul s-a petrecut mai ales în etapa cînd procedeele formale ale retoricii clasice au fost combătute de o „estetică romantică a sentimentului", care neagă orice regulă și orice constrîngere, în numele „libertății în artă".

În lucrările estetice contemporane se manifestă un început de reabilitare a retoricii, în cadrul filozofiei teoriei și criticii literare și al stilisticii, sub denumirea de *neoretorică*, în sensul că teoria retorică aduce unele posibilități de interpretare a actului literar, devenind astfel un auxiliar prețios al esteticii literare, așa cum a fost în antichitate, în perioada Re-

Scanned with OKEN Scanner

nașterii și în aceea a clasicismului european. Redescoperirea și revalorificarea retoricii ca artă a argumentației este strîns legată de viața politică și cea economică, în care actul convingerii și-a dovedit eficiența.

Neoretorica reprezintă astăzi revalorificarea unei importante categorii de preocupări. Ea apare deci nu ca armă a dialecticii, ci ca un instrument al poeticii.

Modele ale genului sînt *Filipicele* lui Demostene, *Catilinarele* lui Cicero, în antichitate, iar în cultura noastră: *Cuvîntul de deschidere a cursului de istorie națională la Academia Mihăileană* sau *Discurs pentru îmbunătățirea soartei țăranilor* de M. Kogălniceanu; discursurile politice și prelegerile universitare ale lui T. Maiorescu, N. Iorga, N. Titulescu, B. Șt. Delavrancea ș.a.

Efectul artistic al unui discurs derivă, în primul rînd, din construcția sau arhitectonica sa riguroasă, dar uneori și din abaterea de la această schemă, ca *exordium ex abrupto* (v. exordiu) din prima *Catilinară* a lui Cicero.

Discursurile de clasică valoare generează încîntare, plăcere estetică, mai ales prin factura lor de proză elevată, care constă într-un anumit ritm al frazei, o anume aranjare a cuvintelor, în vederea obținerii unei atrăgătoare armonii și eufonii, însușiri caracteristice nu numai prozei oratorice, ci creației literare în genere.

Scanned with OKEN Scanner

ACȚIUNE (< fr. *action* < lat. *actio* < *agere*, a lucra)

Parte a retoricii, referitoare la felul intonării cuvintelor, la atitudinea și gesturile oratorului, căreia anticii îi atribuiau o mare importanță, și pe care Cicero, în *De oratore*, o socotea ca fiind, într-o oarecare privință, o „*elocință a corpului*".

După Quintilian, un discurs lipsit de acțiune, oricît de bun ar fi, nu produce nici un efect, iar Demostene socotea acțiunea ca o calitate indispensabilă a oratorului.

Rostirea unui discurs implică trei cerințe: *memorie*, *voce*, *gest*, factori importanți în actul persuasiunii și al comunicării. Memoria ajută pe orator să-și exprime curgător ideile, atunci cînd nu recurge la lectura lor, vocea să le facă înțelese și simțite de ceilalți, iar gestul să anime cuvintele și să completeze gîndirea, în privința gesticulației cerîndu-i-se oratorului o anumită pondere în folosirea ei.

Vocea, la rîndul ei, e supusă și ea unor anumite cerințe. Tonul folosit de orator și variatele-i nuanțe sînt strîns legate de natura sentimentelor și ideilor exprimate (revoltă, milă, durere, bucurie, amenințare, entuziasm etc.).

Grecii puneau mare preț pe calitatea vocii, cerință de căpetenie a vorbirii frumoase, ceea

Scanned with OKEN Scanner

ce explică existența la ei a unei discipline — *fonaxia* — ce cuprindea diferite indicații în privința îngrijirii ei, nuanțarea timbrului vocii. Marii oratori aveau pe lîngă ei un *fonask*, îndeobște un sclav grec, care, în timpul rostirii discursului, indica tonalitatea cu ajutorul flautului.

Gesturile, socotite ca o expresie a gîndirii prin mișcările corpului, au fost împărțite de retori în: *indicative*, prin care se desemnează prin mimică: timp, număr, persoane etc; *imitative*, care, prin anumite semne particulare, fac cunoscute persoane, lucruri; *afective*, exprimînd pasiune, impulsiuni afective.

Fizionomia are și ea limba sa. În ea se reflecta, ca într-o oglindă, toate mișcările și pasiunile sufletești.

Această parte a artei oratorice este socotită ca esențială pentru orator.

ALOCUȚIUNE (< fr. *allocution* < lat. *allocutio*, cuvîntare)

1 Cuvîntare rostită în diferite împrejurări și caracteristică prin *scurtimea* și *concizia* ei.

2 Scurtă cuvîntare adresată ostașilor într-o împrejurare deosebită de un comandant militar, conducător de stat.

Ex.

Stimați tovarăși,

Aș dori ca în numele Comitetului Central al Partidului, al Consiliului de Stat și guvernului să vă felicit în modul cel mai călduros cu prilejul acordării și

Scanned with OKEN Scanner

înmînării acestor înalte ordine ale Republicii Socialiste România. Totodată, doresc să vă adresez felicitări călduroase și cu prilejul împlinirii vîrstei respective de către fiecare dintre dumneavoastră, să vă urez mulți ani, putere de muncă, pentru a crea noi opere în domeniul dumneavoastră de specialitate — în proză și critică literară, în poezie — pentru a îmbogăți cultura românească cu lucrări care să redea viața, preocupările poporului nostru consacrate edificării orînduirii noi. Fiecare dintre dumneavoastră ați scris mult. Și ați scris — după cîte cunosc — bine. Lucrările, operele dumneavoastră se află la loc de cinste în literatura românească. Multe dintre ele au fost traduse în alte limbi și au pătruns astfel și în literatura universală. Trebuie să vă spun că împreună cu conducerea noastră de partid și de stat apreciez această străduință a dumneavoastră de a scrie pentru popor, pentru înnobilarea culturii românești, a omului, pentru că, pînă la urmă, lucrările literare au valoare în măsura în care servesc poporului, slujesc omului, ajută să fie mai bine înțelese o serie de probleme ale dezvoltării societății, inclusiv ale eticii și echității, ale esteticii. Mai ales literatura, ca orice artă, trebuie să țină seama de toate aceste laturi, spre a putea fi o literatură cît mai bună, cît mai pe înțelesul oamenilor și pentru a contribui din plin și în mod multilateral la realizarea scopurilor sale.

Fiecare dintre dumneavoastră ați făcut mult în această direcție. Sînteți la o vîrstă la care puteți încă să mai faceți mult. Aveți experiență, aveți capacitatea de a contribui și la realizarea pe plan mai larg a politicii de dezvoltare socialistă, de ridicare generală a întregului nostru popor pe noi culmi de civilizație și progres.

Scanned with OKEN Scanner

Doresc să vă urez încă o dată, din toată inima, succese tot mai mari în activitatea dumneavoastră, multă sănătate și multă fericire.

(Cuvîntul tovarășului NICOLAE CEAUȘESCU, cu ocazia decorării unor personalități de seamă ale literaturii noastre)

AMPLIFICAȚIE (< fr. *amplification* < lat. *amplificatio*, de la *amplificare* a mări, a spori)

Dezvoltare a unei idei principale.

Amplificația oratorică, constituind unul din marile talente ale oratorului, urmărește să dea probelor dezvoltarea cuvenită, fără a implica însă o multiplicare a cuvintelor, frazelor, ci prezentarea unei idei, sub toate aspectele. Limitată la puține cuvinte, amplificația poate fi cu mult mai izbutită decît una înecată într-un noian de cuvinte.

Deși pentru amplificație nu se pot stabili reguli retorice, totuși retoricienii deosebeau *amplificația prin enumerarea părților*, tablou al tuturor ideilor secundare, cuprinse într-o idee generală; prin *circumstanță* (v.), proprie narațiunii sau expunerii unui fapt oarecare; prin *comparație* sau *contrast*, punînd față în față obiecte ce se aseamănă în unele privințe sau opunînd idei contrare; prin *imagini*, similară celeia prin comparație; prin *supoziție*, bazată pe anumite ipoteze; prin *cauză* și *efect* (v.), în care oratorul atacă fie cauzele care au produs faptul, fie consecințele ce au urmat; prin *patetic*.

Scanned with OKEN Scanner

Un exemplu de amplificație este aceea folosită de Cicero în *Pro Milone*, cînd, în afara celorlalte probe, în disculparea lui Milone de asasinarea lui Clodius, folosește această amplificație:

Ex.

„În același timp, într-adevăr (căci știu cît de timidă-i ambiția, cît de mare și cît de căutată este dorința de consulat) ne temem de toate, nu numai cele ce pot fi mustrate în mod deschis, dar chiar cugetate pe ascuns: zvonul, o poveste falsă, închipuită, ușoară, ne înspăimîntă; o citim pe chipurile, în ochii tuturor, căci nimic nu este atît de delicat, atît de fraged, atît de fragil sau schimbător ca bunăvoința cetățenilor față de noi și sentimentele noastre, care nu numai că-s porniți împotriva greșelilor candidaților, dar chiar se arată dezgustați adesea chiar pentru faptele bune".

APOLOGIE (< fr. *apologie* < lat. gr. *apologia*, apărare)

În retorică, discurs în cuprinsul căruia se aduc argumente pentru a justifica, slăvi, ideile și atitudinea unei persoane, justețea unei cauze.

De la acest sens s-a extins și la exagerata elogiere a unei persoane, idei, scrieri.

ARGUMENT (< fr. *argument* < lat. *argumentum*, din *arguere*, a proba)

Raționament prin care, dintr-una sau mai multe propoziții, se deduce o concluzie, raționament folosit de obicei de orator în sprijinul tezei sale.

Scanned with OKEN Scanner

Argumentele oratorice pot fi *directe* și *indirecte*. Cele directe au drept concluzie afirmarea tezei susținute de orator, cele indirecte, negarea ei. Totalitatea argumentelor directe poartă denumirea de *confirmare* (v.), ele întărind teza, iar a celor indirecte, de *respingere*, acestea contribuind la respingerea obiecțiunilor adversarului.

Izvoarele argumentelor, denumite și *locuri comune* sau *locurile argumentelor*, sînt de două feluri: *intrinseci*, referitoare la subiect, ca *definiția*, *enumerarea părților*, *genul și specia* (v.), *comparația*, *contrariile*, *repugnantele*, *circumstanțele*, *antecedentele*, *consecventele*, *cauză* și *efect* (v.) și *extrinseci*, care nu se referă la subiectul tratat, dar care, prin autoritatea lor, pot caracteriza sau pot duce la constatarea unui fapt. Acestea sînt mai mult de domeniul jurisprudenței decît al artei oratorice.

Argumentele constituie partea esențială a unui discurs. Toate celelalte părți converg spre ele. Retorii moderni folosesc ca izvoare unele științe și arte (istoria, filozofia etc.).

Dacă în demonstrație accentul cade pe corectitudinea raționamentului, în argumentație elementul principal îl constituie eficiența acestuia în fața auditoriului, a cărui adeziune la teza susținută în discurs este urmărită de orator.

CAPTATIO BENEVOLENTIAE (în lat. cîștigarea bunăvoinței)

Partea de la început a unui *exordiu*, prin care oratorul caută să-și atragă bunăvoința

Scanned with OKEN Scanner

și atenția auditoriului, prin tonul folosit, subliinierea importanței temei, ținută și atitudine etc.

Condiționată de subiectul discursului, poziția socială a oratorului, împrejurările în care este rostit discursul, cum și de auditoriul căruia îi este adresat, *captatio benevolentiae*, odată realizată, contribuie la dezvoltarea mai departe cu succes a discursului.

Procedeu folosit de marii oratori ai antichității, ca Demostene în *Filipicele* sale, Cicero în *Catilinare*, iar la noi de M. Kogălniceanu, în discursul său privitor la îmbunătățirea soartei țăranilor (1862), Simion Bărnuțiu, în cuvîntarea ținută în fața adunării poporului pe Cîmpia Libertății de lîngă Blaj (1848).

Iată, începutul discursului *Pentru îmbunătățirea soartei țăranilor*, în care Kogălniceanu, după ce arată cît de importantă și grea este această problemă socială, caută a-și atrage bunăvoința celor de față, vorbind despre patriotismul și spiritul lor de dreptate socială.

Ex.

„Domnilor mei! Dacă în țară este o chestiune mare și grea, negreșit că este chestiunea ce astăzi ni se înfățișează spre deslegare. Vreau să vorbesc de îmbunătățirea soartei țăranilor, de îmbunătățirea prin urmare a însăși temeliei naționalității noastre.

În adevăr, domnilor, nici o chestiune în hotărîrea ei nu reclamă mai mult patriotism, înțelepciune, dreptate și abnegațiune totdeodată, decît marea reformă ce sîntem chemați de a face; reformă

Scanned with OKEN Scanner

care a fost grea și în țările cele mai puternice și mai luminate ale Europei [...]; reformă care și în principate se urmărește fără succes, de mai mult de un secol; reformă grea și spinoasă a cărei soluțiune părinții noștri ne-au lăsat-o ca o fatală moștenire, — căci, cînd sîntem chemați a deslega această chestiune, a săvîrși această prefacere în ideile noastre, în trebuințele noastre, în viața socială economică a proprietarilor de moșii și a trei milioane de țărani? În mijlocul transformării noastre naționale și politice, în mijlocul luptelor de partidă, în timpul cînd tot ce este vechi este căzut, cînd tot ce este nou nu are încă rădăcină, cînd Convenționea, marea noastră revoluțiune, — da, domnilor, Convenționea este o mare, o întreagă revoluțiune în țara noastră! — cînd, zic, această Convențione este abia la întîiul period al punerii sale în lucrare, iată epoca cînd sîntem chemați a hotărî și chestiunea socială.

Nu mă îndoiesc, domnilor, de patriotismul nimănui; cred, domnilor, că toți cîți sîntem aci, din orice partid am fi, sub orice steag am fi adunați, toți voim îmbunătățirea soartei fraților noștri, ridicarea țăranilor din starea înjositoare în care se află; toți voim să dăm acestei chestiuni soluțiunea cea mai bună, căci toți — cel puțin așa cred eu — văd în această soluțiune însăși consolidarea naționalității române. Însă, domnilor, pe lîngă patriotism, avem oare și toate studiile pregătitoare, toate luminile trebuitoare, toată înțelepciunea cerută și mai ales acea ochire dreaptă, acea liniște de suflet, acel sînge rece, acel simț nepărtinitor, condițiuni neapărate ale legislatorilor, condițiuni fără de care legile ieșite din mîinile noastre, niciodată nu vor putea fi expresiunea echității

Scanned with OKEN Scanner

și a nepărtinirii, niciodată nu vor putea îndestula legiuitele interese ale țării, niciodată nu vor putea aduce în mijlocul nostru liniștea, pacea și fericirea generală?
Cît pentru mine, domnilor, — cu durere o spui — eu nu o cred..."

CATILINARĂ (de la *Catilina*, conjurat roman)

1 Denumire a celor patru discursuri rostite de Cicero (63 î.e.n.), în care demască conjurația lui Catilina *(Orationes in Catilinam)*.

2 Discurs vehement și demascator împotriva cuiva.

CAUZĂ ȘI EFECT (lat. *causa*, cauză și *effectus*, influență)

Procedeu folosit în oratorie prin care, în dezvoltarea subiectului, oratorul pornește adesea de la cauză la efect sau invers, de la efect la cauză.

Astfel, în înfierarea unui viciu, nimic nu este mai convingător, mai puternic, decît procedeul descrierii dăunătoarelor lui efecte.

CIRCUMSTANȚE (< fr. *circonstance;* lat. *circumstantia*, de la *circumstare*, a sta împrejur)

Particularități ce însoțesc, preced sau succed un fapt, denumite *concomitente*, *antecedente*, *succedente*.

În aprecierea unui fapt, circumstanțele, mai ales în dezbaterile judiciare, au o foarte

Scanned with OKEN Scanner

mare importanță. Ele se deosebesc în *atenuante*, atunci cînd contribuie la micșorarea gravității faptului, și *agravante*, cînd contribuie la mărirea gravității acestuia.

Circumstanțele implică însăși acțiunea, persoane care au făcut-o, locul și timpul producerii acțiunii, mijloacele folosite, înfăptuirea ei, motivele care au determinat-o și felul în care ea a fost îndeplinită, elemente cuprinse de retori în aceste întrebări:

Cine? Ce? Unde? Prin ce mijloace? Pentru ce? În ce chip? Cînd?

COMPLIMENT (< fr. *compliment* < span. *complimento*, din *complir* < *con alguien*, a fi politicos cu cineva)

1 Discurs solemn la adresa unei personalități (ex. discursul ambasadorilor în fața conducătorilor de stat).

2 Mic discurs adresat unei persoane într-o împrejurare solemnă sau fericită a vieții.

3 În trecut, cuvîntarea unui actor adresată publicului, cu prilejul închiderii sau redeschiderii teatrului și în care acesta făcea o dare de seamă a situației trupei, trecea în revistă piesele jucate în răstimpul anului, lăuda piesele în pregătire, elogia pe comedienii dispăruți sau retrași.

CONCLUZIE (< fr. *conclusion*; lat. *conclusio*, din *concludere*, a încheia)

1 În genul juridic, rezumat al unei probleme judiciare.

După audierea tuturor aspectelor problemei, a pledoariilor avocaților, președintele tri-

Scanned with OKEN Scanner

bunalului expune, în rezumat, argumentele aduse de ambele părți, apreciindu-le.

2 Ultima parte a discursului, denumită și *peroratie* (v.)

CONFERINȚĂ (< fr. *conference*, lat. *conferentia*, de la *conferre*, a raporta)

Formă a discursului demonstrativ, denumită și *disertație* (v.).

Ex. conferințele ținute în cadrul Universității populare, în cadrul diferitelor congrese, conferințele publice, dezvoltate în public de un savant etc.

Ex. LEV TOLSTOI

«... Lev Tolstoi este un scriitor așa de mare și de complex, încît a da într-o conferință deciziuni asupra întregii sale opere mi se pare hazardat. Mult mai potrivită mi se înfățișează metoda de a examina cîteva opere mai cunoscute și a face anatomia morală a eroilor respectivi...

...„Ana Karenina" este romanul lui Tolstoi cel mai popular înainte, în Occident și protagoniștii săi principali, Wronski și Ana ajunsese, ca și Werther și Lotte sau Cavalerul Des Grieux și Manon, să se desprindă din file și să trăiască o existență independentă, alimentată de imaginația cititorilor...

...Aristocrația din „Război și Pace" surprinsă într-un moment de hegemonie, viguroasă, chiar în vicii, personalistă, răzbătătoare, ca și burghezia lui Balzac, spre deosebire de aceea snoabă, nevrozată din „Ana Karenina"...»

(G. CĂLINESCU, *Studii și conferințe*)

CONFIRMARE (după lat. *confirmatio*)

Parte a discursului în care sînt expuse dovezile aduse în sprijinul a ceea ce s-a arătat mai înainte.

Scanned with OKEN Scanner

Exordiul, *propunerea*, *diviziunea* și *naraţiunea* (v.) constituie oarecum preludiile acțiunii, iar *confirmarea*, fondul discursului. Aceasta implică anumite cerințe ca: *aflarea probelor*, *selecționarea lor*, prin înlăturarea faptelor mai puțin importante și reținerea celor ce sînt mai folositoare cauzei, ordinei acestora.

În privința ordinei, retorii sînt de părere ca probele mai slabe să fie folosite la început iar după aceea, cele mai tari. Cicero, în *De oratore*, înclină, dimpotrivă, spre folosirea la început, nu la sfîrșit, a probelor tari, cele slabe fiind rînduite la mijloc, dispoziție denumită de Quintilian *omerică*, după ordinea de bătaie folosită de Nestor în *Iliada*.

Alte cerințe ale confirmării mai sînt: *felul de a trata probele*, prin stăruirea mai mult asupra celor tari și convingătoare, și *coordonarea probelor într-un tot*.

Adesea, pentru a uni două idei, se recurge la o idee intermediară, la ceea ce, în oratorie, se numește *tranziție*, procedeu dificil deoarece acesta solicită oratorului multă abilitate.

Ex.

„... Ajutați pe Olintieni cu fapte (contribuiți cu bani, mergeți la război, fiți gata să rezolvați orice afacere), și ca un corolar: atîțați pe Tesalieni și veți vedea și mai mult slăbiciunea lui Filip."

(DEMOSTENE, *Filipica a II-a*)

Acest argument slujește ca un fel de tranziție pentru a doua parte a tratării în care Demostene, după ce a arătat iluzoria putere a lui Filip, vrea s-o înfățișeze în mod special, demonstrînd slăbiciunea armatei lui.

Scanned with OKEN Scanner

CONTRARII (< fr. *contraire* < lat. *contrarius*, opus, inversat)

Argument care constă în opunerea a două idei, fapte, lucruri, pentru a face să reiasă în evidență, prin contrast, calitățile sau defectele fiecăreia din ele.

Contrariile fac parte din *locurile comune*, prin care oratorul caută să probeze teza sa, arătînd falsitatea și absurditatea tezei contrare.

Ex. caracterizarea unui consul de către Cicero, prin folosirea contrariilor:

„Nu securile sau fasciile, nu toga pretexta, nu ornamentele externe caracterizează, ci activitatea, înțelepciunea, inteligența, patriotismul."

DEFINIȚIE (< fr. *definition* < lat. *definitio*, determinare; definiție)

În oratorie, definiția urmărește să faciliteze cunoașterea naturii subiectului despre care se discută.

Definiția retorică se deosebește de cea filozofică. În vreme ce definiția filozofică este de substanță, în definiția retorică oratorul nu se limitează la sobra precizare a lucrului, ci caută să-l înfățișeze sub diferite aspecte, creînd un tablou ale cărui detalii impresionează auditoriul.

Prin definiție, oratorul poate găsi, chiar în natura subiectului, un argument în dovedirea afirmațiilor sale.

DIDAHIE (< gr. *didachi*, cuvîntare, predică)

Veche denumire bisericească a predicilor sau cuvîntărilor religioase, moralizatoare, fun-

Scanned with OKEN Scanner

damentate pe un text biblic. Ca și *omilia* (v.), ea aparține genului elocinței de amvon.

În literatura noastră, acest gen al elocinței a fost ilustrat cu elemente de critică socială de scriitori ca mitropolitul Țării Românești, Antim Ivireanu *(Didahii)*, de P. Maior *(Didahii, adecă învățături pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți* (Buda, 1809), care în prefață precizează scopul lor: // *„pentru ajutorul preoților carii de obște mai mult îngroapă prunci în popoarăle lor decît de cei în vîrstă, am întocmit întru acest chip aceste cincisprezece didahii pentru creșterea fiilor“.*//

DILEMĂ (< fr. *dilemme* < lat. gr. *dilemma*, cf. *di (a)*, de două ori și *lemma*, argument)

Raționament ce cuprinde două premise contradictorii, dar care duc la aceeași concluzie.

Un exemplu clasic de dilemă este răspunsul pe care califul Omar i-l dă generalului Amni, la întrebarea ce are de făcut cu biblioteca din Alexandria:

Dacă aceste cărți din bibliotecă se potrivesc cu Coranul, sînt de prisos.
De nu, sînt primejdioase.
Deci și într-un caz și în altul trebuie arse.

În fond, dilema este un argument care constă în a prezenta două alternative inevitabile, ele avînd însă același rezultat.

DISCURS (< fr. *discours;* lat. *discursus*, de la *discurrere*, a alerga încoace și încolo)

1 Expunere orală sau în scris a unei teme în fața unui auditoriu, cu scopul de a-l con-

Scanned with OKEN Scanner

vinge, a-l emoționa, a obține adeziunea acestuia în sprijinul tezei dezvoltate de orator.

Discursul implică un auditor neunitar, ceea ce impune oratorului o adaptare simultană la diferitele categorii de indivizi cărora el se adresează, pentru ca discursul să fie într-adevăr persuasiv, convingător.

După specificul lor și împrejurările în care sînt rostite, după scopul urmărit, discursurile care, după vechile retorici și poetice, erau înglobate într-un gen literar aparte — *genul retoric* — se încadrează în **elocința politică**, care cuprinde toate discursurile cu caracter politic, ca *discursurile rostite în parlamente*, adunări politice, *mesajele* (v.) șefilor de state, *răspunsurile la mesaje*, *interpelările*, *cuvîntările în cadrul forurilor naționale* (ex. Marea Adunare Națională) sau *internaționale* etc; **elocința academică** [*discursul de receptie*, *răspuns la discursul de receptie* (v.), *discursul de deschidere sau închidere a unui congres*, *colocviu etc.*]; **elocința juridică** sau **elocința baroului** *(rechizitoriul*, *pledoaria*, *concluziile*, *raportul*, *consultația* (v.); **elocința militară** [*proclamațiile* (v.) conducătorilor, *ordinele de zi*].

Retorica aristotelică și vechile retorici grupau discursurile în trei genuri: *genul demonstrativ*, *genul deliberativ* și *genul juridic*, clasificare perimată însă astăzi.

Supus unor canoane referitoare la părțile-i componente — *exordiu*, *propoziție*, *narațiune*, *argumentare* sau *confirmare*, *respingere*, *peroratie* (v.) canoane ce astăzi nu mai au rigiditatea și caracterul de lege din trecut, discursul totuși impune anumite cerințe de fond și de formă.

Cercetările mai noi în acest domeniu includ și alte forme de discurs ca: *discursul literar*,

Scanned with OKEN Scanner

care implică o reprezentare imaginară a evenimentelor: *discursul teatral*, în care autorul este absent, fiecare scenă este încredințată unui personaj, iar intervenția autorului apare în decupajul piesei; *discursul cinematografic*, în care este folosit montajul, acesta impunînd privirii spectacolului o ordine, o durată, un ritm.

Toate contribuie la efectul fundamental al funcției retorice: concentrarea atenției asupra mesajului.

2 Termen sinonim cu *cuvîntare* sau *cuvînt.*

3 Denumire a unor lucrări scrise în care se tratează o temă științifică, literară (ca *Discours sur la methode* de Descartes, *Discours sur l'histoire universelle* de Bossuet).

DISCURS ACADEMIC (< *discours académique*).

Specie a elocinței academice, discurs cu conținut literar, științific, filozofic, rostit în cadrul Academiei sau al unei societăți literare.

Forme ale discursului academic: *Discursul de recepție* (v.) sau *Elogiul academic*, *Răspuns la discursul de recepție* (v.).

DISCURS FUNEBRU (< fr. *discours funèbre*).

Discurs solemn în care este evocată figura unei persoane a cărei moarte este regretată, cunoscut și în antichitatea greacă, după cum reiese dintr-o mențiune a lui Tucidide cu privire la legea funeraliilor publice ale ostașilor căzuți în luptă, lege care prevedea încheierea acestora cu un discurs solemn, rostit de un orator de seamă al vremii.

Scanned with OKEN Scanner

Creator al acestui gen de discurs, ridicat la cele mai înalte culmi artistice, este socotit Bossuet *(Recueil d'oraisons funèbres)*.

La început, discursurile funebre, socotite ca o formă a elocvenței de amvon, erau rostite de clerici cu ocazia unei înmormîntări și în care se dezvolta un pasaj din textele religioase, pasaj ce putea fi aplicat la vreun aspect sau anumite fapte din viața celui dispărut.

Cu timpul, acest obicei căzînd oarecum în desuetudine, discursul funebru n-a mai fost socotit ca formă a elocvenței de amvon.

De cele mai multe ori, el este o biografie incompletă, lipsită de caracter științific, oratorul exagerînd adesea meritele celui decedat, spre a mări sentimentul de regret al celor de față.

Într-un discurs funebru se mai tinde ca, prin elogiul celui decedat, să se instruiască cei în viață și se ridică uneori chiar pînă la grave meditații asupra morții și vieții.

Ex. Discurs la înmormîntarea lui C. Erbiceanu de N. Iorga.

„Și e în această jertfă a noastră, unul după altul, ca și cum n-am fi fost, o înaltă învățătură. Căci cu adevărat noi nici nu am fost. Ci numai faptele noastre au fost și ele rămîn de acum înainte necontenit amestecate, mai ales, tot mai slab, dar pentru vecie, în viața celor ce vin după noi."

(N. IORGA, *Oameni cari au fost)*

DISCURS JURIDIC (< fr. *discours juridique* < lat. *juridicus*)

Discurs rostit de un orator în fața unei instanțe judecătorești, cu scopul de a convinge

că un fapt oarecare săvîrşit de inculpat cade sau nu cade în vreuna din prescripţiile legii.

Aceste discursuri se mai numesc şi *pledoarii*, iar formele lor cele mai frecvente sînt: *rechizitoriul*, acuzare rostită de obicei de reprezentantul ordinei publice (procuror) şi *discurs de apărare*, rostit de avocat pentru disculparea inculpatului.

Un exemplu de discurs judiciar este cel rostit de B. Şt. Delavrancea în procesul de calomnie intentat de I. L. Caragiale publicistului Ionescu-Caion, care-l acuzase de plagierea dramei *Năpasta*, după *Puterea întunericului* de L. Tolstoi sau după un fictiv autor maghiar, Kemeny.

Ex.

„Onorată Curte, cazul pe care-l judecaţi dovedeşte, din nenorocire, că o natură rea nu se îndreaptă prin învăţătură, că învăţămîntul umanitar şi universitar uneori înmulţeşte naturele perverse cu îndeletniciri dezonorante. Prin calomnie se poate vătăma un om în onoarea lui, se poate zdruncina în mijloacele lui de existenţă, dar se poate, cînd ura nu mai are margini, să izbească în onoarea, în mijloacele de existenţă şi în raţiunea de a fi a cuiva.

Pe un Caragiale, care şi-a închinat viaţa întreagă dramaturgiei naţionale, a-l acuza că a furat capetele lui de operă, va să zică a-i păta onoarea lui, a-i împuţina mijloacele lui de existenţă, a-i spulbera chiar şi raţiunea de a fi fost pînă astăzi şi de astăzi înainte. Ce mai rămîne din onoare, cînd îi răpeşti renumele? Ce vor mai produce operele teatrale, cînd le tăgăduieşti atracţiunea originalităţii lor? Şi ce semnificare ar mai avea o asemenea existenţă pentru el însuşi şi pentru ceilalţi. Să convingi opinia publică că credinţa ei în drama-

Scanned with OKEN Scanner

turgul ei a fost o tristă iluzie și o lungă înșelăciune?!..."

DISCURS OCAZIONAL (< fr. *discours occasionnel;* lat. *discursus* și *occasio*, cădere)

Specie a discursului rostit în împrejurări diferite și cu subiecte din domenii variate.

Ex. Discursul rostit de M. Sadoveanu cu prilejul centenarului nașterii lui M. Eminescu (1950).

...„În mai puțin de două decenii M. Eminescu a rupt drumuri nouă în poezia românească.

S-a adîncit — scafandru unic și uimitor — în mitul și lirica populară. A restituit poporului — maestru și șlefuitor — diamantele sufletului generațiilor acestui neam.

Poporul, pentru Eminescu, nu era cel convențional al patriotarzilor; oamenii lui vechi care-i hrăneau arta erau băștinașii din veac, de la Boeribista și Deceneu...

Strămoșii lui erau pămîntenii de la Rovine...

Ritmurile nouă, rimele rare, bogăția expresiilor poetice au apărut la noi în deceniul al nouălea al veacului trecut, odată cu el...

De la epitetul convențional, M. Eminescu se înalță brusc, ca într-o fîlfîire de păuni și ca într-un „colb de pietre scumpe" la vorbele care, despărțite și izolate de la începutul limbii, dintr-odată se cunosc și se logodesc într-o bucurie tainică..."

DISCURS POLITIC (< fr. *discours politique*)

Discurs rostit într-o adunare publică și care are ca obiect probleme de stat.

Cultivat la greci și la romani, discursul politic a îmbogățit literatura greacă și cea

Scanned with OKEN Scanner

latină cu capodopere, ca *Filipicele* lui Demostene, *Catilinarele*, *Pro Arhia poeta*, *Pro Milone* de Cicero etc.

Ilustrat în cultura noastră de M. Kogălniceanu, T. Maiorescu, B. Șt. Delavrancea, N. Iorga, Nicolae Titulescu ș.a.

Cînd discursul este rostit de un membru al parlamentului, în numele întregului parlament, cu ocazia unui eveniment însemnat pentru țară, el se numește *discurs solemn.*

Ex.

„Măria Ta!

După o sută cincizeci și patru de ani de umilire și degradare națională, Moldova a intrat în vechiul său drept, consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-și alege pe capul său, pe domnul.

Prin înălțarea ta pe tronul lui Ștefan cel Mare s-a reînălțat însăși naționalitatea română. Alegîndu-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie către familia ta, a voit să răsplătească sîngele strămoșilor tăi, vărsat pentru libertățile publice.

Alegîndu-te pe tine domn în țara noastră, noi am voit să arătăm lumii aceea că toată țara dorește: la lege nouă, om nou.

„O, doamne! mare și frumoasă ți-este misiunea! Constituția din 7/19 august ne însemnează o epocă nouă, și Măria Ta ești chemat s-o deschizi. Fii dar omul epocii, fă ca legea să înlocuiască arbitrariul, fă ca legea să fie tare; iar tu, Măria Ta, ca domn, fii bun și blînd, fii bun mai ales pentru aceia pentru care toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi."

(M. KOGĂLNICEANU, *Discurs la alegerea lui Alexandru Ion Cuza ca domn al Moldovei*)

Exemple de discursuri politice sînt cuvîntările tovarășului Nicolae Ceaușescu rostite

Scanned with OKEN Scanner

în diferite prilejuri, prin care sînt exprimate, într-o formă aleasă, cele mai nobile sentimente ale poporului, aspirațiile sale de dreptate și pace, hotărîrea sa de a traduce în faptă mărețul Program al Partidului Comunist — program de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate și al înaintării patriei noastre spre comunism.

DISCURS DE RECEPȚIE (< fr. *discours de reception*)

Specie a elocvenței academice, discurs rostit de noul ales al unui for academic sau științific, în care ține să-și exprime mulțumirea sa de a face parte din forul respectiv, dezvoltînd apoi un subiect de specialitate sau mai adesea, făcînd elogiul predecesorului; de unde și denumirea de *elogiu academic*.

Subiectul discursului de recepție poate fi însă luat și din domenii diferite (ex. discursul lui M. Sadoveanu despre poezia populară; discursul lui L. Blaga, în care face elogiul satului românesc).

Ex. În discursul său de recepție la Academie în 1923, M. Sadoveanu, vorbind despre poezia populară, spunea:
„Poporul este părintele meu literar.
În popor se află panteonul meu literar, simplu și rustic, fără podoabe, ca natura, însă măreț ca și dînsa"...

DISERTAȚIE (< fr. *dissertation* < lat. *dissertatio* din *dissertare*, a discuta)

1 Formă a discursului academic și a compoziției literare, care constă, ca și conferința, în

amănunțita și erudita expunere orală sau scrisă a unei probleme științifice, literare, artistice, sociale etc.

Spre deosebire de conferință, ea implică un public omogen (ex. membrii aceleiași societăți).

Unele disertații scrise sînt destinate lecturii și nu expunerii orale (ex. *Disertație pentru începutul limbii românești* și *Disertație pentru literatura cea veche a românilor* de la sfîrșitul operei lui Petru Maior *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda 1812).

În proză, mai rar în versuri (ex. *L'art poétique* de Boileau), disertația cere o temeinică stăpînire a subiectului, o expunere clară, metodică și convingătoare, un stil atrăgător, precum și respectarea cerințelor generale ale compoziției.

Tonul folosit poate fi *grav*, ca în disertațiile științifice, *satiric* sau *umoristic* (ex. *Bacilul lui Koch* de G. Topîrceanu), *polemic* etc.

2 Exercițiu avînd ca obiect dezvoltarea orală în fața clasei a unei teme de către elevi, studenți, în vederea deprinderii acestora cu o expunere orală, cursivă și logică.

DISPOZIȚIE (< fr. *disposition*; lat. *dispositio*, aranjare)

Parte a retoricii care se ocupă cu ordinea în care trebuie rînduite argumentele într-un discurs.

Invenția găsește material, dispoziția, socotită de o mare importanță, coordonează argumentele după un anumit plan, care cuprinde, după retori, șapte părți: *exordiul*, *propunerea*, *diviziunea* (v.), *narațiunea* (v.), *confirmarea*, *respingerea*, *peroрația* (v.), părți care nu sînt

Scanned with OKEN Scanner

toate esențiale. În anumite împrejurări, narațiunea nu este necesară.

Dispunerea argumentelor implică multă chibzuință, pentru că cele mai bune argumente nu-și pot produce efectul dacă nu sînt așezate la locul cel mai potrivit al discursului. Oratorul își dispune în așa fel argumentele sale, încît cele tari să nu-și piardă din puterea lor de convingere, iar cele slabe să pară mai tari decît sînt în realitate.

Astfel, Demostene, într-unul din discursurile sale împotriva lui Filip, regele Macedoniei, după ce expune politica și intențiile regelui de a cuceri rînd pe rînd cetățile grecești, iar faptele erau așa de clare și potrivite cu convingerile ascultătorilor încît nimeni n-ar fi putut să-l contrazică, se adresează acestora cu argumentul:

„Cine crede contrariul să vină aci să mă desmintă!"

Rostit în momentul cel mai potrivit al discursului, argumentul acesta este foarte puternic și întărește adevărul spuselor sale. În orice altă parte a discursului ar fi fost rostit, puterea argumentului s-ar fi spulberat.

DIVIZIUNE (< fr. *division* < lat. *divisio*, împărțire)

Diviziunea constă în împărțirea discursului în mai multe puncte pe care oratorul și le propune a le trata.

Diviziunea se cere a fi *întreagă*, *distinctă*, *progresivă*, *concisă*, *simplă* și *firească;* întreagă, prin cuprinderea subiectului discursului în toată amploarea lui; distinctă, evitîndu-se întrepătrunderea părților; concisă, bazată pe o expunere cît mai scurtă cu putință; simplă,

urmare a neaglomerării diviziunilor și subdiviziunilor; firească, ea izvorînd din fondul însuși al discursului.

Diviziunea se impune în discursurile de mai mare întindere. Nu este necesară, de exemplu, în discursurile scurte sau în discursurile în care oratorul nu dezvoltă decît o singură idee întrevăzută sub un singur aspect, ca și în anumite discursuri academice, în care oratorul, adresîndu-se unui auditoriu aparte, caută a-l cruța de detalii aride.

Ex. de diviziune care întrunește toate aceste calități este aceea a lui Bossuet din discursul său despre justiție:

„Justiția trebuie să fie atașată regulilor, altminteri ea este inegală în atitudinea ei; ea trebuie să cunoască adevărul și falsul în faptele ce-i sînt expuse, altminteri ea este oarbă în exercițiul ei; în sfîrșit, ea trebuie uneori să se mlădieze și să lase un locșor indulgenței, altminteri este excesivă și de neîndurat în asprimile ei. Statornicia o întărește în regule, prudența o luminează în acțiuni, bunătatea o ajută să îndure mizeriile și slăbiciunile; astfel prima o susține, a doua o aduce la îndeplinire, a treia o temperează; toate trei o fac perfectă și desăvîrșită prin ajutorul lor".

Multele diviziuni și subdiviziuni sînt evitate, ele putînd duce adesea la confuzie.

ELOCINȚĂ, ELOCVENȚĂ (< fr. *éloquence* < lat. *eloquentia*, de la *loquor-i*, a vorbi)

Arta, talentul de a vorbi frumos, de a transmite altora gîndurile și sentimentele sale prin intermediul cuvîntului.

Scanned with OKEN Scanner

Elocința este un talent natural de a convinge, iar în retorică arta de a vorbi frumos. Deși Quintilian spune: „*Poeta nascitur, orator fit*“ (Poetul se naște, oratorul se formează), elocința este totuși un dar și poate căpăta strălucire printr-o educație aleasă.

În Grecia, ea apare din cele mai vechi timpuri, jucînd un rol important în viața socială a poporului. Pericles, Demostene, Eschine au ridicat elocința pe cele mai înalte culmi. Nici la romani ea nu a fost mai puțin cultivată și mai lipsită de valoare (ex. Cicero).

Retoricienii deosebesc cinci genuri principale de elocință: *elocința de amvon*, *elocința tribunei*, *elocința militară*, *elocința baroului sau juridică*, *elocința academică*. Acestea aparțin elocinței *vorbite*, căreia i se adaugă și elocința *scrisă*, între elocința scrisă și cea vorbită, între un discurs și o carte, fiind însă o mare deosebire. Oratorului i se cere o voce plăcută, gesturi adecvate exprimării orale a ideilor, însușirea de a atrage auditoriul, putîndu-se trece cu vederea unele neglijențe stilistice și chiar compoziționale, pe cîtă vreme, față de forma scrisă, exigența e cu mult mai mare.

ELOCUȚIUNE (< fr. *élocution* < lat. *elocutio*, vorbire)

Parte a retoricii care se ocupă cu alegerea și așezarea cuvintelor într-un discurs, cu scopul unei expuneri cît mai clare și frumoase, și ale cărei reguli clasice sînt expuse de Aristotel în *Retorica* sa.

În accepția proprie a cuvîntului, elocuțiunea nu este altceva decît enunțarea gîndirii prin cuvinte. Termenul *elocuțiune* este sinonim cu *stilul*, cu deosebire că elocuțiunea se aplică

Scanned with OKEN Scanner

îndeosebi exprimării orale. Elocuțiunea cuprinde mijloacele stilistice prin care se reliefează gîndirea oratorului.

Unii autori sînt de părere în a socoti această parte a retoricii drept cea mai importantă și cea mai dificilă, deoarece mijloacele stilistice se pot combina în multe feluri, după intențiile și tăria cuvîntului.

„*Elocința*, spune Quintilian, *după cum se socotește de mai toți*, (este) *cea mai grea.*“

Dintre posibilitățile de combinare sînt de menționat: *stilul simplu*, *stilul temperat* și *stilul sublim*.

ENCOMION (< gr. *enkomion*, laudă prin discurs)

Termen ce desemna, la început, un gen al poeziei lirice grecești, în care erau lăudate meritele unei persoane și care mai tîrziu a fost folosit de retoricieni pentru discursul în care era elogiată o personalitate (ex. *Elogiul Elenei* de Gorgias).

Sub formă satirică, el apare în *Elogiul muștei* de Lucian din Samosata, în *Elogiul nebuniei* de Erasmus.

ENUMERAȚIE (< lat. *enumeratio*, acțiunea de a enumera)

Parte a discursului în care oratorul recapitulează dovezile din argumentație și trece în revistă diferitele aspecte sub care poate fi considerat un lucru.

Enumerația precede perorația, cea de-a treia și ultima parte a unui discurs, ea întărind puterea de convingere și pregătindu-i desfășurarea.

Scanned with OKEN Scanner

De exemplu, în discursul lui M. Kogălniceanu „*În chestiunea legii rurale*“, enumerația constă în rezumarea motivelor care îl determină să voteze contra acelui proiect de lege prezentat de guvern, după care urmează strălucitul patetic din peroraţia acestui discurs.

Ex.

„Asemenea proiecte sînt în contra dreptăţii, în contra legii, în contra naţionalităţii şi în contra a chiar intereselor proprietarilor de moşii...“

EPICHEREMĂ (< fr. *epichérème* < gr. *epikheirema*)

Argument, silogism complet, deseori folosit, caracteristic prin aceea că una din premise sau amîndouă sînt însoţite de probe, sînt motivate.

Cicero denumea epicherema *ratiocinatio* şi o socotea ca un raţionament oratoric prin excelenţă.

Ex.

Dacă este cinstit, merită toată lauda.
χ este cinstit, fiindcă nu fuge de răspundere.
Deci χ merită toată lauda.

Datorită succedării raţionamentelor în epicheremă, acestea decurgînd unele din altele, un lung discurs apare chiar ca o dezvoltare gradată a acesteia.

Discursul lui Cicero *Pro Milone* poate fi redus la următoarea epicheremă:

Ex.

„Este îngăduit a ucide pe oricine care atentează la viaţa, legile naturale, drepturile ginţilor, exemplele dovedind-o.
Clodius a încercat aceasta faţă de Milone, soldaţii săi, armele şi uneltirile sale dovedind-o.

Deci lui Milone i-a fost îngăduit să ucidă pe Clodius, deci Milone este nevinovat."

EXORDIU (< lat. *exordium*, început)

Începutul unui discurs, denumit și *proemium*, *principium*, iar în franceză *prologue*. Sinonim cu introducere, prefață la o carte.

În exordiu, oratorul caută să atragă atenția auditoriului, prin enunțarea, în cîteva cuvinte, a obiectului discursului său și urmărind să cîștige bunăvoința celor ce-l ascultă, de unde și denumirea latină de *captatio benevolentiae*. În exordiu sînt cuprinse: *exordiul* propriu-zis, *propunerea*, *diviziunea*, prin care se arată punctele cele mai însemnate ale tezei.

Scurtimea, simplitatea, lipsa de afectare, precum și lipsa de disproporție față de celelalte părți ale discursului constituie principalele cerințe ale exordiului.

El poate fi: *simplu* sau *temperat*, *solemn*, *insinuant* și *vehement* sau *ex abrupto*.

Exordiul simplu este folosit în împrejurări obișnuite, cînd nu este cazul tratării unui subiect prea important. Frecvent în elocința juridică, el se caracterizează printr-o sumară și clară expunere a subiectului, pe cîtă vreme, cel *solemn*, folosit de obicei în discursurile funebre, se distinge prin gravitatea tonului, a elogierii oamenilor de seamă.

Un exemplu de exordiu solemn îl aflăm în cuvîntul introductiv al lui M. Kogălniceanu la deschiderea cursului de istorie națională.

Ex.

„După priveliștea lumii, după minunile naturii, nimica nu este mai interesant, mai măreț, mai vrednic de luarea noastră aminte, decît Istoria.

Scanned with OKEN Scanner

Istoria, domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiţi, este adevărata povestire şi înfăţişare a întîmplărilor neamului omenesc, ea este rezultatul vîrstelor şi a experienţei...

Dacă istoria îndeobşte, adică a neamului omenesc, este aşa de interesantă în rezultatele sale, cu cît mai mult trebuie să ne fie istoria patriei, a locului unde am văzut ziua?...

Inima mi se bate, cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ştefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; da, domnilor mei! Şi nu mă ruşinez a vă zice că aceşti bărbaţi pentru mine sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cezar; aceştia sînt eroii lumii, în loc că cei dintîi sînt eroii patriei mele"...

(M. KOGĂLNICEANU,
Cuvînt introductiv la cursul de istorie naţională — rostit în 24 noiembrie 1843)

Exordiul insinuant constă în a dispune favorabil auditoriul, a-i îndepărta reticenţele, a slăbi argumentele adversarului.

Spre deosebire de exordiul insinuant, exordiul *ex abrupto*, folosit în împrejurări în care auditoriul este dornic să-l audă pe orator intrînd în temă, se caracterizează printr-o bruscă dezvoltare a subiectului.

Ex. clasic îl constituie începutul primei *Catilinare* de Cicero.

„Pînă cînd în sfîrşit vei abuza, Catilina, de răbdarea noastră? cîtă vreme chiar nebunia asta a ta îşi va bate joc de noi? pînă unde se va întinde neînfricata-ţi îndrăzneală? Nu te-au mişcat oare nici paza de noapte a Palatinului, nici străjile oraşului, nici teama de popor, nici adunarea tuturor acestor oameni buni, nici acest loc foarte întărit în care se ţine senatul, nici chipurile şi privirile acestora?"

În elocința modernă, discursurile care necesită un exordiu mai dezvoltat sînt discursurile academice și discursurile funebre. În genul demonstrativ însă, el poate lipsi.

EXPOZEU (< fr. *exposé* < vb. *exposer*, a spune < lat. *expositio*, expunere)

Termen retoric, prin care se desemnează expunerea, de către orator, sub o formă clară, concisă, a faptelor, în vederea unei temeinice argumentări.

FILIPICĂ (< gr. *philippikos*, de la Filip, regele Macedoniei)

Discurs caracteristic prin vehemența și tendința sa acuzatoare.

Termen derivat din discursurile lui Demostene împotriva regelui Filip al Macedoniei, discursuri remarcabile prin elocința sobră și viguroasă.

Tot caracter de filipice au și discursurile lui Cicero împotriva lui Antonius, discursuri de mare virulență acuzatoare, fapt care — consemnează anecdotica istorică — a făcut-o pe Fulvia, soția lui Antonius, ca atunci cînd Cicero a fost asasinat să străpungă cu acul limba aceluia ce rostise violentele diatribe împotriva soțului ei.

În retorica română, filipice pot fi considerate discursurile parlamentare ale lui N. Iorga.

INVENȚIE (< fr. *invention* < lat. *inventio*, descoperire)

Parte a retoricii care are ca obiect căutarea și alegerea ideilor ce urmează să fie cuprinse într-un discurs.

Scanned with OKEN Scanner

În găsirea acestora, oratorul trebuie să țină seama de scopul urmărit, acela de a convinge, de a plăcea și de a sfătui, după cum arată și Cicero în *De oratore*. Ca mijloace retorice sînt folosite *probele*, demonstrație a celor ce au să urmeze, *moravurile*, care vor contribui la atragerea bunăvoinței, și *pasiunile*, prin care se impresionează inimile celor ce ascultă.

Aceste mijloace retorice constituie materialul brut al discursului. Grupate, după natura lor, în *mijloace intelectuale* sau argumentele propriu-zise; *mijloace afective* — pasiunile; *mijloace voluntare* — probitatea, energia și modestia, cuviința.

LECȚIE PUBLICĂ (< lat. *lectio*, de la *legere*, a citi și *publicus*, public)

Formă a discursului academic, lecția publică este în fond o conferință, cu deosebire că face parte dintr-o serie de subiecte cu legătură între ele (ex. lecțiile publice în cadrul Universității populare sau prelegerile cursurilor din învățămîntul superior).

De exemplu: *Prelegeri de estetică* ale lui M. Ralea, cuprinzînd cursurile de la universitatea din Iași și din București între 1927—1944, în care au fost prezentate probleme de estetică generală și de estetică aplicată.

MEMORANDUM (< lat. *memorandum*, care trebuie amintit)

Notă diplomatică, expozeu sumar al situației unei chestiuni, a unei stări de lucruri de ordin politic — ex. *Memorandumul românilor din Ardeal*, plîngere pe care românii

Scanned with OKEN Scanner

din Transilvania au adresat-o împăratului de la Viena, în 1892, denunțînd politica intolerantă a nobilimii maghiare.

MEMORIU (< fr. *memoire*, expozeu de fapte)

1 În elocința juridică, sumar expozeu de mijloace și fapte relative la un proces, operă a avocatului sau a clientului care a socotit necesară redactarea mijloacelor sale de apărare, pentru a le prezenta judecătorilor, în vederea unei mai bune lămuriri a problemei.

Memoriul este propriu-zis o pledoarie scrisă, lucrare căreia i se impun aceleași cerințe de compoziție și stil ca și pledoariei.

2 Dizertație științifică sau literară (*memoriul academic*, în care un membru al Academiei aduce o contribuție personală într-un anumit domeniu de cultură).

MESAJ (< fr. *message*, cf. lat. *missus*, trimis)

1 Comunicare oficială ce face parte din elocința scrisă.

Ex. MESAJUL adresat de tovarășul Nicolae Ceaușescu cadrelor didactice și elevilor de la liceul „Yosef Haltrich" din Sighișoara:

Dragi tovarăși și prieteni,
Îmi face o deosebită plăcere ca, la sărbătorirea împlinirii a 450 de ani de la înființarea liceului dumneavoastră, să vă adresez un călduros salut și cele mai cordiale felicitări.

Scanned with OKEN Scanner

În îndelungata sa existență, liceul „Josef Haltrich" a desfășurat o activitate rodnică pe tărîmul instruirii și educării tinerelor generații, al ridicării nivelului de cultură al poporului, al cultivării nobilelor sentimente ale prieteniei și frăției dintre toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate. Dezvoltînd pe o treaptă superioară experiența și bogatele sale tradiții din trecut, liceul dumneavoastră a adus, în anii construcției socialismului, o contribuție însemnată la creșterea și pregătirea temeinică a cadrelor necesare diferitelor sectoare de activitate, la progresul și înflorirea culturii noastre socialiste.

Aniversarea școlii dumneavoastră are loc în condițiile puternicului avînt cu care întregul nostru popor întîmpină marea sărbătoare a împlinirii unui sfert de veac de la proclamarea Republicii, ale muncii însuflețite pentru transpunerea cu succes în viață a vastului program de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate elaborat de Congresul al X-lea și de Conferința Națională a partidului. Îmi exprim convingerea că, alăturîndu-vă acestui avînt general, dumneavoastră, cadrele didactice ale liceului, veți face totul pentru a ridica nivelul de instruire la înălțimea marilor exigențe pe care societatea noastră le pune în fața învățămîntului, pentru a educa tineretul în spiritul muncii, al dragostei și atașamentului față de patrie, față de cauza apărării și dezvoltării cuceririlor revoluționare ale poporului.

Vouă, dragi elevi, vă adresez îndemnul de a studia cu pasiune, de a vă însuși cu temeinicie minunatele comori ale științei și culturii, pregătindu-vă cît mai bine încă de pe băncile școlii, pentru a deveni constructori de nădejde ai socialismului și comunismului în patria noastră.

Vă doresc tuturor noi succese și satisfacții în muncă și viață, multă sănătate și fericire.

Scanned with OKEN Scanner

2 Semnificația unei opere literare, artistice.

NARAȚIUNE (< fr. *narration* < lat. *narratio*, povestire)

Povestire a faptelor care fac obiectul discursului.

Cerințe esențiale ale narațiunii sînt: claritatea, căci, așa cum arată și Cicero, în *De oratore*, o narațiune lipsită de claritate întunecă întregul discurs, și verosimilitatea care contribuie la scoaterea în evidență a adevărului.

Împreună cu confirmarea și respingerea, narațiunea face parte din tratare.

Înainte de desfășurarea argumentelor, este necesară povestirea faptelor la care ele se referă. De regulă, narațiunea este plasată înaintea confirmării și respingerii. De multe ori, oratorii cred că e mai potrivit să amestece faptele narate cu argumentele, așa că nu se poate face o demarcație precisă între narațiune, confirmare și respingere.

NECROLOG (< fr. *nécrologue;* cf. gr. *nekros*, mort, cadavru, și *logos*, cuvînt)

Cuvîntare sau articol scris în care se scot în evidență viața, activitatea și calitățile morale ale unei persoane decedate. Este o variantă a discursului funebru.

OMILIE (< gr. *homilia*, relații familiare)

Specie a elocinței de amvon, *predică* (sinonim cu *cazanie*), omilia constă în explicarea unei epistole, a evangheliei zilei, a unui pasaj din cărțile religioase și care pare-se a fi constituit forma primitivă a elocinței de amvon.

Scanned with OKEN Scanner

Acest gen de elocință a fost ilustrat de mitropoliții Grigore Țamblac (secolul al XV-lea) și Antim Ivireanu în *Didahiile* sale, el deschizînd drumul genului retoric în cultura noastră.

Termenul *omiletică*, derivat de la omilie, apărut în cultura europeană a secolului al XVIII-lea, denumește acea artă a elocinței sacre.

ORATOR (< fr. *orateur* > lat. *orator*, derivat din *orare*, a vorbi)

Persoană înzestrată cu darul vorbirii alese, pe care cei vechi îl considerau ca pe un bărbat de seamă, iscusit în arta vorbirii *(vir bonus dicendi peritus)*

În *De oratore*, Cicero definește pe orator ca pe un om de inimă și de spirit, care nu ignoră nimic din ceea ce un om cinstit trebuie să știe și care își pune talentul în slujba adevărului și a virtuții.

PANEGIRIC (< fr. *panégyrique* < lat. *panegyricus* < gr. *panegurikos*, elogiu)

Discurs în care se aduc laude unei persoane decedate sau în viață.

Fundamentat numai pe admirație, el se identifică adesea cu elogiul. În antichitatea greacă, termenul *panegiric* era folosit pentru adunările generale, sărbătorile populare și, prin extensiune, pentru discursurile rostite în aceste adunări și în care se elogia un zeu sau o cetate, ajungîndu-se apoi la elogiul unei persoane.

Ilustrat la greci de Isocrat, autorul unui *Panegiric al Atenei*, la romani de Pliniu cel tînăr (*Panegiricul lui Traian*) la francezi, de Bourdaloue.

Scanned with OKEN Scanner

În literatura noastră, mitropolitul Gr. Țamblac scrie *Cuvînt de laudă al apostolilor Petru și Pavel.*

Rostit adesea cu prilejul înmormîntării, cultivat de biserică îndeosebi, panegiricul apare și ca o formă a discursului funebru.

Ex. Panegiricul lui C. Negruzzi de V. Alecsandri.

„... E dureros de a-ţi pierde amicii cu care ai petrecut în tinereţe, ai lucrat la renaşterea unei ţări iubite şi te-ai deprins a-i preţui. Costache Negruzzi este un nume scump României şi va rămîne în pleiada pionierilor intelectuali ai neamului nostru. Scrierile sale, deşi nu multe, au însă un caracter nou în literatura noastră, deosebindu-se prin eleganta limpezire de stil, energie şi adevărat românism. «Alexandru Lăpuşneanu» este un model neimitat pînă astăzi şi stă în fruntea literaturii noastre...“

Stilul panegiric apare și în acea specie a poeziei medievale *laude* (lat. *laus*), specie denumită și *praeconia*, *panegyricus*.

PASIUNI (<fr. *passion*; lat. *passio*, de la *patior*, a suferi)

Diferitele emoții stîrnite în sufletul oratorului de subiectul discursului său, precum și emoțiile transmise auditorului prin puterea cuvîntului și a gestului.

În ceea ce privește pasiunile, oratorului i se cer trei însușiri: *sensibilitate comunicativă*, *imaginație*, *discernămînt*. Cea dintîi — consecință a sincerității oratorului — imprimă discursului său o trăsătură emotivă, transmisibilă auditorului; cea de a doua constă în facultatea de a prezenta lucrurile în imagini vii, iar

Scanned with OKEN Scanner

cea de a treia, în însușirea de a observa și distinge cînd se cuvine și cum se cuvine, a folosi atît sensibilitatea, cît și imaginația, cu alte cuvinte este vorba de bunul-simț, de tactul și gestul oratorului.

Folosirea pasiunilor oratorice, constituind latura patetică — nu poate fi supusă unor reguli constante și invariabile.

PATETIC (<fr. *pathétique*; lat. *patheticus* <gr. *pathetikos*, care emoționează)

Calitate a discursului, care constă în folosirea pasiunilor oratorice cu scopul de a impresiona auditoriul.

Pateticul, prin care sînt stîrnite în sufletul auditoriului felurite sentimente în favoarea tezei oratorului, formează prima parte a perorației (v.).

Ex.

„...Și acum, domnilor, las dreptul de o parte și mă voi adresa numai la inima dumneavoastră. O! nu drămuiți brazda de pămînt trebuitoare hranei țăranilor! Gîndiți la durerile, la patimile, la lipsurile trecutului! Gîndiți la originea averilor dumneavoastră, gîndiți că cea mai mare parte din ele o datorați muncii și sudorilor lor! Închipuiți-vă că părinții lor s-au luptat alături cu părinții noștri pentru salvarea țării..."

(M. KOGĂLNICEANU, *În chestiunea legii rurale*)

Pateticul oratoric poate fi *direct* și *indirect*; direct, cînd oratorul, însuflețindu-se mai întîi pe sine însuși, se străduiește a comunica și altora aceleași pasiuni; indirect, cînd oratorul caută să înfățișeze în așa fel faptele, încît auditoriul să se însuflețească de la sine. Un exemplu de patetic indirect este acela folosit de Antoniu,

Scanned with OKEN Scanner

care, vrînd să aţiţe pe romani, spre a răzbuna moartea lui Cezar, le citeşte testamentul acestuia în care se vede marea lui iubire pentru popor.

În orice discurs, pateticul direct precede pe cel indirect, oratorul ţinînd însă seama dacă obiectul discursului său implică pateticul, căci în caz contrar tonul devine declamator. Nesupus unor reguli constante, pateticului i se impun, totuşi, anumite cerinţe: evitarea stăruinţei îndelungi asupra unei emoţii, pentru a nu obosi astfel auditoriul, a întreruperii brusce sau a trecerii prea repede peste acesta.

Datorită influenţei pe care a exercitat-o retorica în antichitate asupra mai tuturor genurilor, pateticul aparţine nu numai oratoriei, ci şi epopeii, tragediei etc.

PERORAŢIE (<fr. *peroration;* lat. *peroratio*, de la *perorare*, a sfîrşi un discurs)

Ultima parte a unui discurs, concluzie a acestuia.

Ea poate avea fie caracterul unei deducţii a celor arătate în confirmare, fie acela al unei recapitulări a principalelor probe *(enumeratio)*, fie caracterul unui suprem efort de a convinge auditoriul prin mijlocirea emoţiilor oratorice: compătimire, indignare.

Anticii pledau pentru o peroraţie sobră, ca şi exordiul, în tendinţa păstrării obiectivităţii necesare discursurilor judiciare şi deliberative.

În discursurile pline de avînt şi convingere, peroraţia ia adesea forme patetice, trezind în auditor sentimente variate, după scopul urmărit de orator.

Ex. de peroraţie este aceea din *Pro Milone* de Cicero: „Fie sănătoşi, concetăţenii mei, fie sănătoşi. Să

Scanned with OKEN Scanner

fie nevătămaţi, să fie înfloritori, să fie fericiţi, să dăinuie această strălucită cetate, pentru mine cea mai scumpă patrie..."

PRETERIŢIUNE (< fr. *préterition* < lat. *praeteritio*, omisiune)

Procedeu retoric prin care oratorul declară că lasă la o parte unele argumente, despre care totuşi vorbeşte, pentru ca, prin acest mijloc, să le strecoare mai sigur în convingerea auditorilor.

Ex.

„Spre a vă hotărî în aceasta nu voi vorbi de puterea lui Filip, deoarece ar trebui să arăt că el a devenit puternic prin noi, nu printr-însul; ci voi vorbi de persoana lui, ca să vă convingeţi cît e de slab în realitate.

(DEMOSTENE, *A doua Olintiacă*)

PROBE (< lat *proba*, format din *probare*, a dovedi)

Probele sînt mijloacele folosite de orator în stabilirea a ceea ce el voieşte să demonstreze.

Acestea sînt *mărturiile* şi *argumentele*. Mărturiile constau în atestarea unui fapt, ca de exemplu, în dezbaterile judiciare, depoziţiile martorilor. Argumentele sînt raţionamentele pe care oratorul le foloseşte în sprijinul tezei sale, fie că este vorba de *raţionamente inductive*, care constau din enumerarea unui anumit număr de fapte particulare, pentru a ajunge la o idee generală, fie de *raţionamente deductive*, scoaterea dintr-un principiu general a unei consecinţe particulare.

În ceea ce priveşte sursa probelor pentru orator, retoricienii deosebesc două feluri de

Scanned with OKEN Scanner

surse: **intrinseci**, ca: *definiția*, *enumerația părților*, *genul și specia*, *comparația*, *contrariile*, *repugnantele*, *circumstanțele*, și **extrinseci**, ca: *autoritatea umană*, fondată pe maxime, pe vorbele memorabile ale înțelepților, citate din operele scriitorilor celebri, pe exemple sau fapte izbitoare din istorie.

PROCLAMAȚIE (< fr. *proclamation* < *proclamer*; lat. *proclamare*, a vesti cu voce tare)

1 Manifest sau apel tipărit, cu caracter agitatoric.

2 Specie a discursului militar, în care comandanții se adresează în scris ostașilor fie pentru a-i îmbărbăta, fie pentru a le mulțumi în urma vreunei victorii.

Ex. *Proclamația lui Tudor Vladimirescu către țară* (1821):

„Veniți dar, fraților, cu toți, care aveți arme cu arme, iar care nu aveți arme cu furci de fier și cu lănci. Să vă faceți degrabă și să veniți unde veți auzi că se află adunarea cea orînduită pentru binele și folosul a toată țara, că ne ajunge, fraților, atîta vreme de cînd lacrămile noastre nu s-au uscat..."

PROPUNERE (< lat. *proponere*, a pune înainte)

Sumarul clar și precis al subiectului, sumar ce urmează după exordiu.

Propunerea poate fi:

simplă, cînd ea are ca obiect un singur lucru de dovedit;

...„*Vreau să vorbesc de îmbunătățirea soartei țăranilor, de îmbunătățirea prin urmare a însăși temeliei naționalității noastre.*" (M. Kogălniceanu)

Scanned with OKEN Scanner

compusă, cînd cuprinde mai multe lucruri de dovedit.

RAPORT (< fr. *rapport*, dare de seamă)

1 În elocința juridică, dare de seamă asupra unei probleme juridice, cu scopul de a lămuri tribunalul asupra anumitor aspecte ale acesteia. Rezultat uneori al unei anchete făcute de experți, care merg la fața locului, examinează faptele care formează obiectul dezbaterilor și apoi dau seama despre cele constatate. Raportul implică o mare obiectivitate.

2 Studiu întocmit de un membru al Academiei, la însărcinarea acesteia, denumit și *raport academic* (ex. raportul asupra unei opere literare sau științifice prezentate spre premiere).

3 Dare de seamă cu privire la activitatea unei societăți literare, științifice, a unor organizații politice *(Raportul C.C. al P.C.R. la Congresul al XI-lea al partidului)*.

RĂSPUNS LA DISCURSUL DE RECEPȚIE

Discurs rostit de președintele Academiei sau al unei societăți savante, în care sînt arătate meritele și activitatea noului ales.

Ex. Răspunsul lui G. Bogdan-Duică la discursul de recepție la Academie a scriitorului M. Sadoveanu (1923):

„Domnule Sadoveanu,

Primindu-te astăzi în mod sărbătoresc în Academia Română, noi, colegii d-tale, îți dăm un loc și o recunoaștere pe care poporul român ți-a dat-o pe deplin, călduroasă și nesovăitoare încă de mult timp. Ușa ți-a deschis-o acea recunoaștere neștir-

Scanned with OKEN Scanner

bită din partea națiunii; noi am bătut doar din palme la intrarea, totuși, foarte sfioasă între noi, a d-tale...

Domnilor colegi,

Biografia noului nostru coleg, pe cît o știu eu, este foarte scurtă.

S-a născut în 1880, în 5 noiembrie, în județul Suceava, la Siret, în tîrgușorul Pașcani, pe care d-sa l-a zugrăvit de multe ori, ai cărui oameni au luat loc mare în opera nuvelistului. Colegul nostru a împlinit așadar 40 de ani, se află în toiul vieții bărbătești; și toți sîntem încredințați că energia sa fizică, sprijinul celei sufletești, îi va îngădui să sporească încă averea sa literară, care este drept o comoară a națiunii".

RECHIZITORIU (< fr. *réchisitoire* < lat. *requisitus*, căutat)

În elocința juridică, discurs rostit de procuror înaintea tribunalului și în care se cere aplicarea legii împotriva celui ce s-a făcut vinovat de vreo crimă sau alt delict.

Apărător al moralei și societății, magistratul însărcinat cu această grea misiune este obligat să se mențină în limitele justiției, neavînd dreptul să exagereze vina inculpatului, nici să ceară o pedeapsă mai mare decît fapta acestuia.

RESPINGERE (<*a respinge*)

Respingerea, în retorică, are ca obiect anihilarea argumentelor sau a faptelor adversarului, prin contraargumente și interpretarea probelor materiale invocate de acesta.

Ea poate fi pusă uneori înaintea confirmării, atunci cînd oratorul constată că argumentele adversarului au produs un efect asupra auditoriului, dar poate fi folosită

Scanned with OKEN Scanner

odată cu confirmarea, așa cum arată și Cicero în *De oratore:*

„*Dar fiindcă cele ce sînt spuse împotrivă nu pot fi respinse, dacă nu le confirmă pe ale tale, nici nu pot fi confirmate, dacă nu le respingi; de aceea acestea sînt legate împreună prin natură, prin folosul și întrebuințarea lor*".

Exemple de respingere găsim și la cei vechi (Demostene, în *discursul său pentru Coroană*, Cicero în *Catilinare*), ca și la moderni, în elocința judiciară și deliberativă.

Rațiunea, adevărul, evidența sînt elementele de bază ale respingerii.

RETOR (< lat. gr. *rhetor*)

În antichitate, cel care învăța arta elocinței, orator.

La romani, retorul era cunoscut sub numele de *profesor artium, sapientiae, philosophiae* (profesor de arte, de înțelepciune, de filozofie), partea ultimă a educației tineretului roman formînd-o școala retorilor, un fel de universitate, în care tineretul se exercita în arta retoricii sau a elocinței.

RETORICĂ (< fr. *rhétorique* < lat. *rhetorica* < gr. *ritoriki*)

Artă a oratoriei, a elocinței, caracteristică prin bogăția argumentației, frumusețea limbii și a exprimării, folosită în scopul convingerii unui auditor.

Termenul de retorică nu trebuie confundat cu acela de *elocință*. Retorica este arta dezvoltării elocinței, iar aceasta din urmă, după Voltaire, anterioară regulilor retoricii *(L'eloquence est née avant les regles de la rhétorique:* Elocința s-a născut înaintea regulilor retorice).

Scanned with OKEN Scanner

Dacă elocința este o facultate naturală, ce poate fi perfecționată, retorica, dimpotrivă, e o artă. Ea trasează regulile sau principiile oratorice, reguli ce se divid în *reguli generale*, cele care se cer oricărei specii de compoziție oratorică, și *reguli particulare*, proprii fiecărui gen de elocință.

După R. Barthes tehnica retorică implică anumite cerințe, ca: *invenție (invenire quid dicam* — a găsi ce-i de spus), *dispoziție* (*inventa disponere* — punerea în ordine a celor găsite), *elocuție* (*ornare verbis* — împodobirea cu cuvinte), *actio* (*agere et pronuntiare* — a interpreta discursul ca un actor, cu gesturi și dicție), *memoria* (*memoriae mandare* — a apela la memorie).

Această artă, ce a cunoscut o mare strălucire în antichitatea greco-romană, creatori ai ei fiind socotiți grecii, deși după unii cercetători ea n-a fost străină vechii culturi chineze și indice, s-a bucurat de un deosebit prestigiu și în răsăritul Europei, atît în școlile latinești din Polonia, cît și în cele grecești din răsărit.

Se menționează un vechi manuscris latinesc, descoperit de C. Erbiceanu, un adevărat manual de retorică, pe care au învățat fiii lui Miron Costin.

În țările române au existat mai multe școli grecești de retorică. Prin mulțimea profesorilor și a discipolilor, unele aveau caracterul de Academii, ca aceea deschisă de Constantin Brîncoveanu, în 1689, care a avut o vreme ca director pe Sevastos Chimenitul, ce s-a remarcat ca un mare orator.

O înflorire deosebită cunoaște retorica în Grecia antică, în timpul lui Platon (Gorgias) și Aristotel (Demostene).

Scanned with OKEN Scanner

Retorica latină a fost ilustrată de Quintilian, de Cicero, Tacit.

În ceea ce privește retorica greacă și cea latină, începînd cu Cicero și sfîrșind cu părerile unor învățați mai apropiați vremurilor noastre, s-a încercat o oarecare discriminare. Oratoria greacă este socotită *ca o oratorie de școală*, echivalentă cu știința, cea latină, axată pe filozofie, ca o *retorică nobilă și utilă*.

În cadrul literaturii, retorica devine însă în evul mediu o știință rigidă, bazată pe anumite precepte și reguli.

În epoca modernă, ea este subordonată în genere științelor juridice. Ultimele studii apărute în literatura contemporană denotă un reviriment al acestei discipline, *neo-retorica* — revalorificare a unei categorii importante de preocupări — căci, deși căzută în desuetudine, ca studiu teoretic, problemele retoricii sînt astăzi reluate, în urma recunoașterii utilității lor.

Noua retorică, văzută ca o teorie a argumentării, apare ca o știință de viitor, o știință la modă, la granițele structuralismului, noii estetici și a semiologiei (v).

Problema genezei acestei arte implică o întreagă suită de interpretări. Retoricienii îi atribuie fie o origine homerică, începuturile retoricii aflîndu-se în epopeile homerice, fie legarea apariției ei de cea a limbii, ca mijloc de vehiculare a ideilor, fie o creație a sofiștilor.

STIL RETORIC

Quintilian și Cicero împărțeau stilul oratoric în trei genuri: *stilul simplu*, *stilul temperat*, *stilul sublim*, acestea corespunzînd celor

trei cerințe ale oratorului — a instrui, a plăcea, a emoționa — împărțire însă rigidă, date fiind interferențele ce se produc în cuprinsul aceluiași discurs.

Ca în orice operă literară, stilul oratoric cuprinde mai toate figurile de stil.

Actuala încercare de restructurare a retoricii la obiectul și metoda stilisticii nu ignoră aceste figuri de stil.

Scriitorul francez Marmontel a rezumat toate aceste figuri în discursul unui om din popor, pe care el îl arată mîniat împotriva femeii sale; un quasi-monolog.

De spun da, ea spune nu; *zi și noapte ea bombăne* (**antiteză**). *Niciodată*, nu *niciodată* chip de liniște cu ea (**repetiție**). E o *furie*, un *demon* (**hiperbolă**). Dar, nenorocito, *spune-mi ce ți-am făcut?* (**interogație**). *O, cerule! ce nebunie luîndu-te în căsătorie!* (**exclamație**). *Să mă fi înecat mai degrabă* (**opțiune**). *Nu-ți reproșez nici cît mă costă, nici necazurile ce le am de îndurat* (**preteriție**). Dar, *te rog, te conjur, lasă-mă să muncesc în liniște* (**obsecrație**), sau să mor dacă... *Teme-te de a mă împinge pînă la capăt* (**imprecație și reticență**). Plînge! *Ah! Suflet bun! Ai vrea să vezi că eu îs de vină?* (**ironie**) Ei, bine! *Să presupunem că-i așa. Da, sînt prea iute, prea simțitor* (**concesie**). *De-o sută de ori am dorit să fii groaznică. Am blestemat, am detestat acești ochi perfizi, această mînă înșelătoare care m-a atras. Dar spune-mi dacă prin blîndețe n-ar fi fost mai bine să mă cîștigi?* (**comunicare**). *Copiii noștri, prietenii noștri, vecinii noștri, toată lumea* ne vede ducînd un menaj ca vai de lume (**enumerație**). Ei aud *țipetele* tale, *văicărelile* tale, *insultele* cu care mă împovărezi (**acumulare**). Ei te-au văzut

Scanned with OKEN Scanner

cu ochii rătăciți, aprinsă la față, despletită, urmărindu-mă, amenințîndu-mă (descriere). *Vorbe cu spaimă; vecina sosește; i se spun cele întîmplate; trecătorul ascultă și o spune mai departe* (hipotipoză). Au să creadă *că sînt un om rău, o brută; că te bat, că te dobor la pămînt* (gradație). Dar eu, *știu prea bine că te iubesc; că am un suflet bun, că vreau să te văd liniștită și mulțumită* (corecție). Aide, *lumea nu-i atît de nedreaptă; amărăciunea e de partea celui ce o are* (sentință). Vai! Biata ta mamă îmi promisese atît de mult că tu ai să-i semeni. Ce-i să spună ea? Ce spune ea? deoarece ea vede ce se petrece. Da, nădăjduiesc că mă ascultă și parcă o aud reproșîndu-ți că mă nenorocești. *Ah! sărmane ginere*, va spune ea, *ai fi meritat o soartă mai bună* (prosopopee).

Toate aceste figuri de stil, consemnate pe seama artei retorice, au fost transferate ulterior poeziei, formînd obiectul stilisticei tradiționale.

TOAST (< engl. *toast*, scurt discurs; bucată de pîine prăjită ce se punea în cana cu bere, la ospăț)

Scurt discurs rostit de cele mai multe ori la masă, în cinstea cuiva.

Ex. Toastul președintelui Nicolae Ceaușescu, cu prilejul vizitei sale în Statele Unite ale Americii:

Domnule președinte,
Doamnă Carter,
Doamnelor și domnilor,
Este pentru mine și soția mea, pentru colaboratorii care mă însoțesc, o deosebită plăcere să fim oaspeții dumneavoastră în această seară, să

Scanned with OKEN Scanner

vizităm din nou Statele Unite ale Americii, să ne întîlnim cu mulţi cetăţeni ai patriei dumneavoastră.

Am avut astăzi primele discuţii asupra unui cerc larg de probleme. Am ajuns la o serie de concluzii comune, în primul rînd în legătură cu necesitatea unei colaborări mai largi între ţările noastre, cît şi la acţiuni mai susţinute în direcţia păcii, a democratizării relaţiilor internaţionale, a asigurării dreptului fiecărui popor de a trăi liber, de a se dezvolta corespunzător năzuinţelor sale.

Aţi vorbit, domnule preşedinte, de faptul că mulţi cetăţeni din Statele Unite sînt veniţi din Europa sau din alte state ale lumii. Eu nu mă pot lăuda că în România sînt mulţi cetăţeni care au venit din alte părţi, pentru că aproape de 2 050 de ani — ţinînd seama că în 1980 vom sărbători 2 050 de ani de la constituirea primului stat dac — românii au stat şi vor sta pe acele meleaguri, au luptat pentru a fi liberi, şi vor fi întotdeauna liberi!

Desigur, istoria ţărilor noastre este diferită şi din alte puncte de vedere. Statele Unite sînt o ţară dezvoltată, o ţară mare! România este o ţară mai mică, încă în curs de dezvoltare, dar animată de dorinţa de a face totul, bazîndu-se pe munca poporului său, pentru a-şi asigura o dezvoltare cît mai largă, accesul la cuceririle ştiinţei şi civilizaţiei, pentru a asigura oamenilor o viaţă demnă, liberă şi independentă. Cred că, în ciuda acestor deosebiri istorice, îndeosebi cele de orînduire socială, sînt multe lucruri care pot fi comune celor două ţări şi popoare — dorinţa de progres, dorinţa ca toate cuceririle geniului uman să fie puse în slujba fericirii popoarelor, şi, fără nici o îndoială, dorinţa de a face totul ca minunatele cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii să nu ser-

Scanned with OKEN Scanner

veacă distrugerii și războiului, ci să slujească progresului, bunăstării fiecărui popor, a tuturor popoarelor. Cred că aceasta constituie rațiunea supremă a omului însuși. Aceasta constituie problema fundamentală a drepturilor omului — de a ști să fie liber și să respecte libertatea altuia, de a ști să facă totul ca atît el, cît și semenii săi să se bucure de tot ceea ce creează mai bun civilizația. **(Vii aplauze)**

Desigur, asupra unor probleme putem, pe drept cuvînt, să avem principii filozofice diferite. Și nu este nimic rău în aceasta. Dar noi, în România, pornim de la faptul că tot ceea ce realizăm trebuie să servească bunăstării poporului, să ajute omului să-și făurească o viață mai demnă, mai echitabilă, împărțind — cum spune românul — puținul care îl avem în așa fel încît fiecare să se poată bucura de ceea ce s-a creat în țară.

Ați vorbit în seara aceasta de campania dumneavoastră electorală, de felul cum ați fost ales președinte al Statelor Unite. Desigur, este un lucru minunat că ați putut învinge obstacolele — și, astfel, în fruntea Statelor Unite să fie un fermier. Eu sînt tot fiu de țăran: am muncit și la cîmp și în fabrici. Deci și în România, în fruntea statului este un fiu de țăran și muncitor — și poate tocmai de aceea poporul român înțelege bine că ceea ce realizăm este pentru el însuși, fiind hotărît să facă totul pentru a-și asigura o viață tot mai demnă. **(Aplauze puternice)**

Dealtfel, dacă țin bine minte, unul din primii președinți ai Statelor Unite, Abraham Lincoln, a fost muncitor, iar întemeietorul socialismului științific, Marx, a vorbit despre „acest fiu cinstit al clasei muncitoare" — cum îl numea el — considerîndu-l un exemplu de felul cum oamenii

Scanned with OKEN Scanner

muncii se pot ridica la cele mai înalte răspunderi în conducerea statului.

Desigur, cînd vorbim de drepturile omului este bine să reamintim de toate acestea pentru că drepturile omului încep prin dreptul la muncă, dreptul la învăţătură, la cultură, dreptul la o viaţă liberă, dreptul de a lua parte la conducerea statului, fără nici un fel de discriminare, şi inclusiv dreptul de a avea orice credinţă religioasă sau convingere filozofică. Noi respectăm pe deplin şi considerăm că aceste drepturi sînt sfinte — ca să spun aşa —, că trebuie făcut totul pentru ca ele să se afirme în toate statele lumii şi să constituie baza unei colaborări egale între toate naţiunile.

Iată de ce ne pronunţăm împotriva războiului, pentru dezarmare şi, în primul rînd, pentru dezarmarea nucleară. Iată de ce considerăm că trebuie să facem totul pentru ca lumea să nu mai fie împărţită în blocuri militare opuse, ci să se realizeze relaţii noi, de egalitate, fără blocuri militare. Iată de ce ne pronunţăm pentru o soluţie politică în Orientul Mijlociu. Am salutat iniţiativa preşedintelui Sadat — şi sperăm că Israelul va răspunde în mod corespunzător acestei iniţiative, că toate statele din această zonă vor acţiona pentru a se ajunge la o pace trainică şi justă.

Din aceleaşi motive, dorim ca în Europa să se realizeze relaţii noi, să înfăptuim prevederile documentelor de la Helsinki. Dar, fiind multe „coşuri“, dorim să li se acorde atenţie tuturor, şi mai cu seamă problemelor de ordin militar, pentru că pe continentul european, de unde au venit şi mulţi cetăţeni americani, sînt concentrate cele mai multe armate şi cel mai modern armament. Şi dumneavoastră ştiţi că Europa este prea mică pentru ca să mai fie loc şi pentru armate şi ar-

Scanned with OKEN Scanner

mamente — care ar trebui înlăturate. De aceea, acordînd atenţie tuturor „coşurilor", dăm cea mai mare importanţă dezangajării militare şi dezarmării.

Din aceleaşi motive, sprijinim mişcările de eliberare din Rhodesia şi Namibia, lupta majorităţii din Africa de Sud, a acestor popoare care au dreptul de a fi libere, de a-şi hotărî soarta şi de a participa la conducerea proprie.

În fine, n-aş putea să nu vorbesc de faptul că două treimi din omenire este săracă, în timp ce o treime este relativ bogată, pentru că şi din aceştia nu toţi sînt bogaţi. Aceasta ne impune nouă să facem totul, să fim alături de cei săraci, de ţările în curs de dezvoltare, ajutîndu-le să obţină progrese economico-sociale mai rapide, pentru că numai astfel se poate asigura ca toate naţiunile să se bucure de cuceririle civilizaţiei.

Am saluta cu multă satisfacţie dacă Statele Unite ar sprijini activ soluţionarea, într-o formă nouă, a acestor probleme, dacă, într-adevăr, ar face mai mult pentru aceste două treimi din omenire care trăiesc în sărăcie. Desigur, am în vedere nu numai Statele Unite, ci toate ţările dezvoltate, pe toţi aceia care pot şi trebuie să acţioneze pentru soluţionarea într-o formă nouă a acestor probleme vitale pentru viitorul omenirii. Ştim bine că aceste probleme nu se pot soluţiona doar de cîteva ţări, fie ele chiar mari, ca Statele Unite. Este necesar ca toate popoarele să-şi unească eforturile pentru a se ajunge la soluţii care să corespundă năzuinţelor fiecărei naţiuni. Avem convingerea că, în ciuda greutăţilor existente, popoarele vor reuşi să soluţioneze probleme într-o formă nouă, să realizeze o lume mai dreaptă şi mai bună.

Scanned with OKEN Scanner

Dorim ca vizita și convorbirile noastre să identifice noi domenii de colaborare între România și Statele Unite, precum și noi posibilități de a contribui la soluționarea problemelor complexe care preocupă întreaga omenire.

În încheiere, doresc să vă mulțumesc, încă o dată, pentru ospitalitatea de care ne bucurăm pe pământul țării dumneavoastră.

Doresc să toastez pentru o bună colaborare între România și Statele Unite!

Pentru o politică internațională democratică!

Să urez poporului american prosperitate și pace!

În sănătatea dumneavoastră, domnule președinte, și a doamnei Carter!

Și vă aștept cu multă bucurie în România!

În sănătatea dumneavoastră, a tuturor. **(Aplauze).**

Scanned with OKEN Scanner

DRAMATURGIE (< fr. *dramaturgie*)

După Lessing, concept cu o triplă semnificație: *totalitatea producțiilor dramatico-teatrale ale unui autor, ale unei epoci sau literaturi; arta și tehnica punerii în scenă a pieselor de teatru; teoria estetică a genului dramatic și știință a regulilor ce stau la baza compoziției unei opere dramatice.* Rezultă că doar operele dramatice se încadrează în sfera literaturii și că, pe baza structurii lor, s-a elaborat teoria estetică a genului dramatic.

Spectacolul teatral, ca reprezentare scenică a unei opere dramatice, constituie o altă realitate artistică, rezultat al regiei, scenografiei, interpretării actoricești etc.

Termenul *dramaturgie* definește îndeosebi arta teatrală.

Deși apar ca structuri și construcții literar-teatrale, cu implicațiile acestora în privința punerii în scenă, spre deosebire de textul dramatic studiat, în cadrul teoriei literare, pot fi socotite poezie dramatică, alături de poezia lirică și cea epică.

Scanned with OKEN Scanner

ACT (< fr. *acte* < lat. *actus*, de la *agere*, a lucra)

Diviziune a acțiunii unei opere dramatice, împărțită la rîndul ei în *tablouri* sau *scene*.

Numărul actelor, separate între ele prin *antracte* (pauză între acte), într-o asemenea operă, este determinat de întinderea acțiunii, el variind de la un act (*Conu Leonida față cu reacțiunea* de I. L. Caragiale), mai frecvent la trei, preconizate de estetica hegeliană, precum și la patru sau chiar mai multe acte (*Cocoșul negru* de V. Eftimiu, șase acte).

Un precept, formulat de Horațiu și care a dăinuit multă vreme în dramaturgie, a fost împărțirea acțiunii în cinci acte.

Anticii nu cunoșteau diviziunile precise și nete introduse de moderni în operele lor. În teatrul antic, acțiunea se întrerupea din vreme în vreme, actorii oprindu-se din jocul lor sau păstrînd tăcerea, spre a face loc corului. Se produceau astfel unele intermedii, care nu erau, ca în accepțiunea modernă, acte propriu-zise.

Împărțirea în acte apare în dramaturgia latină (ex. *Aulularia* lui Plautus, alcătuită din cinci acte; *Adelfi* de Terentius, din șase acte), cea greacă folosind *protaza*, *epitaza*, *catastaza* și *catastrofa* (v.), împărțire ce corespunde oarecum actelor din teatrul modern, cu deosebire că ele nu erau despărțite prin antract.

Scanned with OKEN Scanner

La romani, noțiunea de *act* desemna întregul gen dramatic, corespunzînd în acest sens cu *drama* la greci. Mai tîrziu termenul a fost aplicat unei părți distincte a operei dramatice.

În tragedia clasică franceză, tragedienii, între care Corneille, în primele sale încercări, au căutat să folosească acte de aceeași lungime, tendință de care teatrul romantic s-a emancipat, cu atît mai mult teatrul modern.

ACTOR (< fr. *acteur* < lat. lit. *actor*, care acționează)

Persoană (de obicei profesionistă) care interpretează roluri în piese de teatru sau în filme, în spectacolele de operă sau operetă etc.

Pentru activitatea sa de creație, actorul, ca orice creator într-un domeniu artistic, este o persoană înzestrată cu aptitudini și talent.

Arta actoricească, alături de toate celelalte genuri de artă aflate în slujba spectacolului de teatru sau film, are un singur scop, acela de a scoate în relief și de a transmite publicului spectator ideile și sentimentele de bază ale operei dramatice.

Dintre particularitățile calitative ale artei actoricești, sînt de remarcat: îmbinarea armonioasă a mijloacelor talentului personal, cu acelea ale partenerilor de scenă, deoarece actorul nu poate crea de unul singur. Forța lui rezidă în ansamblu în colectivul de interpreți ai operei dramatice respective; îmbinarea într-o sinteză a calității de creator cu cea de interpret, deoarece natura acțiunii scenice cere o astfel de îmbinare indisolubilă; necesitatea de a crea din nou personajul scenic, ori de cîte ori se repetă spectacolul, procesul de creație

Scanned with OKEN Scanner

actoricească fiind subordonat viziunii regizorale.

Măiestria actorului — creator, interpret — constă în *reîncarnarea* personajului, actorul și personajul scenic creat contopindu-se. Prin actor, personajul devine o realitate scenică obiectivă.

La cei vechi, femeilor nu le era îngăduită apariția pe scenă. Profesia de actor, în cinste la greci, la romani era exercitată de sclavi. În evul mediu, *misterele* (v.) erau interpretate de actori de ocazie, organizați în societăți sau confrerii, ca de exemplu: *Confrères de la Passion*, în Franța.

AGON

Una din părțile comediei grecești, numită astfel după zeitatea care întruchipa geniul luptei, zeitate protectoare a jocurilor publice, la vechii greci.

Parte în care era pusă cauza unei lupte între două forțe sau două persoane, fiecare fiind obligată să-și susțină teza proprie. De obicei una din teze este aceea a dramaturgului.

ANTISTROFĂ (< fr. *antistrophe* < gr. *antistrophe*; cf. gr. *anti*, contra, și *strophe*, strofă)

A doua stanță (strofă), cu un anumit număr de versuri și cu înțeles complet, cîntată de cor în teatrul antic grec, după ce se cînta strofa. Din punct de vedere metric, ea corespunde silabă cu silabă strofei care o precede.

În vechea comedie greacă (ex. comediile lui Aristofan) era denumită *antistrofă* partea a patra, care urma după *parabază* (v.).

Scanned with OKEN Scanner

În *Prometeu*, tragedia lui Eschil, corul, deplîngînd soarta eroului, cîntă în strofa I:

„Plîngem ursita-ţi grozav', o, Prometeu!
Lacrimi din ochii miloşi curg şiroaie
Ce se revarsă pe obrajii-ne fragezi.
Schimbă în lege toanele, domneşte
Zeus fără cruţare de nime, -nfăţişînd
Luciu al lumii trufaş, ascuţiş
Celor ce odat' stăpînit-au pe cer".

În antistrofa I, căci în tragedia antică numărul antistrofelor corespunde numărului strofelor, corul continuă:

„Huieşte-ntreagă o ţară de vaiet,
Mărirea pierdută şi cinstea cea mare-a
Titanilor fraţi: pe a ta o jeleşte,
Tot neamul ce-n Asia sfîntă trăieşte."

(ESCHIL, *Prometeu şi Perşii*, traducere de D. Foti)

În vechea retorică, antistrofa este sinonimă cu *epifora* (v.).

ATELANE (de la *Atella*, oraş în Campania)

Farse populare, satirice, la romani.

Formă incipientă a comediei romane, cu personaje fixe, invariabile şi groteşti, care purtau măşti caracteristice, ce personificau anumite trăsături fizice sau de caracter.

După moartea lui Terenţius, atelanele devin un gen literar care detronează comedia. Principalii autori au fost Novius şi L. Pomponius.

Spre deosebire de ceea ce se întîmpla în cadrul comediei, un om liber putea juca în atelane fără a-şi pierde dreptul său de cetăţean.

Scanned with OKEN Scanner

BREZAIE (sl. *breza*, arbore, vită pătată cu alb)

Producție folclorică în care apar elemente de spectacol teatral.

Variantă a *Caprei* (v.), de mare circulație în Muntenia.

Ca și *Capra*, de care se deosebește prin caracterul ei mai mult distractiv, *Brezaia*, înveșmîntată în culori vii, panglici și flori, avînd un cap de pasăre sau animal, este însoțită de „moș", personaj caraghios, care face tot felul de comicării, spre hazul celor de față.

BUFON (fr. *bouffon;* it. *buffone*)

1 Personaj comic, nu lipsit de istețime, la curțile regilor, pe care îi delecta cu purtarea, glumele și reflecțiile lui adesea caustice.

2 Actor interpretînd roluri de un comic grosolan.

Existența unor asemenea actori, bufoni populari, este menționată la vechile popoare — persani, egipteni. La greci exista chiar o corporație a bufonilor, folosită de amfitrioni, în timpul banchetelor, de la greci trecînd apoi la romani.

Mai tîrziu, bufonii apar ca personaje în creația dramatică (ex. bufonul din *Regele Lear* de Shakespeare), întruchipare a înțelepciunii poporului, care își îngăduiau, în glumele lor, să spună adevăruri usturătoare, fără teamă de pedeapsă. În opera lui Homer, Thersit era bufonul oștirii grecești. Nu arareori în teatrele unde avea loc reprezentarea tragediilor lui Sofocle sau Euripide, bufonii amuzau pe atenieni. De asemenea, la romani, Seneca,

Scanned with OKEN Scanner

Marțial, Suetoniu atestă existența, în epoca imperială, a bufonilor denumiți *moriones*.

În teatrul spaniol bufonul era denumit *gracioso*, în cel englez, *clown*. În Franța, începînd cu secolul al V-lea, ei sînt cunoscuți sub denumirea de *jongleurs*.

De asemenea, în cronicele și pravilele noastre este menționată existența, la curțile domnilor români, a unui fel de bufoni, *măscărici*, care, îmbrăcați în vestminte stridente colorate, precedau alaiul domnesc, înveselind mulțimea prin mișcările lor iuți și vorbe de duh.

CAPRĂ (< lat. *capra*, capră)

Producție folclorică asemeni *Brezaiei*, cu elemente teatrale în desfășurarea ei.

Derivată dintr-un vechi rit și practicată în răstimpul sărbătorilor de iarnă de un grup de copii sau flăcăi, unul din ei, sub un acoperămînt adecvat, purtînd un cap de capră făcut din lemn, pe care-l face să clămpănească din gură, cu ajutorul unei sfori. *Capra*, obicei cu implicații teatrale (în unele variante, măști comice, dialog comic cu aluzii satirice la viața satului, în cîntec ritmat rostit de cel ce mînă capra), este răspîndit în Moldova și în alte părți ale țării, păstrîndu-și în bună parte autenticitatea folclorică, autenticitatea care a fost uneori alterată de improvizații vulgare în manifestările unor grupuri de la orașe.

Unii cercetători, studiind vechimea acestei manifestări folclorice, stabilesc o oarecare corelație cu obiceiul practicat la romani, cu prilejul triumfurilor, cînd ostașii, ascunzîndu-și fața sub diferite chipuri de animale, spuneau unele adevăruri usturătoare la adresa

Scanned with OKEN Scanner

căpeteniilor, asemeni sclavilor în timpul Saturnalelor.

Se cunosc și forme mai dezvoltate ale acestui obicei, cu măști animaliere și personaje umane. Unele variante ale Caprei, denumită și *Turcă*, conțin chiar un mic sîmbure de intrigă, ca de exemplu, într-o variantă din Transilvania, în care capra fiind ucisă, popa refuză îngroparea ei, dar îngăduie aceasta numai în schimbul unei răsplăți, prilej de satiră a arghirofiliei clericale. În altele, stăpînul caprei, ajuns în nevoie, o duce la tîrg, spre a o vinde. Dinaintea caprei se perindă un negustător meschin, un felcer, acesta ignorant, dar îngîmfat, satirizați și ei.

CARAGHIOS (<turc. *karaghiőz*, ochi negri)

a Personaj comic, în jocul păpușarilor turci.
b Denumire a acelor farse din teatrul turc, destul de numeroase, care constituiau un adevărat repertoriu dramatic pentru fiecare din cele 30 de nopți ale Ramazanului și care, după relatările lui Lazăr Șăineanu (*Jocul păpușilor* și *raporturile sale cu farsa karaghiöz)*, s-a bucurat de o mare răspîndire la noi în secolele trecute, contaminări dramatice aflîndu-se în teatrul nostru popular, ca *jocul păpușilor* (v.).

CATASTAZĂ (< fr. *catastase* < gr. *katastasis*, constituire)

În teatrul antic, penultima din cele patru părți ale acțiunii unui poem dramatic. După unii cercetători, ea constituie momentul pregătitor al catastrofei. Alți cercetători o integrează însă în *catastrofă* (v.), reducînd astfel

Scanned with OKEN Scanner

părțile poemului dramatic la trei: *protaza*, *epitaza*, *catastrofa* (v.).

În fond, catastaza este partea în care acțiunea scenică, stabilită în protază, complicată în epitază, se continuă și se dezvoltă pînă în clipa catastrofei, a deznodămîntului.

CATASTROFĂ (< fr. *catastrophe* < gr. *katastrophe*, întoarcere)

În teatrul antic, ultima din cele patru părți ale unui poem dramatic, cuprinzînd deznodămîntul acțiunii.

Moartea Antigonei, a lui Haemon și a reginei Euridice, precum și nenorocirea lui Creon, rămas în viață, pentru a-și ispăși vina, alcătuiesc catastrofa tragediei *Antigona* de Sofocle.

Ex. CREON

„O duceți, o duceți pe omul zdrobit
Care fără să vrea,
O, dulce copil, te-a ucis pe tine,
Te-a ucis, o femeie!
Către cine aș putea
O, zeilor mari,
Spre cine-ndrepta-voi privirea
Și-ncotro să mă duc?
Căci toate se sparg în mîinile mele
Aceste dureri o cumplită ursită
De inima mea le izbi!“

CÎNTEC COMIC (< lat. *canticum*, fr. *comique*)

Specie a genului dramatic, monolog în proză sau versuri, cîntat pe o arie veselă, actorul întruchipînd caricatural un personaj (*Sandu Napoilă*, *ultraretrogradul*, *Clevetici*, *ultra-*

Scanned with OKEN Scanner

demagogul, *Ion Păpușarul*, *Herșcu Boccegiul*, *Șoldan Viteazul* de V. Alecsandri).

Ex. *CLEVETICI (cu frac negru, jiletcă Robespierre, cravată de mătasă albă și cu barba-n furculiță, intră pe ușa din fund).*

„Sănătate și frățietate, domnilor cetățeni!... Am aflat că sînteți adunați în colegiu electoral, pentru alegerea unui deputat, și iată-mă-s, alerg să vă spun profesiunea mea de credință:

Eu sînt celebrul Clevetici
Cunoscut nu de mult pe-aici,
Liberal ultra, jurnalist
Și constituționalist.
Unii îmi zic că-s demagog,
Alții că sînt supus unui gog,
Dar eu n-aud, eu sufăr tot,
Căci sînt un mare patriot!..."

(V. ALECSANDRI, *Clevetici, ultrademagogul*)

COMEDIE (< fr. *comédie* < lat. *comoedia*)

Specie a genului dramatic, în proză sau în versuri, cu acțiune și deznodămînt vesel.

Originea comediei este pusă de Aristotel în strînsă legătură cu serbările rustice, dionisiace, în cinstea zeului Dionisos.

Ca producție literară aparte, comedia apare pe la începutul secolului al V-lea î.e.n., la Atena. Reprezentant al vechii comedii grecești este Aristofan (*Norii*, *Lysistrata*, *Păsările* etc.). Cu un pronunțat caracter satiric, politic și uneori bufon, vechea comedie greacă avea o acțiune simplă, subordonată *parabazei*, o parte lirică, cu referiri glumețe la unele evenimente publice sau anumite personaje.

Tributară comediei greceşti (Menandru), comedia la romani este ilustrată de Plautus (*Aulularia*, *Amphytrion*, *Soldatul lăudăros*). Comedia latină — *comedia palliata*, după îmbrăcămintea actorilor (*pallium*, vestmînt grec) constituia principalul fond al teatrului latin, locul ei luîndu-l mai tîrziu *comedia togata*, de inspiraţie romană.

În secolul al XVI-lea, o mare dezvoltare o ia în Italia *Comedia dell'arte*, influenţată de comedia populară italiană, cu personaje tipice ca Pantalone, Arlechino, Pulcinela etc., acestea întruchipînd tipuri umane, ca servitorul isteţ, fata naivă, bătrînul îndrăgostit.

În comedie se observă tendinţa de a reduce personajele la scheme morale, abstracte, adică numai la funcţionalitatea comică. Comedia este socotită ca un gen a cărui definiţie rezultă din opoziţia cu creaţii dramatice mai grave, ca tragedia şi drama.

Felul cum se desfăşoară acţiunea, ca şi acela al rezolvării conflictului denotă subordonarea comediei categoriei estetice a comicului, sub variatele lui forme: *comic buf*, caracterizat prin rîsul spontan al spectatorilor stîrnit de mişcările dezarticulate ale unor personaje (bufon, măscărici, arlechin etc.), ca şi stilului nelipsit adesea de vulgaritate, *comicul burlesc*, rezultat din imitarea caricaturală a unor fapte, personaje; *comicul tragic* sau *tragicomic*, împletire de comic şi tragic; *comicul grotesc*, folosit în farse; *comicul umoristic*, implicînd compasiune; *comicul sarcastic*, necruţător, incisiv ş.a. Sorgintea comicului constă în discordanţa dintre aparenţă şi esenţă, dintre conţinut şi formă, dintre ceea ce unii vor să pară şi ceea ce sînt în realitate. Opus tragicu-

Scanned with OKEN Scanner

lui, comicul rezidă în aceste contradicţii ale obiectului comic, dar se nuanţează, căpătînd aspecte felurite, şi prin sensibilitatea subiectului care le percepe în virtutea unor disponibilităţi de contemplare. Datorită acestor manifestări, comicul se înfăţişează sub diferite forme ca *ironia*, *sarcasmul*, *persiflarea* etc., care se întîlnesc în teatru şi în schiţe, în nuvele şi romane. Comicul, în esenţa şi integritatea sa, îl conţine comedia, fiind exprimat prin mijloace proprii acestei specii a genului dramatic. Nu se poate vorbi însă de o puritate a comicului, datorită interferenţelor cu tragicul, comicul alunecă în tragic şi tragicul în comic (*Avarul* de Molière).

Moravurile, *caracterele*, *situaţiile* în care sînt puse personajele, *limbajul* acestora, *onomastica* sînt mijloace de realizare a comicului, izvoarele lui materiale.

După prezenţa acestor elemente în operă, comicul se particularizează, ilustrînd stilul unui singur scriitor, de unde şi formulele: *comic molieresc*, *caragialesc* etc.

Comedia poate fi: de *caracter* (*Hagi Tudose* de B. Şt. Delavrancea, *Avarul* de Molière); de *moravuri* (*O scrisoare pierdută* de I. L. Caragiale) de *intrigă* (D-ale Carnavalului de I. L. Caragiale).

COR (< lat. *chorus;* gr. *choros*, cor)

Personaj colectiv în teatrul antic.

Format din bătrîni, tineri, femei şi aşezat de o parte şi de alta a avanscenei *(orchestră)*, corul nu lua parte propriu-zis la acţiunea piesei. Rolul lui se limita la unele reflecţii asupra

diferitelor personaje sau momente din acțiune sau la povestirea întîmplărilor petrecute în afara scenei. De cele mai multe ori, comentariile aveau un caracter liric sau filozofic.

Întruchipare a opiniei publice, corul aducea, în reflecțiile sale, obiceiuri, credințe, concepția de viață a poporului. Pentru Aristot, însă, corul era asemeni unui spectator binevoitor, în vechea tragedie greacă neavînd un rol activ. În textul dramatic, partea corului cuprindea: *strofa*, *antistrofa*, *epoda* (v.). Strofa era rostită de o parte a corului, antistrofa de cealaltă parte, iar epoda de întregul cor.

Intervențiile corului marcau începutul episoadelor — *parodul* — precum și sfîrșitul acestora — *exodul* — primul rostit la intrarea lui în scenă, celălalt, la ieșirea lui din scenă.

Conducătorul corului — numit *corifeu* — lua uneori parte la acțiune. Prin mijlocirea lui, corul sta de vorbă cu personajele, comenta anumite situații, deplîngea soarta acestora, invoca ajutorul zeilor. Mișcările corului se făceau ritmic, armonizate cu natura situațiilor sau interpretînd prin gest, mimică și pantomimă sensul cuvintelor și exprimîndu-și astfel sentimentele.

În evoluția teatrului antic, rolul corului în legătură cu acțiunea piesei s-a accentuat, luînd și el parte la acțiune. Interpretînd semnificațiile acțiunii, corul exprima chiar sentimentele ce trebuiau să aibă loc în sufletul spectatorilor.

În teatrul antic, corul a însemnat o componentă integrantă și necesară.

Scanned with OKEN Scanner

Ex. CORUL

„Noi cei rămaşi din perşi, ceilalţi plecat-au
În ţara Greciei, — noi, credincioşii
Numiţi, păzim palate mîndre, — avute
În aur. Şi pe noi bătrînii-n cinste
Stăpînul Xerxes, cel născut din Dariu
Al nostru rege — ales-a să-ngrijim
De-măreţie...
Dar de-a lui venire acasă
De-a oastei mîndre-n aur îmbrăcată
Reîntoarcere gîndind, de ce în piepturi
Se tulbură a noastră inimă..."

(ESCHIL — *Perşii*, traducere de I. Foti)

CORTINĂ (FEŢE DE CORTINĂ) (<it. *cortina*)

Denumire a momentelor unei acţiuni dramatice — prologuri, epiloguri — sau acele mici lucrări dramatice, jucate în faţa cortinei sau între două ridicări de cortină.

CUCII

Străveche practică folclorică, ce avea în trecut un caracter dramatic şi magic, actualmente însă un caracter mai mult spectacular, carnavalesc, la care ia parte uneori întreg satul, participanţii purtînd măşti, ca şi în multe alte manifestări de teatru folcloric.

DRAMATIC (< fr. *dramatique*)

Unul din cele trei genuri literare fundamentale, totalitate a operelor literare scrise sub formă de dialog, spre a fi reprezentate (în

genere) pe scenă, gen în care sînt incluse: *tragedia*, *comedia*, *drama;* de asemeni, *tragicomedia*, *farsa*, *melodrama*, *feeria*, *vodevilul*. Cel mai complex gen literar, operele dramatice cuprind în structura lor atît elemente epice, cît și elemente lirice.

Gen reprezentabil scenic, pentru că în acest fel, de obicei, își transmite integral mesajul artistic, el mai necesită participarea altor factori artistici — pictura, arhitectura, sculptura, muzica și coregrafia — ca într-o sinteză de adevăruri ale simțirii și gîndirii, ale vieții umane.

Prin reprezentarea scenică, operele dramatice înfățișează spectatorilor cu o mare forță de sugestie imaginea vie și amplă a vieții, genul dramatic definindu-se și ca un gen complet de artă.

În evoluția ei istorică, dramaturgia a trecut prin mai multe etape, fiecare aducînd unele modificări conceptului *dramatic: dramaturgia antichității*, *misterele* (v.), *moralitățile* (v.), *farsele medievale*, *dramaturgia shakespeariană*, *dramaturgia clasică a secolului al XVII-lea*, *dramaturgia romantică*, *dramaturgia modernă* (realistă) din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și alte formule ale dramaturgiei din secolul al XX-lea ca *dramaturgia absurdului*.

În structura creației dramatice sînt incluse: *acțiunea*, *conflictul dramatic*, *dialogul*, *eroul dramatic*. Natura scenică a operei dramatice (tragedie, comedie, dramă etc.) duce la o structură concentrată și axată pe conflict. În operele dramatice nu se întîlnesc dezvoltări și lungimi episodice ca în romane.

Scanned with OKEN Scanner

În interpretarea unei piese de teatru, ca realizare prin mijloacele artei cuvîntului, accentul cade pe evenimentele care constituie acele „noduri“ sau „focare“ ale acțiunii, pe înțelegerea replicilor dialogului în adevărata lor semnificație și funcție artistică de autocaracterizare a eroului.

„*O piesă* — scrie Gorki în lucrarea *Despre literatură* — *fie că e dramă sau comedie, este cel mai dificil gen literar, dificil, întrucît o piesă cere ca fiecare personaj să se caracterizeze singur prin cuvinte și prin acțiune, fără nici un fel de intervenție din partea autorului. Personajele unei piese se conturează numai prin dialog, nicidecum descriptiv*“.

Definitoriu pentru opera dramatică rămîne însă conflictul, căci presupune două sau mai multe forțe opuse, de unde rezultă ciocnirea și tensiunea dramatică.

În afara acestor trăsături caracteristice, din punct de vedere strict literar, opera dramatică este, de fapt, de aceeași esență cu opera epică (roman, nuvelă, poem), avînd însă o latură specifică și anume aceea că este lipsită de vorbirea povestitorului.

În evoluția literaturii se pot constata interferența dramaticului cu epicul, ba chiar a dramaticului cu liricul. Piesele de teatru romantice sau simboliste (piesele lui Fr. Schiller, dramaturgia lui Claudel ș.a.) sînt invadate de lirism, devenind ceea ce se cunoaște sub denumirea de *teatru poetic*. Interferențe cu epicul se întîlnesc în piesele cu temă istorică sau socială mai largă (*Cromwell* de V. Hugo; *Peer Gynt* de H. Ibsen, *Sfînta Ioana* de B. Shaw

Scanned with OKEN Scanner

ș.a.). În dramaturgia contemporană asistăm la o adevărată epicizare a teatrului, ca în piesele lui B. Brecht *(Mutter Courage)* sau cele ale lui Camil Petrescu *(Bălcescu, Danton)*.

În dramaturgia absurdului, reprezentată îndeosebi de Eugène Ionesco și Samuel Beckett, se observă ușor modificările structurii dramatice prin absența localizării în timp sau timpul încremenit (v. *absurd*).

Cu toate că există aceste mutații în construcția estetică a unei opere dramatice, particularitățile artistice ale acestui gen cer forme speciale de prezentare a conținutului, o mare forță a acțiunii, concizie, prezentare vie a caracterelor, conflict ascuțit, elemente caracterizante în vorbirea personajelor, veridicitatea și spontaneitatea reacției personajelor la evenimentele ce se petrec în piesă. Ideea piesei, ca operă literară și ca spectacol, rezultă din acțiune, din procesul de reliefare și formare a caracterelor umane.

Termenul *dramatic* mai este folosit și în accepțiunea de *categorie estetică*, între el și conflict stabilindu-se adesea o sinonimie.

DRAMĂ (< fr. *drame* < lat. gr. *drama*, acțiune)

Specie a genului dramatic, în versuri sau în proză, caracteristică prin deznodămîntul ei grav. Termenul *dramă* a fost folosit pentru prima oară de Diderot.

Originile dramei sînt vechi. Forme ale ei sînt socotite a fi *drama satirică antică* și *misterele medievale*. În evoluția literaturii s-a pro-

dus, încă de prin secolul al XVIII-lea, procesul înlocuirii tragediei clasice prin drama modernă. În acest proces au apărut nuanțe intermediare care au zdruncinat poziția dominantă a conflictului și sentimentului tragic, înlocuindu-l cu conflictul și sentimentul dramatic, acestea mai complicate, prin implicarea de elemente tragice și comice, prin excluderea unei tratări unilaterale numai în tragic sau numai în comic, în intenția de a oglindi cît mai deplin și veridic contradicțiile din viața reală.

Într-o dramă, conflictul, determinat de țelurile personajelor, de forțele pe care acestea le reprezintă, de sentimentele, rațiunea și voința lor liberă, deși este foarte puternic, nu duce, ca în tragedie, la pieirea personajelor principale.

O varietate a dramei este *monodrama*, care la origine desemna drama în care figura un singur actor, un singur personaj.

Istoria literară deosebește mai multe forme ale dramei ca, de exemplu, *drama burgheză*, ale cărei principii au fost expuse de Diderot și Lessing, aceștia situînd-o între tragedie și comedie, dramă care nu mai prezintă rigidele canoane ale teatrului clasic și are vădite tendințe moralizatoare; *drama domestică*, din epoca elisabetană, cu subiecte din viața burgheziei; *drama romantică*, pătrunsă de idei libertare, amestec de grotesc și sublim, de tragic și de comic (principiile-i călăuzitoare au fost formulate de V. Hugo în prefața dramei sale, *Cromwell*), în care subiectele antice, preferate de clasici, sînt înlocuite cu subiecte luate fie din trecutul istoric, fie din contemporaneitate.

Regula celor trei unități ale dramaturgiei clasice nu mai este respectată.

După tematica ei, drama mai poate fi: *istorică* (*Vlaicu Vodă* de Al. Davilla), *socială* (*Stîlpii societății* de H. Ibsen), *psihologică* (*Năpasta* de I. L. Caragiale).

În literatura noastră, drama a fost ilustrată de scriitori ca V. Alecsandri *(Despot Vodă, Ovidiu, Fîntîna Blanduziei)*, I. L. Caragiale *(Năpasta)*, Al. Davilla *(Vlaicu Vodă)*, L. Blaga *(Zamolxe, Tulburarea apelor)*, V. Eftimiu *(Ringala, Thebaida)*, V. I. Popa *(Ciuta)* ș.a.

DRAMATIZARE (<*a dramatiza* <fr. *dramatiser*, a dramatiza)

Adaptare a unei opere literare (schiță, nuvelă, roman), în vederea transpunerii ei pe scenă, în care notele originale ale acesteia: personaje, intrigă, caractere, limbaj sînt păstrate (dramatizarea romanului *Ana Karenina* de L. Tolstoi; dramatizarea de către B. Șt. Delavrancea a nuvelei *Hagi-Tudose*).

EPISODIE (< fr. *épisodie*, gr. *epeisodion*) v. *episod*

Termen folosit adesea pentru o piesă de teatru în care scenele sînt foarte puțin legate între ele, piese denumite în literatura franceză *pièce à tiroir*.

EPODĂ (< fr. *épode* < lat. lit. gr. *epodos*; cf. gr. *epi*, pe și *ode*, cîntec)

1 În tragedia antică, ultima parte a unei tirade lirice precedată de *strofă* și *antistrofă*.

Ex.

„Vai, ce noian de obide
Ni-i scris să-ndurăm: Se topește
De boală norodul. Nu-i armă,
Nu-i chip de-apărare-mpotrivă
Și rodul nu crește din scumpa-ne glie..."

(SOFOCLE, *Regele Oedip*, traducere de G. Murnu)

2 Distih format din versuri iambice, unul de patru picioare, altul de șase, folosit de antici (Archiloc și îndeosebi Horațiu în *Epode*).

EX MACHINA (< lat. *ex*, din; *machina*; din gr. *mekhane*, iscusință, dibăcie)

Personaje supranaturale în teatrul antic, ce apăreau pe scenă cu ajutorul unor mijloace tehnice (mașină), pentru rezolvarea deznodământului.

Expresia caracterizează orice intervenție (personaje, fapte etc.) nefirească, nelogică, în rezolvarea facilă a unor situații complicate din acțiunea unei opere literare. Un deznodământ în care se folosește un asemenea procedeu apare neverosimil.

De exemplu, în tragedia *Ifigenia în Aulida* de Euripide, tînăra fiică a lui Agamemnon se hotărăște să primească a fi jertfită pentru binele comun al patriei, strigînd: „*Mă dau Greciei: sacrificați-mă, voi războinici; și uzi încă de sîngele meu, alergați să învingeți Troia*".

În fața acestei hotărîri ferme, nimeni nu cutează să intervină. În ultimul moment,

Scanned with OKEN Scanner

însă, zeița Artemis o salvează, lăsînd pe altar o ciută, pentru a fi sacrificată în locul ei.

FARSĂ (< fr. *farce* < lat. *farsa*, de la *farcire*, a umple)

Specie a genului dramatic, scurtă piesă de teatru, cu caracter moralizator, în acțiunea căreia se folosește comicul de situație.

Caracteristică teatrului popular medieval, farsa, de obicei jucată între două mistere religioase, era un fel de satiră, în cuprinsul căreia erau ridiculizate diferite tipuri umane.

Deși locul ei în literatura modernă îl ia cu vremea comedia, farsa este totuși și astăzi cultivată în dramaturgie.

FEERIE (< fr. *féerie*, derivat de la *fée*, zînă)

Specie a genului dramatic, de obicei în versuri, mai rar în proză, cu personaje supranaturale, realizare uneori a unei armonioase îmbinări a poeziei, a muzicii, a dansului, a decorului scenic.

Ilustrată în literatura universală îndeosebi de Shakespeare (*Visul unei nopți de vară*, *Furtuna*), în literatura noastră de scriitori ca V. Alecsandri (*Sînziana și Pepelea*), Victor Eftimiu (*Înșir-te mărgărite*, *Cocoșul Negru*), feeria aduce pe scenă, prin subiectul și personajele sale fantastice, o atmosferă de vis, de realitate, specifică basmului din al cărui tezaur se inspiră de cele mai multe ori.

Scanned with OKEN Scanner

CRAINICUL *(de pe trepte)*:

Trîmbiţaşi! *(trîmbiţele tac)*, cinstită curte,
Oaspeţi mari din ţări străine,
Prea slăvitul domn al nostru — fie-i zilele senine —
Va grăi-nţelepte vorbe... Se cuvine a-l asculta.
Cu smerenie şi grijă!... Ascultăm, Măria-ta!

ALB ÎMPĂRAT:

Oaspeţi dragi, mărită doamnă, fetelor, cinstită curte,
Nu mai am de-aci-nainte zile lungi, ci zile scurte.
Număraţi îmi sînt de-acuma bobii vieţii, număraţi!
Astăzi, mîine, întîlni-voi pe strămoşii împăraţi...
Stăpînind ţinutul nostru în credinţa strămoşească,
Rareori îngăduit-am minţii mele să greşească,
Rareori, supuşii ţării înălţat-au ruga lor,
Fără să-mi aplec urechea, rugilor, plînsorilor.
Zilele îmi fură multe, dar rămasu-mi-au puţine...
Mîna-mi dreaptă abia poate schiptrul ţării a-l mai ţine.
Iar pe fruntea-n care gînduri adunatu-s-au mereu
A părinţilor cunună mă apasă tot mai greu...
Nu-nzestrai pe-mpărătească cu odraslă bărbătească,
Fetele îmi sînt nădejdea. Le-am poftit să se gătească
Şi, cu voia dumneavoastră, se porniră vestitori
La-mpăraţii, fraţi de-o lege, să trimeată peţitori.
Împăraţii dinainte se gătiseră, se spune,
Aşteptînd să vină vestea de la noi din soare-apune.
Deci se veseliră foarte... căci precum în urm-aflai,
Dumnealor primiră solii cu mărire şi alai.
Toţi urmaşii li-s aicea... iară fetele şi ele...
Vom schimba pînă diseară cîte trei şi trei inele...
Spuneţi crailor să intre... să s-aleagă dintre ei
Trei voinici să-mi ţină locul... Astăzi unul, — mîine trei!
Spuneţi crailor să intre!

(V. EFTIMIU, *Înşir-te, mărgărite*)

HAIDUCII (de la *haiduc*)

Manifestare folclorică în care apar și elemente de spectacol, practicată în timpul sărbătorilor de iarnă, elogiu adus eroilor populari — haiducii — și căpeteniilor lor.

„*Cu o costumație adecvată, în care străluceau straiele naționale purtate de haiduci și de iubita conducătorului lor, cu poterașii îmbrăcați în haine militare, toți înarmați, spectacolele se prezentau pe la casele oamenilor, mai ales în locurile unde se puteau aduna mai mulți. În asemenea condiții nu putea fi vorba de decoruri, cadrul de desfășurare limitîndu-se la ceea ce oferea camera sau șura gazdei. Pretutindeni, reprezentațiile erau acompaniate de muzică, multe pasaje fiind cîntate*“. (N. Brădățeanu, *Istoria literaturii dramatice românești și a artei spectacolului)*

Elemente caracteristice pe care le menționează și prozatorul M. Sadoveanu în amintirile sale:

„*Acum cîțiva ani, în iarna 1939—1940, fiind la Iași, în casa mea de la Copou, am stat de vorbă cu un fecior de la Rediu lui Tatar și am aflat că în sat, la el, tovărășia de flăcăiandri umbla de Anul Nou cu* **Iancu Haiducul**..... Feciorii din acel sat *Vatra Pașcanilor întrebuințau un fel de scenariu al acestui celebru căpitan de haiduci, transmis prin grai nu știm de la cine și nu știm de unde...*“

IMBROGLIO (< it. *inbroglio*, încurcătură)

Piesă de teatru, cu intrigă foarte complicată și acțiune ce duce la încurcături și confuzii intenționat create de autor.

Scanned with OKEN Scanner

Rădăcinile acestui gen de spectacol ce a cunoscut o mare dezvoltare, îndeosebi în teatrul medieval, se găsesc în domeniul teatrului popular și al circului. *Bărbierul din Sevilla* sau *Nunta lui Figaro* de Beaumarchais, socotite ca un spiritual imbroglio.

IROZII (de la Irod, rege al Iudeii < sl. *irodŭ*)

Formă de teatru popular, practicată în sărbătorile de iarnă, cunoscută în afară de *Irozi* (Moldova) și sub denumirile de *Vicleim* (în Transilvania), *Vicleiul* sau *Tăierile* (Muntenia).

Personaje ale acestei drame, după cum arată și Gh. Dem. Teodorescu, în *Poezii populare ale românilor*, sînt: Irod, magii Gaspar, Melchior, Balthazar, Stratiot, ofițer al lui Irod, un cioban, un arap, crainicul, personaje care apar în mai toate variantele. Unele din ele au trecut în jocul păpușilor (ex. Irod, Harapul ș.a.)

După M. Kogălniceanu *(Cronicele Moldovei)*, *Irozii* pare a fi fost adusă în Moldova de „dieci și dascăli", iar după M. Gaster *(Literatura populară română)*, ea ar veni de la sașii din Transilvania. Mai acceptată este însă opinia lui N. Cartojan care vede în *Irozi* un sîmbure de dramă religioasă existentă și în manuscrise.

Cele mai vechi texte (còpii manuscrise) datează din secolul al XVIII-lea, iar cele tipărite din secolul al XIX-lea (Anton Pann).

Scanned with OKEN Scanner

JOCUL PĂPUȘILOR

Producție dramatică populară, cu caracter satiric, existentă și în folclorul oriental, cercetătorii în acest domeniu ca Olănescu *(Teatrul la români)*, M. Gaster *(Literatura populară)*, Lazăr Șăineanu *(Jocul păpușilor și raporturile sale cu farsa karaghioz)* stabilind unele corelații între *Jocul păpușilor* de la noi și teatrul popular oriental.

Dealtfel multă vreme *Jocul păpușilor* era cunoscut înainte sub denumirea de *Karaghioz-pervé*. Termenul *karaghioz* este pomenit și de D. Cantemir în *Istoria ieroglifică*.

Originar din China, *Jocul păpușilor* pătrunde în folclorul turc, prin intermediul perșilor, contaminînd și această formă de teatru popular. Despre existența Jocului păpușilor pomenește și dascălul beizadelelor lui Nicolae Mavrogheni, Del Chiaro, care, pe la 1715, văzuse la București o asemenea farsă jucată *fără perdea* pe care o caracterizează ca o *mascherata troppo scandalosa* (mascaradă din cale-afară de scandaloasă).

Unii cercetători (Mihail Vulpescu, *Poezia păpușilor*) găsesc o corelație între acest joc și anticele farse atelane ale romanilor.

Personajele caricaturale — tipuri reprezentative sociale — mînuite de păpușari iscusiți au delectat în trecut, prin glumele și aluziile lor satirice, spuse, după cum arată și V. Alecsandri în *Ion Păpușarul*, unele *de-a dreptul*, *altele pe de lături*, multă vreme masele populare.

Cel mai vechi text din acest joc al păpușilor a fost dat la iveală de Gh. Dem. Teodorescu, în *Poezii populare*, această manifestare teatrală circulă însă în numeroase variante.

Scanned with OKEN Scanner

Nu numai la noi, dar și în alte țări *Păpușile* au circulat ca jocuri dramatice populare. În Moldova, păpușarii își vesteau sosirile strigînd:

„Păpuși!... Păpuși!
Păpuși, păpuși de la Huși
Cu capetele cît un căuș,
Păpușile franțuzești
Tot să stai să le privești“,

iar păpușile erau prezentate în interiorul unei cutii de scînduri numită *lada păpușilor*.

Personajele, ca tipuri și număr, variază (Moș Ionică, fata lui Moș Ionică, iaurgiul, bragagiul, turcul, evreul, cazacul, popa, dascălul, cucoana Mariţa ș.a.), rolul principal avîndu-l însă Paiața.

MELODRAMĂ (< fr. *mélodrame*, it. *melodramma*, din gr. *melos*, frază muzicală și *drama*)

Piesă de teatru, cu intrigă oarecum neverosimilă, situații exagerate, deznodămînt facil, artificial, tendință moralizatoare.

La începutul secolului al XVIII-lea, ea apare ca o specie dramatică, al cărei text, pe alocuri, era însoțit de acompaniament muzical.

Procedee ca: deghizarea, răpirea, otrăvirea etc., folosite în melodrame vor fi preluate în parte de drama romantică, așa cum sentimentalismul melodramatic îl vom regăsi în creația epică a unor scriitori ca M. Zevaco, E. Suë ș.a.

MIM (< fr. *mime* < lat. *mimus* < gr. *mimos*, din *meomai*, imit)

1 Formă de comedie populară la greci și romani, în care actorul imita caractere, mora-

Scanned with OKEN Scanner

vuri, locul vorbelor luîndu-l gesturile și atitudinile.

Inițial, aceste manifestări dramatice erau simple schițe dialogate, lipsite de intrigă, imitînd scene din viața de toate zilele. Abia în secolul al V-lea (î.e.n.), ele capătă o formă mai închegată. Creator al ei este socotit Sofron din Siracuza.

La romani, ele erau simple farse, cu predominanța pantomimei asupra dialogului.

2 Actor care juca în aceste comedii și care, cu ajutorul gesturilor și atitudinilor, exprima idei, pasiuni, fără a recurge la vorbe.

MIRACOLE (< fr. *miracle;* lat. *miraculum* minune)

Manifestări teatrale, practicate în evul mediu, ce cuprind în subiectul lor elemente religioase și istorice, cum și intervenția unor forțe supranaturale.

Apar la începutul secolului al XIV-lea. Scrise în versuri, ele erau interpretate de copii, în cuprinsul catedralei, iar mai apoi de confrerii, pe scene ambulante.

MISTERE (< fr. *mystère* < lat. lit. *misterium*)

Drame practicate în evul mediu, asemănătoare oarecum *miracolelor.*

Misterele au ca subiect evenimente biblice.

Există de asemenea și mistere care nu au o sursă religioasă *(Misterul asediului orașului Orleans*, al cărui subiect este eliberarea Or-

leans-ului de către Jeanne d'Arc; *Misterul distrugerii cetății Troia)* și care se caracterizează prin naivitatea și simplitatea limbajului.

Originea misterelor a fost căutată în ritualurile religioase antice, ritualuri ce aveau un caracter secret, la care participau numai cei inițiați *(misterele eleusine*, sărbătorite la Eleusis, în Atica, și închinate zeiței *Demeter* și *Core*, sau *misterele orfice*, legate de cultul zeităților Mithra, Cibele, Isis). Ritualul cuprindea și reprezentări dramatice sub formă de *pantomimă*, ca, de exemplu, în misterele eleusine, răpirea Proserpinei sau a Corei de Hades, zeul infernului, șederea în infern, căutarea ei de către Demeter, revenirea pe pământ, simbol al pieirii și revenirii vegetației.

În cultura occidentală, misterele s-au dezvoltat între secolele XIII—XVII, legate de organizarea unor reprezentații cu ocazia sărbătorilor sau în cinstea unor personalități. Actorii erau grupați în asociații sau confrerii, dintre care cea mai de seamă a fost *Confreria Pasiunei*, căreia regele Carol VI i-a dat monopolul reprezentării misterelor.

Scrise în versuri, unele din ele numărînd peste 60 000 de versuri (misterele franceze *Passion)*, reprezentarea lor dura zile și săptămîni și necesita între 100—500 de persoane, în afara figurației. Aceste reprezentații aveau loc în aer liber, în fața bisericilor, în interpretarea unor artiști amatori ce aparțineau diferitelor bresle meșteșugărești.

Scanned with OKEN Scanner

MONOLOG (< fr. *monologue* < gr. *monologos*, vorbire de unul singur)

Procedeu literar care constă în vorbirea cu sine însuși a unui personaj, procedeu folosit în tragedia clasică franceză din secolul XVII, cum și în drama romantică, dar apărînd și în proză (nuvele, romane etc.) sau în film.

Monologul este folosit ca un procedeu artistic, în teatru. Prin el, personajul dezvăluie intențiile, sentimentele sale, de unde rezultă o mai bună înțelegere a acțiunii piesei. În același timp, el contribuie și la caracterizarea personajului dramatic. O altă formă a monologului este aceea a *monologului interior* ce apare îndeosebi în romanul modern.

În tragedia antică, monologul uneori lipsește, corul, prin comentariile lui, făcînd inutilă folosirea acestuia. În teatrul modern, gustul pentru adevăr i-a restrîns tot mai mult folosirea, pentru a dispare în teatrul realist și verist.

Exemplu de monologuri în dramaturgia universală: acela al lui Hamlet, asupra morții; al lui Figaro, din piesa lui Beaumarchais; al lui Carol Quintul, în fața mormîntului lui Carol cel Mare, din *Ernani* de V. Hugo etc., iar în literatura noastră dramatică, monologul lui Despot Vodă, în închisoare, din drama *Despot-vodă* de V. Alecsandri.

Ex.

DESPOT *(pe scaun lîngă masă):*
„O, soartă schimbătoare ce rîzi de omenire!
Nebun cine se-ncrede în tine cu orbire!
Nebun cine se urcă pe-al muntelui suiș.

Scanned with OKEN Scanner

Prăpastia-l așteaptă cu-adîncu-i prăvăliș!
Așadar eu, sărmanul, a soartei jucărie,
Ajuns, iubit de-un înger, aproape de domnie,
Iată-mă-acum aice din raiul meu căzut
Și din lumina lumii în umbră iar căzut!"...

Scurt text dramatic, de natură comică, rostit de un singur actor pe scenă *(Clevetici, ultrademagogul, Sandu Napoilă, ultraretrogradul* de V. Alecsandri).

MORALITĂȚI (< fr. *moralité*)

Specie a literaturii medievale, creații dramatice cu caracter moralizator, didactic, ce au cunoscut o largă dezvoltare la finele evului mediu în cadrul literaturii alegorice și căzută în desuetudine în perioada Renașterii.

MOȘII (< de la *moș*)

Manifestare folclorică avînd la început, după unii cercetători, o origine magică, cu rudimentare elemente teatrale (personaje deghizate caricatural în moși și uneori babe), practicată în trecut și mai puțin azi, cu prilejul priveghiului celor morți.

În timpul acestui priveghiu, aparent pentru alungarea duhurilor rele, realmente pentru a face să treacă mai ușor apăsătorul timp al vegherii celui mort, de rude sau vecini, aveau loc asemenea manifestări în dialoguri, adesea comice, între cei mascați și cei de față, cu dansuri chiar, la lumina unui foc peste care săreau cei mascați.

Scanned with OKEN Scanner

PANTOMIMĂ (< fr. *pantomime* < lat. *pantomimus* < gr. *pantomimus*, format din pref. *panto* și *mimus*, mim)

Reprezentație teatrală în care vorbele sînt înlocuite prin gesturi și atitudini.

Originară la greci, atinge perfecția la romani. Folosirea mimicei în locul vorbirii s-a datorat spațiului extins al teatrului antic, ducînd la neputința perceperii textului dramatic de către numeroși spectatori.

Atitudinile și gesturile trebuiau să fie cît mai expresive, deoarece masca purtată de actori ascundea fizionomia feței. Răspîndită în Franța, pantomima decade în ultimul secol al imperiului. Totuși, în ultimul timp se constată un început de reviriment al ei.

PARABAZĂ (< fr. *parabase;* germ. *Parabase;* gr. *parabasis*, acțiunea de a înainta)

În vechea comedie greacă, momentul din acțiunea acesteia în care autorul sau corifeul se adresa direct spectatorilor. Folosită mai ales în vechea comedie ateniană, ea era rînduită la începutul comediei și rostită de corul singur în scenă.

Sub influența tragediei, parabaza a fost împinsă către mijlocul acțiunii și era rostită de autorul însuși, care-și expunea părerile lui sarcastice la adresa rivalilor săi de literatură sau a celor de la concursurile dramatice. Deseori, parabaza constituia un prilej ca autorul să demaște felul cum era condusă cetatea, devenind astfel un fel de tribună publică de la care era criticată conducerea politică. Avea o

Scanned with OKEN Scanner

mare influență asupra spectatorilor, văzuți însă mai mult în calitatea lor de cetățeni, decît în aceea de spectatori, fapt pentru care a fost interzisă de puterea politică și, în comedia de mai tîrziu, înlăturată.

Alcătuită din șapte părți, parabaza avea o structură proprie, cu denumiri și funcțiuni proprii. După metrul predominant, parabazele mai erau denumite și *anapeste*.

Aristofan a acordat parabazei un deosebit rol în comediile sale, concentrînd în aceste scene întreaga forță satirică directă, întreaga-i causticitate la adresa contemporanilor *(Norii*, *Viespile*, *Adunarea femeilor*, *Broaștele* etc.).

PROTAZĂ (< fr. *protase* < gr. *protasis*, expunere)

În teatrul antic, partea de la începutul tragediei, în care era cuprinsă expunerea subiectului.

Astfel, din primele replici ale tragediei *Oedip* se dezvăluie miezul subiectului — năzuința de a-l afla pe ucigașul lui Laios, fostul rege al Tebei, ca, prin pedepsirea lui, să înceteze cumplita ciumă care-mprăștia pîrjol și pustia țara, năzuință ce-l animă chiar pe Oedip, care se alătură dorinței poporului.

Ex.

„...O iau de la-nceput și am s-o descurc.
Cu drept mă veți vedea alăturea de-acum
Spre-a răzbuna și țara și pe Cel-de-Sus..."
(SOFOCLE, *Regele Oedip*, traducere de G. Murnu)

QUIPROQUO (lat. *quid pro quo;* un lucru pentru alt lucru)

Procedeu folosit îndeosebi în comedii, în vodeviluri, farse și care constă în confundarea

identității personale, aceasta ducînd la situații confuze și încurcături.

Folosit în farsele medievale, în vodeviluri, comediile de situație, în realizarea unui comic ușor.

Quiproquo-ul este folosit și de I. L. Caragiale în comediile sale (ex. în *O noapte furtunoasă*, confuzia pe care o face Rică Venturiano între Veta și Zița; eroarea lui Leonida, care este convins că-l urmărește reacțiunea, în *Conu Leonida față cu reacțiunea;* numeroasele confuzii între personajele din *D-ale Carnavalului*).

REGIZOR (< germ. *Regisseur*)

Persoană care regizează o piesă de teatru, film sau orice spectacol scenic.

Pentru ca un spectacol de teatru sau orice fel de spectacol să devină o „realitate artistică" în mișcare, se impune o muncă de creație regizorală. Regizorul distribuie și organizează sarcinile ce revin actorilor, scenografilor, instrumentiștilor, decoratorilor, adică tuturor componenților marelui colectiv de creatori ai spectacolului.

Activitatea complexă a regizorului este subordonată unei concepții și unei viziuni regizorale și se „topește" în spectacol, căpătînd astfel o existență obiectivă.

REPLICĂ (< fr. *replique*; it. *replica;* lat. *replicatio*, de la *replicare*, a îndoi, a întoarce)

1 Răspunsul pe care un actor îl dă interlocutorului său.

Scanned with OKEN Scanner

Prin schimbul de replici dintre personajele unei piese de teatru se realizează dialogul, care face posibilă reprezentarea scenică a unei opere dramatice.

Pentru un autor dramatic, stăpînirea artei replicilor este o condiție esențială, deoarece de firescul și vioiciunea replicilor depinde și ritmul antrenant al acțiunii și impresia de veridic a celor ce se aud și se văd pe scenă.

2 În retorică, răspuns oral sau în scris în care se comentează și se resping argumentele adversarului.

REVISTĂ (it. *rivista*)

În teatru termenul se referă la spectacolul teatral alcătuit dintr-o suită de cîntece, scenete vesele, cu subiect din actualitate, dansuri, pe o temă comună și într-un cadru desfătător și armonios prin toate componentele montării scenice.

Etapa de înflorire a teatrului de revistă de la noi a fost aceea a marelui actor — creator al genului — C. Tănase — între cele două războaie mondiale.

Umorul și aluziile, ironia dintr-o revistă stîrnesc veselia spontană, ele avînd influențe educative, prin satirizarea unor moravuri și mentalități din epocă.

SCENĂ (< fr. *scene;* it. *scena;* lat. *scaena*, gr. *skene*, adăpost, refugiu)

1 Subdiviziune a unui act într-o piesă de teatru marcată prin intrarea sau ieșirea unui personaj de pe scenă, de schimbarea locului, a timpului acțiunii dramatice. Scenele dintr-o

Scanned with OKEN Scanner

operă dramatică au o întindere oarecum proporțională, subordonate organizării actului.

Termenul *scenă* mai are sensuri multiple ca *peisaj, aspect din natură (scene din natură), apostrofă violentă (a face o scenă cuiva), a aranja o reprezentație (a pune în scenă).*

2 Ansamblul decorurilor reprezentînd locul unde se desfășoară acțiunea piesei de teatru.

3 Partea mai ridicată, ca un podium, a unei săli de teatru, pe care actorii își interpretează rolurile.

În istoria teatrului se cunosc mai multe feluri de scenă: *proscenium* sau *orchestra* la antici; *scena medievală*, în etaje; *scena clasică*, denumită și *à l'italienne*, din secolul al XVII—XIX-lea; *scena circulară (turnantă).*

SCENETĂ (< fr. *saynète*, mică piesă bufă)

Scurtă piesă de teatru, cu personaje puține, intrigă simplă.

Dezvoltată în teatrul popular, cu caracter satiric, sceneta apare și în dramaturgia modernă, avînd unele contingențe cu farsa și vodevilul. În literatura noastră, această specie dramatică este întîlnită mai ales la începuturile teatrului românesc, în creația dramatică a unor scriitori ca: V. Alecsandri, Costache Caragiale, Matei Millo și alții. Ușor accesibilă și ușor de interpretat, ea a corespuns, inițial, nevoilor momentului și anume educării actorilor și a gustului spectatorilor pentru teatru *(Stan Covrigarul, Vivandiera, Păcală și Tîndală* de V. Alecsandri.).

În cadrul acestei specii dramatice se integrează și *sceneta școlară.*

Scanned with OKEN Scanner

SUBTEXT (după fr. *sous*, sub și *texte* < lat. *textus*)

Termen folosit de K. S. Stanislavski, regizor rus, animatorul Teatrului de artă din Moscova, pentru substratul psihologic și de idei, sugerat de un text dramatic, care determină ori îndreptățește o anumită acțiune scenică a personajului.

ȘARJĂ (< fr. *charge*, atac)

Exagerata interpretare a unui personaj de către actor, interpretare și prezentare uneori excesiv caricaturală.

TETRALOGIE (< fr. *tétralogie* < gr. *tetralogia* < *tetra*, patru și *logos*, discurs)

Serie de patru piese — trei tragedii și o dramă — scrise de un singur autor, prezentată la greci într-un singur spectacol.

Cele trei tragedii, care alcătuiau prima parte a tetralogiei, atunci cînd dezvoltau în timp același subiect, formau o trilogie.

În teatrul modern, termenul de tetralogie este folosit pentru o suită de patru piese dramatice (tetralogia wagneriană *Aurul Rinului*).

TEATRU (< fr. *théâtre* < lat. *theatrum* < gr. *theatron*)

1 Edificiu în care au loc reprezentațiile teatrale.

La greci, teatrul, dintru început, se limita la o arie de pămînt bătătorit, o scenă de lemn. Abia în secolul al IV-lea (î.e.n.) apar teatre construite din piatră (ca teatrul lui Dionysos, la Atena, teatrul din Epidaurus, din Argos ș.a.).

Scanned with OKEN Scanner

La romani, multă vreme au dăinuit teatrele construite din lemn. În anul 55 (î.e.n.), Pompei ridică un teatru din piatră.

Modelul pentru construcția teatrelor romanii l-au luat de la greci, cu unele modificări (lipsa *orchestrei*, deoarece piesele de teatru romane nu aveau corul). Băncile *(gradus)* erau împărțite în secțiuni concentrice *(moenia)*, prin ziduri *(ballei)* și paliere *(praecinctiones)*. Spectatorii pătrundeau în teatru prin numeroase porți făcute în fațade și ajungeau la locurile lor pe scări, prin culoare sau prin porți denumite *vomitoria*.

În perioada clasică, apar teatrele permanente, iar epoca modernă cunoaște variata evoluție arhitectonică și tehnică a teatrului.

2 Totalitatea operelor literare dramatice ale unui scriitor, ale unei națiuni (teatrul lui I. L. Caragiale; *teatrul* francez etc.).

3 Reprezentarea pe scenă a scrierilor dramatice.

Reprezentațiile teatrale, cu alte cuvinte teatrul în acest sens, implică trei elemente: *textul dramatic; concepția regizorală* și *interpretarea actoricească; publicul spectator*, teatrul dovedindu-se a avea o funcție educativă estetico-cetățenească.

Teatrul tradițional apare fundamentat pe prezența simultană și diferențiată a personajelor și spectatorilor, îmbinînd elementul fonic cu cel vizual (în pantomime cel fonic e absent).

Spectacolul de teatru nu este însă un amalgam de diferite arte, literatură, muzică, arte plastice (decoruri, costume), ci este o artă de sine stătătoare.

Scanned with OKEN Scanner

Componentele artistice ale spectacolului de teatru sînt: *unitatea acțiunii scenice*, care constă în împletirea elementelor plastice și literare ale spectacolului prin mijlocirea actorului în acțiunea scenică, vorbirea îmbinîndu-se cu mimica și mișcarea actorului, organic închegată; *jocul actorilor*, a căror măiestrie constă în reîncarnarea personajului, și care reproduce nemijlocit ciocnirile dintre caractere, lupta și activitatea oamenilor, determinînd specificul teatrului ca artă aparte. Prin aceste componente se realizează imaginea scenică unitară, concretă și impresionantă, de o deosebită forță sugestivă.

În teatrul contemporan, o varietate a acestuia o constituie *antiteatrul*, care limitează arta dramatică la dialog sau la metafora scenică (ex. teatrul lui Eugène Ionesco).

În afară de spectacolul de teatru, în același context de arte ale spectacolului se înscriu și spectacolele *teatrului muzical* (opera și opereta), *teatrul de păpuși*, *pantomima*, *teatrul de umbre*, chiar și *circul*, care recurge de multe ori la teatralizarea acțiunii.

Mijloacele tehnice ca radioul și televiziunea au făcut posibilă apariția altor manifestări: teatrul la microfon, denumit *audio-dramaturgie*, spectacolele de televiziune, denumite *video-dramaturgie*, precum și spectacolele cinematografice (a șaptea artă). Aceste ultime manifestări au dus la o lărgire a artei spectacolului.

TIRADĂ (fr. *tirade* < *tirere*, a trage)

În desfășurarea acțiunii unei opere dramatice, replica dezvoltată a unui actor, suită de versuri sau fraze în care se dezvoltă o idee.

Scanned with OKEN Scanner

Cultivată în tragedia clasică franceză, în drama romantică și în melodramă, tirada se caracterizează prin patosul ideilor și avîntul sentimentelor exprimate.

Ex.

„Nu se sfărîmă veacurile ce-au trecut!
Și cu veacurile-acelea datina ni s-a făcut.
Doamnă, datina străbună e mai mult decît o lege!
Domnul ce-și iubește țara, din chiar traiul ei culege
Obiceiuri de tot felul; trebuințe de-orice soi,
Năzuințe, daruri, vise, ure, patime, nevoi.
El le cerne, le fărîmă, le topește, le strecoară,
Și le toarnă, ca-ntr-o matcă, în cuvîntu-i către țară.
Din aceste vorbe-nalte ale domnilor români,
Timp de veacuri, neamul țese datina de la bătrîni."

(AL. DAVILLA, *Vlaicu Vodă*)

TRAGEDIE (< fr. *tragédie;* lat. *tragoedia;* gr. *tragodia*, cf. *tragos*, țap, și *ode*, cîntec)

Specie a genului dramatic, caracteristică prin acțiunea ei gravă și deznodămîntul tragic, reprezentare în acțiune a categoriei estetice a tragicului.

Tragedia apare la greci la începutul secolului al VI-lea (î.e.n.), după epopee și poezia lirică. Începuturile ei sînt legate de cultul zeului Dionysos. La serbările date în cinstea acestuia — *dionisiace* — se jertfea de obicei un țap, iar cîntăreții, îmbrăcați în piei de țap, întruchipare a satirilor, tovarășii zeului, intonau un cîntec numit *cîntecul țapului* și dădeau răspunsurile corifeului (purtătorul de cuvînt al corului în ceea ce privește tonalitatea cîn-

tecului, ritmul dansului) care povestea întîmplările zeului.

După o tradiție, crearea tragediei este atribuită lui Epigen din Sicyon, dar adevăratul ei creator este atenianul Thespis (mijlocul secolului al VI-lea î.e.n.). Acesta înlocuiește corifeul printr-un adevărat actor, care juca, în fața corului, un rol aparte sau chiar mai multe roluri. Se dezvoltă astfel narațiunea, dialogul și acțiunea, corul el însuși nemaifiind alcătuit din satiri. Mai tîrziu, Eschil introduce pe cel de-al doilea actor, iar Sofocle, pe al treilea.

Subiectul tragediei clasice antice era împrumutat de cele mai multe ori din mitologie, legende sau epopee. Părțile lirice ale piesei, cîntate de cor, la intrarea în scenă, se numea *parodos*, cele executate la mijlocul acțiunii, *stasime*. Dialogul propriu-zis cuprindea *prologul* sau expoziţiunea, *episoadele*, care se desfășurau între cîntecele corului și *exodul*, ultimul episod, după ultimul cîntec al corului.

La romani, tragedia se dezvoltă sub influența celei grecești. Creator al ei este socotit Livius Andronicus, care însă s-a mărginit a traduce originalele grecești.

Structural, tragedia antică prezintă particularități distincte: *unitatea de loc (v. unități)* acțiunea tragediei se desfășura în același loc (templu, piață publică etc.); *unitatea de timp* (durata acțiunii se limita la răstimpul unei zile, fie de la răsăritul soarelui, pînă la apusul lui, fie de la apusul soarelui, pînă în zori); *unitatea de acțiune* (personajul principal își păstra nealterat caracterul, de-a lungul întregii acțiuni; *corul*, întruchipare a unui personaj colectiv, comentator al faptelor personajelor

sau povestitorul întîmplărilor din afara scenei; *destinul* (denumit de greci *moira*) căruia îi erau supuse personajele: *numărul redus al acestora*. Această structură a imprimat tragediei un caracter static, de construcție geometrică.

Tragedia clasică, apărută în cultura franceză a secolului al XVII-lea, sub înrîurirea marii mișcări de imitare a antichității, stîrnită de Renaștere și ilustrată de Corneille, Racine, respectă unele din caracteristicile tragediei antice — de exemplu cele trei unități —, dar aduce și unele elemente noi ca *înlocuirea corului prin confidenți*, *a destinului prin pasiuni*.

Shakespeare este acela care sparge aceste tipare clasice ale tragediei, prin îmbinarea, în acțiunea pieselor sale, a tragicului cu comicul, prin nerespectarea celor trei unități, decît a unității de acțiune, și prin aducerea în scenă a unei multitudini de personaje și caractere.

TRAGICOMEDIE (< fr. *tragi-comédie* < lat. *tragicomoedia*)

Specie a genului dramatic în acțiunea căreia tragicul se îmbină cu comicul, dar care are un deznodămînt fericit — un fel de tragedie cu deznodămînt satisfăcător.

Apărută cu puțin în urma tragediei clasice — secolul al XVI-lea — tragicomedia s-a bucurat în Franța, vreme de un veac, de un deosebit succes.

Unii cercetători văd în ea o specie hibridă a genului dramatic, cu intrigă adesea complicată, abundentă în scene comice, o superficială pătrundere a psihologiei personajelor.

Scanned with OKEN Scanner

TRAGIC (< fr. *tragique* < lat. *tragicus*, gr. *tragikos*)

Categorie estetică asemeni comicului, frumosului, sublimului. Referindu-se la înfrîngerea unor valori umane, rezultată dintr-o suită de întîmplări dureroase, nenorociri care stîrnesc sentimente puternice, îndeosebi mila și groaza, față de soarta eroilor, tragicul constituie esența tragediei.

Eroii dintr-o tragedie întruchipează în structura lor aspirații general umane. Sînt oameni cu dimensiuni sufletești ieșite din comun. Sfîrșitul lor înfricoșează, dar și înalță, deoarece este însoțit de certitudinea unui ideal, căruia eroii își consacră viața lor.

Amestecul de milă și groază stă și la baza conflictului tragic.

În destinul tragic al eroilor stă toată frumusețea lor ca imagine artistică, un fel de frumusețe *inversată*, o apoteoză a eroului care triumfă prin pieire, prin moarte. Eroul tragic piere ca să-și afirme cu mare forță un înalt ideal de viață umană. De aici rezultă înălțătorul sentiment al *sublimului* pe care-l trăiește spectatorul în fața oricărei tragedii, de la tragedia greacă, pînă la tragedia revoluționară a literaturii actuale.

UNITĂȚI (cele trei) (< lat. *unitas*, din *unus*, un)

Legi fundamentale ale teatrului clasic — *unitatea de loc, timp și acțiune* — care apar în opera tragicilor antici.

Regula celor trei unități teatrale a fost definită integral încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea, dar formularea cea mai

Scanned with OKEN Scanner

concisă și precisă o capătă în *Arta poetică* a lui Boileau, ca o consecință a raționalismului clasic.

„Dar noi, ce ne supunem la legea rațiunii,
Vrem arta să îndrepte și mersul acțiunii.
Un loc, o zi anume și-un singur fapt deplin
Vor ține pînă la urmă tot teatrul arhiplin."

După *Poetica* lui Aristotel, unitatea de acțiune se referă la toate genurile mari: epopeea, tragedia și comedia, celelalte două unități, de timp și de loc, referindu-se numai la operele dramatice.

Regula celor trei unități, în ciuda polemicelor diverse din jurul lor, a triumfat și s-a impus într-o perioadă strălucită a literaturii franceze (clasicismul din secolul al XVIII-lea).

Repudiată de romantici, regula celor trei unități a fost înlăturată în numele principiului noii estetici a libertății totale în creația literară.

Dacă regula celor trei unități a fost abandonată, totuși și în teatrul romantic și mai ales în cel modern mai revin unele nuanțe ale modalității clasice, ca unitatea de loc și timp.

VODEVIL (< fr. *vaudeville*)

Comedie, în acțiunea căreia sînt intercalate cuplete satirice.

Etimologic, termenul de *vodevil* este pus în legătură cu numele lui Olivier Basselin, poet francez ce a trăit în secolul al XV-lea, născut la Vire, în Normandia, și ale cărui cîntece satirice, bahice, au fost publicate de *Le Haux*, în 1610, sub numele de *Vaux-de-Vire*, înlocuit cu *Vaudeville* — mai ușor de pronunțat.

Scanned with OKEN Scanner

Asemenea cîntece au durat pînă la finele secolului al XVIII-lea, cînd ele au început a fi introduse în reprezentațiile teatrale de prin iarmaroace, numite *comedii cu vodeviluri*, și apoi vodeviluri, denumire folosită în genere pentru comediile ușoare, cu o intrigă abilă, de un comic grotesc.

Cu vremea, textului dramatic i s-a alăturat muzica și baletul.

În literatura noastră, genul acesta a fost ilustrat de V. Alecsandri (*Rămășagul*, *Nunta țărănească*, *Piatra din casă*, *Cinel-Cinel* etc.); Costache Caragiale (*O soarè la mahala*).

Ca și scenetele, vodevilurile au satisfăcut gustul publicului, în etapa reprezentării lor, la jumătatea secolului al XIX-lea.

Scanned with OKEN Scanner

INDICE DE TERMENI

A

absurd 9
academism 10
acatalectic 157
accesibilitate 10
accent 157
acrostih 200
act 399
actor 400
acțiune (proză) 53
acțiune (retorică) .. 345
adagiu 269
adaptare 269
adonic 158
aed 184
afabulație 54
aforism 270
agon 401
alcaic 158
alexandrin 159
alegorie 92
aliterație 93
almanah 10
alocuțiune 346
alternanță 161
aluzie 95
amfibrah 161
amintiri 271
amplificație 348
anacolut 96
anacreontic 201
anacronism 272
anacruză 162
anadiploză 97
anaforă 98
anale 273
analiză (literară) .. 274
anapest 162
anecdotă 275
antanaclază 99
antifrază 100
antiteză 100
antistrofă 401
antologie 11
antonomază 102
apocopă 103
apoftegmă 277
apolinic 11
apologie 277
apologie (retorică) .. 349
apostrofă 104
archiloc 162
argument 349
arhaism 12
aristofanic 163
articol 278
asclepiadeu 163
asindeton 105
asonanță 164
atelane 402

aticism 12
autobiografie 278

B

baladă 202
bard 185
basm 280
bibliografie 13
biografie 282
bocet 205
brahicatalectic 165
brahilogie 106
Brezaie 403
bucolică 207
bufon 403

C

cadență 165
caloian 207
cantată 208
cantilenă 208
cantonă 209
capodoperă 14
capră 404
captatio benevolentiae 350
caracter 54
caracterizare 55
caraghios 405
catachreză 107
catalectic 166
catastază 405
catastrofă 406
catharsis 14
catilinară 353
catren 167
cauză și efect 353
călători 284
cenaclu 15
cezură 167
chiasm 107
chiuitură 209
cimilitură 210
circumstanțe 353
cînt 168
cîntec 211
cîntec comic 406
cîntec satiric 212
clasicism 17
colind 213
comedie 407
cominație 108
comparație 108
compliment 354
compoziție 51
concluzie 354
conferință 355
confesiuni 285
confirmare 355
conflict 56
contaminare 57
conținut, formă 58
contrarii 357
conversie 113
cor 409
corespondență literară 286
corespondențe 114
coriamb 169
cortină (fețe de cortină) 411
critică literară 286
cronică 289
cronică literară 290

Scanned with OKEN Scanner

cronografie 115
Cucii 411
culminaţie 59
culoare locală 60
cuplet 215
curent literar 15
cvintet 170

D

dactil 170
dadaism 26
decimă 171
definiţie 357
denotaţie — conotaţie 27
descîntec 216
descriere 61
deznodămînt 65
dialog 67
didahie 357
dilemă 358
dipodie 171
discurs 358
discurs academic .. 360
discurs funebru 360
discurs juridic 361
discurs ocazional .. 363
discurs politic 363
discurs de recepţie .. 365
disertaţie 365
dispoziţie 366
distih 172
ditiramb 217
diviziune 367
doină 217
dramă 414
dramatic 411
dramatizare 416
dramaturgie 397

E

eglogă 219
elegie 219
elipsă 111
elocinţă, elocvenţă.. 368
elocuţiune 369
emistih 172
encomion 370
endecasilab 173
enumeraţie 112, 370
epicheremă 371
epifonemă 116
epiforă 115
epigon 186
epigraf 221
epigramă 221
epilog 69
episod 70
episodic 416
epistolă 222
epitaf 223
epitalam 224
epitet 117
epodă 225, 416
epopee 225
ermetism 22
eseu 291
estetică 28
ethopee 317
eufemism 118
exclamaţie 119

ex machina (deus) .. 417
exordiu 372
expozeu 374
expoziţiune 73

F

fabulă 292
fantastic 29
farsă 417
feerie 418
filipică 374
fiziologie 295
foileton 295
folclor 30
folcloristică 31
formă 58

gazel 228
gen literar 32
gestă 229
ghicitoare 230
gîndirism 26
glosă 230
gradaţie 120
grotesc 36

H

haiducii 419
hexametru 173
himeneu 233
hiperbat 121
hiperbolă 121
hipermetru 175
hipotipoză 123

I

iamb 175
idilă 234
imagine artistică 74
imbroglio 420
imn 235
imprecaţie 124
interogaţie 125
intrigă 75
invenţie 76, 374
inversiune 126
invocaţie 77
ionic 176
ipoteză 127
ironie 127
Irozii 420
istorie 296
istorie literară 299

J

jurnal 300
Jocul păpuşilor 421

L

lecţie publică 375
legendă 301
letopiseţ 304
licenţă poetică 177
limbă literară 36
literatură 38
litotă 128

M

madrigal 236
manifest literar 304

Scanned with OKEN Scanner

marş 237
măsură 177
medalion 306
meditaţie 238
meditaţie în proză .. 307
melodramă 422
memorandum 375
memorialistică 307
memorii 308
memoriu 376
mesaj 376
metaforă 129
metonimie 131
metrică 179
metru 179
mim 423
miracole 423
mistere 424
mit 309
modernism 22
monografie 310
monolog 425
monorimă 180
monovers 239
moralităţi 426
moşii 426
motivaţie 78
muzicalitate 180

N

naraţiune (proză) .. 79
naraţiune (proză retorică) 378
naturalism 25
necrolog 378
nuvelă 311

O

octavă 181
odă 240
omilie 378
onomatopee 132
optaţie 133
orator 379
oraţie 241
oximoron 133

P

palinodie 245
pamflet 313
panegiric 379
pantomimă 427
pantum 243
parabază 427
paradox 135
parodie 246
parabolă 314
paralelă 314
paralelism 80
parnasianism 20
parodie 246
paronomază 134
pasiuni 380
pastel 247
pastorală 248
patetic 381
pentametru 181
perifrază 134
peroraţie 382
personaj 81
personificare 136

Scanned with OKEN Scanner

picior metric 182
pleonasm 137
plugușor 249
poem 250
poetică 182
poetică modernă .. 41
poezie 183
polemică 315
polisindeton 138
poporanism 26
portret 316
povestire 321
prefață 323
presă 324
preteriţiune 383
probe 383
proclamaţie 384
prolepsă 138
prolog 84
propunere 384
protază 428
proverb 325
proză 266
proză retorică 341
prozodie 187
prozopopee 139
publicistică 326

Q

quiproquo 428

R

raport 385
rapsod 186
rapsodie 252
răspuns la discursul de recepţie 385
realism 23
recenzie 327
rechizitoriu 386
refren 187
regizor 429
repetiţie 140
replică 429
reportaj 328
respingere 386
retor 387
retorică 387
revistă (proză) 329
revistă (dramaturgie) 430
rimă 188
ritm 192
ritmică 193
ritornelă 253
roman 330
romantism 18
romanţă 254
rondel 255
rondou 256
rubayat 257

S

safic 194
satiră 258
saturnin 195
scald 186
schiță 334
scenă 430
scenetă 431
scrisoare 335
semănătorism 25
semiologie 41

Scanned with OKEN Scanner

semnificant-semnificat 42
sentimentalism 43
sentinţă 337
sextină 259
silabic 195
silepsă 143
simbol 142
simbolism 21
sinalepsă 143
sincopă 144
sinecdocă 144
sinereză 145
snoavă 337
solecism 145
sonet 260
specie literară 44
spondeu 195
stanţă 261
stih 196
stil 146
stil retoric 389
stilistică 91
strigătură 262
strofă 196
structură 45
structuralism 45
subiect 86
sublim 46
subtext 432
suspensie 152

Ş

şarjă 432

T

tablou 338
tautologie 152
teatru 432
temă 86
tendinţă 47
tetralogie 432
tetrametru 197
tetrasilabic 197
terţină 262
tezism 47
tip 87
tipic 48
tiradă 434
toast 391
topografie 153
tragedie 435
tragic 438
tragicomedie 437
triolet 264
troheu 264
trop 153

U

umor 48
unităţi 438

V

variantă 88
veridic 49
verosimil 49
vers 198
versificaţie 155
vodevil 439

Z

zicătoare 339

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

PREFAȚĂ 5

LITERATURĂ (GENERALITĂȚI) .. 7
COMPOZIȚIE 51
STILISTICĂ 91
VERSIFICAȚIE 155
PROZĂ 267
PROZĂ RETORICĂ (ORATORIA) .. 341
DRAMATURGIE 397

INDICE DE TERMENI 443

Scanned with OKEN Scanner

Lector : IOANA RICUS
Tehnoredactor : FLORICA WEIDLE

Bun de tipar : 23.I.1979. Apărut : 1979. Tiraj : 50 000 ex. legate. Coli de tipar : 19. Anul ediţiilor anterioare : 1973, 1974, 1975.

Comanda nr. 80 439.
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Bucureşti — Piaţa Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România

EDITURA
ION
CREANGĂ

Volumul de față
integrează lucrările
apărute anterior,
DICȚIONAR DE
TERMINOLOGIE POETICĂ
(ed. I., 1973, ed. a II-a, 1974) și
DICȚIONAR DE
TERMINOLOGIE LITERARĂ
(1975) și se adresează
tineretului nostru școlar
și celor preocupați
de problemele
creației literare.
Revăzută și completată,
noua ediție păstrează,
ca și lucrările
menționate mai sus,
pronunțatul caracter
de îndrumător al elevilor,
al membrilor cenaclurilor literare
și al altor categorii
de cititori, în însușirea
sensului și funcției
principalilor
termeni literari.

Lei 11

Scanned with OKEN Scanner